

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
УЧИТЕЉСКИ ФАКУЛТЕТ У ВРАЊУ

мр Миле Н. Пенков

**БИБЛИОТЕКА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ
И ЊЕНА ФУНКЦИЈА
У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

МЕНТОР

Проф. др Јаворка Маринковић

Врање

2014.

**UNIVERSITY OF NIS
TEACHER – TRAINING FACULTY**

Mile N. Penkov

**LIBRARY OF PRIMARY SCHOOL AND ITS FUNCTION IN
TEACHING METHODS IN SERBIAN LANGUAGE**

DOCTORAL DISSERTATION

Vranje

2014

Резиме:

У раду се разматрају место и улога библиотеке основне школе у оквиру целине васпитно-образовног процеса и њена функција у настави српског језика у основној школи.

Циљ рада је да се укаже на постојеће стање и домете овог недовољно истраженог подручја методике наставе српског језика и књижевности, као и на потенцијале школске библиотеке као мултимедијалног центра школе. То је нарочито важно у контексту измене циљева и задатака свих типова библиотека, која је резултат снажног напретка информационих технологија, са новим формама информација и знања. Ово је време када је са појавом дигиталних извора промењена структура библиотечног фонда, а библиотеке све више добијају епитет и обележје оне електронске или виртуелне.

Делатности и функције школске библиотеке разматране су методом теоријске анализе, а дескриптивном методом културно-историјски услови и токови трајања библиотекарства у образовању. У интерпретацији резултата анкетних истраживања ставова учитеља, наставника српског језика и стручних сарадника библиотекара о стручној сарадњи и коришћењу библиотечких ресурса, као и ставова ученика старијих разреда основне школе о раду школске библиотеке, књизи и читању коришћена је аналитичко-дескриптивна метода.

Резултати истраживања свих аспеката библиотечно-информационе, васпитно-образовне и културно-јавне делатности библиотеке показују да је сарадња библиотекара са учитељима и наставницима српског језика од кључног значаја за реализацију плана и програма предмета Српски језик, као и за рад школских секција које воде учитељи и наставници српског језика. Истовремено, читаоница школске библиотеке постаје погодно и подстицајно окружење за извођење допунске и додатне наставе, истраживачки рад ученика, писање домаћих задатака, припрему за часове или такмичења из српског језика. Већим активирањем укупних ресурса школске библиотеке допринеће се квалитетнијем заједничком деловању учитеља, наставника српског језика и стручног сарадника библиотекара.

Кључне речи: *библиотека, основна школа, функција, методика наставе српског језика, библиотечно-информациони извори, сарадња, школске секције*

Summary:

The place and the role of the primary school's library have been taken into consideration within the educational process and its function in teaching Serbian language in elementary school. All of these facts have been mentioned in our work.

The aim of our work is to point to existing state and ranges of this insufficient researched area. The area of teaching methods of Serbian language and literature as well as potentials of school's library as multimedial school centre.

It is particularly important in the part of changes of aims and tasks of all libraries caused by strong progress of informational technologies, with new forms of information and know ledge. This is time when the appearance of digital resources lead to changes of the structure of the library fund, and libraries increasingly get epithet and characteristic (trait) of that electronic or virtual library.

Activities and functions of school library have been taken into consideration by using method of the theoretical analysis, while cultural and historical conditions and courses of library practice in educational process. In interpreting the results of surveys of attitudes of teachers, teacher of Serbian language and school librarians on professional cooperation and the use of library resources, as well as the attitudes of older pupils in primary school on the work of the school library, books and reading, we used analytical and descriptive method.

The results of reasearch of all aspects of librarian-informational, educational and cultural public library's activity show that cooperation between librarian and teachers, Serbian language teachers has very important role in order to fulfill plan and program in school subject-Serbian language as well as for the work of school sections which are led by teachers and Serbian language teachers.

At the same time reading room of school library becomes convenient and stimulous surroundings for conducting supplementary and complementary education, as well as for pupils' research work, doing homework preparation for lessons or for competition in Serbian language.

The more activation of the wholesome school library resources will contribute to much better mutual work of teachers, Serbian language teachers and school librarian.

Key words: library, primary school, teaching methods in Serbian language, library's informational sources, functions, cooperation, school sections.

САДРЖАЈ

УВОД.....	6
1. ОПШТИ ПОГЛЕД НА БИБЛИОТЕКАРСТВО У ОБРАЗОВАЊУ.....	12
1.1. образовање и библиотекарство у ходу времена	12
1.2. Школско библиотекарство од почетака писмености до периода просветитељства	18
1.3. Рађање и развој модерних школских библиотека.....	30
1.4. Видови школског библиотекарства код Срба до почетка XIX века.....	38
1.5. Српске школске библиотеке од оснивања Велике школе до наших дана.....	48
1.6. Компаративни поглед на школско библиотекарство у Србији и суседним државама.....	57
1.6.1. Хрватска и Босна и Херцеговина	62
1.6.2. Македонија, Албанија и Црна Гора	65
1.6.3. Бугарска, Румунија и Мађарска.....	66
2. ДЕЛАТНОСТИ БИБЛИОТЕКЕ У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОМ ПРОЦЕСУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ	69
2.1. Библиотека као информационо, педагошко и културно средиште основне школе.....	69
2.2. Правни оквири рада и статус библиотеке у школској заједници.....	74
2.3. Стручни сарадник библиотекар у основној школи.....	78
2.4. Планирање и програмирање рада библиотекара.....	85
2.4.1. Годишњи план и програм рада школске библиотеке.....	89
2.4.2. Оперативни планови.....	92
2.5. Библиотечко-информациона делатност.....	95
2.5.1. Изградња библиотечког фонда	100
2.5.2. Управљање библиотечким фондом.....	105
2.6. Васпитно – образовна делатност	109
2.6.1. Улога библиотекара у изграђивању информационе културе ученика.....	113
2.6.2. Пружање помоћи у истраживачком раду ученика у школској библиотеци.....	119
2.6.3. Учешће библиотекара у пружању педагошке и развојно-социјалне подршке ученицима.....	123
2.6.4. Стручна сарадња библиотекара и наставника	127
2.6.5. Сарадња са директором, другим стручним сарадницима и родитељима ученика.....	131
2.7. Културна и јавна делатност.....	134
2.7.1. Учешће у организацији културних програма.....	138
2.7.2. Информативни и маркетиншки послови	143
2.7.3. Документациони и архивски послови.....	150

3. КОРИШЋЕЊЕ БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНИХ ИЗВОРА У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА	154
3.1. Уџбеничка литература.....	154
3.2. Референсни извори	159
3.3. Књижевност за децу и младе, књижевно-научна и научно-популарна проза	163
3.4. Часописи за децу и младе.....	168
3.5. Звуковни, сликовни и мултимедијални извори.....	172
3.6. Дигитални извори.....	178
4. МЕТОДИЧКА САРАДЊА БИБЛИОТЕКАРА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ СА УЧИТЕЉИМА И НАСТАВНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА.....	184
4.1. Школска библиотека у светлу Методике наставе српског језика и књижевности.....	184
4.2. Учешће библиотекара у реализацији плана и програма наставе српског језика.....	191
4.3. Сарадња библиотекара и учитеља/наставника у припреми часова српског језика.....	194
4.3.1. Увођење ученика у свет писмености и књиге.....	197
4.3.2. Часови библиотекарства у млађим и старијим разредима.....	201
4.3.3. Обрада наставних садржаја из подручја медијске и филмске културе.....	203
4.4. Припремање ученика за израду домаћих задатака у школској библиотеци.....	209
4.5. Сарадња библиотекара и учитеља/наставника у обради лектуре.....	211
4.6. Сарадња у реализацији часова допунске и додатне наставе и припреме такмичара.....	215
4.7. Изграђивање љубави према књизи и неговање читалачке културе ученика.....	217
4.7.1. Популаризација читања, читалачких програма и литерарних конкурса.....	221
4.7.2. Сарадња у организацији књижевних сусрета, изложби књига и часописа.....	225
4.8. Сарадња у реализацији програма школских секција у библиотеци основне школе	228
4.8.1. Библиотечко-информациона секција	232
4.8.2. Луткарска секција	234
4.8.3. Литерарна секција.....	237
4.8.4. Драмска секција.....	243
4.8.5. Новинарска секција.....	246
5. РЕЗУЛТАТИ ДОСАДАШЊИХ ИСТРАЖИВАЊА ФУНКЦИЈЕ БИБЛИОТЕКЕ У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА.....	251

6. МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ ИСТРАЖИВАЊА.....	262
6.1. Проблем истраживања.....	262
6.2. Предмет истраживања.....	263
6.3. Циљ и задаци истраживања.....	263
6.4. Хипотезе истраживања.....	265
6.5. Варијабле истраживања	266
6.6. Популација и узорак истраживања.....	267
6.7. Методе, технике и инструменти истраживања.....	270
6.8. Анализа и интерпретација резултата истраживања.....	271
6.8.1. Анализа резултата анкетног испитивања учитеља и наставника српског језика.....	271
6.8.2. Анализа резултата анкетног испитивања стручних сарадника библиотекара	290
6.8.3. Анализа резултата анкетног испитивања ученика.....	307
6.8.4. Дискусија о резултатима реализованог истраживања.....	325
6.8.5. Могући правци даљих методолошких истраживања и методичке импликације.....	337
 ЗАКЉУЧАК.....	 340
 ЛИТЕРАТУРА.....	 350
 ПРИЛОЗИ.....	 370

Увод

Библиотека основне школе је саставни и неодвојиви део укупног школског васпитно-образовног и културно-сазнајног амбијента, а делатност њеног водитеља, стручног сарадника библиотекара, представља особену синтезу послова за које су неопходна знања и практичне вештине из више педагошких и културолошких дисциплина.

Основни циљ нашег истраживања јесте разматрање места и улоге библиотеке основне школе у целокупном васпитно-образовном процесу, а посебно у настави српског језика и књижевности (као и слободним активностима ученика), јер је школско библиотекарство најчвршће повезано са теоријом и праксом предмета Српски језик, односно облашћу којом се бави *методика наставе српског језика и књижевности*.

Библиотекарство у оквирима нашег образовног система недовољно је сагледано мултидисциплинарно научно подручје (уједно културолошко и педагошко), које се одувек налазило на граници између теорије библиотекарства и методика наставе у школском васпитно-образовном процесу. Оно је у теоријским и емпиријским истраживањима посматрано углавном спорадично и парцијално, више са становишта јавног библиотекарства, неголи из аспекта потенцијалне *методике библиотекарства у основној и средњој школи* (или *методике школског библиотекарства*). Основно полазиште аутора који су о томе писали из угла традиционалног библиотекарства (Десанка Стаматовић, Бошко М. Влаховић, Александра Вранеш, Јасмина Нинков, Марина Митрић, Бојана Вукотић, Весна Црногорац, Борјанка Трајковић, Жељко Вучковић, Гордана Стокић Симончић, Драгана Грујић и други) било је да је библиотечко-информациона делатност једна и јединствена, а да је школска библиотека специфични део целовитог националног библиотечког система.

Први корак у озбиљнијем поимању библиотеке као значајног чиниоца васпитно-образовног процеса у нас начињен је још у деветој деценији прошлог века, са појавом монографије Слободана Радовића „Школска библиотека у настави: са примерима из матерњег језика и књижевности“ (1982), у којој се

указује на њену практичну функцију задовољења информационих потреба ученика, уз помоћну (асистентску) улогу библиотекара. Са друге стране, књига Радмиле Шуљагић „Школска медијатека“ (1984) односила се на библиотечно-информациону улогу библиотеке и њене техничке ресурсе; међутим, она је поседовала нову, футуристичку димензију – предвиђање трансформације библиотеке у модерну школску медијатеку, као збирку образовних мултимедијалних извора.

И поред већег броја стручних радова у нашој педагошкој и библиотекарској периодици о односу јавног и школског библиотекарства и више научних стручних скупова са овом темом, специфичност области школског библиотекарства није довољно изучена и захтева много више пажње и комплекснијих виђења из угла наука које се баве васпитно-образовном праксом. То су, поред осталог, били разлози да се овој сложеној и деликатној проблематици посвети одговарајућа научна пажња.

Наша истраживања су показала да у српској методичкој мисли дуго времена није постојала снажнија свест о неопходности озбиљнијег разматрања места и улоге школске библиотеке и библиотекара у настави српског језика и књижевности. Но, и када је то место осмотрено, уврежено схватање школске библиотеке као просторије у којој се једино чува и ученицима позајмљује лектирна и белетристичка књига тешко се мењало. У том ионако малом броју методичких радова који говоре о школској библиотеци (или делова студија из области *методике наставе српског језика и књижевности*) често је изостајало критичко сагледавање улоге школског библиотекара, његовог доприноса и значаја за одвијање наставног процеса и ваннаставних активности ученика. Тако се у нашем најутицајнијем методичком приручнику за наставу предмета Српски језик, „Методици наставе српског језика“ (1989) Милије Николића – школска библиотека помиње само узгредно и фрагментарно. У Николићевој монографији нема говора о истраживањима ученика у библиотеци, нема помена заједничких часова наставника и библиотекара, нити самосталних часова библиотекарства. Слично традиционалистичко схватање школске библиотеке једино као *књижнице*, са маргинализованом улогом библиотекара – присутно је и у „Методици наставе српског језика у млађим разредима основне школе“ (1993) Мирољуба Вучковића.

У опсежној монографији Павла Илића „Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси“ (1998) говори се о школској библиотеци као

значајном фактору мотивисања ученика на читање (својим амбијентом), чему доприноси и школски библиотекар (својим начином рада); међутим, аутор много већу пажњу поклања учioniци специјализованој за српски језик и књижевност, налазећи у њој надградњу, па и замену за некадашњу, традиционалну библиотеку, којој намењује пре свега функцију простора за одвијање књижевних и других програма у организацији учитеља и наставника српског језика.

Новије тенденције у схватању улоге школске библиотеке у нашем образовању појављују се са „Креативном наставом српског језика“ (1994), Симеона Маринковића, у којој аутор уређењу школске библиотеке и библиотечкој секцији посвећује по један одељак. Маринковић сматра да је управо трансформација школских библиотека у библиотечко-информационе центре неопходан услов за модернизацију српске школе, уз природно уклапање у јединствени, глобални библиотечко-информациони систем. Попут Маринковића, место и улогу библиотеке у основној школи разматра и Зона Мркаљ у књизи „Планирање у настави: Српски језик и књижевност у старијим разредима основне школе“ (2011), указујући на нове задатке и активности библиотекара, везане за културни и јавни живот школе, као и на потребу блиске сарадње са активом наставника српског језика.

Уз уважавање досадашњих истраживања на овом пољу, остварених научних резултата и спознаја, у нашем раду настојаћемо да се приближимо адекватнијем одређењу места и функције школске библиотеке у оквиру целине васпитно-образовног процеса у основној школи. Једно од наших полазишта јесте разумевање и образложење интердисциплинарних и мултидисциплинарних сусрета појединих наставно-предметних области и тематских садржаја – са посебним нагласком на место предмета Српски језик и књижевност и његову повезаност са школском библиотеком.

После уводних разматрања, у првом поглављу нашег рада обратићемо пажњу на историјат библиотекарства у образовању. При сагледавању позиције школске библиотеке унутар савременог васпитно-образовног процеса полазимо од неопходности уважавања искустава прошлости, оне свевремене везе образовања и библиотекарства. Себи смо поставили питања која се односе не само на оне опште појавне облике школског библиотекарства у токовима прошлости, већ и на процесе установљења књижних и уџбеничких колекција у функцији образовања на историјским српским просторима. Зато ће се наши

кораци у том смислу односити и на културно-историјско ситуирање различитих форми школског библиотекарства код Срба, о чему у нашој методичкој и библиотекарској литератури све до скоро није било довољно релевантних прилога. Осим општег културно-историјског и друштвеног контекста у почетном делу овог поглавља, као основу за даља аналитичка разматрања, сачинићемо компаративни преглед актуелне праксе школског библиотекарства у српском образовању и његовом суседству.

У другом поглављу осврнућемо се на најзначајније аспекте укупне делатности библиотеке у српској основној школи и њену функцију у наставном процесу, одређену укупном законском регулативом и одговарајућим програмским документима. Саставни део овог поглавља јесте разматрање конкретног правног и егзистенцијалног оквира у коме се реализује делатност библиотеке основне школе. Такође, сматрали смо да је потребно сагледати реалну позицију школске библиотеке као савременог мултимедијалног средишта школе, као и проблематику професије стручног сарадника библиотекара. Посебну студијску пажњу и напор усмерићемо на области организације и планирања рада библиотекара, изградње и руковођења фондом у оквиру библиотечно-информационог пословања, на васпитно-образовни рад библиотекара са ученицима, његову стручну сарадњу са члановима школског колектива и културни и јавни рад. Желимо да укажемо на значајне промене традиционалних функција и метода рада школских библиотека, у складу са образовним захтевима нашег времена, у условима јединственог васпитно-образовног процеса.

У трећем поглављу нашег рада приказаћемо структуру и испитати сврсисходност коришћења библиотечно-информационих извора у савременој настави српског језика. Супротстављајући се застарелим поимањима библиотеке само као „пригодне школске књижнице“, као и мишљењима да је обезбеђивање неопходне ученичке литературе (пре свега лектире) традиционални и основни задатак библиотекара у школи – указујемо на потребу комплекснијег приступа овој проблематици, нарочито у контексту појаве нових информационих извора и образовних технологија којима се доприноси унапређењу наставе српског језика у основној школи.

У четвртном поглављу размотрићемо кључну истраживачку тему нашег рада: методичку сарадњу библиотекара основне школе са учитељима и наставницима српског језика у реализацији часова редовне наставе и секција које

воде учитељи и наставници српског језика. Овде ћемо аналитички захватити најважније облике професионалног партнерства стручног сарадника библиотекара, учитеља и наставника српског језика, везано за припрему наставних садржаја, подршку библиотекара ученицима у обради лектуре и писању домаћих задатака, популаризацију читања, организацију додатне и допунске наставе и за заједничко учешће у школским културним програмима. Притом ћемо сагледати не само часове библиотекарства и медијске културе, као најпогодније за остваривање конкретног васпитно-образовног рада библиотекара са ученицима, већ и све оне активности које се реализују на плану развијања љубави према књизи и знању, подстицања на читање и креативног књижевног стварања. У засебним одељцима указаћемо на могућности стручног и методичко-методолошког доприноса стручног сарадника библиотекара реализацији програма слободних активности ученика, односно секција чији се састанци могу држати и у читаоници библиотеке.

У петом поглављу осврнућемо се на релевантнија претходна истраживања места и функције библиотеке у нашим основним и средњим школама и читалачких навика ученика млађих и старијих разреда и средњошколаца.

Наша аналитичка разматрања у завршном, шестом поглављу рада односиће се на анкетно истраживање становишта наставника и библиотекара о коришћењу библиотечког фонда и актуелној стручној сарадњи, као и ставова ученика старијих разреда основне школе о раду школске библиотеке, књизи и читању. Притом су у пољу нашег интересовања била питања везана за облике и квалитет реално остварене стручне сарадње учитеља и наставника српског језика са библиотекарима, за искоришћеност простора читаонице библиотеке за реализацију редовних часова, састанке секција и заједничке културне програме, број позајмљених извора и прочитаних књига, структуру и актуелност фонда, могућности унапређења рада библиотекара из угла учитеља, наставника и ученика старијих разреда.

На крају методолошког дела рада анализираћемо резултате компаративног погледа на ставове кључних чинилаца делатности школске библиотеке, и издвојити најважније акценте и закључке до којих смо дошли на завршетку емпиријско истраживања.

Обим и карактер нашег укупног истраживања о библиотеци основне школе условљен је тежњом да оно буде у функцији презентовања корисних информација

и поузданих сазнања о досадашњим искуствима (нашим и страним) и долажења до нових, која ће послужити неким будућим истраживачима. Поред коришћења историјско-дескриптивне методе у првом делу рада, ослонили смо се и на друге стандардне научне методе (теоријска анализа, аналитичко-дескриптивна метода) и технике истраживања (анкетирање ученика, графичко приказивање), служећи се њиховим плуралистичким прожимањима.

У ово студијско истраживање кренули смо са уверењем да ће добијени резултати помоћи нашим учитељима, наставницима српског језика и других предмета у оптималнијем коришћењу укупних ресурса школских библиотека (библиотечко-информационих, просторних, културних, стручно-кадровских), као и самим стручним сарадницима библиотекарима основних школа у унапређењу њихове професије, улоге и статуса унутар школског амбијента.

1. ОПШТИ ПОГЛЕД НА БИБЛИОТЕКАРСТВО У ОБРАЗОВАЊУ

1.1. ОБРАЗОВАЊЕ И БИБЛИОТЕКАРСТВО У ХОДУ ВРЕМЕНА

Свака креативна или градитељска делатност, ма колико конкретна и синхрона са својим временом, носи у себи карактер остављања трагова и сведочења за будућност. Кроз векове и миленијуме мењају се информациони медији који служе похрањивању и преношењу људске мисли, човекових знања о животу и себи самом. Материјални ресурси који нам предају значајне поруке и искуство предака: камен, глинене таблице, кора дрвета, свици папируса, пергамент и папир били су трошне природе, и зато их је требало заштитити од сила природе, људског немара и зла – бригом о њиховом простом физичком опстанку, кроз заштиту, преписивањем и умножавањем.

Као темељне културне и друштвене вредности, образовање и библиотекарство у различитим организационим формама постоје у свим претходним епохама, прожимајући се и допуњавајући из непресушне потребе да се записано људско искуство и одабрана знања о животу искористе за актуелно живљење и сачувају као пример и поука следећим генерацијама.

Чување наслеђеног културног блага сопственог народа и брига о образовању нових генерација одувек су били важни задаци за управљаче и владаре. Поред школа, најпре верских, дворских и приватних, а потом и јавних, томе су служили државни и лични архиви, музеји, као и библиотеке свих типова и намена, почев од оних локалних па до владарских и националних. Развој заједнице и њеног културног бића увек је условљен и поткрепљен постојањем одређених видова школског и библиотечног система, а њихове функције мењале су се у складу са потребама времена и образовних и културних циљева друштва коме су припадали. Са цивилизацијским успоном људског друштва и са стварањем првих историјских држава (у Индији, Кини, Месопотамији, Египту), са развојем писмености и првих националних образовних система – јавила се потреба да се ученицима обезбеде уџбеници и други образовни материјали.

Развој културе грчких полиса и појава приватних школа, уз могућност отвореног приступа личним библиотекама атинских тирана за слободне грађане (у тзв. *златном добу* Атине) допринели су установљењу првих видова јавног библиотекарства у данашњем поимању овог појма. Термин *библиотека* (грч. βιβλιοθήκη) првобитно је указивао на полицу или сместиште за папирусне списе са религиозним, филозофским и књижевним садржајем, али је временом прошириван на сандук или витрину са књигама, просторију, објекат, све до културних установа у којима се на систематски начин набавља, стручно обрађује и уступа на коришћење библиотечки материјал.

Прожимање учитељског и библиотекарског позива било је природно: онај ко је поседовао знање или је знао где се може пронаћи трудио се да то општељудско знање пренесе на другог, посебно на млада бића која су га била жељна (испуњавајући тиме своју друштвену одговорност). Иако се овде не може говорити о засебној професији, може се узети да су улогу првих школских библиотекара имали свештеници и приватни учитељи, они који су били одговорни за образовање будућих чланова свештеничко-монашког круга, писара и службеника у администрацији, као и деце владара и других припадника управљачког слоја у друштву које је организовано као систем и поседује аутентичну културу и државне атрибуте.

Савремене школске библиотеке умногоме су различите од оних некадашњих, у складу са њиховим измењеним функцијама у укупном школском образовном, културном и технолошком окружењу. Напредак информационо-комуникационих технологија произвео је нову ситуацију у образовању, које је морало да прати убрзану стварност и измењени живот, и да креира програмску платформу примерену новој технолошкој ери. Развој школског библиотекарства у појединим земљама усклађен је са напорима националних просветних власти да се подигне ниво основних образовних, информационих и културних потреба становништва. У многим европским образовним законима скоријег времена наглашава се обавеза отвореног приступа информационим изворима за све ученике и неопходност постојања библиотечко-информационог центра у школи. Тако са појавом нових информационих извора (дигиталних, дигитализованих) и снажним развојем интернета почетком XXI века и њиховим све интензивнијим коришћењем у процесу учења отпочиње и постепена реформа библиотекарске делатности у образовању.

Иако се до скоро чинило да су школске библиотеке само остатак прошлости (па да су чак и сувишне у времену дигиталних и *виртуелних* библиотека), у образовним јавностима многих европских земаља учвршћује се мишљење да је неопходна промена односа наставничких колектива, школских управа и виших просветних власти према школској библиотеци и њеном водитељу. У настојању да се адекватно одговори на увећане информационе потребе нових генерација ученика, дошло се до становишта да је школска библиотека онај најприступачнији, а ипак недовољно препознат и искоришћен ресурс информационих извора и простор подржаног, као и оног неформалног учења. Велико буђење интересовања за школске библиотеке и њихова модернизација у већини европских земаља започињу почетком овог века, са увиђањем значајне улоге библиотеке у процесу стицања практичних животних и функционалних знања. Од тог времена се у многим европским државама (пре свега у оним које припадају Европској унији) усвајају такви законски и подзаконски документи којима се покреће процес трансформације школских библиотека у мултимедијалне информационо-комуникационе центре и предвиђа адекватно усавршавање стручног кадра у њима.

У нашем времену, обележеном интензивним информационо-комуникационим и технолошким процесима, народне и јавне библиотеке реализују како глобалне националне (државне) образовне програме, тако и локалне програме подршке самообразовању и целоживотном образовању одраслог становништва. Оне испуњавају ову значајну друштвену функцију кроз конструктивну сарадњу и заједничке просветне (просветитељске) акције са локалним образовним установама и самоуправама (школе и предшколске установе, музеји, галерије, сеоске и градске општине).

О тим великим системским променама у јавном библиотекарству на почетку XXI века говори и Жељко Вучковић: „Библиотекарство данас снажно је усмерено ка темељном преиспитивању и проналажењу свог професионалног и друштвеног смисла и оправдања, као и ка утемељењу нове теоријске и практичне парадигме прилагођене потребама и захтевима информатичког доба, уз истовремено очување свог хуманистичког језгра и изворне просветитељске мисије.“ (Вучковић, 2008: 71) Савремене јавне библиотеке располажу неопходним простором, људским и техничким ресурсима за организацију културних програма којима се негују вредности локалних и регионалних заједница (као што су

књижевни и музички фестивали, обележавање јубилеја и годишњица писаца и других националних културних радника, изложбе уметничких дела, промоције књига и музичких издања, концерти, јавне трибине, стручни и научни скупови). Ипак, иако показују вредне резултате у обављању својих информационих и културних задатака, укључујући реализацију програма намењених деци основношколског узраста – дечја одељења јавних библиотека само надограђују и подупиру васпитно-образовни рад у школским библиотекама, којима је то најзначајнија функција и обавеза унутар школе као образовне целине.

Финансирање и материјално-техничко опремање европских школских библиотека, континуирано обезбеђивање образовних информационих извора и осигурање одговарајућег стручног особља регулише се на различите начине. У државама на релативно великом географском простору и са мањим бројем становника активирају се већ постојећи ресурси јавних библиотека (организациони, стручни, технички), па тако неразвијеност школских библиотека може бити компензована активностима дечјих одељења месних библиотека. Да би се то остварило, неопходно је да ове библиотеке располажу довољном количином квалитетних образовних извора (лектирном, белетристичком и забавно-рекреативном литературом), уз компетентно стручно особље и културне програме који кореспондирају са оним наставним.

У неким европским земљама (Финска, Шведска, Немачка, Холандија) многе јавне библиотеке су тако добро организоване и опремљене, да у великој мери задовољавају потребе ученика за образовном и белетристичком литературом – па у појединим општинама школске библиотеке скоро и да не постоје у оном класичном облику. У недостатку простора и оптималног књижног фонда у библиотеци (као и стручног особља), школе се чврсто повезују са јавним библиотекама, што је подржано и од стране локалних школских власти. На основу уговора о сарадњи, школска библиотека се налази под формалним руковођењем и окриљем општинске библиотеке, као нека врста специјалне библиотеке – иако физички припада школи. На тај начин, школске библиотеке су у надлежности јавних библиотека у погледу набавке грађе и библиотечког софтвера, као и обезбеђења стручне подршке (организација библиотечко-информационог пословања, развој и професионално усавршавање наставника-библиотекара). Овакав облик сарадње подразумева постојање обостране прилагодљивости и заједничког образовног и културног циља. Није необично да се просторије

школске библиотеке у мањим општинама користе и као јавна библиотека, за сву децу и младе до осамнаест година у том месту, будући да су њени чланови управо ученици те школе (попут дечјих одељења јавних библиотека у већим градовима). Поред тога, у многим местима се јавна библиотека налази врло близу школе, па није ни сврсисходно развијати школску библиотеку паралелно са већ постојећом месном, која лако може формирати свој дечји/школски фонд и сарађивати са школом, њеним учитељима и наставницима. Истовремено, у складу са својом новом, продубљеном просветном функцијом у XXI веку, јавне библиотеке су обогатиле понуду дечје белетристике и прилагодили своје читалачке и књижевне програме младим корисницима, чиме на одређени начин преузимају образовно-васпитну улогу инертних или неразвијених школских библиотека. У њима се приређују промоције нових књига, формирају песничке школе и одржавају књижевне радионице за талентоване младе ствараоце, такмичења у читању и квизови знања из књижевности, изложбе књига за децу и младе, расписују се дечји литерарни и ликовни конкурси на теме из књижевности... Уколико јавне библиотеке поседују одговарајући простор, у њима се приређују часови библиотекарства или књижевности за цела одељења ученика, које реализују учитељи, наставници, јавни или школски библиотекари.

Дечје и јавне библиотеке не могу да у потпуности испрате све израженије промене у свету образовања и да стално прилагођавају своје фондове и програме савременом наставном процесу (лектира у складу са планом и програмом матерњег језика и књижевности, допунски уџбеници, као и наставни аудиовизуелни материјали). То и није њихова примарна обавеза, јер оне имају пре свега глобалну мисију заштите и бриге о културном наслеђу и просвећивању целокупног становништва једне државе (или нације). Поред тога, школске библиотеке поседују већи и адекватнији фонд уџбеника и дидактичког материјала за наставнике (у односу на дечја или научна одељења јавних библиотека у већим градовима, која обезбеђују литературу за кориснике свих образовних и узрасних нивоа – и за предшколце, ученике, студенте и истраживаче).

Улога школске библиотеке у савременом образовању и општем културном напретку разматрана је у заједничким документима Међународне асоцијације библиотекарских удружења (ИФЛА) и УНЕСКА, којима се ова врста библиотеке посматра као део јединственог светског библиотекарског система, али са свим оним специфичностима које произилазе из образовног контекста у коме се

формирају и егзистирају. Мисију савремених школских библиотека, у оквирима општег културног и социјалног напретка човечанства и повећане бриге о образовању младих, ИФЛА и УНЕСКО су одредили 2000. године, кроз програмски документ *Манифест за школске библиотеке*, који је означио прекретницу у развоју новог типа школске библиотеке као мултимедијалног центра школе. Она је добила специфичне задатке и функцију у наставном процесу, а тиме је коренито промењена, односно иновирана и програмска делатност школског библиотекара. Овај општи документ надограђен је 2005. године *Смерницама за школске библиотеке*, у којима се детаљније разрађују основни принципи *Манифеста* и даље разматрају кључна питања везана за постојање школске библиотеке – њена функционалост и укљученост у савремени образовно-васпитни процес.

Према *Смерницама за школске библиотеке*, постоји више облика сарадње јавних и школских библиотека: заједничка обука особља, кооперативна изградња библиотечких збирки, заједничка реализација програма и пројеката, координација услуга и мрежа, сарадња у програмима образовања корисника, посете одељења ученика јавној библиотеци, заједнички пројекти промоције читања и информационог описмењавања. У том циљу, у *Смерницама* се препоручује и потписивање споразума о сарадњи, који би, поред осталог, требало да обухвати следеће елементе:

- договорену димензију сарадње
- подробни опис и дефиниције области сарадње
- разјашњење економских појединости и начина на који ће се делити трошкови
- временски распоред активности током трајања сарадње.

Сарадња јавних и школских библиотека заснива се на прожимању њихових општих и специфичних културних и образовних задатака. Њихови заједнички циљеви односе се на повећање квалитета културног и образовног рада са младим генерацијама, посебно на основношколском и средњошколском нивоу. Поред реализације самосталних просветитељских програма за становништво (тиме и за децу и младе), дечја и матична одељења јавних библиотека данас имају и улогу информационе, програмске и стручно-професионалне подршке образовању и библиотекама у основним и средњим школама.

1.2. ШКОЛСКО БИБЛИОТЕКАРСТВО ОД ПОЧЕТАКА ПИСМЕНОСТИ ДО ПЕРИОДА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА

Појава библиотечких збирки у образовним установама, историјски посматрано, уско је повезана са развојем *писма* и општеприхваћеног књижевног језика, као темељном основом организованог просвећивања становништва једне државе (односно политички уређеног друштва). Иако је забележено постојање више аутентичних писама (у Кини, Индији, Египту...), за нас је најзначајније *клинасто* – чијим се творцима сматрају Сумери. Њихово почетно сликовно писмо (настало у периоду око 3300. године п.н.е.) од око 1500 знакова временом се поједностављује, а свој коначни облик добија пет векова касније. Користили су га и други народи са подручја Месопотамије, прилагодивши га својим језицима, а практични Вавилонци и Асирци трансформисали су га у слоговно и фонетско, смањивши број знакова на 300. Томе захваљујући, створен је први уређени образовни систем у историји човечанства, у коме су постојале ниже школе за стицање основног образовања – док су се у вишим школама изучавале теологија, астрологија, астрономија, медицина, право, музика...:

У граду Мари откопана је типична учионица са школским клупама. Школе су могле похађати и девојке. После положених испита ученици би били произведени у звање писара. Ови су имали засебан положај, нарочите титуле и одела, па су им биле указиване и нарочите почести. На глинене плочице потписивали су своја имена, но нигде није пронађено име писца који је саставио неко одређено научно или књижевно дело. Међутим, лако је могуће да је неки писар био и писац тога текста. Све ове школе водили су свећеници, што је био случај и у Египту, па и у нашем средњем веку. (Препрек, 1985: 26–27)

Прве практичне и постојане књиге биле су у облику глинених плоча, у које су, док су мекане, штапићима (попут клинова) утискивани текстови правно-административног, трговачког, теолошког, уметничког, научног и образовног садржаја. Када би се потом испекле, постале би трајне, скоро вечите, па их и данас можемо читати и из њих упознавати живот ишчезлих цивилизација.

О тим најстаријим сачуваним траговима писаног изражавања, уједно и организованог образовног система, као и зачецима школског библиотекарства на асирско-вавилонском простору говори Лајонел Касон:

У близини Нипура, у јужној Месопотамији, на пример, ископавања су изнела на светлост дана групу таблица, из средине трећег миленијума пре Христа, на којима су били и урезани спискови географских назива, имена богова, назива занимања,

вежбе за учење писања и један број химни. Врло је могуће да су оне део збирке која је припадала писарској школи, можда у оквиру храма, збирке дела која су држана при руци за свакодневно консултовање: другим речима, њеној библиотеци. (Касон, 2004: 11)

Поред школских текстова, на овом налазишту глинених плоча исписаних клинастим писмом пронађени су текстови који датирају из времена краља Липти-Иштара, из 2100. године п.н.е. (делови његовог *Законика*, медицинске књиге...), али и завршни део *Епа о Гилгамешу*, који недостаје непотпуној верзији – пронађеној у Асурбанипаловој библиотеци (насталој 1500 година касније).

Касон у својој књизи износи и детаље о природи и начину коришћења глинених таблица у образовне сврхе:

Скромне збирке таблица пронађене су на целом Блиском истоку, јер је то била природна последица начина на који су се образовали писари. Главни метод је било стално преписивање познатих дела, тако да је сваки учитељ имао при руци збирку таквих узора, а његови ученици су могли да праве сопствене збирке тако што би напосто задржали неке од копија које су непрекидно израђивали. Писари у храмовима су стварали збирке за своје храмове на исти начин, истрајним преписивањем; наставни материјали су служили самим писарима, а они с религиозним садржином – свештеницима. (*ibidem*)

Школе за писаре и свештенике настале су из практичних разлога и „државних“ потреба, а да би у потпуности функционисале било је неопходно да поседују библиотеку са конкретном наменом и са формалним означавањем збирке. За разлику од уобичајеног квадратног и правоугаоног облика (па и оног у облику призме, за опис ратних похода и дела владара), школске књиге на глиненим плочицама биле су округлог облика, попут списка о земљишним поседима.

Највећа систематски организована библиотека старог света била је она на двору асирског краља Асурбанипала (668–626. п.н.е.), са око две стотине хиљада књига. Неке од њих су биле састављене од десетина, па и стотина глинених плоча. Свака је књига била уредно евидентирана, са редним бројем и печатом библиотеке, као и натписом: „Палата Асурбанипала, краља целокупности, краља Асирије.“ Библиотеци су припадали преписи најважнијих дела дотадашње старовековне књижевности, као и списи из области математике, астрономије, медицине, филозофије и филологије:

Да би у своме двору нагомилао све доступне документе Месопотамије, запослио је читаву армију преписивача, разаслао их по земљи, и дописујући се с њима, управљао трагањима... После дешифровања клинастог писма добијена је неисцрпна ризница знања о древним народима: династичке листе и хронике, политички трактати и дипломатска преписка, привредни рачуни и астрономска

дела, легенде, митови, религијске химне и песме, међу којима се налазила и најстарија епска поема у историји човечанства. (Косидовски, 1993: 41)

Аусрбанипалова библиотека је поред архивских и референских извора садржала и књижевне текстове (међу којима и чувени *Еп о Гилгамешу*, из 2100. године), али је ту и: „...група школских текстова – спискови знакова клинастог писма са изговором, пописи речи и назива, речници за превођење са сумерског на акадски.“ (Касон, 2004: 18)

Концепт библиотеке као места на коме се чувају старија књижевна дела (за потребе филолога, филозофа, научника) настао је у време тиранина Писистратоса, који је владао Атином половином VI века п.н.е. (у њеном *златном добу*). Он је своју богату колекцију књига понудио свим грађанима који су знали да читају, без обзира на њихов друштвени статус, и тиме је озваничен почетак европског библиотекарства у данашњем смислу речи. Поред тога, његов велики културни подухват везан за библиотекарство, образовање и васпитање тог времена био је организација преписивања и коментарисања Хомерових епова. Управо су *Илијада* и *Одисеја* већ почев од VI века п.н.е. (када су највероватније добиле свој коначни облик) служиле као основна школска лектира, на којој су кроз векове васпитаване генерације старих Грка.

С обзиром на то да се први целовити системи васпитања и образовање деце јављају у Спарти и Атини (са становишта савремене европске културне и педагошке мисли), може се узети да од тог времена постоје и одређени видови школског библиотекарства. За потребе саме наставе, али и процеса учења код куће било је потребно понудити ученицима одговарајуће уџбенике, материјале за читање, учење и вежбање:

Све те библиотеке су биле повезане с гимнасионом, установом која је била уобичајена у грчким градовима, као агора или позориште. На почетку, у 5. веку пре Христа, гимнасион је био само простор где су градски младићи обучавани у атлетици и војним вештинама, функције из којих је изведен модерни израз „гимнастичка сала“. У хеленистичко доба то је постало и средиште учења и образовања, са учионицама, опремом за држање наставе и скупова и тако даље. Библиотека је била прикладан додаток једног таквој институцији, и поуздано знамо да је у Атини бар један гимнасион имао библиотеку. (*ibidem*, 60)

Потреба за дидактичком литературом постојала је и пре системски организоване школе, а образовање младих поколења најчешће се спроводи у библиотеци, била она на владарском двору или пак у оквирима најпре религиозног храма, а касније цркве или манастира. И учитељи у приватним

школама у Атини и *путујући учитељи* морали су за своје ученике имати припремљене књиге из којих ће моћи да се обнови градиво после предавања (или учити страни језик кроз одабране вежбе). Уџбеничког материјала и одговарајућих наставних средстава било је и у школама *граматиста* (где су се училе основе писмености, односно читање и писање) и *китариста* (где су деца стицала уметничко образовање, пре свега оно музичко).

Сам рад са ученицима одвијао се у складу са личним педагошким назорима наставника и потребама наставе:

“Када они ђаци упознају слова“, каже говорник у једном Платоновом дијалогу написаном почетком 4. века пре Христа „и почну да схватају писане речи, дају им наставници, док седе у клупама, да читају песме изврних песника.“ Он је вероватно мислио на мале, одабране школе, али у том случају био је потребан број примерака који није занемарљив. Постојало је мноштво приручника у прози о разним темама, иако ниједан није дошао до нас, знамо да су постојали јер каснији писци наводе њихове наслове. (*ibidem*, 28)

Као извор сазнања и прва организована филозофска и научна школа високог ранга, Платонова „Академија“ (основана 387. п.н.е.) уграђена је у темељ старогрчког образовног, филозофског и научног система и представљала је претечу школских, високошколских и филозофских библиотека:

Поред математике, велика пажња у *Академији* поклањала се проучавању музике, спорта и граматике... У каснијем периоду постојања, у њој се све више проучавају астрономија, анатомија и друге природне науке. Богатство у књигама је било највеће благо *Академије*. Поред тога што је за живота откупљивао преписе скоро свих вреднијих дела са грчког говорног подручја (што је у то време подразумевало и простор северне Африке), Платон је неретко давао на превод рукописе из Египта и Сирије. На тај начин, полазници *Академије* наставили су да стичу нова сазнања и након његове смрти. (Озимих, 2013).

Једно од највећих образовних и културних достигнућа античке Грчке била је и чувена Аристотелова (384–322. п.н.е.) филозофска школа – Лицеј (Λύκειον), са својом библиотеком, пошто је овај филозоф желео да на једном месту буду сва његова дела, а уз њих и дела савременика. Фонд ове библиотеке био је подељен на наставнички и ученички, али је служио не само Аристотеловим сарадницима и ученицима, већ и грађанима Атине.

Идеју о оснивању јавне библиотеке, пониклу у античкој Грчкој, реализовали су практични Римљани (Гај Азиније Полион, око 39. године п.н.е.), као што су, по угледу на Грке, организовали школовање деце припадника аристократије. Оно је започело са интензивнијим ширењем Римске државе, од III

века п.н.е. (када се учење организовало у ходницима храмова) па до периода када се са анексијом Грчке јављају прве граматичке и реторичке школе по угледу на оне грчке:

Обучавање је у Риму почињало у седмој години. У привилегованим породицама наставу с децом тог узраста водио је роб – педагог, махом Грк. Али су деца од своје седме године одлазила у школу, где су учила читање, писање и рачунање. Од своје дванаесте до шеснаесте године римски су дечасти посећивали обичне школе граматичара, које су биле организоване по хеленистичком узору. Главни предмет била је књижевност с граматиком. Поред тога, у школама се предавала логика, аритметика, геометрија, астрономија и неки елементи музике. У својој 16. години младић је облачио мушку тогу и приступао специјалном изучавању реторике, под руководством грчких беседника или пак латинских учитеља реторике. (Машкин, 1987: 296)

За потребе приватних римских школа (основних, граматичких и реторских), постојала је у пригодним библиотекама одговарајућа образовна грађа – речници, уџбеници и књижевна дела класика, будући да су се изучавала дела грчких писаца и филозофа (попут Хомера, трагичара, софиста...)

Манастирске и црквене библиотеке су током целог средњег века имале значајну просветитељску функцију, и улогу неформалних васпитно-образовних установа за оно основно образовање деце и развијања почетне писмености. У њима су се школовали будући свештеници, деца припадника властеле, као и писари и други државни службеници. Најзначајнија библиотека у периоду раног хришћанства била је она Оригенова (184–253) у Кесарији (Цезареји) у Палестини, са тридесет хиљада књига, намењених не само хришћанским интелектуалним круговима, већ и ученицима *катехитске школе*, коју је сам организовао и водио. За развој библиотекарства у ранохришћанском монаштву од великог је значаја било правило које је установио Свети Пахомије (287–346), оснивач прве организоване монашке заједнице и десетак манастира у горњем Египту – да сваки од њих мора имати библиотеку са одабраним списима (пре свега делова Библије и њених коментара), који ће се свакодневно читати. Половином V века у монашким заједницама у северној Африци издвајају се чланови братства који добијају посебно задужење да брину о манастирским библиотекама и руководе заједничким читањем као обликом молитве. Ово правило касније у оквиру западноевропског монаштва усвајају најпре монаси *бенедиктанци*, а после њих и *доминиканци* и *фрањевци*.

Још од званичног отварања првог европског средњовековног универзитета, у Константинопољу, 27. фебруара 425. године (у време цара Теодосија Другог), за

потребе nastave су на његовим факултетима постојале и библиотеке са колекцијама списа највећих хришћанских теолога, уз дела класичних писаца из подручја филозофије, природних и хуманистичких наука. И у каснијим реорганизацијама рада овог универзитета, поједини факултети (као што су правни и филозофски) поседовали су библиотеке са одговарајућом стручном литературом и уџбеницима.

Када је римски/византијски цар Јустинијан Први (483–565) довршио кодификацију римског права за Источно царство, одредбама његовог Законака (Codex Iustinianus) које су се односиле на образовање прописана је обавеза да се у свим градовима и селима његове царевине у којима постоје цркве организују државне школе за децу почев од седме године живота. За издржавање тих школа и плаћање учитеља обезбеђивала су се средства из самих села (градова), и о њима се брину црква и властела. Иако су имале изражени верски карактер, ове су школе биле приступачне ширим слојевима становништва, док су у већим трговачким центрима постојале и занатске (стручне) школе, у којима су ученици стицали практична знања.

Како се византијско образовање наслањало на традиције античке школе, у средњим школама су се изучавали исти они предмети који су били заступљени у некадашњим античким гимназијама; лектира је била састављена како од дела Хомера, Езопа, Пиндара, Софокла, Есхила, Еврипида, Аристофана, Херодота, Тукидида и Плутарха, тако и од старозаветних и новозаветних списа и беседа хришћанских проповедника и писаца као што су: Григорије Богослов, Јован Златоусти, Јован Дамаскин, Григорије Палама... Изучавали су се и страни језици, па су у школским библиотекама постојали речници и лексикони, на располагању и ученицима и наставницима.

Хришћанска црква је у средњовековном периоду развоја европских народа имала важну улогу у организовању државних (националних) школских система, на свим образовним нивоима, а пре свега оном почетном, основном. У појединим црквама организоване су парохијске ниже школе (са наставом веронауке, читања и преписивања богослужбених књига), а у великим манастирима и катедралним (епископским) црквама постојале су више (теолошке) школе. Таква је била, на пример, једна од најстаријих катедралних школа у Енглеској, *Краљевска школа у Кентерберију*, у Кенту, основана 597. године. (Clyde, 1999)

Заједничку улогу проповедника, учитеља и библиотекара у западноевропским средњовековним културним центрима имали су припадници монашких заједница (братстава). Тако је најстарији монашки ред у западној хришћанској цркви, *бenedиктански* (постоји још од 530. године), имао развијену уметничку, преписивачку и просветну делатност, са библиотеком у сваком манастиру.

Манастирске *ћелијске школе* су радиле према плану и програму који је важио за поједина монашка братства, а библиотеке манастира служиле су и као школске библиотеке, будући да су богослужбене књиге које су биле на располагању осталим монасима коришћене и у образовне сврхе, као уџбеници:

Манастири су на Западу (у средњем веку) били културно-просветитељски и економско-друштвени, организаторски центри. Први манастири на Западу били су устројени као градови. На свом имању имали су библиотеку, болницу, сиротиште, школу и преписивачку радионицу... У том периоду (6. век), манастири су представљали посреднике између високе књижевне културе и друштва – место где се није само упражњавала молитва, него место где се чувало и стицало знање... (Идризовић, 2011)

Многи учитељи сами су писали уџбенике за своје ученике, као што је то чинио, на пример, Свети Алкуин (730–804), оснивач дворске школе Карла Великог, аутор граматичких уџбеника и дијалогских расправа, и један од утемељивача европских наставних програма. Сачувано је Алкуиново писмо, послато око 780. године са двора Карла Великог, упућено некој личности која је у то време радила у катедралној школи у Јорку (одакле је он, као некадашњи старешина, стигао у Француску), у коме тражи да се за потребе новоосноване школе направе копије, односно препишу дела више од четрдесет латинских и грчких писаца. Према томе се види да је актуелни школски програм стављао нагласак на учење грчког и латинског језика, граматике, реторике, логике и теологије. (Clyde)

У појединим западноевропским манастирима су се сем богословских наука проучавале и астрономија, филозофија и друге практичне и уметничке дисциплине (калиграфија, резбарство, сликарство), а читали су се и римски (латински) класици, попут Вергилија, Хорација и Цицерона. Тако је у манастиру Сент Гален у Швајцарској од почетка IX века радила школа са надалеко чувеном библиотеком (имала је дела Софокла, Јувенала, Хорација, Цицерона...), која се формирала са развијањем преписивачке делатности у самом манастиру.

Познато је да је библиотека патријаршијске школе при цркви Света Софија у Цариграду (основана на почетку седмог века) имала веома богат фонд, све док није изгорела у пожару, 780. године. (Иветић, 2012) Један од учитеља и библиотекара ове теолошке школе, половином IX века, био је и Константин, касније велики словенски просветитељ (у монаштву Свети Тирило).

У културној историји свих словенских народа 863. година узима се као преломни тренутак за њихов улазак у породицу цивилизованих европских нација. Те године су *Солунска браћа* Константин и Методије, уз пуномоћје византијског цара Михаила III и на позив моравског кнеза Растислава започели своју велику духовну и културну мисију преобраћања Словена у хришћанску веру. На тај начин словенске племенске организације прерастају у „народне заједнице“, а као резултат напуштања прасловенског многобоштва долази до организовања аутономне словенске цркве на челу са Методијем. Иако је цео овај подухват био политички мотивисан, са циљем да се Словени ставе под византијско културно, духовно и државно окриље – просветитељски и цивилизацијски значај христијанизације Словена и стварања општесловенског писма и књижевног језика надилазио је првобитне практичне државничке разлоге и сврху пројекта. Константин и Методије су први преводиоци богослужбених књига са грчког на словенски језик, делова Светог писма али и других, пре свега црквено-правних текстова. Методијеви ученици су и после његове смрти 885. године наставили са преписивањем и превођењем текстова, а истовремено су били учитељи, проповедници хришћанске мисли и организатори црквеног живота на ширим словенским просторима. Најзначајнији од њих били су Климент и Наум, који су радили у Бугарској и Македонији, формиравши надалеко познату *Охридску школу*.

Са званичним прихватањем хришћанства код Руса у време кијевског кнеза Владимира (почев од 988. године), започето је у црквеним библиотекама организовано описмењавање народа и властеле, како би стекли одговарајуће образовање и увели се у основе хришћанске науке. Владимира је у овим просветитељским идејама следио његов син, кнез Јарослав Мудри, који је 1028. године у Новгороду окупио децу племића (њих око три стотине) како би *учили књиге*, и позвао књижевнике да пишу књиге из којих ће се моћи учити. (Иванова, 2004: 15) Са хришћанском вером ширила се и писменост на свим руским просторима, а најзначајније име руског образовања током XII века, монахиња

Света Ефросина Полоцка (1110–1173) била је старешина манастира, истовремено и оснивач школе, учитељица и библиотекарка. (*ibidem*, 16)

И у другим словенским земљама образовањем деце бавили су се педагошки надарени чланови монашког братства – библиотекарски. За те потребе коришћене су, поред литургијских књига, и житија светаца на грчком или старословенском језику, а њих је било и на дворовима владара и у личним библиотекама појединих племића. Сем уобичајене теолошке литературе, у вишим друштвеним круговима читали су се и лаки забавни и витешки романи, који су долазили са европског Запада.

У односу на културна и просветна достигнућа антике, у време *западноевропског средњег века* долази до стагнације јавног образовања, јер школа као организована друштвена образовна установа или не постоји, или има изразито верски (хришћански) и ускосталешки карактер. У пракси, *ћелијска школа* је била део манастирске или црквене библиотеке, па су садржаји и облици наставног рада зависили од образовних и васпитних циљева које је постављао оснивач и реализатор – црква. Функцију учитеља у тим школама (уједно и библиотекара) имали су монаси и свештеници, па је овакво образовање под патронатом цркве било прилично једносмерно и круто, са ограничењима која су условљена његовом идеолошком основом. Учитељ који је био задужен да руководи заједничким гласним читањем религиозних текстова морао је да обезбеди организационо-техничке услове тог колективног читања, неопходне уџбенике и наставна средства (и прибор за писање). Пошто је оно имало сасвим одређену религиозну функцију, трудио се да своје ученике подучава и контролише, да проверава како су схватили прочитано (или оно што су записали), да им разјашњава то што нису разумели. За почетну наставу су се користиле једино књиге из којих се служило, међутим, и религиозни текстови били су добра основа да деца науче слова и унапреде своје писање, па и да постепено спознају и смисао који је у текстовима садржан. Иако су програм и облици наставе у манастирским библиотекама били прилагођени црквеним потребама, чињена су и одређена одступања у погледу практичних знања, неопходних за будуће државне службенике или чланове владарских и племићких породица. Млади ученици су углавном припадали вишим друштвеним слојевима и свештеничким породицама, све до промена у монаштву које су омогућиле да свештеници могу постати и припадници других

сталежа, сем оних виших (од тренутка када је у Римокатоличкој цркви уведен целибат – 1074). Поред одељења за будуће монахе и свештенике, постојала су у многим бенедиктанским манастирима и одељења за васпитање и образовање верника. А када су основана братства *фрањеваца* (1209) и *доминиканаца* (1216), сваки нови манастир имао је своју школу, у којој су васпитавани и подучавани будући монаси, док су учитељи били истовремено и библиотекари.

Мало је сачуваних трагова постојања школских библиотека у Европи – података о структури фонда, организацији рада, именима библиотекара, донатора, оснивачких указа и статута, каталога књига, спискова купљених или наручених књига. Нешто више података има о фондовима енглеских школских библиотека: тако, на пример, учитељ Хју је око 1328. године истовремено био библиотекар теолошке школе при цркви Светог Павла у Лондону, а библиотечку збирку, уз литургијске списе, чиниле су књиге за учење граматике, математике, поезије и музике. (Clyde, *ibidem*)

Са јачањем грађанске класе у европском друштву (занатлије, трговци, земљопоседници, банкари, државни чиновници) и развојем хуманистичких вредности и ренесансне културе, долази до измене садржаја и облика наставе, најпре у приватним (световним) школама. Све више показује се да наставни програми црквених школа (које су и даље доминантне) не одговарају потребама новог времена, па се оснивају се школе под окриљем трговачких и занатских удружења (цехова), ради стицања стручних знања и корисних вештина. У њима учитељи са децом раде индивидуално и у мањим групама, али је ово образовање неформално и несистематизовано, без уређених наставних програма, сем тога и ограничено само на трговачко-занатлијски и чиновнички круг.

Док у већини држава средњевековне Европе јавно образовање није постојало као аутономан и од цркве независан систем, децентрализовано образовање у појединим либералнијим западноевропским културним центрима није могло обезбедити континуитет развоја. Тако се, на пример, напредак образовне праксе у италијанским градовима-државама ослањао једино на индивидуалне доприносе хуманиста, уз подршку имућних владара (као поштовалаца знања и уметности). Јакоб Буркхарт у својој књизи *Култура ренесансе у Италији* износи податке о стању школства у ренесансној Италији почетком XV века, које је децентрализовано, с обзиром на постојање самосталних

државица (као што су Фиренца, Венеција, Сијена, Падова, Римини, Ђенова...), и са снажном хуманистичком основом:

„Латинских је школа било у свима иоле важнијим градовима, и то не само у сврху преднаобразбе за више студије, него зато, што се познавање латинскога језика сматрало нужним уз читање, писање и рачунање, а иза тога је слиједила логика. Важно је, да ове школе нису овисиле о цркви, него о градској управи; а више њих биле су и приватна предузећа. (Буркхарт, 1991: 119)

Како није било довољно уџбеничке литературе, овој сврси су служили списи и расправе значајних средњевековних и ренесансних писаца и мислилаца (као што су били Франческо Петрарка, са својим граматичким расправама, или Ђовани Бокачо са митографским, биографским и географским зборницима на латинском језику). О томе како су неки учитељи у ренесансној Италији решавали проблем недостатка одговарајућих уџбеника говори и следећи пример:

...Писање трактата о одгоју принчева – прије задаћа теолога – постаје сада, такођер, њихов посао. Енеја Силвио, на примјер, управио је двојници њемачких кнежева из хабсбуршке куће опширне расправе о њиховој даљој наобразби, у којима им, дакако, ставља на срце његовање хуманизма у талијанском смислу. Енеја је слутио да је улудо говорио, па се зато побринуо да се ови списи и иначе прошире. (*ibidem*, 120)

Са проналаском штампарске пресе (Јохан Гутенберг) долази до револуције у издаваштву, а књига постаје јефтинија и доступнија широким слојевима становништва. Објављују се и књиге за децу, а међу њима и оне које служе за почетно описмењавање и основно образовање. Устаљено је мишљење да је прва књига одштампана Гутенберговом пресом била *Библија*, 1455. године у Мајнцу – међутим, истина је да су Гутенберг и његови пословни партнери (ортаци) Јохан Фуст и Петер Шефер пре овог великог подухвата штампали (1453. или 1454. године) три издања дела Елија Доната *Ars Minor* (Мања граматика), уџбеника за учење латинског језика. Интересантно је да је и прва штампана књига у Француској (1470) било дело које је студентима служило као уџбеник латинског језика: *Epistolae* (*Писма*) Гасапарена де Бергама. Прва штампана књига на енглеском језику објављена је у Брижу 1472–1473. године, а на грчком у Милану 1476. (Барбије, 122–123, 147)

У периоду западноевропског хуманизма, а посебно са развојем просветних идеја Еразма Ротердамског (1446–1536), Франсоа Раблеа (1494–1553) и Мишела де Монтења (1533–1593), поред јавних (градских) и универзитетских, оснивају се и прве библиотеке при световним основним школама (највише у Немачкој).

Временом, поједине манастирске библиотеке у Западној Европи постале су прави мали научни и истраживачки центри, пошто је у њиховим збиркама осим религиозног штива (преписа Светог писма, пре свега, али и других хришћанских списа) било доста књижевних дела античких писаца, медицинских приручника, књига из области историје и географије, све до практичних приручника о земљорадњи и воћарству, занатским пословима...

Када је Римокатоличка црква покренула процес противреформације, долази до значајних промена у црквеном образовању, и до отварања низа нових школа са још строжим верским програмским садржајима. Њих су организовали и водили монаси из реда исусоваца (језуита), који је 1537. године основао Баскијац Игнасио Лојола. Почев од друге половине XVI века исусовци шире свој мисионарски и просветни утицај на велики број католичких средина у Европи и новооткривеним прекоморским земљама. Свака исусовачка гимназија имала је богату библиотеку, са свом неопходном литературом, а библиотекари су били сами монаси-наставници. У овим уређеним школским библиотекама владала су строга правила понашања и рада (*Regulae praefecti bibliothecae*), а у неким од њих постојале су и штампарске радионице.

У Енглеској, основно школовање је и даље под патронатом цркве, док су гимназије под директним покровитељством владара. Како наводи Лорел Клајд (Clyde), остали су сачувани каталози књига из библиотека краљевских гимназија Appleby Grammar School (1574), Heversham Grammar School in Westmorland (1574), Kerpier Grammar School at Houghton-le Spring (1574), Library of St. Bees School, Cumbria (1583). Те школске библиотеке су служиле и за потребе мештана, посебно ако су располагале одговарајућим књижним фондом. Краљевска гимназија у Шрузберију 1596. године имала је посебан простор за читање, а сем књига она је поседовала мапе, астрономске инструменте, глобусе и друга наставна средстава. (Clyde, *ibidem*)

1.3. РАЂАЊЕ И РАЗВОЈ МОДЕРНИХ ШКОЛСКИХ БИБЛИОТЕКА

Крајем XVI и у првој половини XVII века долази у појединим западноевропским земљама (Енглеска, Холандија, Француска Немачка, Швајцарска) до крупних системских промена у основном и средњем образовању и постепеног преузимања ове друштвене области од стране државе. Самим тим све више се истискује црква као дотадашњи главни организатор и реализатор националних образовних програма. образовање се демократизује и отвара за шире грађанство, а крајем XVII и у току XVIII века јачају идеје низа теоретичара педагошке мисли, просветитеља и филозофа-енциклопедиста (Јан Амос Коменски, Франсоа Мари Аруе Волтер, Жан Жак Русо, Дени Дидро, Жан ле Рон д`Аламбер, Шарл-Луј Секонда Монтескје, Клод-Адријен Хелвецијус...). У овој епохи се основном задатку библиотекара – *омогућавању приступа грађи* додаје нови: образовни. Библиотеке фондове почињу да користе не само културни радници, писци, научници, професионални учитељи и студенти, већ све више и обични грађани.

И у царској Русији на почетку XVIII века долази до корените просветне реформе, која доводи до формирања прве националне библиотеке, оснивања универзитета, отварања великог броја гимназија и средњих школа, као и тзв. „главних“ и „малих народних школа“ (указима Петра Великог из 1714. и 1717. године). Новгородски епископ, црквени реформатор и писац (уједно и саветник Петра Великог) Теофан Прокопович (1681–1738), био је зачетник руске мисли о школском библиотекарству. У спису „Духовни регламент“ (1721) он поставља питање отварања духовних школа и школа за народ, сматрајући природним прожимање учитељске и библиотекарске професије. Својом визијом школске библиотеке као читаонице која ће учитељима бити доступна преко целог дана и у којој ће се припремати за рад и духовно уздизати (а за ученике отворати у одређено време), Прокопович је ишао далеко испред свог времена. (Иванова, 2004: 23)

Са модернизацијом и демократизацијом образовања, у епохи европског просветитељства библиотека представља самосталну друштвену установу чији је задатак задовољавање информативних, културних и образовних потреба углавном одраслог становништва. Истовремено, мењају се и образовни системи највећих

европских држава, уводе нови наставни програми, у складу са идејама просветитељства, отварају се библиотеке при основним и средњим школама, а учитељи и наставници се стручно оспособљавају за рад у њима.

Прве уређене школске библиотеке у доба просветитељства формирају се половином осамнаестог века у многим европским и прекоморским земљама, са различитом наменом, програмима и фондовима: специјализоване просторије (учионице) које имају функцију школске библиотеке појављују се у Филадельфији (САД) 1744; у Немачкој са наставником и методичарем Јоханом Бернардом Базедовим, 1764; у Норвешкој у време школске реформе 1775 године. У Русији се са отварањем „народних школа“ на основу указа Катарине Друге из 1786. године формирају и њихове мале школске библиотеке, па их почетком тридесетих година XIX века има неколико десетина, уз постојеће гимназијске библиотеке.

У Аустрији, великој мултинационалној царевини у центру Европе, до реформе образовања и његовог издвајања из окриља Римокатоличке цркве долази при крају владавине Марије Терезије (1740–1780). Са тенденцијом модернизације школства према основним начелима просветитељства, почетком 1771. године отворена је прва грађанска школа у Бечу, а 1774. донета *Општа школска уредба*, којом су у Аустрији постављени темељи обавезног основног образовања. (уједно и спороведена његова централизација). На основу ове *Уредбе* свако парохијско место морало је да формира световну (грађанску) основну школу, уместо дотадашње црквене. О раду школе брине општина, а учитеље поставља месна управа, будући да су они од тог времена државни службеници који морају поседовати и законом прописано образовање. Притом су школе биле обавезне да за потребе наставе обезбеде одговарајућу просторију за смештај библиотеке и уреде њено пословање по стандардима који важе за читаву царевину.

На почетку XIX овог века, са романтичарским полетом који подстиче афирмацију народног језика и националне књижевности и њихов улазак у школе, и са убрзаним ширењем грађанских школа јавља се потреба за већом библиотечко-информационом подршком наставном раду. Овај задатак је крајем века још наглашенији, са даљим развојем образовања, подстакнутим новом индустријском револуцијом и великим научним достигнућима. Поред оснивања националних културних институција и јавних библиотека, од великог је значаја и културна и социјална улога грађанских читаоница и читалачких клубова у већим градовима. У условима неразвијених просветних система, као и због недовољног

броја државних школа, то су уједно биле и неформалне просветне установе. У исто време, своју првенствено образовну, а после тога и културну функцију врше постојеће школске библиотеке у основним школама и гимназијама.

Јачањем мрежа јавних библиотека у Европи и Сједињеним Америчким Државама зачиње се библиотекарство као културолошка дисциплина. Оно доживљава прави успон са формирањем *Америчког библиотекарског друштва* 1876. године, када и Мелвил Дјуи објављује своју *Децималну класификацију*. Дјуи 1877. године отвара прву школску библиотеку у Америци, на колеџу *Колумбија* (сада универзитет). Иако је библиотека и библиотекар у образовању било и раније, а њихов рад током XIX века законски уређен, сама професија школског библиотекар (као педагошког стручњака) озваничена је први пут 1900. године у Сједињеним Америчким Државама. Тада је за школског библиотекар у њујоршкој *Erasmus high scholl* (гимназија) у Бруклину постављен први школовани библиотекар, Мери Кингсбури, па се ова година може симболично узети за тренутак рађања модерног школског библиотекарства.

На почетку XX века се и у Русији појављује низ студија које се баве теоријом библиотекарства, као и већи број стручних радова у часописима, а од 1913. године у овој земљи се организују први курсеви за библиотекаре јавних, народних, дечјих и школских библиотека. После Октобарске револуције, од 1920. године отварају се и више школе за образовање библиотекара.

Америчко школско библиотекарство је у XX веку имало значајну улогу у погледу снажнијег утемељења школске библиотеке унутар образовно-васпитног процеса и одређења статуса библиотечног особља. Тако је 1915. године дошло до формирања секције школских библиотекара при Америчком библиотекарском удружењу (*American Library Association*), а као резултат потребе да се регулише рад библиотека у школама донети су 1918. године *стандарди за школске библиотеке*. По први пут су установљена мерила за оцену рада школских библиотека (најпре за средњошколске библиотеке), и одређени професионални оквири управљања библиотечким фондом, који сем књига обухвата и аудиовизуелне изворе.

Период између два светска рата протекао је у настојањима да се формулише нова улога школских библиотека, у складу са променама образовних политика у појединим земљама и са тежњом да се различитим еманципаторским и просветитељским програмима смањи неписменост становништва. Истовремено, у

већини европских земаља развијају се одређени облици школског библиотекарства према захтевима, специфичностима и могућностима појединих просветних система. Сагласно са тим јавља се потреба за изучавањем библиотекарске теорије и праксе, и за формалним образовањем библиотекара школских и дечјих библиотека. Велики допринос овој области дали су руски (совјетски) теоретичари, попут Надежде Крупске, која је указивала на потребу специјализације кадрова за дечје и школске библиотеке, као и на посебне захтеве методике школског библиотекарства и њену научну заснованост. Један од значајних корака у том смислу било је отварање смера (специјалности) *библиотекар дечјих библиотека* при Московском државном библиотекарском институту, 1934. године, на коме су се, осим основа библиотекарства (као научне дисциплине) и методике рада библиотекара са школском децом, проучавали уџбеници и наставни програми.

После Другог светског рата, у измењеним политичким, економским и културним околностима, јавља се потреба да се одреде нова друштвена мисија, циљеви и задаци савремених библиотека, па 1949. године Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу (УНЕСКО) доноси „Манифест о јавним библиотекама“, којим се оне означавају као *демократске образовне институције*, са задатком да поред других својих функција обезбеде и континуирано образовање свих генерација својих корисника. У том периоду од велике важности било је и установљење новог концепта (модела) библиотеке као медијског и информационог средишта школе. Тако су, на пример, кроз реализацију свеобухватног националног програма америчке владе – „Кнап“ (1962–1974), учињени практични кораци у процесу формирања и реконструкције на стотине школских библиотека широм САД, уз обавезу да се оснивају и у најсиромашнијим и најзабаченијим сеоским срединама. Са реализацијом овог пројекта по први пут су примењени новоусвојени стандарди за школске библиотеке, донети од стране Америчког библиотекарског друштва 1960. године, који су се односили не само на библиотечку колекцију (лектира, уџбеници, аудиовизуелна грађа...), већ и на просторне и техничке услове рада школских библиотека. Ово јесте и време позиционирања школског библиотекарства у односу на оно јавно, са којим дели одређене образовно–просветитељске функције, у контексту укупног културног напретка националне и државне заједнице.

Полазећи од чињенице да су библиотеке одувек постојале као део школског амбијента, испуњавајући своју традиционалну функцију у образовно-васпитном процесу (обезбеђивање уџбеничке литературе и других наставних средстава) – у већини европских земаља се крајем XX и у првој деценији XXI века започело са озбиљнијим промишљањима улоге школске библиотеке у васпитно–образовном процесу, а нарочито у развијању информационе писмености и културе целоживотног учења. Притом је свака од држава градила самосвојни програм развоја школског библиотекарства, полазећи од специфичности које постоје у њеном образовном систему, потреба наставе, постојећих материјално-техничких и кадровских услова. Отуда су разлике у програмском приступу и конкретним решењима велике, будући да су неки образовни системи прилично инертни, или су оптерећени проблемима недостатка квалификованог кадра за рад у школској библиотеци.

Поједине европске земље имају јаку традицију јавног библиотекарства, па у њима при државним библиотекарским удружењима постоје посебне секције или комисије чији је задатак да стручно прате и усмеравају развој школских библиотека, јер се оне сматрају делом јединственог библиотечког система земље (Финска, Шведска, Немачка, Чешка, Пољска, Бугарска, Аустрија, Мађарска, Словенија, Румунија, Белорусија, Шпанија, Италија, Белгија, Грчка...)

У Финској, земљи чије је основно образовање на високом нивоу и која има веома развијено јавно библиотекарство, постоји мали број школских библиотека. Зато општинске библиотеке (или дечја одељења већих библиотека) скоро у потпуности покривају потребе ученика за лектиром и белетристиком, у складу са школским наставним планом и програмом, а њима се придружују и оне школске, као део јединствене библиотечке мреже. Систем школског библиотекарства у Финској није развијан као аутономан, будући да се образовне и културне потребе целокупног становништва остварују кроз читалачке програме и пројекте у организацији јавних и општинских библиотека. Један од основних разлога за то јесте територијална разуђеност земље, са недовољним бројем школске деце у малим и удаљеним местима – тако да није било рентабилно развијати школске библиотеке уколико већ егзистирају богато снабдевене општинске библиотеке. О облицима сарадње школске библиотеке са градском (јавном) одлучују локалне власти, у договору са директором школе.

Системска регулатива рада школских библиотека недостајала је и у шведском школству, што је измењено са усвајањем новог Закона о образовању (2011). Њиме се предвидело право свих ученика да имају могућност сталног приступа библиотечко-информационим ресурсима школске библиотеке и њиховог редовног коришћења у процесу стицања знања, развијања својих читалачких способности, вештина истраживања. Сем тога, јасно је наглашено да библиотека мора постојати у свакој школи и да је за њен рад одговорна пре свега управа школе, а не јавна, односно општинска библиотека. Остављена је могућност да у неким ситуацијама просторија за рад школске библиотеке буде и у издвојеном објекту (уколико то не дозвољавају технички услови у школи, услед недостатка простора), као и у близини школске зграде. У ситуацијама када је то сврсисходно, омогућено је и коришћење ресурса локалних јавних библиотека за школске потребе. Школовање библиотекара за рад у образовним установама одвија се на студијским групама за библиотекарство и информатику, а за оне већ запослене библиотекаре у школама организују се програми стручног усавршавања.

У Норвешкој такође не постоји јединствено уређен систем школских библиотека, и само у трећини од укупног броја школа у њима је запослено професионално библиотечко особље. Скоро свака основна школа поседује библиотеку, али већина тих школа нема своју библиотеку у оквиру самог школског објекта. Уколико у школи не постоји библиотека, своје образовне и друге читалачке потребе ученици задовољавају у општинским библиотекама. Послове библиотекара обављају наставници који додатно похађају библиотечке курсеве и допунске образовне модуле на неком од норвешких факултета, или оне програме стручног усавршавања које организује удружење норвешких школских библиотекара. Законским прописима (2005) регулисано је стручно усавршавање стално запослених библиотекара, као и усавршавање наставника који се уз наставу баве и библиотечким пословима. И у овој земљи је дошло до промена става просветних власти према библиотекама онда када се закључило да су на званичним ПИСА-тестовима норвешки ученици остварили незадовољавајуће резултате. Донесен је тзв. *Норвешки план*, за стимулисање и развој информационе писмености ученика, са значајном улогом школске библиотеке, под називом „Створите место за читање! Норвешка стратегија за подстицање љубави према читању и способности читања, 2003–2007“ (Make Space for Reading! Norwegian

Strategy for Stimulating a Love of Reading and Reading Skills, 2003–2007), а у периоду од 2009–2013. године дошло је до већег улагања државе у развој школских библиотека (у погледу набавке информатичке опреме и богаћења фонда)

У складу са званичном државном политиком, којом се савезним покрајинама оставља могућност доношења сопствених просветних закона, у Немачкој не постоји јединствени државни програм, односно национална стратегија која би се бавила облашћу библиотекарства у образовању. О томе при покрајинским министарствима брину посебна саветодавна тела или комисије за школске библиотеке. Као и у другим европским државама, у многим немачким школама библиотеке воде предметни наставници, паралелно радећи и у настави, па се не могу адекватно посветити и једној и другој професији. Њихов рад у библиотеци своди се на издавање и враћање књига, и то по неколико сати недељно, а уколико библиотекар и постоји у школи, он није члан наставничког колектива и не присуствује седницама Наставничког већа. Иако *стручни сарадник*, библиотекар није активно укључен у истраживачке активности ученика и наставника, и од њега се не тражи поседовање информационих и других сарадничких компетенција. Поред тога, недостаје му стручно педагошко усавршавање (какво се организује за друге наставнике), јер се сматра да припада не-педагошкој професији, те да својим радом и учинком одговара пре свега управнику општинске библиотеке (који га често и поставља на то радно место). Као и другде, укљученост библиотекара у живот школе и његов допринос образовном процесу зависе од личне заинтересованости и способности да одговори информационим потребама ученика, потом и од сарадничке климе у колективу и организаторских способности директора школе. У школама у којима нема квалификованог библиотечког кадра (а ни уговорне подршке општинске библиотеке), наставницима који добровољно воде библиотеку помажу и волонтери.

У Португалу од 1997. године започиње дугорочни пројекат модернизације школских библиотека, којим се предвидело оснивање библиотека у школама свих нивоа и специфичности, па је тако створена „Мрежа школских библиотека“, које функционишу на основу националних смерница и законски усвојених стандарда. Њима се промовише тимски рад школских библиотекара и другог школског особља, као и библиотекара јавних библиотека, уз снажну и континуирану

подршку локалних власти и центара за обуку наставника. Како би се то остварило на оптималан начин и уз поштовање партнерских односа, свака општина потписује формални споразум са директорима школа и са представницима Министарства просвете. На тај начин је португалска држава уложила много напора и значајних финансијских средстава, како би се у основним и средњим школама отворили модерни библиотечко-информациони центри, са неопходном библиотечко-информационом грађом и информатичко-техничком опремом.

У Француској се са већим улагањем у школске библиотеке кренуло од 1974. године, од када је свака средња школа морала оформити своју библиотеку као „документационо-информациони центар“ (CDI – Centre de Documentation et d'information) у коме ће се одвијати заједничке педагошке активности библиотекара и наставника са ученицима. Све до 1986. библиотечке послове обављали су наставници који више нису били у активној настави, а потом су кроз званичне законске акте јасно дефинисани улога и дужности школског библиотекара, који добија статус квалификованог наставника-библиотекара (professeur documentaliste). Данас све средњошколске библиотеке у Француској располажу неопходним изворима за подршку наставном процесу и опремљене су модерном рачунарском технологијом, а стручно обучени библиотекари могу имати и библиотекар-помоћнике. Истовремено, својим фондовима информационих извора и културно-просветним активностима, преко 4800 месних библиотека у Француској надомешта улогу и задатке школских библиотека тамо где оне не постоје.

У појединим земљама дошло је до оснивања независних удружења школских библиотекара, која активно раде на свом стручном оснаживању (кроз семинаре, трибине, радионице) и професионализацији чланства, састављеног углавном од некадашњих и актуелних наставника, постављајући се као партнер традиционалним библиотечким асоцијацијама и другим стручним и педагошким удружењима. Отварају се нове могућности школовања савремених библиотекара, библиотекара-педагога, библиотекара-информатичара и школских библиотекара на студијским библиотечарским групама, ревитализују се школске секције при традиционалним библиотечарским удружењима. На факултетима на којима се образују будући учитељи или наставници отварају се смерови за школске библиотекар-педагоге или се уводе посебни предмети и модули којима се покрива област школског библиотечарства (додатне студије). Започиње интензивније стручно

усавршавање школских библиотекара и наставника, и њихова сарадња кроз пројекте и програме унапређења информационе културе ученика. Захваљујући развијености интернета као глобалне мреже и све већем броју портала са информацијама и ресурсима за школске библиотекаре (и сајтова њихових стручних удружења), последњих година је дошло до великог напретка у рецепцији школског библиотекарства као специфичне образовне и културолошке области, посебно имајући у виду значај библиотека за постизање бољих резултата у учењу.

И сами школски библиотекари, без обзира на специфичности образовних система из којих долазе, имају потребу да остварују контакте и кроз сарадњу и заједничке пројекте унапређују своју професију. Томе је допринело и њихово повезивање у званично Међународно удружење школских библиотекара (IASL), које је оформљено 1971. године у Кингстону, на Јамајци.

1.4. ВИДОВИ ШКОЛСКОГ БИБЛИОТЕКАРСТВА КОД СРБА ДО ПОЧЕТКА XIX ВЕКА

Развојни токови и појавне форме библиотекарства у српском школству уско су повезани са историјом српског језика, писмености и образовања, штампарства и издаваштва.

О неким облицима организованог образовања Срба пре покрштавања током друге половине IX века не може се говорити; улазак у породицу хришћанских народа представљао је један од преломних догађаја у раној средњевековној историји Срба, са далекосежним културно-политичким значајем и утицајем, што се манифестовало и на пољу образовања. Међутим, може се претпоставити да су се и пре овог великог цивилизацијског преокрета српска деца учила основама писмености у бенедиктанским манастирима и опатијама у Јадранском приморју, где су постојале тзв. *ћелијске школе*, са пригодним библиотечким збиркама.

Константин Солунски, један од наставника и библиотекара теолошке школе при цркви Свете Софије у Цариграду, творац је првог словенског писма, глагољице (за чију је садржајну и звуковну основу узет народни говор Словена из околине Солуна, уз графичку форму грчког курзивног, *брзописног* писма) и први

преводиоца богослужбених књига са грчког на словенски језик. У време док је био у дипломатској мисији међу Хазарима, на Криму, 860. године, Константин се упознао са једним текстом на (прото)руском језику, исписаним словенским знаковима, али он није битније утицао на формирање глагољице.

Настанак новог писма и првог књижевног језика Словена везује се за 863. годину и Константинову и Методијеву „великоморавску мисију“:

Сматра се да је те године Константин саставио писмо за словенски језик (или завршио састављање тог писма, ако га је започео раније) и да је започео превођење Новог Завета првом реченицом Јеванђеља по Јовану „У почетку беше Реч“, што је почетак Апракосног Јеванђеља. Та реченица, односно њен изворни облик искони бе слово и слово бе оу Бога и Богъ бе слово [...] (Житије Кирилово, гл. XIV), написан глагољицом, била је прва реченица написана на словенском језику (са изузетком могућег ранијег повременог писања словенских речи грчким или латинским словима „без устројенија“, како је рекао Црноризац Храбар. (Кончаревић, 2012)

Пред полазак у Велику Моравску, Константин је уз Методијеву помоћ са грчког на словенски језик превео *Јеванђелистар* (избор из четири јеванђеља), а у Моравској су преведени *Псалтир*, *Апостол* и најважније црквене службе. Сам Методије је превео већи део *Старог завета* (осим *Књига Макавејских*), као и *Номоканон* (приручник за тумачење канонског закона и царских указа којима се регулисао рад цркве у Византији). Ово су биле прве књиге на словенском језику намењене ширењу хришћанске мисли, у служби учбеника у словенској школи, па се Константин и Методије могу сматрати првим лингвистима, учитељима и словенским књижевницима, уједно и зачетницима библиотекарства код Словена. Нашавши у младим Словенима захвалне ученике, они су и поред снажног противљења немачког свештенства отпочели своју велику просветитељску мисију и успели да сачувају њене плодове за будуће генерације.

Са ширењем круга ученика и развојем преписивачке делатности у црквеним библиотекама и школама, књиге на словенском језику биле су све доступније и сврсисходније, у служби развијања словенске писмености и књижевности, изградње хришћанске културе и сопственог националног бића и државности.

У три стотине година дугом преднемањихком периоду српске историје није било континуитета у спровођењу националне образовне политике, услед нерешеног територијалног и државног статуса, сталних династичких борби претендента на српски престо и смена привремених управљача (Византија, Бугарска, Угарска). Међутим, постојале су одређене форме црквеног

(хришћанског) образовања, и то под покровитељством и у организацији грчког свештенства. Словенску (српску) децу могли да подучавају сви они који су знали грчки и старословенски, и у почетку су то били Методијеви ученици који су на балканске просторе дошли из Моравске и Паноније, а касније и припадници свештенства из српског рода, који су прихватили нову веру и тумачили народу хришћанску науку на његовом језику.

После више безуспешних покушаја, интензивније покрштавање Срба започело је у периоду између 867. и 874. године, у време византијског цара Василија Македонца, који је наставио политику свог претходника Михајла III на плану укључивања Словена у сферу византијског културног, политичког и државног утицаја. Са установљењем Моравско-панонске архиепископије у држави кнеза Коцеља (вође панонских Словена), са именовањем Методија за архиепископа 870. године и добијањем писмене дозволе папе Хадријана II да се литургијска служба сем на грчком, арамејском и латинском може држати и на словенском језику – стекли су се повољни услови да се и Срби са територије која је била под византијским државним окриљем организовано прикључе европској хришћанској породици. Сачувано је писмо папе Јована VII из 873. године, у коме он позива српског кнеза Мутимира (владао у периоду од 851–891. године) да се потчини Методијевој Моравско-панонској архиепископији, што је аргумент за тврдњу о сигурном боравку словенских мисионара међу Србима.

Није сачувано много трагова српске писмености из преднемањихког времена, али је са открићем оригиналног златног печатњака (типара) кнеза Стројимира (?–897), најстаријег доказа постојања српске државности у том времену – промењена и свест о културно-просветној димензији времена непосредно пре и после званичног примања хришћанске вере.¹ Формирање дворске канцеларије и архива (печат је коришћен за оверавање кнежевских указа, званичних државних докумената) – говори о одређеним видовима писмености, односно образовања Срба, и то на грчком језику, који је у тим временима био језик дипломатије и званични језик државне администрације. Само постојање печата доказује да је кнез Стројимир био хришћанин и да је знао грчки језик

¹ Печат српског кнеза Стојимира (средњег сина кнеза Властимира, и брата владара Србије кнеза Мутимира) откупљен је на једној аукцији у Минхену, 2006. године, а сада се налази у Историјском музеју у Београду. Натпис на површини за отискивање: + КЕВОЮ·СТРОНМИР (+ К(У)РІЕ ВОЮ·СТРОНМИР - БОЖЕ ПОМОЗИ СТРОЈИМИРУ) са крстом у средини – говори о томе да је и Стројимир био хришћанин, иако је његово име народно словенско, а не хришћанско. (Јанковић, <https://sites.google.com/site/crkvenakosovu/mali-tipar-kneza-strojimira>)

(вероватно као и други чланови српске владарске породице Властимировића и припадници властеле), и да га је користио у службеној употреби. Може се претпоставити да је за потребе образовања деце владара и племића (као и будућих дворских службеника) морала постојати дворска школа, са учитељима грчког и старословенског језика, уз одговарајућу уџбеничку литературу – што индиректно указује на почетне видове школског библиотекарства код Срба.

У време дуготрајне кнеза Мутимира Властимировића одвија се нова, финална фаза покрштавања Срба, по Методијевој смрти 885. године, пошто је дошло до изгона његових ученика из Доње Паноније и силаска једне групе на југ, међу Србе и Хрвате. Већа група Методијевих ученика отишла је у Бугарску и Македонију, где је наставила своју мисионарску делатност. Први српски владар за кога се сматра да је крштен као хришћанин још на рођењу био је Мутимиров синовац Петар Гојниковић, који је владао Србијом по његовој смрти, од 891–918. године. Петар потиче из исте владарске династије Властимировића, а рођен је између 870. и 874. године, у време интензивног покрштавања Срба. Његово крштено име говори о томе да је хришћанство најпре прихваћено у вишим друштвеним слојевима, и то у време када због присуства старе словенске вере постоји религијски дуализам.

У средњевековним српским државама које су формирали владари из династије Немањића брига о образовању младих генерација била је у надлежности најпре грчке, а потом и аутокефалне Српске православне цркве. Међутим, и даље постоји снажна повезаност са грчким и латинским културним, духовним и образовним центрима:

Српски писари су по правилу били на истом ступњу образовања на коме су се налазили византијски писари; за највише потребе црквеног живота и теологије, као год и за сталне потребе државног законодавства, администрације и праксе у међународним односима, па и за трговачке послове... Све се то може објаснити суседством византијских и приморских градова, одласком српских младића на школовање у Цариград или друго, ближе средиште, или, пак, доласком приватних учитеља и професора са стране... Основно образовање је црквено и деца су се код нас учила писмености код свештеника, нарочито у манастирским школама. Градови, о којима и тако мало знамо, могли су имати и лаичке, приватне школе. (Богдановић, 1991: 35–36)

Потреба за образованим људима у државној служби била је у време трајања средњевековне српске државе стална, јер су у свим већим трговачким и рударским центрима постојали огранци државне администрације, односно градске

канцеларије. Поред монаха, писарском позиву учили су се и људи из народа, световњаци, а било је и професионалних писара – лаика, *дијака* или *граматика*. Парохијске и манастирске школе су давале основно образовање, па су њихове библиотеке имале уједно и функцију школских библиотека. О писарским радионицама (скрипторијама) у средњовековним српским манастирима Богдановић говори као о сакралним амбијентима, попут манастирских трпезарија:

Пре и после писања читало се молитвено правило, а то значи да је писар, сам или са својом дружином, имао у писарској ћелији поред икона, кандила и жижака или свећа, макар једну приручну литургијску библиотеку, а онда уопште библиотеку упоредне грађе и разних извода, који су му били неопходни за преписивачки рад. Писање није било само пасивно преписивање него и критичка студија текста, где се нов препис добија као резултат анализе и поређења већег броја старијих рукописа-предлога. (Богдановић, 40)

Сви већи српски манастири били су истовремено и значајни културни и образовни центри,² а највиша и најстарија српска школа у средњем веку била је она коју је зачео још Свети Сава, у манастиру Хиландар. У њему се кроз векове одвијала непрекинута образовна делатност и формирала духовна елита српског народа, ту су боравили и школовали се не само будући монаси и великодостојници српске цркве, књижевници и иконописци, већ и синови српских владара и великаша. Манастирска библиотека коју је формирао још Свети Сава (даривајући јој своје књиге) током целог средњег века имала је и функцију школске библиотеке. У каснијем периоду, манастири Сопоћани, Студеница, Милешева, Дечани, Грачаница, Градац, Рача, Ресава имају важну улогу образовних и културних центара, а у сваком од њих постојала је библиотека са пригодном богослужбеном литературом, која је служила и за образовање будућих монаха и свештеника.

На дворовима српских владара и појединих властелина, као и другде у Европи, организују се мале школе за подучавање племићке деце, за које се позивају приватни (световни) учитељи. Било је и тзв. *путујућих учитеља* (често су то били и странци), који су поред личних списа и рукописних књига користили и књиге из библиотека својих покровитеља. У тим дворским или породичним библиотекама нашло би се, сем религиозних списа и житија светаца, и витешких романа и зборника прича и легенди (*Александрида, Варлаам и Јоасаф, Стефан и*

² Вредна и непрекинута преписивачка делатност у српским манастирима изродила је и једно такво ремек-дело наше средњовековне књижевности какво је *Мирослављево јеванђеље*, писано око 1188. године за захумског кнеза Мирослава, брата Стефана Немање.

Ихнилат, Физиолог), па и историјске литературе (као што је била, на пример, Прокопијева *Тајна историја*).

О српским средњовековним владарима као људима образованим по високим мерилима свог времена, и као поштоваоцима књиге и организаторима културног и просветног рада код Срба пише Гордана Стокић Симончић:

По жељи краља Уроша I јеромонах Доментијан саставио је Живот Св. Саве и Живот Св. Симеона, а на двору Урошеве супруге Јелене радили су за њу бројни преписивачи књига. Биограф Архиепископ Данило II, бележи да је израђене књиге, заједно са вредним иконама, краљица потом слала на поклон црквама у Италији. По њеној наредби је у Манастиру Милешева, 1294/95. године, преписан Савин Номоканон, а Архиепископ Данило II бележи и да је на своме двору у Брњацима, на горњем Ибру, организовала школу за девојке. (Стокић Симончић, 2011)

У другом периоду владавине деспота Стефана Лазаревића (1377–1427), деловала је у манастиру Манасија *Ресавска правописна школа*, чији је организатор био Константин Философ (Костенечки). У том најважнијем средишту српске преводилачке и преписивачке делатности у средњем веку, монаси врше преписивање и ревизију превода хришћанске литературе са грчког језика и у вези с тим износе своја запажања и оцене вредности превода. (Деретић, 1983: 118) Сем писаца (попут Константина Граматика), у културно-просветном кругу који је формиран око ренесансне личности деспота Стефана било је више значајних преписивача књига, попут Инока из Далше, монаха Доситеја и Григорија Хиландарца.

Са појавом штампарске пресе (Гутенберг, око 1450. године), долази до праве револуције у штампарству и издаваштву широм Европе, а само пола века после овог великог проналаска отворена је прва штампарија на српским просторима, она Ђурађа Црнојевића (1493). Радила је три године под руководством монаха Макарија, и за то време у њој су штампани: *Октоих првогласник, Октоих петогласник, Псалтир, Молитвеник и Јеванђеље*. Исте, 1519. године, штампарије отварају Божидар Љубавић у Горажду и Божидар Вуковић у Венецији, а за потребе богослужења и образовања монаха књиге на српском језику се штампају и у манастирима Рујан (1536), Грачаница (1539) и Милешева (1544).

Најстарија српска манастирска школа северно од Саве о којој постоје поуздани подаци била је у манастиру Хоново, на Фрушкој гори (основана 1573. године). После 1607. године постојале су такве школе и у Бођанима, Ковиљу,

Месићу и Војловици, и свака од њих је имала одређени број богослужбених књига које су служиле и као нека врста уџбеника.

Важан датум у историји образовања, историје књиге и школског библиотекарства код Срба био је 25. мај 1597, дан објављивања првог ћириличног штампаног дела намењеног првенствено описмењавању српске деце, *првог српског буквара* Инока Саве Дечанца, у штампарији Ђованија Антонија Рампацета у Венецији. Он се користио у српским манастирским библиотекама у образовне сврхе већ од краја XVI века:

На фрескама у манастиру Морача и у Пећкој патријаршији су приказане учионице, ученици и учитељи. На тим се фрескама види у руци учитеља буквар, венецијанско издање. Но тих је буквара било сигурно врло мало. Поред тога они су се брзо цијепали и хабали при употреби, али вјешти су се учитељи, односно калуђери свештеници знали снаћи. Они су могли лако калиграфски преписати тај мали буквар и дати га на учење својим малобројним ученицима. Други „уџбеници“ су били Псалтир и Часловац, као и друге црквене књиге. Сваки активни свештеник морао је, осим Требника, имати још по неколико богослужбених књига, у старија времена рукописних, а касније и штампаних, ради вршења појединих функција изван цркве или манастира. За саму службу у храму морао је храм имати потребне књиге, које су се као црквена својина у њему чувале. Стога су свештеници у свако доба код себе имали потребне „уџбенике“ за подучавање своје или туђе дјеце у читању црквених књига и у писању. (Радојчић, према: Марковић, 1969: 204)

У време турске владавине образовање младих монаха у *ћелијским школама* при српским манастирима одвија се и даље нередовно, методички и методолошки површно, и са јединим задатком да се створи нови свештенички или монашки кадар и тако одржи сам црквени систем.

У сложеним околностима ропства под Турцима штампана књига је често била недоступна или скупа, па су монаси били приморани да преписују старе уџбенике, чак и оне одштапане. О крупним напорима да се сачувају вредности српске књижевне и духовне баштине говори пример који је везан за српског патријарха, али и књижевника, библиографа и библиофила Пајсија Јањевца (1542–1647). Он „...користи канонске обиласке широког подручја Пећке патријаршије да претражује црквене и манастирске ризнице и трага за старим рукописима, које дословно спасава од уништења, поправља, повезује, што и преписује попут старих средњовековних српских писаца.“ (Богдановић, 4)

Највећа српска преписивачка школа у XVII веку радила је у манастиру Рача у близини Лађеваца, све до Велике сеобе, 1690. године, када већина монаха из овог манастира прелази у Угарску и тамо наставља рад, најпре у Сент Андреји,

а потом у манастиру Беочину. Најзначајнији представници ове школе били су Киријак, Златоуст, Христифор, Симеон, а касније и Кипријан, Јеротеј, Максим, Григорије, као и Гаврил Стефановић Венцловић, најзначајнији писац српског барока. Из окриља ове преписивачке школе произашао је 1717. године други српски буквар, под називом *Буквар или наука дететом ин јуном*. За њега се дуго веровало да припада Кипријану Рачанину, али данас преовладава мишљење да је прави аутор овог дела Кипријанов ученик Гаврил Стефановић Венцловић. Користио се у рукопису (није био штампан), а настао је према једном руском предлошку из 1704. године. Попут правог уџбеника, садржао је и упутства за састављање писама, разматрања о акцентовању и списак допунске литературе.

На тлу Аустријске царевине, у повољним егзистенцијалним условима и под утицајем просветитељских идеја, рађа се свест о потреби модернизације образовања српског народа. Као погодан тренутак за реализацију ове идеје може се узети време после Пожаревачког мира (1718), када се београдски митрополит Мојсије Петровић обраћа руском цару Петру Великом (једним писмом из 1718. а другим из 1721. године), са молбом да се Србима пошаље учитељ *славјанског језика*, али и одређени број црквених књига и уџбеника за школовање српске деце.

У том дводеценијском периоду између 1718. и 1739. године, када су Београд и околина били ослобођени од Турака (и успостављена аустријска владавина), у њему постоје немачка основна школа и језуитска четвороразредна гимназија, али и српско-словенска и грчка основна школа. Тако Митрополит Мојсије у својој Уредби од 2.12.1724. године захтева од подређених да се при црквама у Београдској митрополији обезбеди и простор за образовни рад са будућим монасима.

На Народном сабору у Сремским Карловцима, 1726. године, поред уједињења Карловачке и Београдске митрополије, донета је и одлука којом се налаже да сваки епископ у својој епархији отвори по једну школу. Српска православна црква је правовремено одговорила на покушаје унијаћења Срба у Аустрији – довођењем руског учитеља Максима Суворова и отварањем руско-словенске школе (у рангу ниже гимназије) у Сремским Карловцима, 1. октобра 1726. године. Суворов је са собом донео 70 примерака уџбеника *Славенскаја граматика* аутора Мелетија Смотричког (из 1721. године), 400 примерака књиге (буквара) *Первое учение отроком* Теофана Прокоповича (из 1722. године) и 100 примерака књиге *Лексикон славено-греко-латински* како би отворио школу која је

почиње са радом 1. фебруара 1727. године. Прве руско-словенске школе отворене су ове године и у Ваљеу, Пожаревцу и Мајданпеку, и у свакој је постојала приручна школска библиотека са неопходном уџбеничком литературом.

Исте, 1727. године митрополит Мојсије Петровић је код Бечког двора издејствовао званично одобрење да Срби могу отварати ниже и више просветне установе (*народне школе*). Тако је 8. септембра 1731. године у Новом Саду бачки епископ Висарион Павловић отворио *латинско-словенску школу*. У почетку, под називом *Петроварадинска рождество-богордична гимназија латинско-словенска*, радила је у рангу ниже реалне гимназије.

Најзначајнија личност српске просвете тог доба јесте Емануел Козачински, који од 1733. године ради као професор у Сремским Карловцима (потом и као ректор свих *славенско-латинских школа*). У том граду се 1749. године отвара *латинска школа*, у којој су наставници Срби из редова свештеника и монаха, а међу њима и писац и историчар Јован Рајић. Половином овог века (1759) Православна црквена општина је у Сомбору отворила четвороразредну *граматикалну школу*, а у граду 1763. године ради и *латинска школа*.

О томе да и на другим српским просторима у овом времену постоји свест о потреби образовања нових генерација сведочи пример Кирила Живковића (1730–1807), светогорског монаха, преписивача богослужбених књига, учитеља, касније и старешине манастира и епископа. У време када борави у манастиру Свети Спиридон у Скрадину (1756–1759), он је радећи као учитељ у *ћелијској школи* „...за потребе школског рада саставио катихизис *Наук или учение началное детем в кратце јазиком простим православнаго исповеданија свјатовостоичнокатолическија вери Христови*.“ (Чалић). Касније, у периоду када као игуман управља манастиром „Свети Ђорђе“ у Темској код Пирота, настала је његова рукописна књига *Из душевнога обеда в неделних днеш слова избрана на прости јазик болгарски*. Овај зборник, завршен 13. јула 1764. године, написан је за дечака Младена, сина „господара Неше Чилича“ из Пирота, како би она била његова *морално-поучна лектура* – односно у школске сврхе. Ово је био јединствен случај у историји нашег образовања да се за подуку једног младог човека створи уџбеник који има конкретну примену, а уз то је писан на народном језику (поред елемената рускословенског) како би му био близак и пријемчив. (Младеновић, 2004) Као библиофил, Живковић је основао манастирску

библиотеку у Гргетегу, касније и епархијску библиотеку у Пакрацу, а радио је и на оснивању основних школа у својој епархији.

Крајем XVIII века у српским школама у Аустрији у употреби је буквар Захарија Орфелина, са пуним називом: *Первое оученије хотјашчим оучитсја книг писмениславенскими називаемое Буквар*. Штампан је из 1767. године у Венецији руском *грађанском ћирилицом*. Садржао је и важна методичка упутства за учитеље, попут сличних руских буквара на које се угледао.

При крају владавине аустријске царице Марије Терезије (владала од 1740–1780) у целој држави долази до реформе школства према начелима европског просветитељства, чиме су створени и услови за оснивање српских грађанских школа у духу новог времена. Царичина уредба којом се предвиђало да нови учитељи могу бити једино држављани Аустрије католичке и православне вере имала је за последицу умањење руског културног и духовног утицаја у српском народу, дотад присутног преко руских учитеља и њихових штампаних рускословенских уџбеника.

У току владавине цара Јосифа II (1780–1790) идеје просветитељства бивају постепено прихваћене и код Срба у Аустрији и Угарској, а у време владавине новог аустријског цара, Леополда II (1790–1792), Срби добијају своју прву грађанску средњу школу (*илирску гимназију*) у Сремским Карловцима. Основана царским указом из 1791, она је званично отпочела са радом 1. новембра 1792. године, у старој згради *латинске школе*. У њој се настава изводила најпре на немачком и латинском језику, а касније и на грчком и српском. Библиотека гимназије у Сремским Карловцима сматра се најстаријом школском библиотеком код Срба организованом према стандардима свога времена.³

³ Треба овде истаћи да је на територији данашње Србије још од 1781. године постојала системски организована школска библиотека, и то у Петроварадину, који је био у саставу Војне крајине, као дела Аустријске царевине. (Муњиза, 2010)

1.5. СРПСКЕ ШКОЛСКЕ БИБЛИОТЕКЕ ОД ОСНИВАЊА *ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ ДО НАШИХ ДАНА*

Први српски устанак (1804–1813) био је један од преломних тренутака у новијој српској историји, како на оном политичком и државотворном, тако и на културно-просветном плану. Доношењем одлука о уређењу власти и унутрашњих политичких односа у Србији (почетком децембра 1807. године), створени су основни услови за организацију школства у тадашњој Карађорђевој Србији. Устаничкој влади (Правитељствујући совјет) био је потребан школован административни (чиновнички) кадар, па је складу с тим, поред више сеоских и општинских основних школа, 1808. године основана *Велика школа*, у рангу реалне гимназије. У њој су се изучавали правни, филозофски, војни и богословски предмети, по наставном програму какав су имале сличне школе у суседној Аустрији. Школу је похађало око четрдесет ученика, међу којима су били и сами устаници, Карађорђев син Алекса, али и Вук Стефановић Караџић. За предавача и директора школе постављен је Иван Југовић, а међу осталим наставницима су били: Миљко Радоњић, Сима Милутиновић Сарајлија, Лазар Војиновић, Глиша Живановић, Михајло Поповић, Јован Миоковић и Петар Ђурковић. Прави духовни вођа и један од најзаслужнијих за отварање *Велике школе* био је Доситеј Обрадовић, касније министар Попечитељства просвјештенија и „надзиратељ“ свих школа у Србији.

Отварање *Велике школе* један је од најзначајнијих догађаја у историји српског образовања новог доба, велики културни подухват остварен према још увек актуелним европским просветитељским начелима, чиме је српски народ крупним кораком ступио у ред културних европских нација. Величини овог тренутка допринело је активно учешће Доситеја Обрадовића у организацији рада школе, али и његово пригодно обраћање, говор (слово) „О дужном почитанију к наукама“, на отварању *Велике школе*, 1. септембра 1808. године:

„Возљубљени ученици!

Бог преблаги и многомилостиви избавља земљу нашу и љубимо отечество од сужанства Турскога, а ми ваља да се старамо да избавимо душу нашу од сужанства душевнога, то јест од незнања и од слепоте ума. Оно избављеније другојаче не може бити разве чрез прилежну и трудољубну науку. Ви видите, дражајши ученици, колико се родитељи и старији ваши старају не само за ранити вас и одевати, него јоште са више не жале трошка за науку вашу. Содржавају, и радо плаћају учитеље ваше да вас сваким лепим и полезним наукама обучавају и

на свако добро настављају, да budete с временом на ползу и на хвалу љубиму отечеству и целога народу.

Благо вама! Ако будете учитељам покорни и послушни, и ако возљубите мудрост и науку, зашто ово су дарови Божји најмногоченији.

Благо и целога народу Србском! Ако ви постанете и будете Богољубиви, правдољубиви и просвештени! Од вас ће се сва нација наша просветити и на свако добро наставити, зашто ви ћете бити с временом народни поглавари, судије и управители, и од вас ће зависити све обштенародни благополучије, чест и слава. Ако ли ви будете (сачувај Боже!) зли, неправедни, грабители и мучители, тешко народу и с вама заедно!

За то дражаиши ученици! Будите благодарни и послушни учитељам вашим, учите се и просвештавајте се у наукама и добродетелима, и бићемо сви срећни и честити пред Богом и пред људима, које да нам дарује благи Бог Амин!“ (Новине Београдског читалишта, 1996)

Доситеј Обрадовић је *Великој школи* у Београду покљонио своју личну библиотеку; уједно, то је била прва организована школска библиотека у ослобођеној Србији:

По доласку у Србију Доситеј је почео био оснивати Књигосохранилиште у Народном бјелградском училишту. Извесним бројем својих књига ударио је темељ тој библиотеци и на крају јој завештао све своје књиге. Неко време по његовој смрти водио је бригу о књигама Викентије Ракић. После пада Београда, 1813. године, књиге су „које разграбљено које от мухамедана сажежено, и от стакла лишеним поизлепљено.“ (Дурковић-Јакшић, 1963: 84)

Наставни рад у тадашњим основним школама регулисан је прописима Попечитељства просвјештенија од 11. септембра 1811. године, али је извођен у скоро ратним условима, нередовно, са скромним учитељским кадром, без уџбеника и наставних средстава, углавном уз коришћење рукописа и преписа црквених књига.

Када је Милош Обреновић 1815. године на себе преузео одговорност за организацију народног живота у тадашњем Београдском пашалуку, стекли су се услови за даљи развој српских школа, које се оснивају најпре у Београду, а онда и у Ћуприји, Остружници и Јагодини.

У исто време, Срби у суседној Аустрији добијају своју школску библиотеку у оквиру прве српске учитељске школе, сомборске *Препарандије*, која је отпочела са радом 3. 11.1816. године, прешавши у Сомбор из Сент Андреје. О почетку рада библиотеке ове прве педагошке образовне установе код Срба говори Љубомир Дурковић-Јакшић: „Управа Института кр.(аљевског) педагошког српског“ у Сомбору имала је одобрење од аустријског цара да може основати у Институту *Народну библиотеку*. Цар је 2. јуна 1817. потписао одобрење и оно је достављено преко мађарских власти... Приликом оснивања библиотеке покљоњено

јој је 555 књига и 280 форината. Највише су јој дали чланови фамилије Атанацковић. Њих осморо дало је 168 књига.“ (Дурковић–Јакшић, 76)

Још у то време код српског грађанства у Сомбору постоји свест о значају библиотечке збирке као подршке образовања будућих учитеља, о њеној важној културној и националној функцији:

О школској библиотеци Препарандије води рачуна директор школе – он држи њене кључеве... 1817. године на захтев Уроша Несторовића, објављен је царски декрет о оснивању библиотеке при сомборској и арадској Препарандији. Позвани су пријатељи и заштитници Препарандије да донирају књиге или новац за увећање библиотечког фонда, и свештеници Бачке епархије... Задатак библиотекара је био: да прикупља књиге, уџбенике и школску лектуру у довољном броју и стави их на располагање ученицима. (Гавриловић, 1978: 72)

После сомборске, формирана је 1819. године и библиотека у новосадској гимназији. Она је 1822. године свечано отворена и за грађанство, захваљујући напорима просветних и културних радника (пре свега директора Павела Јозефа Шафарика) и прилозима грађана. Исте године отворена је и књижница при црквено-школској општини у Земуну, а на табли која је била истакнута на згради био је натпис: *школска библиотека*. И при другим српским православним и општинским школама широм Аустроугарске царевине отворене су мале библиотеке: у Задру – 1847, Карловцу – 1841, Пакрацу – 1842, Шибенику – 1833.

По доношењу Хатишерифа из 1830. године, Србија стиче аутономију у сфери образовања и добија право на отварање школа и штампање уџбеника за образовне потребе. Те године је донет и наставни програм за прва три разреда основне школе. Поред постојеће основне школе (*Београдска мала школа*), отвара се 15. октобра 1830. године и прва средња школа у Београду („верховна“ или „виша школа“) која је имала три разреда. Она је 1833. године премештена у Крагујевац. Исте године донет је *Устав народних школа у књажевству Србије*, по коме свако веће село и варош мора да има школу са по једним учитељем („мала школа“), а веће вароши редовну („нормалну“) школу, са по три разреда и три учитеља. Први учитељи вршили су и функцију библиотекара у својим школама, јер је постојала потреба да се ученицима обезбеде и уступе на коришћење одговарајући уџбеници.

До правог развоја државне управе долази после доношења Сретењског устава, 1835. године, када се формирају прва министарства и заснива мрежа школских установа. Исте године доноси се први званични државни наставни план

и програм: „Назначеније учебни предмета који се у школама нормалним за прво и друго теченије школско предавати имају“. Овај наставни план и програм прате и педагошко-методичка упутства за примену у пракси: „Наставленије учитељима правителствени и обшћествени школа у Књажевству Србији“.

И у српским срединама на територији тадашње Турске било је библиотека при основним школама које су формирале српске црквене општине. Између 1820. и 1830. године у Нишу постојала је јединствена славеносербска и грчка школа, са учитељима-свештеницима, а од 1832. радила је прва школа организована од стране црквено-школске општине, са око педесет ученика. *Буквар са бекавицом* служио је као основна књига за савладавање писмености, а за увежбавање читања коришћени су *Псалтир* и *Часловац*. Достављање уџбеника из Милошеве Србије организовано је понекад и нелегалним каналима, или уз помоћ трговаца, свештеника и ходочасника.

Развој школског библиотекарства у Милошевој Србији пратио је постепену изградњу и модернизацију српског образовања, па се са оснивањем школа формирају и мање библиотеке: најпре у Богословији (1836) и Војној школи (1837), а касније и у гимназији и *Лицеју*.

По наређењу кнеза Милоша из 1837. године, у свим општинским школама (који је било седамдесетак у целој кнежевини) отворене су читаонице које су служиле као јавне библиотеке. У њима су под надзором учитеља могле да се читају „Новине српске“, које би се на крају године повезивале у комплет и остајале у власништву школе.

После кнежевог указа од 1.7.1838. године, уз већ постојећу гимназију оснива се, као прва српска виша школа, крагујевачки *Лицеј*. Пошто је кнез Милош дао одобрење на предложени наставни план и програм, он започиње са радом 1. октобра 1838. године. У свом саставу *Лицеј* је имао и школску библиотеку за коју је требало прибавити одговарајућу грађу:

Попечитељство просвјештенија известило је кнеза 15. јуна 1838. да ће, кад се оснује Лицеј, „необходно бити да се и прилична библиотека прибави и снабдеје, којом ће се како професори и ученици к обогаћенију знања своја у сваком случају послуживати и ползовати моћи.“ У жељи да ово што пре оствари, Попечитељство просвјештенија је 27. јуна 1838. наредило Панти Стоилу у Београду да набави каталоге књижара из Беча, како би се могло лакше одабрати и купити књиге, које „за собствену потребу, које за Библиотеку, која ће приустројити се имајућем Лицеју нужна бити. (Дурковић-Јакшић, 140)

Две године по оснивању крагујевачког *Лицеја*, професори су на својој седници од 28. фебруара 1840. године одлучили да упуте Попечитељству просвештенија захтев да им се доставе најновији књижарски каталози из Пеште, Беча, Лајпцига и Берлина, како би се припремио списак књига неопходних за квалитетно извођење наставе. Ове године отворена је и гимназијска школска библиотека, коју су користили и професори и ученици гимназије, а за њу су још од 1838. године набављане књиге из Беча и Новог Сада. Када је 1841. године крагујевачки *Лицеј* премештен у конак књегине Љубице у Београду, у засебној просторији на другом спрату налазила се и његова библиотека. (Дурковић-Јакшић, 167)

Од велике је важности за формирање школских библиотечких фондова у кнежевини Србији било оснивање „Школског фонда“ (1841), из кога су обезбеђивана средства за библиотеке основних школа и гимназија, као и за лицејску библиотеку. Други извор наменских средстава за школске библиотеке били су прилози верника на Савиндан, сакупљани у свим већим српским црквама.

По усвајању првог српског закона о школству, „Устројенија јавног училишног настављенија“ 1844. године (чији је аутор био начелник Попечитељства просвештенија Јован Стерија Поповић), као и практичних смерница за васпитно-образовни рад у школи („Настављенија за професоре гимназије и полугимназија“), за првог деловодитеља – библиотекара у лицејској библиотеци постављен је професор историје Јанко Шафарик. Задатак библиотекара је био: “непосредствено надзираније над Библиотеком лицејском“, а такође му је стављено „у дужност старати се и Библиотеку чувати, у реду држати и за њу одговарати.“ (Дурковић-Јакшић, 167) Рад лицејске библиотеке и библиотека у гимназијама регулисан је 1853. године са доношењем *Устројенија Књажеско-србског Лицеума и Устројенија Књажеско-србске гимназије*.

Првенствена улога библиотека била је обезбеђивање одговарајуће уџбеничке литературе за ученике и методичких приручника за учитеље и професоре. У циљу системског регулисања начина издавања уџбеника у целој држави, 1849. године донет је *Закон о школској комисији при Попечитељству просвештенија*, како би се дошло до стандардизације у погледу избора уџбеника и садржаја у њима.

Мада су у српским школама у првој половини XIX века коришћени и уџбеници штампани у Аустрији, први званични уџбеници у Милошевој држави

били су они штампани 1838. године у Државној штампарији у Београду: *Мали учитељ или српски буквар* Глигорија Зарића и *Буквар* Петра Радовановића, а уз њих и читанка енциклопедијског типа *Мала читаоница за начелно упражненије младежи у нашим нормалним школама Књажевства Србије* (штампана 1839. године).

Министарство просвете и црквених дела донело је 11. новембра 1863. године *Закон устројства основних школа*. Њиме се, поред уређења организације школа и доношења новог наставног плана и програма, по први пут од учитеља захтева поштовање педагошких принципа и припрема за наставу, одређује недељна норма и распоред часова; појављују се и конкретна дидактичко-методичка упутства за све предмете. Одредбама овог закона из употребе се избацују црквене књиге које су дотад служиле као уџбеници (*Псалтир, Часловац*).

Организација просветних активности у јужним српским крајевима (тада још увек у границама Турске) одвија се уз велике тешкоће, а испоруке уџбеника из Србије организовале су се када су постојали повољни политички услови и довољно сигурни трговачки канали. Око 1850. године постојала је добро опремљена библиотека при Славено-сербском училишту Св. Георгија у Велесу, које је радило по истим програмима као и школе у Србији. Прва школска библиотека у Нишу формирана је са изградњом *Основне српске школе*, код Саборне цркве, 1864. године. Министарство просвете у Београду је априла 1866. године, на основу молбе учитеља Атанасија Петровића послало у Ниш по сто примерака *Малих српских граматика, Кратких катехизиса, Малих рачуница* и *Малих земљописа*. Школска библиотека прве српске средње школе у Турском царству, *Богословије* у Призрену (основане 10. августа 1872. године), поред теолошке литературе поседовала је и световне књиге на више језика, међу којима и руске класике (поклон руског конзула Јастребова).

После ослобођења јужних српских крајева и стварања Краљевине Србије (1878), долази до оснивања великог броја основних и средњих школа и гимназија, у којима се формирају наставничке и ђачке књижнице. Тако је само два месеца по ослобођењу Ниша формирана школска библиотека у *Мушкој основној школи* код Саборне цркве (марта 1878. године). Годину дана по отварању *Прве нишке гимназије* (отпочела са радом 23. новембра 1878. године) дошло је и до оснивања читаонице, а професор историје и велики писац српског реализма Стеван Сремац био је од 9.2.1881. године њен деловођа, и званично први нишки школски

библиотекар. Библиотека је 1881. године отворена и у *Учитељској школи* у Нишу (радила до 1895. године).

Од великог значаја за формирање и развој школских библиотека у новој, европској Србији било је доношење *Наредбе министра просвете и црквених послова старешинама свију виших и средњих школа о сређивању школских библиотека* (22.2.1882), чији је аутор био министар Стојан Новаковић, један од родоначелника модерног библиотекарства у Србији. Њоме се налаже свим руководиоцима библиотека у средњим и вишим школама вођење инвентара, стручног и азбучног списка (каталога), што је било од велике важности за установљење библиотечке евиденције и модерног библиотечког пословања у школским библиотекама. (Бараћ, 2000)

Крупан корак у модернизацији српског школства начињен је са доношењем *Закона о обавезном основном образовању*, 11. јануара 1883. године, чиме је Краљевина Србија прихватила педагошка схватања и културне тенденције тадашњих напредних европских држава. Њиме је било прописано да свака школа има своју књижницу, чиме би се одговорило на захтеве модерне наставе и потребе учитеља и професора за приручницима и наставним средствима. У књижницама при основним школама је поред уџбеника и стручне и педагошке литературе, намењене наставницима, било и књига уметничке садржине. У појединим гимназијама формиране су и ученичке књижнице (пре свега у гимназијама са активним литерарним дружинама), као и у срединама где је постојала потреба за солидарношћу са сиромашнијим ученицима (који су у њима изнајмљивали уџбенике за коришћење током школске године). Тако је, на пример, од 1893. године, у *Нишкој гимназији* постојао тзв. „Добротворни фонд“, чија је сврха била помагање сиромашних ученика. Од средстава овог фонда набављане су књиге које су постале део Књижнице школских уџбеника. (Петковић, 1972)

Модернизација српског образовања настављена је са доношењем *Закона о народним школама* 1898. године, којим се предвиђало увођење предшколских установа за децу од пет до седам година, као и оснивање *реалних гимназија*, а резултат оваквог прогресивног развоја српског школства на почетку новог века било је и формирање Универзитета 1905. године у Београду.

После Првог светског рата било је потребно много напора да се обнови оно што је било оштећено или изгубљено у ратним разарањима, али, и поред тога је у општем националном и друштвеном полету отворен велики број основних школа

широм нове, југословенске државе. Као и пред рат, у појединим школама су постојале библиотечке збирке за потребе учитеља и професора – примерена методичка литература и часописи за учитеље и књижевни листови. Чак и у удаљеним сеоским школама било је малих књижница са уџбеницима за сиромашне ученике. У многим сеоским срединама школске библиотеке су имале функцију јавних библиотека, и њену су грађу (белетристичка дела, приручнике, часописе) користили за своје културне потребе и сами мештани.

Низом системских закона (*Закон о средњим школама, Закон о учитељским школама, Закон о уџбеницима за народне, грађанске, учитељске и средње школе*) донетих после *Шестојануарске диктатуре* краља Александра (1929) било је предвиђено да све школе уз учила и намештај имају и књижницу за наставнике и књижницу за ученике, као и књижницу ђачких уџбеника. Тако су, током тридесетих година прошлог века, у време када су друштвене прилике у Југославији омогућиле мирнији и равномернији развој образовања, у средњим школама и гимназијама постојале професорске библиотеке са одабраном литературом и разноврсним стручним часописима.

Организација библиотечког пословања и активности библиотекара у образовним установама после 1945. године била је регулисана општим законским прописима и подзаконским актима из двеју области: образовања и васпитања и библиотекарства. Школска библиотека је посматрана као део ова два система, који су се прожимали и допуњавали у својој просветитељско-културној мисији. Истовремено, школске библиотеке имале су у сеоским срединама улогу месних библиотека. За функционисање школских библиотека били су задужени учитељи и наставници, уз стручну подршку и надзор матичних служби јавних библиотека. Библиотекари – просветни радници били су кључни актери систематског описмењавања народа у времену после Другог светског рата, организатори сеоских читаоница и реализатори културних програма којима је подизан општи цивилизацијски ниво становништва. Рад школских библиотека био је у надлежности директора школа, који су из редова наставника бирали њено особље, а сами библиотекари су имали обавезу одговорног рада и стручног усавршавања.

Школска библиотека се током педесетих и шездесетих година двадесетог века није сматрала посебно важним делом образовне средине, већ више неком врстом истуреног одељења јавне библиотеке (просвета и култура су биле у надлежности истог министарства), са уско схваћеном позајмљивачком функцијом.

Додатна библиотекарева улога била је брига о књигама и часописима који су припадали фондовима сеоских читаоница, као и организација позоришних и филмских представа и разних предавања за омладину... Једна од одлика тог времена била је прекомерни идеолошки уплив и непримереност грађе која је најчешће дистрибуирана свим школским библиотекама по моделу централизоване набавке.

Седамдесетих година прошлог века рад школских библиотека је први пут нормативно сагледан кроз прописе из области образовања и васпитања. По доношењу *Закона о основном образовању и васпитању* (1978) и *Закона о средњем усмереном образовању и васпитању* (1979), школама је дата могућност да донесу свој *Правилник о организацији и раду школске библиотеке основне (средње) школе*. Паралелно са прописима из образовања, за послове из делокруга библиотечко-информационе делатности примењивани су прописи из области јавног библиотекарства. Оваквим системским решењем школе су одговарале за основно управљање библиотеком као делом васпитно-образовне целине, док је матичност јавних библиотека у односу на школске временом донекле релативизирана и сведена на надзор над библиотечким пословањем. У библиотеку се постепено уводе и нови мултимедијални садржаји, као што су фотографије, магнетофонске траке и грамофонске плоче, дијапозитиви. Са модернизацијом васпитно-образовног процеса, школски библиотекари постају водитељи библиотечке секције, а све више се размишља о сталном стручном усавршавању библиотекара, односно њиховој професионализацији и прерастању у стручне сараднике у рангу педагога и психолога.

Први целовитији програмски приступ проблематици школске библиотеке у нашем основном и средњем образовању остварен је тек осамдесетих година прошлог века, са усвајањем новог *Заједничког плана и програма васпитно-образовног рада* (1985). Саставни делови овог закона била су поглавља *Школска библиотека* и *Основе програма рада школског библиотекара-медијатекара*.

Са модернизацијом нашег образовног система и доношењем *Закона о основној школи* (1992) и *Правилника о програму рада стручних сарадника у основној школи* (1994), у складу са потребама времена послови и улога библиотекара у образовној установи сагледавају се у оквиру шире схваћене групације стручних сарадника.

1.6. КОМПАРАТИВНИ ПОГЛЕД НА ШКОЛСКО БИБЛИОТЕКАРСТВО У СРБИЈИ И СУСЕДНИМ ДРЖАВАМА

Од почетка новог века, у земљама нашег региона постоји тзв. „криза библиотекарства у образовању“, односно дилема везана за избор најбољег решења за системско одређење места и улоге школске библиотеке у васпитно-образовној пракси, односно проблем стандардизације рада школских библиотека. За разлику од Хрватске, која има нове стандарде за рад школских књижничара – у Србији, Македонији, Црној Гори и Босни и Херцеговини 2014. године још увек важе некадашњи стандарди, донети 1973. године, у време СФР Југославије: *Минимум југословенских стандарда за школске библиотеке*.⁴ Новим решењима у погледу стандардизације рада поставиле би се основе за уређење пословања у школским библиотекама и прецизније утврдиле стручне компетенције библиотекара, попут оних какве постоје за наставнике разредне и предметне наставе. Тиме би се уједно редифинисао и однос школског са јавним (традиционалним) библиотекарством, у циљу даље стручне сарадње и заједничког деловања.

У већини земаља у нашем суседству (сем Хрватске и Мађарске) школски библиотекари и управе школа суочени су са недостатком финансијских средстава за обезбеђење неопходних библиотечко-информационих извора. Тамо где је брига о приновљењу фонда библиотека спуштена на онај најнижи, школски ниво, набавка извора у функцији је реалних информационих потреба и постављених приоритета при расподели збирних средстава. Међутим, ни бројност ни разноврсност библиотечког фонда ни оптимална информатичко-техничка опремљеност не могу гарантовати развијеност школске библиотеке и њену праву и потпуну сврсисходност.

Опстанак школских библиотека у региону не доводи се у питање, будући да је њихово место законски дефинисано и загарантовано, али њихов развој умногоме зависи од директорове и библиотекареве умешности, сналажљивости и упорности да се пронађу донатори средстава за набавку извора. Будућност

⁴ О одсуству координације и заједничког деловања српских министарстава говори и чињеница да се већ дуже време чека на доношење националних стандарда за школске библиотеке у Републици Србији. У оквиру одређивања укупних стандарда за библиотечко-информациону делатност, 8.5.2013. године донети су и они за школске библиотеке; међутим, иза њих стоји Министарство културе и информисања, а Министарство просвете, науке и технолошког развоја тек треба да озваничи ове стандарде као сопствене и проследи их школама на примену, или да формира своје, другачије, у складу са реалном ситуацијом у српском образовању.

школских библиотека у Србији и окружењу условљена је системским решењима, односно политикама појединих националних просветних власти, које настоје да изврше одређене уштеде у циљу рационалнијег и функционалнијег коришћења постојећих материјалних и људских ресурса. Застарела библиотечка грађа, кашњење у набавци нових, мултимедијалних извора (у складу са измењеним наставним програмима), недостатак модерне информатичке опреме и рачунарских програма, као и нерешена кадровска питања – јесу неки од заједничких проблема који оптерећују школске библиотекаре целог региона.

Према званичним статистичким подацима за 2011. годину, у 3470 основних и средњих школа у Србији постоје 1482 библиотеке, из чега се може закључити да у више од половине школа нема библиотеке. На радном месту библиотекара у основним и средњим школама у Србији било је запослено 1658 радника, а од тога само 765 са пуним радним временом. (*Статистички годишњак Србије*, 2012). Новији подаци о броју, структури и пословању школских библиотека налазе се и у неким деловима „Анализе стања у библиотечко-информационој делатности“, коју је сачинила Весна Ињац за 16. редовну седницу Националног савета за културу, одржаној 6. марта 2013. године. Овде су дати подаци из базе Мреже библиотека Србије, у којима се прецизира да у Србији постоји укупно 2276 библиотека, а од тога је 70% школских: 1590 – и то 1150 у основним а 440 у средњим школама. (Ињац, 2013: 193)

Преглед актуелног стања у српским школским библиотекама дат је и у једном од планских докумената ресорног просветног министарства, у „Стратегији развоја образовања у Србији до 2020“:

Школску библиотеку има две трећине школа у Републици Србији, а проблем је њихова опремљеност – мало књига (у просеку 17 књига по ученику), мало нових наслова и друге потребне литературе (методичких приручника, инструктивних материјала, речника, енциклопедија, електронских извора података итд.). Пошто ретко које истурено одељење има библиотеку (не говоримо о њеној опремљености и функционалности), то значи да тамо где су највеће потребе за додатном образовном стимулацијом (низак социо-културни и економски ниво средине, низак образовни ниво родитеља, мање и теже доступни сви образовни, културни и научни садржаји), ње најмање има. (*Стратегија развоја образовања у Србији до 2020*, 2012: 57)

Иако се често говори да српске школске библиотеке припадају и јединственом библиотечком систему Републике Србије, може се рећи да су оне само формално његов саставни део, а да се сарадња школских и јавних

библиотекара одвија на темељу иницијатива самих библиотекара и њихових удружења, институција и установа (Друштво школских библиотекара Србије и Библиотекарско друштво Србије, Народна библиотека Србије, школске и јавне библиотеке).

Иако са закашњењем у односу на европску праксу, место школске библиотеке у савременим наставним активностима постаје све значајније, па се о њеном функционисању и о раду стручног сарадника библиотекара говори и пише много више него раније.⁵

На стручним скуповима у организацији *Катедре за библиотекарство и информатику* Филолошког факултета у Београду, Библиотекарског друштва Србије и Друштва школских библиотекара Србије разматрају се значајна питања из делокруга школске библиотеке, као што су: планирање рада школског библиотекара, облици сарадње са јавном библиотеком, организација библиотечно-информационе делатности, набавка и инвентарисање библиотечке грађе, изградња и коришћење фонда, пружање подршке ученицима са посебним образовним потребама, истраживања у школској библиотеци, сарадња са наставницима у реализацији културних програма, програми популаризације читања, информативни и маркетиншки послови...

Програми стручног усавршавања школских библиотекара (као и разноврсни медијски, информатички, истраживачки и образовни пројекти у које су они укључени) углавном су плод напора заинтересованих појединаца и институција из подручја образовања и библиотекарства, али не и резултат континуираних и плански вођених активности Министарства просвете, науке и технолошког развоја или појединих регионалних образовних центара. Још увек нема озбиљнијег националног пројекта унапређења праксе школског библиотекарства, нити стратегије стручног усавршавања оних школских библиотекара који потичу из редова учитеља и наставника, недовољно упућених у специфичности овог мултидисциплинарног позива, и без знања која је требало стећи на матичним педагошким факултетима.

⁵ Осим спорадичних прилога у методичким и стручним библиотекарским часописима, већи број радова о проблематици професије стручног сарадника библиотекара објављен је у стручном онлајн часопису Друштва школских библиотекара Србије „Школски библиотекар“, који излази од 2011. године.

Поред недоречености законске регулативе, нефункционалног и непрецизног правилника о раду, непостојања одговарајућих стандарда за рад библиотекара, недостатка посвећеног и стручног библиотекарског кадра у школама, општеприсутне климе неповерења или прикривене деградације професије – суштинска питања везана за статус библиотеке савремене српске основне школе јесу њена функционална укљученост у образовно-васпитни процес и стандарди рада библиотекара као стручног сарадника.

Позиција школског библиотекара као члана школског колектива у Србији и суседним земљама регулисана је основним просветним законима, уз допунске подзаконске акте којима се одређују његова специфична делатност, обавезе и права које има као стручни сарадник. Тако је у Србији, на основу *Закона о основном образовању и васпитању* и према важећем *Правилнику о врсти стручне спреме наставника и стручних сарадника у основној школи*, прописано да посао стручног сарадника библиотекара у основној школи сем дипломираног библиотекара-информатичара и професора разредне наставе могу обављати и наставници језика и књижевности (не само српског, већ и језика националних мањина у Србији, односно било ког другог страног језика).

У новије време, рад библиотекара као информационог стручњака у образовној установи обухваћен је одговарајућим правилницима и радним документима: тежи се прецизирању правила пословања и осавремењивању циљева и задатака школске библиотеке, видљива је тенденција да се оне очувају и прилагоде захтевима нових васпитно-образовних програма. Притом се, полазећи од традиције, националних специфичности, поштовања места и улоге јавног библиотекарства у конкретној средини – чине напори да се школске библиотеке опреме савременим информатичким средствима и софтвером, и побољша квалитет њихових фондова.

Укљученост библиотекара у живот школе и његов однос са наставницима умногоме зависе од обостране воље за сарадњом која за резултат треба да има корист заједничке циљне групе – ученика. Поред библиотекареве личне заинтересованости за успостављање партнерског односа, мора постојати и искрено поверење наставника у библиотекареву компетентност, и његова спремност за разговор о стручним питањима (па и оним методичко-методолошким), уместо свођења контакта само на онај *технички*, у смислу позајмљивања литературе која постоји у библиотеци.

Један од разлога запостављености школских библиотека и релативне маргинализације стручног сарадника библиотекара може се потражити у традиционалистичком ставу управа и наставничких колектива да њихове библиотеке припадају засебној (и споредној) области рада школе, те да се рад библиотекара не сматра подједнако значајним делом јединственог наставног (педагошког) деловања унутар школске средине.⁶ Када се библиотекар придржава искључиво описа посла и професионалних стандарда који важе у јавном библиотекарству, његова доминантна делатност постаје она библиотечно-информациона, везана за позајмну функцију библиотеке као збирке лектира и белетристичких издања за ученике (и методичке литературе за наставнике). Самим тим, изостаје оптимална усаглашеност његовог плана и програма рада са наставним плановима и програмима појединих наставника и стручних актива, по којима се одвија васпитно-образовни процес. Ово узрокује његово удаљавање из живог наставног процеса и својеврсну хибернацију међу зидовима библиотеке, тако да је у многим школама „деловодитељ“ школске библиотеке постепено доведен до потпуне безначајности у оквиру наставничког колектива, па и сведен на пуког изнајмљивача библиотечке грађе.

Недовољна укљученост школског библиотекара у васпитно-образовни процес услед скромног и нефункционалног библиотечног фонда, незаинтересованости ученика и наставника за коришћење грађе, или због пасивног и нестручног лица у својству библиотекара – често условљавају и став управитеља школа о вредностима ове професије. Уколико је за њих библиотекар пре свега члан наставничког колектива у функцији водитеља библиотеке и оног ко брине о њеном фонду, а не и равноправни учесник васпитно-образовног процеса – то је знак да они школске библиотеке посматрају као места која уз одређену практичну намену (чување уџбеника, фотокопирање, архива) служе намирењу наставничких норми и решавању социјалних проблема запослених. Поред тога, многи наставници осећају нелагодност када им се понуди да преузму вођење библиотеке, из страха да ће занемарити своју изворну педагошку (наставничку) професију и „свести“ се на библиотекара. Тако би распоређивање

⁶ О томе како је основним образовним законом (*Законом о основама система образовања и васпитања*) сагледана професија школског библиотекара у Србији довољно илустративно говори податак да за овог законски обавезног стручног сарадника није било предвиђено чланство у *Националном просветном савету* (иако *Друштво школских библиотекара Србије* постоји од 2006. године), а у њему су представници свих других стручних удружења чији су чланови запослени у српским школама.

на радно место библиотекарa (пошто би, евентуално, остали без наставних часова) доживели као стагнацију у струци, па и једну врсту казне.

Поред непознавања библиотекарства као културолошке дисциплине, непризнавања његовог значајног присуства у образовној средини (па и отпора и неповерења према библиотекарима као информационим стручњацима и консултантима), један од разлога за овакву перцепцију професије библиотекарa у нашим школама налази се у неспремности појединих наставника (и директора школа) да прихвате савремене педагошке тенденције, усмерене на иновантно и истраживачко учење, са активним учешћем стручног сарадника библиотекарa.

Неке од тешкоће у раду савремених школских библиотекарa у региону делимично су резултат и њиховог нераздевања нових информационих и образовних потреба припадника *интернет генерације*. Многи инертни школски библиотекари и сами су допринели својој професионалној деградацији, будући да се нису прилагодили новом технолошком добу, нити схватили брзину и револуционарност савремених информационо-комуникационих и образовних технологија. Поставља се и питање колико су они спремни и оспособљени да пруже адекватну помоћ ученицима у учењу и реализацији домаћих, истраживачких и креативних задатака (посебно када се ради о информатичко-техничкој подршци).

Последњих година ипак долази до значајних промена у третману области библиотекарства у образовању, и може се закључити да постоји тенденција раста и развоја саме професије школског библиотекарa, без обзира на све потешкоће и препреке настале услед предрасуда и анахроних ставова како просветних власти тако и локалних школских средина и њиховог окружења према библиотекарима – наставницима који воде школске библиотеке.

1.6.1. Хрватска и Босна и Херцеговина

Школско библиотекарство у Хрватској функционално је уклопљено у матични образовно-васпитни систем и национални курикулум. Рад библиотека регулисан је *Законом о одгоју и образовању у основној и средњој школи* (из 2008. године). Још 2000. године усвојени су и захтевни стандарди рада (у припреми су нови), док кадровска структура омогућава квалитетан рад у свим сферама библиотечко-информационе, васпитно-образовне и културно-јавне делатности.

Како би се унапредиле њихове стручне компетенције, библиотекари су подржани од стране ресорног просветног министарства (и његове *Агенције за одгој и образовање*), регионалних школских управа и свих универзитетских центара (пре свега *Одсјека за информацијске знаности Филозофског факултета Свеучилишта у Загребу*), као и од Националне и свеучилишне књижнице, жупанијских и градских јавних библиотека. Библиотеке свих основних и средњих школа (којих у Хрватској укупно има око 1300) снабдевене су неопходним образовним изворима и белетристичким издањима, библиотечким софтвером. Уз сигуран интернет и оптималну информатичко-техничку опремљеност, оне имају и могућност повезивања у јединствену националну библиотечку мрежу, и приступ изворима јавних и универзитетских библиотека. Већина хрватских школских библиотекара поседује неопходна стручна знања из области информационих наука, педагогије и библиотекарства (стечена на универзитетима у Загребу, Задру и Осиеку), уз стално стручно усавршавање према концепту целоживотног учења.

Савремене школске библиотеке у хрватским основним и средњим школама представљају снажну подршку васпитно-образовном процесу, у који су библиотекари активно укључени, не само као стручни сарадници већ и као наставници-предавачи. Њихова улога препозната је и у хрватском курикулуму, у наставним плановима и програмима свих предмета, а пре свега у наставном програму хрватског језика.

У односу на све земље региона, данас једино у Хрватској библиотекар као *наставник-библиотекар* има прецизно одређене задатке и у настави, односно директно је задужен за часове из области медијске културе и методологије истраживања. Тако *стручни сарадник школски књижничар* није посвећен једино библиотечком пословању и сарадњи са наставницима, већ има и обавезу да одржи одређени број часова у сваком одељењу (разреду), као оно стручно лице које ће ученицима најбоље приближити свет савремених медија и помоћи им у конкретним истраживањима и проналажењу информација на интернету (као и у традиционалним медијима).

Сами библиотекари организовани су од 2002. године у Хрватску удругу школских књижничара (претходно су деловали у оквирима секције при Хрватском књижничарском друштву), од када и почиње њихово снажније стручно ангажовање кроз припрему и реализацију округлих столова, трибина и семинара, читалачких пројеката... Она је организатор традиционалне *Прољетне школе*

школских књижничара, међународног стручног скупа са разноврсним програмским активностима у циљу промовисања вредности школског библиотекарства и унапређења професије. Поред колективног чланства и учешћа представника Удруге у раду Међународног удружења школских библиотекара (IASL), томе доприносе и њене промотивне активности, њен сајт и пракса акумулирања и размене корисног материјала, као и отвореност за сарадњу са библиотекарима јавних библиотека и библиотекарима других удружења школских библиотекара из окружења и света.

Школско библиотекарство у Босни и Херцеговини карактеришу специфичности проистекле из ентитетске подељености образовних система, уз наслеђено сиромаштво и застарелост фондова. У библиотечким збиркама најзаступљенија је лектира, а због недостатка финансијских средстава за обезбеђење белетристичких издања ученици су упућени на коришћење колекција јавних библиотека. Квалификациона структура и стандарди рада библиотекара испод су европских, а њихово стручно усавршавање није континуирано, нити довољно системски подржано.

Рад школских библиотека у око три стотине основних и средњих школа у Републици Српској заснива се на *Закону о основном образовању и васпитању* (2011), као и на поштовању *Закона о библиотечкој дјелатности* (2008). Иако је подзаконским актима прописано да стручни сарадници библиотекари у основним школама поседују исту стручну квалификацију као и наставници разредне и предметне наставе, у библиотекама раде чланови школског колектива са неадекватном стручном спремом и са незадовољавајућим знањима из подручја библиотекарства. У Републици Српској не постоји удружење школских библиотекара, па су стручни сарадници библиотекари у свом професионалном напредовању упућени на библиотечке стручне скупове и програме стручног усавршавања које организују јавне библиотеке, Друштво библиотекара Републике Српске и *Одсјек за општу књижевност и библиотекарство* Филозофског факултета у Источном Сарајеву.

У Федерацији Босне и Херцеговине школске библиотеке су на сличном материјално-техничком и стручном нивоу као и оне у Републици Српској. Као што у законској регулативи нема одговарајућих решења статуса и рада школских библиотекара, тако и у наставним програмима не постоји јасније виђење функције овог стручног сарадника и његовог доприноса одвијању савременог васпитно-

образовног процеса. Стручном усавршавању школских библиотекара не даје се потребан значај и мало је одговарајућих стручних скупова; међутим, последњих година реализују се образовни пројекти који доприносе унапређењу њихових библиотекарских знања и компетенција.

1.6.2. Македонија, Албанија и Црна Гора

У око четири стотине школских библиотека у Македонији послове стручног сарадника библиотекара обављају учитељи и наставници са завршеним једним од педагошких факултета. Према важећим прописима, један библиотекар са пуним радним временом распоређује се на 500 ученика, под условом да у фонду има 5000 библиотечких јединица (једна и по радна норма уколико је број ученика од 500 до 700). Не постоји услов да стручни сарадници библиотекарима имају и положен стручни библиотекарски испит, а библиотекарска знања се стичу неформално, кроз сопствену праксу и континуираним стручним усавршавањем које организује Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“ из Скопља. Материјално-техничка опремљеност библиотека регулисана је прописима донетим још 1986, у време некадашње СФР Југославије (*Минимум стандарди за училишните библиотечно-информативни центри во СР Македонија*), али се оне постепено модернизују и информатизују, са увођењем нове рачунарске опреме и интернетских веза. Постоји стална сарадња са библиотекарима из јавних библиотека, у реализацији читалачких пројеката и литерарних конкурса, али стручни сарадници библиотекарима немају своје аутономно удружење. Паралелно са законима из подручја образовања, њихов рад регулисан је и прописима из библиотекарства (*Закон за библиотеке во Република Македонија*), којима се захтева поштовање стандарда пословања који важе и за остале типове библиотека.

Према важећим законским прописима у Црној Гори (*Општи закон о образовању и васпитању* из 2010) и правилницима о нормативима и стандардима, у основним школама (укупно 168) предвиђено је да један библиотечки радник може водити библиотеку с пуним радним временом уколико она има више од 6000 књига или аудиовизуелних јединица, или да школу похађа 650 ученика. Међутим, на радном месту стручног сарадника библиотекара могу бити

ангажовани и наставници без потпуне норме часова, утврђене законом. Иако постоје, стандарди рада у школским библиотекама (потичу још из 1981. године) недовољно се поштују, опремљеност библиотека није на задовољавајућем нивоу, а нема ни одговарајуће подршке у погледу обезбеђења техничких услова за савремено библиотечко пословање. Системски регулисано стручно усавршавање школских библиотекара је још увек недовољно, и поред стручне помоћи јавних библиотека и Националне библиотеке Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“ из Цетиња. Школски библиотекари немају своје удружење, али при Удружењу библиотекара Црне Горе постоји и Комисија за школске библиотеке.

У Албанији, школско библиотекарство још увек нема оквире који се могу мерити европским стандардима. Општа квалификациона структура наставника у основним школама је незадовољавајућа; у њима постоје приручне збирке књига којима располажу учитељи и наставници са непуном радном нормом, али је квалитет библиотечког пословања на веома ниском нивоу. Од 2004. године, када је извршена просветна реформа и уведен нови курикулум, долази до напретка у свим облицима васпитно-образовног рада у око 1700 основних школа, а од 2008. спроводе се пројекти којима се подиже информатичко-техничка опремљеност свих школа, уводи интернет и обучава наставничко особље, међу њима и они наставници који имају функцију библиотекара или школског администратора.

1.6.3. Бугарска, Румунија и Мађарска

Библиотекарство у образовању у Бугарској има дуговековну традицију, још из средњег века, односно периода развоја прве словенске писмености и настанка ћирилице као општесловенског писма. Почетак модерног школског библиотекарства у тој земљи везан је за отварање прве световне школе (1835. године), у време турске владавине. Од краја прошлог века, бугарске школске библиотеке постепено прерастају у модерне библиотечко-информационе центре, задовољавајући потребе ученика и наставника за библиотечко-информационим изворима, уз организацију културних и јавних програма и подстицање читања и самообразовања.

Према подацима из 2005. године, у 2631 школи у Бугарској функционише 1465 библиотека. (Златкова, 2013) Основни проблеми у раду савремених

бугарских школских библиотекара везани су за недостатак књига и других извора, недовољну информатичко-техничку опремљеност и стручну оспособљеност библиотечког особља. Због подељене одговорности и несагласја министарстава образовања и културе, још увек не постоје одговарајућа законска регулатива и стандарди рада школских библиотекара у складу са потребама времена. (Велкова и Димитрова, 2013)

Бугарски школски библиотекари организовани су од 2005. године у секцију школских библиотекара при Бугарској библиотечко-информационој асоцијацији, која од 2012. године прераста у Националну секцију школских библиотекара, са развијеном мрежом регионалних подружница. Сем радионица, стручних трибина, семинара, конференција, у оквиру рада овог удружења покрећу се или подржавају локални и национални читалачки пројекти.

Румунске школске библиотеке су деценијама биле у стагнацији, једно време (седамдесетих и осамдесетих година прошлог века) чак скоро угашене, али данас све више заузимају своје право место у васпитно-образовном процесу. Оне функционишу у свим школама у Румунији, али се ниво стручног рада у њима веома разликује, због немогућности да се обезбеди професионално оспособљено особље и уведу нове технологије. Због застарелости фондова и захтева нових наставних програма, осећа се недостатак одговарајуће наставне грађе и белетристичке књиге за децу и младе.

Као и у другим земљама у окружењу, библиотекарске послове у мањим школама, због недостатка ученика, често обављају учитељи или наставници румунског језика који остају без радне норме (један библиотекар распоређен је на 600 ученика, односно на 10000 књига. Статус библиотекара изједначен је са наставничким од 1995. године, и за обављање библиотекарских послова неопходно је високо образовање. Међутим, иако скоро у свим школама постоје библиотеке, тек у половини раде стручно оспособљени библиотекари и омогућена је интернет веза, а само 5% школских библиотека опремљено је рачунарима са аутоматизованом библиотечком евиденцијом.

У првој деценији XXI века долази до побољшања положаја библиотекара у школском колективу, а томе доприноси и све већи број стручних скупова у организацији школских библиотекара, као чланова Друштва библиотекара Румуније. Стицању професионалне самосвести нарочито је допринела национална конференција румунских школских библиотекара „Школске библиотеке између

Гутенберга и Гугла“, одржана новембра 2008. године. Са доношењем Закона о образовању (2011), Правилника о организацији и раду наставног особља и Правилника о организацији и раду школских библиотека и документационих центара (2011) стварају се услови за веће укључивање библиотекара у све школске активности и њихову снажнију педагошку и сарадничку делатност.

У Мађарској су библиотеке у основним и средњим школама (укупно око 4000) добро снабдеване лектирном и белетристичком књигом и мултимедијалним изворима, и опремљене неопходним информатичко-техничким уређајима. Све оне од 2000. године поседују интернет-везу, а у обезбеђивању финансијске подршке сем државних учествују и локалне власти. Школске библиотеке су укључене у јединствени национални библиотечки систем, а њихов рад организован је у складу са прописима из области библиотекарства и образовања, које доноси обједињено Министарство просвете и културе. Наставници-библиотекари су окупљени у свом Друштву мађарских школских библиотекара, које је до 1997. године било део Друштва мађарских библиотекара. Оно је организатор стручних трибина и конференција у чијим се оквирима ради на унапређењу делатности, издавач стручних публикација и покретач локалних и националних читалачких програма. Последњих година, оно је активније укључено у регионалну и европску сарадњу, у оквиру пројеката Међународног удружења школских библиотекара (IASL).

2. ДЕЛАТНОСТИ БИБЛИОТЕКЕ У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОМ ПРОЦЕСУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

2.1. БИБЛИОТЕКА КАО ИНФОРМАЦИОНО, ПЕДАГОШКО И КУЛТУРНО СРЕДИШТЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Библиотека основне школе представља специфичну јединицу унутар целине школског образовно-васпитног простора; истовремено, она је сегмент локалне библиотечке и културне заједнице, па поред образовног и васпитног утицаја на ученике (као чланова библиотеке) остварује и значајну културну функцију. Чланови школске библиотеке – сви ученици (преко њих и њихови родитељи), наставници, стручни сарадници, директор школе и сам школски библиотекар чине специфичну социјалну и културну групу, и својеврсну ширу породицу у којој сваки од чланова на свој начин доприноси изградњи колективне атмосфере поверења и сарадње, осећаја домаћинства и припадности библиотеци и самој школи.

Као део примарне васпитно-образовне установе, библиотека основне школе је *заједница људи који уче*, слободно користећи постојеће библиотечке ресурсе знања, без обзира на различиту улогу у школској средини, социјални, културни или образовни ниво и године живота.

Посматрано у ширем смислу речи, образовање представља „педагошки процес у функцији обogaћивања људске спознаје“, који „обухваћа усвајање одређеног састава знања, формирање практичних умијећа и навика, а то је претпоставка и темељ развитка спознајних снага и способности, обликовања знанственог погледа на свијет, за повезивање знања с практичном, професионалном и било којом другом дјелатношћу.“ (Педагошка енциклопедија, 1989: 126)

Природно јединство са образовањем чини васпитање (одгој), које према енциклопедијском одређењу представља „систем активности, дјелатности и процеса (преношења и усвајања знања, учења и др.) у којима његови субјекти у самоуправној интеракцији и комуникацији планирају, организирају, остварују, вреднују и усмјеравају развој диспозиционог потенцијала у смјеру његове

потпуне диференцијације и интеграције, те развој човјекове друштвене особености и самосвијести за самосталан, слободан и универзално ослободилачки, креативан и међузависан живот у друштвеној заједници људи.“ (*ibidem*, 138)

Садржаји и облици наставних и ваннаставних активности које се организују у читаоници школске библиотеке (или их она подржава) од велике су важности за унапређење квалитета учења и културно-социјалног развоја ученика. Са новим достигнућима теорије наставе и учења, и са изменом структуре библиотечко-информационих извора – савремена школска библиотека се трансформише у центар образовних и методичких ресурса школе и алтернативну учионицу.

У испуњењу своје васпитно-образовне функције стручни сарадник библиотекар остварује непосредни педагошки и инструктивни рад са ученицима, који као крајњи циљ има реализацију конкретних наставних задатака. Стручна педагошка и методичка подршка коју пружа ученицима – члановима школске библиотеке огледа се у њиховој адекватној припреми за наставне часове, индивидуално истраживање и учење на извору информација.

Према Педагошкој енциклопедији, задаци наставе у општем смислу могу бити:

1) *Материјални (информативни, когнитивни, спознајни) задатак односи се на стјецање знања;*

2) *Функционални (формативни, психомоторички, оперативни) задатак односи се на развијање способности;*

3) *Одгојни задатак (односи се на то да ученици на основу усвојених наставних садржаја као својеврсне материјалне супстанце и примјењених наставних метода у својој свијести формирају одређена увјерења, опредјељења и посве конкретна понашања у друштву. (*ibidem*, 126)*

У испуњавању наведених задатака на посредан или директан начин учествује и савремена школска библиотека, као подршка одвијању васпитно-образовног процеса – тиме што ће одговорити на потребе ученика за лектиром, уџбеницима, научно-популарном и белетристичком литературом. У овом погледу она остварује своју традиционалну библиотечко-информациону функцију, па наликује јавној библиотеци у малом. Према IFLA/UNESCO *Манифесту за школске библиотеке*, школска библиотека „нуди помоћ при учењу, књиге и

изворе који свим учесницима образовног процеса у школи омогућавају да развију критичко мишљење и да делотворно користе информације у свим облицима и на свим медијима.“ (*Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1/2005) При том, особље школске библиотеке „омогућава коришћење књига и других извора информација, у распону од уметничких до документарних, од штампаних до електронских, на лицу места и на даљину“, чиме ти извори „допуњују и обогаћују садржај уџбеника, наставних материјала, и методике наставе.“ (*ibidem*)

Одгајани читалац и члан библиотеке моћи ће уз библиотекареву помоћ да на темељу својих читалачких вештина изгради и оне сложеније – информационе, без обзира на формат у коме се информација јавља (штампани, визуелни, дигитални). Виши ниво подршке библиотекара јесте његов методолошки допринос оспособљавању ученика да управља сопственим знањем, односно креира своје образовне циљеве и развија личне креативне потенцијале (самостално, или унутар ученичких ваннаставних, односно слободних активности – секција). Тиме би се у потпуности остваривала и она права која ученици имају по основним документима УНИЦЕФА који се односе на подржано и слободно коришћење свог времена: „Стране уговорнице ће поштовати и подстицати право детета на пуно учешће у културном и уметничком животу и подржаће пружање одговарајућих и једнаких могућности за културне, уметничке, рекреативне и слободне активности.“ (*Конвенција о правима детета*, чл. 31)

Младен Вилотијевић савременој школској библиотеци (и кроз ново именовање у: *медијатека*) намењује значајну улогу у оквиру остваривања општих наставних циљева: „Основна предност школске медијатеке је што, у оквиру једног организованог простора, ученик има на располагању све што му је потребно за учење. Она обједињује различите медије – писану реч, звук, слику (покретну и статичну), омогућује ученику да користи додатне материјале (речнике, енциклопедије) ради накнадно потребних информација и објашњења.“ (Вилотијевић, 1999: 544)

У зависности од конкретних потреба и објективних услова одвијања васпитно-образовног процеса, организациона форма школске библиотеке може бити различита. То може бити:

- а) библиотека као колекција књига у учионици (мала заједничка разредна збирка);
- б) библиотека као збирка са слободним приступом ученика (књиге које се налазе

на полицама или у ормару, а у одговорности су учитеља – без наменски одређене просторије);

в) библиотека као централизована књижна збирка коју користи више учитеља (наставника) и сви ученици, а за коју је одговоран један од учитеља (наставника);

г) библиотека као организована школска јединица, уклопљена у савремени наставни процес, и у надлежности библиотекара као стручног лица које нема друга задужења.

Најчешћи организациони модел у савременој школској библиотеци јесте „једна библиотека – један библиотекар“ (осим у школама са великим бројем одељења и ученика), што је специфичност која налаже посебну организацију рада у њој. О таквој специфичној позицији библиотекара као јединке у школи говори Гордана Стокић Симончић: „Висок степен професионализма који захтева рад библиотека са једним запосленим претпоставља правилно планирање времена да се самосталност у послу не би претворила у професионалну изолацију, а оптерећеност библиотекара довела до маргинализације положаја библиотеке у оквиру матичне институције.“ (Симончић, Г. С, 2008: 40)

Према *Правилнику о нормативима школског простора (Просветни гласник 4/90)*, предвиђено је да се школска библиотека састоји од две просторије – књижнице и читаонице, док величина простора зависи од броја ученика и износи 0,1 м квадратни по ученику. Оптимална површина библиотеке са читаоницом била би она која би омогућила да у њој борави 10% од укупног броја ученика (односи се на веће школе), или толика да обезбеђује по једно читалачко место на сваких 20 ученика од првог до осмог разреда.

Уколико библиотека располаже већим простором, осим стандардизованог дела за обављање библиотечко-информационих послова она треба да има и читаоницу. То је заједнички радни простор, са више читалачких/рачунарских места, у посебним одељцима, или са издвојеним столовима за индивидуални рад. Ако постоје услови, издвојиће се и миран радни кутак за наставнике, где ће моћи да обаве методичку и техничку припрему за час (евентуално и самостално умножавати наставне материјале). За ове потребе неопходно је више рачунара оптималне снаге и одговарајућег софтвера, искључиво за кориснике, уз савремену техничку опрему (модем, штампач, скенер, пројектор, „паметна табла“, баркод-читач...). Истовремено, библиотекар мора бити у потпуности оспособљен за

коришћење расположивог хардвера и софтвера и спреман да ученицима и наставницима пружи пуну информатичку и методолошку подршку.

У зависности од реалних финансијских могућности школе и њених материјално-техничких услова, треба размишљати и о адаптацији читаоничког простора, како би постао мултифункционалан: за држање редовних часова, састанака новинарске, драмске или луткарске секције, индивидуални или групни рад са ученицима, продужени боравак ученика, седнице Наставничког већа, организацију књижевних програма, школских приредби, трибина, семинара... Један део савремене школске медијатеке може имати улогу централног сместишта наставних учила и аудиовизуелних средстава (уколико за то већ не постоје специјализовани кабинети или посебни депои).

Сам библиотечки простор треба да буде уређен тако да одговара образовним, културним и рекреативним потребама и захтевима корисника фонда, чланова школске библиотеке, којима се, пре свега, омогућава лак прилаз библиотечној грађи. Збирке треба обележити пригодним и јасним знацима и натписима, тако да се у слободном приступу изворима могу самостално снаћи сви чланови библиотеке (уз одређена техничка прилагођавања за ученике који имају посебне образовне потребе).

Сем што ће одговорити функцијама које библиотека има у васпитно-образовном процесу, њен ентеријер истовремено треба да буде обогаћен детаљима блиским деци основношколског узраста. То значи да се у циљу остварења јединственог естетског обележја школске библиотеке унутрашњост просторије оплемењује фотографијама знаменитих писаца, музичара и научника, плакатима са ликовима филмских јунака, репродукцијама уметничких слика, пригодним календарима, техничким радовима ученика, креативних учитеља и наставника, изабараним наставним паноима... Томе могу допринети и завесе на прозорима, цвеће, дневно светло, помоћне стоне лампе, оптималан распоред полица и витрина са изворима, веселе, топле боје намештаја (познато је повољно дејство природне боје дрвета).

Простор школске библиотеке требало би да буде другачије унутрашње архитектуре у односу на учионицу – а најбоље би било када би она подсећала на дечју собу, или кућни радни кабинет испуњен књигама. У одређеној мери овај простор може бити мало необичнији и другачији, уз то инспиративан за учење и забаву, пријатан и стимулативан. Боја зидова на ученике треба да делује

позитивно и стимулативно, мотивишуће (светло-жута, наранџаста, плава и зелена боја буде добро расположење, побољшавају концентрацију).

Подређеност простора библиотеке ученицима као читаоцима у развоју може се огледати и у дозволи да они сами креирају амбијент библиотеке, или да реализују неку своју идеју у сарадњи са наставником ликовне културе. Овим би се умногоме усвојили принципи „персонализације простора“ – осећаја припадности и „личне својине“, и библиотека приближила ученицима и наставницима, као њеним равноправним члановима.

2.2. ПРАВНИ ОКВИРИ РАДА И СТАТУС БИБЛИОТЕКЕ У ШКОЛСКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Рад школских библиотека у Републици Србији регулисан је законским и подзаконским документима из области образовања (у подручју активног и програмски дефинисаног учешћа у васпитно-образовном процесу), а као додатни оквир њиховог деловања јављају се прописи из области библиотекарства. Начин и услови реализације постављених програмских циљева сваке конкретне школске библиотеке зависе од изабраног организационог облика и реалних материјално-техничких услова и околности њеног постојања у датом школском амбијенту.

Организација рада библиотеке основне школе заснива се на одредбама актуелних просветних закона, којима се уређује укупан васпитно-образовни процес у нашим школама: *Законом о основама васпитања и образовања (2009/2011)* и *Законом о основном образовању и васпитању (2013)*. Посебним правилницима из области образовања регулисани су и други елементи пословања школске библиотеке, везани за просторне услове и техничку опрему (*Правилник о нормативима школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу, 1990*), број стручних сарадника у односу на број одељења и број библиотечких јединица у фонду (*Правилник о мерилима за утврђивање цене услуга у основној школи, 1993*), неопходну стручну спрему стручног сарадника библиотекара (*Правилник о врсти стручне спреме наставника и стручних сарадника у основној школи, 2004*), стручно усавршавање (*Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника, 2004*) и лиценцу за рад на пословима стручног сарадника

библиотекара (*Правилник о дозволи за рад наставника, васпитача и стручних сарадника*, 2005).

У пракси, рад школске библиотеке треба организовати тако да буду испоштована сва она темељна педагошка начела којима се руководе и наставници при планирању и реализацији својих наставних и ваннаставних активности: принципи примерености узрасту ученика, поступности и систематичности, рационализације, трајности знања, свесне активности ученика, повезивања теорије и праксе, очигледности у настави, индивидуализације и др. При том се имају у виду и предвиђени стандарди постигнућа и међупредметних компетенција ученика, али и стандарди квалитета рада наставника и саме школе као васпитно-образовне установе.

У сфери библиотечко-информационог пословања, односно изградње и управљања информационим изворима примењује се *Закон о библиотечко-информационој делатности* (2011), као и други подзаконски акти који произилазе из њега или се на њега наслањају (правилници, уредбе, стандарди). Један од важнијих јесте *Правилник о националним стандардима за обављање библиотечко-информационе делатности* (2013), које је донело је Министарство културе и информисања Републике Србије. Иако ови стандарди укључују и стандарде за рад школских библиотека (у области библиотечко-информационог пословања), они још увек нису званично прихваћени и у образовању. Ти стандарди се везују за обављање стручних библиотечких послова, услове чувања, евиденцију и обраду информационих извора, садржину и вођење регистра, ревизију, отпис, заштиту културних добара, старе и ретке библиотечке грађе, за матичност јавних библиотека у односу на школске библиотеке и надзор над њиховим стручним радом.

У оквиру јединственог националног библиотечко-информационог система, школска библиотека остварује стручну и културно-просветну сарадњу са јавним библиотекама или њиховим одељењима и службама (Дечје, Научно и Завичајно одељење, Матична служба, одељења за организацију културних програма и развој библиотекарске професије). О припадности школске библиотеке целини националне библиотечке заједнице говори и Жељко Вучковић: „Савремена школска библиотека саставни је део школе као васпитно-образовне установе, и библиотечко-информационог система који обједињује збирке публикација у земљи и омогућава проток и доступност информација из целог света свим

заинтересованим корисницима у складу са њиховим потребама.“ (Вучковић, 2008: 61)

Паралелно са појединачним приступима појединих држава и конкретним системским решењима, улога школске библиотеке у савременом образовању и општем културном напретку човечанства разматрана је у документима Међународне асоцијације библиотекарских удружења (ИФЛА), која ову врсту библиотеке сматра делом јединственог светског библиотекарског система, али са специфичностима које произилазе из образовне средине у којој се налази. Мисију савремених школских библиотека одредили су 2000. године ИФЛА и УНЕСКО, кроз заједничку декларацију *Манифест за школске библиотеке: улога школске библиотеке у подучавању и учењу намењеном свима*, а на овај општи документ надоградиле су се 2002. године *Смернице за школске библиотеке*, којима се детаљније разрађују принципи и визија модерног библиотекарства у области образовања.

Школска библиотека се, према *Манифесту*, сматра институцијом „од пресудног значаја за сваку дугорочну стратегију развоја писмености, образовања, снабдевања информацијама, економског, друштвеног и културног развитака“. (*Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1/2005) Одговорност за формирање, одржавање и развијање школских библиотека имају локални, регионални и државни органи управе, који уз доношење одговарајућих прописа и докумената морају обезбедити њено финансирање, стручно особље, библиотечку грађу, техничку опрему и нове технологије.

У *Смерницама за школске библиотеке* говори се о стратешким тенденцијама у глобалном националном образовном оквиру, као и о конкретним корацима које треба направити у погледу реализације општих циљева:

У националним наставним програмима и у програмима који се доносе на националном нивоу, школске библиотеке треба да буду сматране неопходним средствима за постизање амбициозних циљева на следећим пољима: информатичка писменост свих грађана постепено се развија и усваја кроз систем школовања; доступност извора информација за све ученике и на свим образовним нивоима; отворена дисеминација информација и знања за све ученичке групације, да би могли да упражњавају своја демократска и људска права. (*ibidem*)

Полазећи од потребе да се испуне наведени задаци, у *Манифесту* се одређује и више специфичних циљева школске библиотеке као саставног дела образовног процеса:

„– подршка и побољшање образовних циљева наведених у наставном плану и програму школе;

- развијање и неговање навике и уживања у читању и учењу код деце, као и навике коришћења библиотеке током читавог живота;
- пружање прилике да се искуси стварање и коришћење информација у циљу стицања знања, познавања, развијања маште и уживања;
- подстицање свих ученика да стичу и користе вештине вредновања и коришћења информација, без обзира на облик, формат или медиј, као и да овладају начинима друштвене комуникације;
- обезбеђивање приступа локалним, регионалним, националним и глобалним изворима и могућностима, што оне који уче доводи у додир са различитим идејама, искуствима и ставовима;
- организовање активности које јачају друштвену и културну свест;
- сарадња са ученицима, наставницима, управом и родитељима да би се остварили циљеви школе;
- заступање начела да су слобода мишљења и приступ информацијама неопходни предуслови за делотворно и одговорно учешће у грађанском демократском друштву;
- промоција читања и извора и услуга школске библиотеке у школској и шириј друштвеној заједници.“ (*ibidem*)

У сагласју са основним одредницама *Манифеста*, у *Смерницама за школске библиотеке* даље се разматрају место и улога библиотеке у оквиру школе и прецизира да библиотекар своје програме и активности „треба осмишљавати у тесној сарадњи са: директорима/руководиоцима, руководицима одсека/актива предметних наставника, наставницима, особљем у пратећим службама, ученицима.“ (*ibidem*)

Полазећи од пожељног партнерства наставника и школског библиотекара, у *Смерницама* се говори о могућностима „да се обезбеде извори који ће проширити њихово знање из одређеног предмета“, а ученицима да у простору библиотеке израђују не само „традиционалне домаће задатке“, већ и „пројектне задатке“, презентације и материјале „који ће се представити наставницима и другим ученицима у одељењу.“ (*ibidem*)

2.3. СТРУЧНИ САРАДНИК БИБЛИОТЕКАР У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

Професија библиотекара у савременом образовању представља синтезу стручних знања и компетенција библиотечно-информационог и информатичког стручњака, учитеља, наставника матерњег језика, педагога и културног радника.

Иако не постоји стандардизовано одређење професије школског библиотекара, које би одговарало сваком образовном систему (попут учитељске или наставничке), природно полазиште у њеном именовању може се потражити у поимању професије библиотекара у општем смислу:

Најшире дефинисано, библиотекари су она професионална скупина људи која ради на уређивању свих извора информација према потребама корисника. Њихов задатак је организација корпуса људског знања уз помоћ библиографских метода и техника. (Трајковић, 2012)

Према систематизацији радних места у основној школи, библиотекар припада групацији стручних сарадника. Према актуелним законским решењима, одређује се да „...стручне послове у школи обављају стручни сарадници: психолог, педагог и библиотекар, у музичкој школи – психолог, педагог, нототекар и медијатекар, а у школи за образовање одраслих – андрагог, психолог и библиотекар.“ (*Закон о основама васпитања и образовања*, чл. 116, Сл. гласник РС бр. 55/13)

Сумарни обухват задатака ове јединствене групе радника унутар ненаставног особља школе дат је у чл. 119. истог закона:

„...задатак стручног сарадника јесте да својим компетенцијама, саветодавним и другим облицима рада унапређује образовно-васпитни рад и сарадњу са родитељима, односно старатељима у установи, да прати остваривање утврђених стандарда постигнућа, пружа подршку наставницима и васпитачима за унапређивање њиховог образовно-васпитног рада, у складу са принципима, циљевима и стандардима постигнућа, помоћ наставницима у развијању индивидуалних образовних планова и помоћ деци, ученицима, родитељима, наставницима и васпитачима, по питањима која су од значаја за образовање и васпитање и развој професионалне каријере ученика.“ (*ibidem*)

Детаљније образложење специфичне улоге и задатака библиотекара у нашим школама присутно је у *Правилнику о свим облицима рада стручних сарадника (библиотекар)*. Као циљ рада библиотекара према овом правилнику наводе се следећи елементи:

„– Стручни сарадник – школски библиотекар, својим стручним ангажовањем, доприноси остваривању и унапређивању образовно-васпитног рада у основним и средњим школама, реализујући програм рада прилагођен наставним плановима и програмима.

– Програм рада школског библиотекара обухвата задатке и послове из области образовања и васпитања, као и библиотечко-информацијске послове из домена културних и уметничких аспеката образовања.

– Он подстиче промовисање читања и самосталност ученика у учењу, даје свој пун допринос развоју информационе писмености (медијске и информатичке) за ученике и наставнике, остварује сарадњу и заједничко планирање активности наставника, школског библиотекара и локалне самоуправе, обезбеђује електронске изворе и приступ ка њима, што омогућава ученицима да овладају вештинама налажења и критичког процењивања датих информација и перманентност учења током читавог живота.“ (Службени гласник РС, бр. 5/2012).

Као неко ко није у директном наставном процесу, библиотекар нема обавезу држања часова, али се у тој улози увек може појавити самостално, или партнерски са колегом наставником/учитељем. Најчешће, у нашим основним школама, библиотекар је наставник (учитељ) који је стицањем додатних компетенција (из сфере библиотекарства, менаџмента у култури, методике наставе, методологије научног истраживања) постао стручни сарадник и асистент директном реализатору наставе и ваннаставних активности (учитељ, наставник), у његовом свакодневном педагошком раду са ученицима.

У нашој школској пракси библиотекар је члан наставничког колектива који има задатак да обезбеђује и уступа на коришћење сву неопходну образовну грађу у различитим облицима, полазећи притом од наставних обавеза и истраживачких потреба ученика. Често се библиотекар у основној школи упоређује са библиотечким радником у јавној библиотеци (имајући у виду традиционално именовање професије и истоветност једног од сегмената рада библиотекара), међутим, он се с њим не може изједначавати. При том треба поћи и од чињенице да је у јавној библиотеци структура запослених разноврсна, те да постоји више професија унутар једне шире, библиотекарске; истовремено, стручни сарадник библиотекар у основној школи најчешће је високообразовани стручњак у једној од предметних области (учитељ, библиотекар-информатичар, наставник српског језика, наставник неког од страних језика...).

Термин *школски библиотекар* је у свакодневној употреби широм света, како би се, с једне стране, направила разлика у односу на библиотекаре у јавним библиотекама, а са друге стране у односу на учитеље и предметне наставнике, као реализатора наставног процеса. Он говори о радном месту, заправо функцији коју врши члан наставног особља измештен из активне наставе, распоређен у библиотеци према законски усвојеној систематизацији радних места. У актуелном законском решењу, епитет „школски“ у именовану библиотекара је изостављен, јер се подразумева да је *стручни сарадник библиотекар* запослен у библиотеци конкретне школе, а не у некој другој библиотеци (рецимо градској, као што је случај у неким европским земљама). Уочљиво је да се већ у терминологији која је заступљена у нашим школским актима не истиче специфичност библиотекара као наставника, већ се узима неодређени и вишезначни појам: *стручни сарадник*, уместо очекиваног: *школски библиотекар*. Из таквог именованја не види се из које педагошке или предметне (научне) области долази овај стручни сарадник, а уз то се примећује да изостаје епитет: *наставник (учитељ)*.

Данашњи школски библиотекар се широм света образују на различитим нивоима и кроз различите програме, што такође говори о нестандардизованом поимању и системском позиционирању овог обавезног члана школске заједнице.

У нашој земљи се са високошколским образовањем библиотечког кадра започело 1963. године, када је при Филолошком факултету у Београду формирана *Катедра за библиотекарство*. На истом факултету је 1978. године отворен *Смер за библиотекарство*, да би од школске 1990/1991. поново почела са радом *Катедра за библиотекарство и информатику*, на којој се образују *библиотекари и информатичари*. (Вуксан и Васиљевић, 2010)

На Педагошком факултету у Сомбору (у оквиру Универзитета у Новом Саду) отворен је школске 2005/2006. *Смер за школске библиотекар*, на трогодишњим академским студијама. Као циљ студијског програма на смеру *Школски библиотекар* Жељко Вучковић наводи „...образовање стручњака који, на основу стечених библиотечких, педагошко-психолошких, те информатичких знања, као и познавања савременог менаџмента информација, владају компетенцијама неопходним за самостално и квалитетно обављање послова у школским библиотекама.“ (Вучковић, 2008: 61)

Професија *школског библиотекара* је на основу одлуке Националог просветног савета сврстана у област педагошких и андрагошких наука: звање

школски библиотекар/медијатекар – у оквиру основних академских студија; *дипломирани школски библиотекар/медијатекар* – на дипломским студијама; *звање дипломирани школски библиотекар/медијатекар специјалиста* – на специјалистичким студијама (*Службени гласник* бр. 30/2007). У каснијим изменама и допунама овог правилника усвојена су нова решења, којим се установљавају називи: *дипломирани школски медијатекар, мастер школски медијатекар и специјалиста школски медијатекар* (*Сл. гласник* бр. 72/2009 и 81/2010).

Према *Листи стручних, академских и научних назива*, која је донета одлуком Националног просветног савета (2010), професија *библиотекар* припада области библиотекарства, архиварства и музеологије. На академском нивоу су то звања: *библиотекар, дипломирани библиотекар, мастер библиотекар и библиотекар специјалиста*, док су то на струковном нивоу: *струковни библиотекар и специјалиста струковни библиотекар*.

О настојањима да се што боље организује и унапреди образовање будућих школских библиотекара говори и податак да је на Педагошком факултету у Сомбору од 2014. године предвиђена реализација наставе за следеће студијске програме: *дипломирани библиотекар-информатичар* и *мастер библиотекар-информатичар*.

У светским оквирима, кроз именовање професије истиче се њена образовна функција, као што је, на пример, назив *учитељ/наставник библиотекар* (у Енглеској, Америци, Аустралији...) и *професор докуменалиста* (у Француској)... Поред наведених, користе се и други, незванични називи, као што су: *информациони специјалиста, медијски специјалиста, школски медијски специјалиста*.

У Русији, земљи са дугом просветном и библиотекарском традицијом, од 2011. године установљена је у складу са потребама образовно-васпитног процеса и стратешким циљевима целине руског образовног система нова професија: *библиотекар педагог*. Ово именовање школског библиотекара добило је и теоријску подлогу, кроз програм образовања библиотечких стручњака – педагога на Московском универзитету, на Катедри за дечју књижевност и библиотечко пословање са децом и младима (специјалност: *библиотечко-педагошка делатност*). Нови стручњаци ће моћи да раде не само у школама, већ и у јавним библиотекама за децу и младе.

Општи циљ рада стручног сарадника библиотекара јесте реализација постављених васпитно-образовних задатака, чији су крајњи резултати прираст у знању, унапређење информационе културе и даљи развој креативности ученика. Основно је питање: *Колико рад школског библиотекара доприноси повећању квалитета наставног процеса и ваннаставних активности ученика, као најважнијих субјеката васпитно-образовног процеса, уједно и чланова библиотеке?* Притом број позајмљених књига не сме бити основни или једини критеријум успешности рада школског библиотекара, јер се тиме занемарује чињеница да поједини ученици своје слободно време проводе у читаоници библиотеке користећи тај простор и њене ресурсе за стицање знања или забаву. Такође, морају се имати у виду степен интегрисаности библиотекара у целину наставних активности, квалитет његове информатичко-техничке и методолошке подршке коришћењу информационих извора и истраживању ученика у библиотеци.

Традиционалну улогу библиотекара као информационог стручњака у специфичним условима васпитно-образовне установе надграђују педагошки рад са ученицима и методичко-методолошка сарадња са наставницима, као и подстицај на коришћење савремене образовне технологије у наставном процесу и ваннаставним активностима. Библиотекар сарађује са наставницима у реализацији образовно-васпитног рада са ученицима, пружа информације, уступа и производи нове информационе изворе, формира банку методичког материјала из свих наставних предмета, као и базе школске педагошке документације и културне архиве школе.

Савремени школски библиотекар је организатор јавних и културних програма у школи, или њихов активни пратилац и подржавалац (као стручни сарадник и медијатекар). Поред тога, он сарађује са директором школе и другим стручним сарадницима у спровођењу националне образовне политике, и у стварању инспиративног и креативног културног окружења, добро је обавештен о текућим културним дешавањима на локалном нивоу и остварује сарадњу са месним културним установама.

Личност библиотекара, његова посвећеност професији и мисији коју је прихватио – умногоме одређују рад библиотеке и њену корисност за заједницу. Библиотекар треба да поседује енциклопедијску културу и ширину интересовања, солидно познавање свих наставно-предметних подручја, савремених достигнућа

педагогије и психологије детињства. Као интелектуалац и професионалац, спреман је на критичко размишљање и деловање, са циљем да доноси одлуке на основу озбиљне и сврсисходне анализе проблема који се јављају у процесу управљања библиотеком. Осим осигурања оптималне библиотечко-информационе подршке наставном процесу, он се труди да буде ослонац и наставницима и ученицима у обогаћивању њиховог сазнајног, стручног, културног и естетског живота у школи и ван ње. Отворен је за сарадњу, тимски и пројектни рад, учешће и осмишљавање заједничке припреме и реализације наставе и ваннаставних активности у читаоници библиотеке.

Као професионалац, школски библиотекар је члан стручног друштва библиотекара, полазник семинара и учесник трибина (то може бити и размена искустава на састанцима стручних већа библиотекара на нивоу општине/града и региона, односно државе), конференција и симпозијума. Стручно усавршавање библиотекара одвија се и у установи, кроз припрему огледних часова или стручних предавања на одељенским или наставничким већима, присуство на огледним часовима колега наставника, припрему и реализацију сопствених часова и програма, предавања и презентација у оквиру састанака стручних већа. Сем званичног и системски регулисаног стручног усавршавања библиотекара у школи и другим установама, постоји и оно неформално, чији облици и садржаји зависе од избора и заинтересованости самог библиотекара: напредна информатичка обука, читање књижевних дела и стручних радова, праћење часописа, литературе и сајтова из области библиотекарства, методике наставе свих предмета, спорта, музике, ликовне уметности, књижевности, издаваштва, журналистике.

Библиотекар је свестан све веће важности своје улоге у светлу нових информационих потреба корисника библиотечких извора, спреман је да учи од других и настоји да његове активности буду планске, систематичне и динамичне. Својом делотворним радом и сталним усавршавањем на различитим педагошким пољима он стиче и неопходне стручне компетенције за рад и целоживотно учење. Оне се односе на познавање процеса, облика и вештина учења, као и на практичну реализацију програма учења у школској библиотеци и ван ње. Компетенција за рад у васпитно-образовној установи обухвата стручно-предметно знање, али и професионални став према обавезама, добру организацију послова и расположивог времена, умешно и рационално планирање коришћења читаонице, радну дисциплину и поштовање прихваћених обавеза.

Школски библиотекар мора добро познавати библиотечно-информациону делатност, како би делотворно користио ресурсе који му стоје на располагању и активно се укључио у шире библиотечно и културно окружење. Појава интернета у великој мери је променила традиционалну функцију школске библиотеке, трансформишући библиотечног радника у информационог и информатичког стручњака. Библиотекар мора поседовати солидна информационо-комуникациона знања и компетенције, и бити оспособљен за коришћење аудио-визуелне и мултимедијалне грађе, различитих медија и рачунарских програма, техника и метода умрежавања са другим библиотекама, међубиблиотечке размене преко специјализованих сервиса.

Оптималном обављању библиотечно-информационих послова допринеће и систематско и сврсисходно праћење и упознавање читалаца, чланова библиотеке, као и сусрети са родитељима ученика и разговори о читалачким навикама њихове деце, и односу према књизи (томе служе и анкете са члановима библиотеке, ученицима и наставницима). Поред тога, библиотекар сасвим спонтано може добија улогу информационог и информатичког ментора, оног ко подучава и наставнике, помажући им у информатичко-техничком и методолошком напредовању. То није пуко обезбеђивања рачунарских програма и носача информација и знања, нити само упућивање на изворе, већ једна добровољна инструктивна делатност *правог* стручног сарадника.

У склоп библиотекарских компетенција треба да уђе и познавање правно-тржишне регулативе на пољу информационо-комуникационих технологија и заштите ауторских права; у оквиру својих ширих културних активности библиотекар је и прави маркетиншки и архивско-документациони стручњак, који брине о медијском и културном идентитету школе.

У социјално-психолошком погледу, личност школског библиотекара требало би да се заснива на толерантности, искрености и поверењу, поштовању личности, уважавању различитости појединаца и њихових посебних потреба. Што се тиче емоционалних компетенција, њега треба да красе следеће особине: гостољубивост, једноставност, отвореност, ненаметљивост, комуникативност, природност, срдачност и топлина у опхођењу са ученицима, ведрина и оптимизам. Није без значаја и библиотекарева визуелна појава, његов начин одевања, разговора, културне комуникације са ученицима – у складу са професионалним педагошким обавезама и одговорношћу.

Библиотекар остварује директан, лични контакт са сваким чланом школске библиотеке, упознаје његова интересовања и потребе. У циљу придобијања ученика за рад и боравак у библиотеци, коју ученици треба да доживљавају као „сопствену“ и као своју другу учионицу или радну собу – мора се рачунати на одређену флексибилност, педагошку стрпљивост и одсуство стегнутости (односно претеране формалности).

Осим реализације постављених васпитно-образовних, библиотечно-информационих и културних задатака, библиотекар треба да се бави и собом, ради унапређивања рада библиотеке и угледа професије у школским и ширим оквирима. Он гради лични стручни интегритет и идентитет, како у односу према колегама наставницима, тако и према ученицима, родитељима и ширем окружењу. То подразумева постојање више карактерних особина и личних квалитета: озбиљност и одговорност, прилагодљивост и сарадљивост, отвореност за нове методе и облике рада, ентузијазам, чврстина и правременост у решавању конкретних проблема у раду, спремност на увођење иновација, тимски рад и лидерство.

Уз стално праћење сопствених учинака и деловање према резултатима које постиже, библиотекар тражи начине да у реалним условима оствари већи допринос успеху целине. Пожељно је да библиотекар направи и анализу „личних или туђих радних искустава (праксе), својих снага и могућности, што ће му бити полазна основа за планирање свог усавршавања у следећој школској години.

2.4. ПЛАНИРАЊЕ И ПРОГРАМИРАЊЕ РАДА БИБЛИОТЕКАРА

Сврсисходна, организована и континуирана делатност библиотеке основне школе резултат је умешног планирања и програмирања њеног рада. При том стручни сарадник библиотекар исказује тежњу да на оптималан начин распореди своју радну и креативну енергију и искористи постојеће библиотечке ресурсе, имајући у виду све оне темељне принципе и циљеве образовања, као начела којима се руководе и наставници при свом планирању и реализовању наставног процеса (принципи примерености узрасту ученика, поступности и

систематичности, рационализације, трајности знања, свесне активности ученика, повезивање теорије и праксе, очигледности у настави, индивидуализације...).

Специфичност планирања рада библиотекара (у односу на наставнике и друге стручне сараднике) састоји се у потреби да се њиме оптимално обухвати широк круг делатности (уз традиционалне библиотечко-информационе послове) које произилазе из обавезе библиотекара да стручно-сараднички прати све важније сегменте васпитно-образовног процеса. Поред тога што активно учествује у наставним и ваннаставним активностима, он испуњава и задатке који произилазе из јавне и културне функције библиотеке, и управо та хетерогеност и обимност садржаја рада библиотекара условљава креирање сложеног и разноврсног документа какав је План и програм рада стручног сарадника библиотекара.

Садржаји и организација рада школске библиотеке одређени су општим циљевима образовно-васпитне установе каква је основна школа, као и посебним циљевима библиотеке – везаним за њене текуће послове. Формално полазиште планирања и програмирања рада библиотекара налази се у актуелним системским законима, подзаконским актима, школском статуту, школском дугорочном развојном плану, правилнику о раду библиотеке и другим школским правилницима. При планирању се морају узети у обзир и прописи из области библиотекарства, односно библиотечко-информационе делатности, као и објективне могућности заједничког деловања и сарадње са јавним библиотекама, унутар националне библиотечке мреже. Квалитетнијем планирању и програмирању рада школске библиотеке допринеће како поштовање достигнућа савремене педагошке науке – тако и теоријске мисли о библиотекарству, као и угледање на искуства из праксе јавног и школског библиотекарства. Поред тога, неопходне су и периодичне консултације са директором школе, водитељима актива учитеља и наставника, школских тимова, али и оним учитељима и наставницима и стручним сарадницима са којима ће се чвршће сарађивати, у реализацији конкретних наставних и ваннаставних активности.

Од каквог је значаја умешно планирање рада библиотеке може се закључити и из одредби *Смерница за школске библиотеке*: „Школску библиотеку треба водити у складу са јасно устројеним програмом. Програм библиотеке треба осмислити имајући у виду далекосежни програм и потребе школе, и он треба да одражава њен дух, дугорочне и краткорочне циљеве, као и њену стварност.“

(Гласник Народне библиотеке Србије, бр. 1, 2005) Према *Смерницама*, програм рада школске библиотеке и његови додатни документи и планови „одредиће улогу библиотеке у односу на следеће области: наставни програм школе, наставне методе које се примењују у школи, поштовање националних и локалних стандарда и критеријума, потребе ученика у вези са учењем и личним развојем, потребе особља у вези са подучавањем, подизање нивоа достигнутих резултата.“
(*ibidem*)

У *Смерницама* се говори и о месту и улози школске библиотеке у националним образовним оквирима и глобалним стратешким тенденцијама: „У националним наставним програмима и у програмима који се доносе на националном нивоу, школске библиотеке треба да буду сматране неопходним средствима за постизање амбициозних циљева на следећим пољима: информатичка писменост свих грађана постепено се развија и усваја кроз систем школовања; доступност извора информација за све ученике и на свим образовним нивоима; отворена дисеминација информација и знања за све ученичке групације, да би могли да упражњавају своја демократска и људска права.“ (*ibidem*)

Планирање и програмирање рада стручног сарадника библиотекара представљају јединство временског (цикласног) организовања и распоређивања законом и правилником одређених програмских садржаја. Један од важнијих услова за постизање реалистичности и практичности плана и програма рада библиотекара јесте усаглашеност са плановима и програмима рада реализатора васпитно-образовног процеса: наставника, стручних актива, других стручних сарадника, директора школе, тимова Наставничког већа.

У планирању и програмирању годишњег рада библиотеке може бити и одређене самосталности, уколико се библиотекар одлучи за једну доминантну линију унутар своје укупне делатности (рецимо, за укључивање у националне или регионалне пројектне активности на пољу унапређивања информационе културе ученика; истраживање проблема читања у млађим и старијим разредима; сарадња са другим школским или јавним библиотекама), при чему он њој даје снажнији акценат у односу на друге активности – па се ово деловање провлачи у већем степену током целе школске године. Иако се тиме исказује и делимична планско-програмска аутономија у односу на друге сегменте школске средине, делатност школске библиотеке је функционално уклопљена у целовити васпитно-образовни процес, односно Годишњи план и програм рада школе.

Програмирање рада школске библиотеке није просто навођење њених задатака по неком логичном или степенастом редоследу, већ прецизно утврђивање нивоа њене организације и преглед будућих активности библиотекара, при чему се полази од постојећих библиотечко-информационих ресурса и просторно-техничких могућности у читаоници библиотеке. Библиотекар се не може изоловати од главне струје школског живота, и бити самодовољан и затворен у себе, јер је смисао постојања школске библиотеке у њеној укључености и пружању подршке свим актерима васпитно-образовног процеса. Своје планове сарадње са наставницима и рада са ученицима он заснива на договореним заједничким активностима, а не на некој субјективној идеји о вредности и значају библиотеке упоредо или изван свог природног окружења, целине школског амбијента. Зато планирање и програмирање рада библиотеке мора да буде реално и сврсисходно, тј. са увереношћу да се предвиђени задаци могу заиста остварити. На пример, библиотекар ће при планирању својих активности имати у виду пројектну оријентацију школе, посебну усмереност школе на развој инклузивног образовања или активно учешће у међушколским програмима, постојање истурених одељења школе (просторна разуђеност), двосменски рад, продужени боравак ученика, присуство предшколских група у неким истуреним одељењима...

Дугорочни циљеви и континуитет рада школске библиотеке, њена развојна линија, иновантни дух, спремност библиотекара на спровођење стандарда савремене наставе, на позитивне промене и професионално узрастање треба да буду видљиви у деловима Школског развојног плана који се односе на рад библиотеке. У њему се налази одељак који говори о мисији школске библиотеке у оквиру дате школе, као и циљу рада библиотеке у наступајућем периоду. Стручни сарадник библиотекар критички сагледава своје резултате у претходном радном циклусу и предвиђа приоритете, односно процесе који ће у будућем трогодишњем или петогодишњем периоду донети напредак у свим или појединим областима његовог деловања. Себи поставља нове циљеве и задатке како би проширио своје професионалне границе, полазећи притом од досадашњих искустава и познавања сопствених радних капацитета и енергије. Поред конкретних задатака које треба реализовати и жељених резултата, износе се објективне околности и услови који се морају притом испунити и приказују ресурси намењени за ту сврху (финансијски, материјални, технички).

У планирању својих радних задатака библиотекар мора имати у виду и услове друштвене средине и целокупног школског окружења, с обзиром на то да школска библиотека поред образовних има и значајну културну и васпитну улогу и утицај на ученике и младе уопште. Он треба да поседује свест о мисији школске библиотеке, њеном значају и утицају на квалитет целокупног школског окружења (па и локалне средине), на развојне процесе у животима ученика – чланова библиотеке, као њене главне интересне групе.

2.4.1. Годишњи план и програм рада библиотекара

Годишњи план и програм рада је основни радни документ школске библиотеке, којим се на табеларни начин приказује континуитет, односно поступност и динамика предвиђених активности стручног сарадника библиотекара у току једне школске године, и то по углавном уједначеним временским јединицама. Доноси се за период наступајуће календарске школске године, која обухвата реализацију наставног процеса у два полугодишта, али и време када су ученици на распусту, а у школи се и даље одвијају одређене активности.

Пошто је уграђен у Годишњи план и програм рада школе, План и програм рада стручног сарадника библиотекара усваја се са усвајањем овог глобалног школског документа. Оцену предложеног плана и програма рада школске библиотеке даје засебно и директор школе (евентуално и Наставничко веће и Школски одбор).

План и програм рада школске библиотеке представља неку врсту регулативног документа којим се обезбеђује оптимална и ефикасна организација њеног пословања. При том, јединствени и обавезујући модел годишњег плана и програма рада библиотеке не може постојати (као нека врста норме). Поред тога, периодичне промене у садржајима програма рада библиотеке плод су процеса и околности унутар конкретног школског окружења, уз тенденцију развоја библиотеке и унапређења стручног рада библиотекара.

Подзаконски акт којим се у нашој основној школи одређују циљеви и задаци стручног сарадника библиотекара јесте *Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника*. Њиме се, поред осталог, одређује обавеза библиотекара да припреми план и програм својих активности у току школске године:

Школски библиотекар, реализовањем задатака и послова из области образовања и васпитања, као и библиотечно-информацијских из домена културних активности школске библиотеке, доприноси унапређивању свих облика и подручја рада, тако што учествује у пословима планирања, програмирања, организовања, унапређивања и праћења рада школе, односно целокупног образовног процеса... (Службени гласник РС бр. 5/2012)

Садржаји рада библиотекара који су предвиђени *Правилником* распоређени су у осам повезаних области: планирање и вредновање образовно-васпитног рада; рад са наставницима; рад са ученицима; рад са родитељима, односно старатељима; рад са директором, стручним сарадницима, педагошким асистентом и пратиоцем ученика; рад у стручним органима и тимовима; сарадња са надлежним установама, организацијама, удружењима и јединицом локалне самоуправе; вођење документације, припрема за рад и стручно усавршавање.

Овај правилник представља оријентационо упутство и полазну основу у планирању и организацији садржаја рада у свакој конкретној школској библиотеци. Понуђени садржаји рада у овом правилнику за библиотекара јесу само смернице за рад, да се према њима креира сопствени план и организује спровођење задатих циљева; при том се не исцрпљују све друге могућности рада библиотекара са ученицима у редовној настави и ваннаставним активностима.

Годишњи план и програм рада треба да послужи библиотекару као нека врста прегледног подсетника за благовремено обављање одређених активности. Оне се распоређују са поштовањем принципа приоритетности и функционалности. Важно је да се не претера са задацима који захтевају веће трошење енергије и времена у истом временском раздобљу – већ да се распореде у неком правилном односу, испреплетени са оним што представља рутинске или лакше послове, тако да се одвијају равномерно и неоптерећујуће за библиотекара. С обзиром на то да библиотекар делује у склопу једне радне целине, план се мора направити тако да буде усаглашен и синхронизован са предложеним плановима и програмима реализације наставе и ваннаставних активности по појединачним разредима, као и са личним плановима рада наставника, других стручних сарадника, директора школе. Своје активности библиотекар треба да програмира у складу са реалним околностима и факторима васпитно-образовног процеса, уз вођење рачуна о специфичностима појединих наставних подручја. По потреби ће се вршити и одређена померања планираних библиотекарских послова, односно креирати план тако да он буде еластичан и прилагодљив. Треба размислити и о

слободном времену и простору читаонице библиотеке за рад секција, за часове допунске и додатне наставе, припрему такмичара, слободне индивидуалне активности, израду домаћих задатака, забаву, истраживачки рад ученика према упутствима наставника и учитеља.

Одређени периоди у животу школе су интензивнији од других (на пример почетак и крај полугођа, односно школске године, Дан школе), зависно од конкретних услова рада, врсте школе (сеоска и градска, са мањим или већим бројем ученика...), њених наставних и културних активности, па се и ангажовање библиотекара томе прилагођава.

У уводном делу овог документа библиотекар указује на резултате рада у претходној години и тешкоће с којим се сусретао, износи оцене и предлоге мера које су дате од стране директора школе и Наставничког већа приликом разматрања годишњег извештаја о раду библиотеке. Уколико су предложене мере и сугестије умесне и оствариве, библиотекар ће их унети у план и програм као задатке које треба даље разрадити и уградити као обавезу у новој школској години. На почетку се могу дати и информације о броју чланова библиотеке и структури фонда, указати на одређене специфичности које се односе на позицију библиотеке у школи, или њену културноисторијску особеност (везану за локално, или шире, регионално окружење). Потом би било добро укратко изложити неке основне показатеље специфичне организације рада школске библиотеке: да ли је школа организована као јединица, или у свом саставу има и одељења ван матичне (централне) школе, какви су простор и опрема библиотеке (материјални услови), библиотечки фонд, кадровски услови, објективне потребе васпитно-образовног процеса... У њему треба предвидети и увођење иновација у рад библиотекара, у складу са новим тенденцијама у области образовања и савременог библиотекарства, а све више и информатичких технологија.

У планирању и програмирању рада у новој школској години, библиотекар размишља о делатностима библиотеке као једном дугорочном и континуираном процесу, уклопљеном и уграђеном у оне актуелне културне и цивилизацијске токове свог времена, у коме нове технологије из корена и убрзано мењају човекову стварност. Истовремено, план треба да омогући реализацију посебне културне и социјализаторске улоге библиотеке као места подстицања и развоја читалачке и информационе културе ученика, хуманистичких вредности, идеје

самообразовања и целоживотног учења, развоја свестране и интелектуално богате личности човека који живи и дела у *информационом друштву*.

2.4.2. Оперативни планови

На основу глобалног (годишњег) плана и програма рада стручни сарадник библиотекар припрема посебне оперативне планове рада, који показују оно конкретно радно ангажовање и структуру послова, начин његовог укључивања у наставни и васпитно-образовни процес. У „микропланирању“ рада издвајају се (класификују) поједини програмски садржаји на месечном и недељном нивоу, све до дневних припрема – што је најнижи временски ниво планирања рада библиотекара.

Оперативним плановима рада подробно се разрађују периодичне активности библиотекара, предвиђене Годишњим планом и програмом рада, у складу са *Правилником о свим облицима рада стручних сарадника (библиотекар)*. Најчешће су то месечни планови рада, који се креирају поступно у току наставне године (крајем текућег месеца, за следећи) тако да обезбеде благовремену припремљеност библиотекара и поузданост у реализацији предвиђених активности. Они треба да садрже све важније податке о учесницима, методологији и околностима реализације предвиђених месечних активности.

На крају сваког месеца, предвиђа се преглед остварености постављених задатака, док се сагледавање укупних резултата рада библиотеке врши на крају школске године, у склопу припреме Годишњег извештаја о раду школе (који припрема директор школе).

Уколико постоји реална потреба за тим, поред месечних, креирају се и други функционални планови, као што су: план набавке библиотечко-информационих извора, план сарадње са наставницима, план сарадње са другим стручним сарадницима, план рада са ученицима, план информативне и промотивне делатности, план јавних и културних активности, план стручног усавршавања, план заједничких активности са јавном библиотеком, план рада библиотечко-информационе, новинарске или неке друге секције чији је водитељ библиотекар.

На почетку школске године библиотекар сачињава *план набавке библиотечко-информационих извора*. Када су финансијска средства за

обогаћивање библиотечког фонда планирана и унапред обезбеђена, библиотекар може много боље да припреми набавку извора (јер зна са коликим средствима располаже), па ће се благовремено информисати о издавачкој понуди, ценама и попустима, садржају и квалитету различитих издања. Такође, имаће и више времена да размотри потребе ученика, учитеља и наставника и договори се око избора одговарајућих наслова књига или аудиовизуелних извора (уз оперативну сарадњу са директором школе и школским рачуновођом).

Један од најважнијих оперативних планова библиотекара јесте *план сарадње са учитељима и наставницима српског језика* (евентуално и наставницима других предмета), како би он своје деловање укомпоновао у целину васпитно-образовног процеса.

У сарадњи са наставницима библиотекар полази од договора са представницима стручних већа у вези са избором штампане и аудиовизуелне грађе, формирањем базе методичког материјала, увођењем нових информационих технологија, коришћењем референсне грађе и методичких приручника (као и просторије читаонице за наставне часове). Тако је за квалитетну обраду лектуре и других наставних тема из области језика и књижевности (рецимо, из области медијске културе) неопходно да библиотекар обезбеди довољан број примерака појединих наслова и других извора (дигиталних, или визуелних) у прецизно договореном термину, имајући у виду и временски распоред обраде лектуре, добијен од стручног актива учитеља или наставника српског језика. Сем наставних часова, овде се може предвидети подршка библиотекара и у реализацији ваннаставних активности као што су: састанци секција, школска такмичења, ликовни и литерарни конкурси, припрема изложби, обележавање значајних годишњица и јубилеја, празника (Светски дан мира, Европски дан језика, Дечја недеља, Нова година, Савиндан, Дан заљубљених, Светски дан вода и пролећа, Светски дан дечје књиге, Дан школе, Дан Европе и победе над фашизмом, Дан словенске писмености, Видовдан...).

У свом *плану рада са ученицима* библиотекар ће предвидети уводне часове библиотекарства за нове чланове, и часове истраживања ученика у библиотеци, као и друге активности којима ће се подстаћи долазак ученика у библиотеку и коришћење библиотечко-информационих извора.

Свој *план културних и јавних делатности* библиотекар прави на основу плана и програма ових делатности на школском нивоу, и то уз консултације са

организаторима програма и директором школе. Притом он треба да предвиди ниво, односно меру свог учешћа у припреми приредбе, трибине, књижевног сусрета, позоришне представе, музичког програма или ликовне изложбе... У реализацији ових задатака он остварује сарадњу са учитељима, наставницима српског језика, музичке и ликовне културе, али и са представницима културних установа, новинских и позоришних кућа, писцима, културним и јавним радницима које позива да буду гости библиотеке и целе школе.

У планирању својих *информативних и промотивних послова* библиотекар ће се ослонити на план ових активности у оквиру Годишњег плана и програма рада школе, као и на план рада Тима за маркетинг и информисање, уз блиску сарадњу са директором школе.

Школски библиотекар има право и обавезу стручног усавршавања, као и сви други чланови наставничког колектива, па пред почетак нове школске године прави *план стручног усавршавања*, у областима у којима жели да оствари напредак, или развије одређене компетенције. Он свој план стручног усавршавања мора да постави реално, полазећи од знања и вештина које већ поседује, и сагледавајући задатке који се пред њим постављају у школи. У личном плану професионалног развоја библиотекар предвиђа облике стручног усавршавања и оквирно време њиховог остваривања током следеће школске године. Поред тога, библиотекар прати новине у областима школског и јавног библиотекарства, педагошких наука и методика наставе свих предмета (а посебно методике наставе српског језика и књижевности) и планира проширење личних професионалних компетенција. Он остварује контакте са локалном јавном библиотеком и њеном Матичном службом, како би планирао своје стручно усавршавање на подручју библиотечко-информационе делатности.

Конкретизација задатака библиотеке који су дугорочно постављени у Школском развојном плану (као плод настојања да се унапреди дотадашњи рад библиотекара и библиотеке) остварује се акционим планом који се односи на наступајућу школску годину, са прецизно наведеним активностима по областима, конкретним циљевима, носиоцима, временом реализације, индикаторима остварености, начином праћења...

У *плану сарадње са локалном јавном библиотеком* (или њеним дечјим одељењем) стручни сарадник библиотекар може предвидети заједничке активности на пољу подстицања читања и развоја информационе културе

ученика. У том смислу он планира учешће ученика у образовним програмима дечјег одељења јавне библиотеке, као што су: песничке промоције, изложбе књига и часописа, читалачке акције и пројекти (*Читалачка значка* и сл.), обележавање значајних дана и празника књиге и писмености (Месец књиге, Дан словенске писмености, Међународни дан матерњег језика, Светски дан дечје књиге, Месец школских библиотека)...

2.5. БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНА ДЕЛАТНОСТ

Једна од основних функција школске библиотеке јесте библиотечно-информациона делатност, која обухвата „...прикупљање, обраду, заштиту, чување, представљање и давање на коришћење библиотечке грађе и извора, као и стварање, размену, позајмицу и дистрибуцију информација које поседују библиотеке, друге установе, организације... а у циљу ширења знања, слободног приступа информацијама и њихове промоције.“ (*Закон о библиотечно-информационој делатности*, 2011) У специфичним школским условима, она се исказује кроз континуирано, слободно и подржано коришћење збирки информационих извора школске библиотеке, у сврху квалитетног одвијања васпитно-образовног процеса.

Као теоријско подручје, библиотекарство припада културолошким наукама: оно представља „скуп научних дисциплина које се баве књигом и њеним корисником, односно проблемом библиотекарске теорије и праксе и обухвата историју књиге и писма, штампарства, историју, организацију и администрацију библиотека, библиографију, библиотечку психологију, статистику...“ (Јокановић и Чукић, 1991: 1) Са друге стране, као израз примењених библиотекарских теоријских знања, библиотечка делатност „... је ужи појам од библиотекарства и подразумева набавку, обраду, чување и пружање на коришћење библиотечног материјала, уз превентивну рестаураторско-конзерваторску заштиту тога материјала. Ту спадају и различите форме популарисања књиге и читања: књижевни сусрети, дискусионе трибине, изложбе, предавања, приказивање филмова и др. У библиотечку делатност спада и стварање библиотечно-информационих система, с којима се функционално обједињују фондови и рад свих библиотека одређеног подручја.“ (*ibidem*)

Смисао постојања библиотеке као сегмента укупног школског амбијента јесте подршка васпитно-образовном раду кроз обезбеђење уџбеничке и друге допунске литературе. Уџбеници су оне основне књиге, неопходно наставно средство за квалитетно одвијање процеса изградње нових знања, њиховог очувања и проширења. У новије време, кроз адекватну набавну политику, посвећује се све већа пажња и задовољавању културних, естетских и развојно-психолошких интересовања ученика, као и стручних потреба наставника. Формирањем збирки белетристике и научно-стручне литературе, школске библиотеке делимично надомештају улогу дечјих и научних одељења јавних библиотека.

Главнину књижног фонда школске библиотеке чине монографске публикације (као скуп повезаних одштампаних текстова, или слика на више страница, чије је издање завршено); ова збирка обухвата колекције обавезне и изборне лектуре, дела из области књижевности за децу и младе и класична дела светске и националне књижевности, комплете уџбеника и приручника за ученике, дела из области научно-стручне и психолошко-педагошке литературе, као и референсне изворе. Њима се на индиректан начин омогућава извођење квалитетније наставе српског језика и књижевности, и пружа подршка реализацији наставних програма других предмета у основној школи. С обзиром на то да ова библиотека припада образовној установи, у њеном се фонду могу наћи законска и подзаконска акта из области образовања и васпитања, поред прописа из области библиотечко-информационе делатности.

Индијски библиотекар Шијали Рамамрита Ранганатан (1892–1972) творац је знаменитих „пет закона библиотекарства“, који су и данас актуелни (мада објављени још 1931. године) и могу се применити у раду школске библиотеке, уз поштовање специфичности које произилазе из њене смештености у васпитно-образовни процес и првенственог задатка да задовољи образовне и информационе потребе ученика као чланова библиотеке.

У свом *првом закону библиотекарства: Књиге су за коришћење*, Ранганатан указује на „употребну“ вредност (корисност) библиотечких извора, које треба приближити члановима библиотеке, иначе ће постати нека врста „мртвог капитала“. Овим ставом указује се на добит (добробит) коју ће корисници грађе (информационих извора) имати уколико им је приступ до ње олакшан и подржан од стране библиотекара. Књига је јавно добро, и необезбеђивање

(онемогућавање) њеног слободног коришћења представља ускраћивање приступа знању: сви информациони извори у школској библиотеци (и не само они штампани) треба да буду физички доступни, односно спремни за коришћење у виду и облику који је члану библиотеке најприхватљивији.

Са развојем информационо-комуникационих технологија јавља се могућност за преузимање разноврсног образовног материјала са интернета. Као део јединственог националног библиотечког система, библиотека основне школе се повезује са специјализованим библиотечким мрежама, чиме обезбеђује приступ библиотечким каталозима, збиркама електронских књига и одабраним базама података. Сходно томе, и библиотека основне школе може на свом електронском простору имати постављене линкове према провереним едукативним изворима, или упућивати кориснике (чланове) на њих на неки други начин (писана и електронска обавештења о новој или доступној грађи изворима, школски лист, огласна табла...).

Према другом Ранагатановом закону: **Сваком читаоцу његова књига** – сви чланови школске библиотечке заједнице имају право да коришћењем информационих извора задовољавају своје конкретне сазнајне и образовне потребе. Библиотекар иде у сусрет информационим захтевима чланова библиотеке, обезбеђује им неопходне едукативне и истраживачке, забавне и научно-популарне садржаје и изворе, пружа методичку и методолошку подршку. На основу претпостављених или исказаних упита и сугестија ученика (и наставника), библиотекар ће направити оптималан избор извора, неопходних за остваривање одређених задатака или наставних обавеза, али и за тзв. „читање из задовољства“. Тако постоје чланови библиотеке који уживају у лаким хорор и научнофантастичним романима, стриповима, дечјим, тинејџерским и специјализованим часописима, па ће библиотекар и њима прилагођавати свој план набавке, и неће се у свом избору одлучивати једино за елитна дела белетристике за децу и младе.

Један од важнијих задатака стручног сарадника библиотекара јесте процена примерености постојећих (или доступних) информационих извора за сваког конкретног члана библиотеке. Зато библиотекар мора познавати како свој фонд, сваку библиотечку јединицу – тако и образовне и информационе потребе чланова школске библиотеке, да би им понудио одговарајући садржај. Поштовање Ранагатановог *трећег закона библиотекарства*: **Свакој књизи њен читалац** –

подразумева увид стручног сарадника библиотекара у програме свих предмета у основној школи и познавање рецептивних могућности ученика, као најважнијих чланова библиотеке. (Митровић, 2014) У циљу дугорочнијег формирања и неговања укуса чланова библиотеке (ученика који су, већином, у истој школској средини осам година), он ће сем едукативних набављати и књиге са забавним и научно-популарним садржајима. Сем континуираног обезбеђивања литературе која прати њихов развој, библиотекар ће истовремено водити рачуна и о тзв. пасивним читаоцима, са циљем да их придобије или их пробуди неким интересантним насловом.

Како је захваљујући интернету доступност различитих информационих извора данас знатно олакшана, библиотекар може благовремено да сагледа постојећу понуду, њихов обим, квалитет и примереност у односу на потребе свих својих корисника. Веома је важно да их о томе информише на одговарајући начин, преко паноа или огласне табле за ученике, у директном контакту, путем мејла, блога библиотеке или школе, као и кроз библиотечке каталоге (штампане или електронске).

Уколико је библиотекар упознат са информационом потребом ученика, он ће моћи да му на време припреми адекватну библиотечку јединицу у аналогном или дигиталном облику. Захваљујући интернет-мрежи, ученици могу још код своје куће ући на страницу школске библиотеке и исказати одређени информациони захтев (према постављеном наставном задатку), а потом и резервисати одређену библиотечку јединицу како би је библиотекар издвојио за њих у тренутку када је неки други члан библиотеке врати. Поред тога, уколико неке библиотечке јединице нема у штампаном облику, њу библиотекар може набавити у дигиталној форми, у ПДФ-формату, и онда електронском поштом доставити ученику, члану библиотеке. У том случају, физички, односно визуелни и вербални контакт библиотекара и члана библиотеке не постоји, он постаје виртуелан. Комуникација се одвија кроз електронску размену, односно ширење (прослеђивање) информација, и поставља се у том случају оправдано питање да ли се делатност библиотекара своди на електронски услужни сервис, попут поштанског. Тако се мења улога оног некадашњег, традиционалног библиотекара каквог познајемо из класичних, јавних библиотека (као информационог посредника), која прераста у улогу методичара и методолога, саветника и ментора

– што већ припада васпитно-образовној функцији стручног сарадника библиотекара.

Четврти Ранагатанов закон библиотекарства: Сачувајте (штедите) читаочево време – односи се на особље библиотеке; њиме се указује на потребу да рад стручног сарадника библиотекара буде добро организован и функционалан, тако да омогући слободно, сврсисходно и подржано коришћење фонда, не само у техничком већ и методолошком смислу – што ће као резултат имати и чување енергије и времена чланова школске библиотеке. Информациони извор који се нуди ученику (књига, часопис, музичка композиција, филм) мора бити актуелан (правовремен), лако употребљив и сврсисходан, имајући у виду његов наставни задатак или личну заинтересованост за одређени садржај. Овај закон се може схватити и као позив на чување читаочевог поверења према библиотекару као информационом стручњаку и педагогу.

У обиљу информација на интернету, када су многи трагаоци за информацијама технички и дигитално оспособљени и независни (и сами себи довољни), поставља се питање посредничке улоге и задатака библиотекара. Са појавом специјализованих информационих сервиса на интернету све више се говори о промењеној позицији библиотеке и библиотекара, некада неприкосновеног водича до систематизованих знања из разних области културе, науке и уметности. Модерне интернет-везе омогућавају поједностављен и директан приступ информацијама, што покреће и питања о смислу постојања библиотека (како јавних тако и школских) у ситуацији када корисник информационих извора може до њих доћи и самостално. Међутим, трагајући по интернету без одговарајућег методолошког приступа, често не поштујући одређену процедуру, правила и законска ограничења – самостални истраживач је препуштен себи и лишен потенцијалног проширења, продубљивања и прецизирања информације, што би свакако имао са стручном библиотечко-информационом подршком.

Према *петом Ранагатановом закону, библиотека као организам који расте* – јесте она школска библиотека која структуром свог фонда, унапређеном организацијом рада, континуираним развојем и учешћем библиотекара у наставним и ваннаставним активностима прати ритам васпитно-образовног процеса и доприноси изградњи образовних и културних компетенција свих ученика школе и њених наставника.

Развој фонда савремене школске библиотеке не може се заснивати једино на физичком повећању колекција; постојеће збирке у многим библиотекама сваким даном постају застареле (ако се имају у виду промене у наставним програмима и потребама ученика), а недостатак простора истовремено утиче на све већу оријентацију библиотекара према електронским изворима. Традиционалној штампаној грађи равноправно се придружују и дигитални материјали са интернета, тако да данас, према *Закону о библиотечко-информационој делатности*, „...библиотечко-информациону грађу чине: књиге, рукописи, брошуре, сепарати, серијске публикације, музичка дела, картографска грађа, каталози, календари, умножени уметнички и сценски програми, фотографије, албуми, разгледнице и цртежи, просторни и други планови, гравире, плакати и друга ликовна и графичка грађа, леци, огласи и саопштења, звучни и видео записи у било ком облику (изузев на филмској траци), електронске публикације дистрибуиране на физичким носачима и електронске публикације дистрибуиране на интернету, садржај интернет домена Републике Србије, комбиноване и мултимедијалне публикације, рачунарски програми у јавној употреби и друге публикације.“ (Сл. гласник РС, бр. 52/11)

Међутим, и сами школски библиотекари треба да узрастају заједно са својом библиотеком, на теоријском, информационом, информатичко-техничком и педагошком плану, пратећи процесе у савременом образовању и васпитању.

2.5.1. Изградња библиотечког фонда

У основи квалитетног рада сваке школске библиотеке јесте сврсисходна искоришћеност њених збирки, при чему бројност и разноврсност библиотечко-информационих извора не могу гарантовати функционалну подршку библиотеке одвијању васпитно-образовног рада школе.

Према нормативима важећег *Правилника о нормативима школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу (Просветни гласник, бр. 4/1990)* прописано је да школска библиотека основне школе која има од 8 до 24 одељења треба да поседује почетни књижни фонд од 2000 до 4000 књига, односно да укупан број књига по ученику треба да буде најмање 10. У структури ученичког фонда однос белетристике и осталог дела фонда биће приближно 2:1.

Према *Смерницама за школске библиотеке*, „умерена колекција књижних извора подразумева десет књига по ученику. Најмање школе треба да имају бар 2.500 важних и савремених јединица да би обезбедиле широко заснован фонд књига за кориснике свих узраста, способности и образовног нивоа. Најмање 60% фонда треба да чине некњижевни извори који се односе на наставни програм.“ (*Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, 2005)

Фонд⁷ школске библиотеке изграђује се континуирано, постепено, пажљиво и савесно, уз реалну процену очекиваних информационих захтева чланова библиотеке, поштовање слободних читалачких интересовања ученика и разумевање методичких потреба наставника. Библиотекар води рачуна о актуелности збирки, њиховом обогаћивању и усклађености са наставним плановима и целином васпитно-образовног процеса, уз периодично планско растерећење фонда (кроз отпис и одстрањивање сувишне грађе). Сем куповином, обогаћивање школског библиотечног фонда се постиже и поклонима аутора, донацијским акцијама родитеља ученика, бивших наставника и ученика, представника културних институција, књижевних удружења, локалне самоуправе....

Бројност и структура фонда умногоме су условљени материјалним могућностима школе, али је од велике важности и питање приоритета: у основној школи је примарно обезбеђивање лектире за ученике, односно прилагођавање фонда захтевима наставе српског језика и књижевности. Међутим, школски библиотекар мора имати у виду и интересовања ученика за белетристичка и научно-популарна издања, као и потребе наставника свих предмета за референсним изворима, стручном и методичко-педагошком литературом.

Систематично и дугорочно формирање фонда резултат је смислене набавне политике, која се заснива не само на библиотекарском личном сагледавању потреба за новом грађом, већ и на прихватању сугестија представника наставничких актива и ученика као најважнијих чланова школске библиотеке. Како би се избегли неспоразуми и утисак да библиотекар не прихвата препоруке чланова колектива, било би пожељно да у школи постоји и саветодавна комисија,

⁷ Енглески теоретичари библиотекарства Питер Клејтон и Гари Јудин Горман под *фондом библиотеке* подразумевају “...скуп физичких извора информација комбинованих са виртуелним приступом одабраним и организованим изворима информација.“ (Клејтон и Горман, 2003: 7).

или Библиотечки савет, који би чинили представници свих актива и директор школе. Као и друга важнија питања из делокруга рада библиотеке, и она која су везана за набавку извора могу се разматрати на састанцима Педагошког колегијума.

Постоје и други фактори и мотиви који утичу на измену структуре фонда, као што су они везани за обједињавање (интеграцију) грађе, или за тежњу ка разноврсности како по садржају тако и по форми. Тако ће библиотекар паралелно са штампаном грађом формирати и збирку филмских извора, са садржајима који ће одговарати потребама наставног процеса (образовни филмови, историјски, информативно-туристички, филмови рађени по књижевном предлошку, биографски, играни, документарни, цртани филмови).

Основни начин набавке грађе јесте куповина, и то средствима која су за то одређена одлуком управних органа школе (директора, Наставничког већа, Савета родитеља, Школског одбора). Извори се могу обезбедити коришћењем редовних финансијских средстава из фондова школе, евентуално и од дела тзв. „ученичког динара“. Обезбеђеност сталних средстава омогућава библиотекару да систематски и доследно приступа планирању набавке нових извора и мења структуру свог фонда, тако да он буде оптималан у односу на број чланова библиотеке и промене информационих потреба.

У оперативном смислу, набавка извора за библиотеку треба да буде део укупних школских набавки, па су неопходна одређена усаглашавања и договори са школском рачуноводственом службом, како би цео поступак био изведен у законским оквирима. При том, библиотекар мора имати овлашћење за прибављање нове грађе од стране директора школе (одобрење куповине), уз одређивање прецизног износа средстава која су намењена обнови фонда, како би благовремено направио и план набавке (са реалном финансијском конструкцијом, заснован на домаћинском односу према средствима која су му на располагању).

Набавци треба да претходи припрема библиотекара, тј. пажљиво праћење издавачке продукције (тржишта), одлазак на сајмове, у књижаре, јавне библиотеке. За библиотекара су од велике помоћи објављени критички текстови, прикази појединих белетристичких издања, као и размена искустава са колегама школским и јавним библиотекарима. Поред конкретног садржаја, од значаја за добар избор јесу и речник, стил, дизајн, естетски и технички ниво штампаних, аудиовизуелних и електронских материјала.

При куповини извора библиотекар прави селекцију, односно одабир књига на основу врсте, садржаја, квалитета, формата, цене, техничке опремљености. Он има у виду све неопходне елементе везане за време и околности куповине (термин, расположива средства, путеви дистрибуције, договор са финансијско-рачуноводственом службом).

Сама набавка често зависи од кретања и услова на тржишту књига и других информационих извора, од личних контаката са књијаром, издавачем или аквизитером, од сајамских попушта... При том треба имати у виду и неке околности које ће допринети квалитетнијем избору, или постизању оптималне цене у односу на квалитет издања. У понуди више издавача може се десити да најнижа цена није и најповољнија, а да су попусти истовремено и нека врста ненаметљивог маркетиншког притиска. Приликом избора потенцијалне грађе, школски библиотекар се води и другим не мање важним појединостима, као што су књижевна репутација и стручни ниво аутора (код набавке извора за наставнике).

За наставнички фонд библиотекар може набављати стручну педагошко-психолошку литературу, методичке приручнике за све предмете у школи, релевантна стручна и научна дела из појединих наставних (научних) области, врхунска књижевна дела националне и светске литературе, историје и теорије књижевности, приручнике за полагање стручног испита или стицање вишег степена у професионалном развоју.

У договору са учитељима и наставницима српског језика, библиотекар претплаћује своју библиотеку на часописе за децу, као и на стручне часописе из области српског језика и књижевности, педагогије, методике наставе српског језика, библиотекарства.

Све више места у фондовама школске библиотеке у будућности заузимаће дигитализована издања књижевних дела. Посебно је значајна појава дигитализованих колекција уметничких репродукција из светских музеја и великог броја класичних и савремених музичких остварења. Са наставницима музичке културе може се формирати збирка носача звука, за потребе наставе или за припрему школских приредби и забава, односно за слушање у библиотеци.

Електронски часописи су све присутнији као извор стручних информација за наставнике; лаки су за претраживање, копирање чланака, погодни за цитирање, и не заузимају место, простор као они у штампаном облику. Библиотека може у

својој дигиталној бази наставне и стручне литературе располагати свих важнијим националним електронским часописима. Поједине електронске публикације доступне су једино у том, а не и у физичком облику, и могу се преузети са интернета копирањем на рачунар, потом и кроз складиштење на компакт-дискове или друге, екстерне носаче и просторе. Уколико поседује ажурирану колекцију стручних и научних часописа, библиотекар може извршити селекцију материјала по наставним темама и научним подручјима, и ову своју базу методичких материјала предочити активима учитеља и наставника српског језика.

Набавка електронских извора је специфичнија од набавке традиционалне штампане грађе: од важности је и процена техничких захтева који се морају испоштовати у погледу компатибилности програма, односно потребног простора у рачунару или на екстерном диску. Уколико су дигитални извори слободни за преузимање, размишља се и о локацији за безбедно преузимање, а при том треба имати у виду одредбе националних и међународних закона у области интернета, као и закона о ауторском праву. Сви преузети материјали смештају се на посебно место у електронској бази, праве се дигиталне копије, с тим да се један примерак у штампаном облику придружује традиционалној грађи (будући да се ради о некомерцијалном коришћењу извора, односно у образовне сврхе). Поред тога, он може у сарадњи са наставницима формирати електронску базу података и електронске картотетке за све наставне предмете, у којој ће бити одабрани стручни и методички садржаји, примери добре праксе, али и правилници о програмима рада, и неопходни одељенски административни и педагошки обрасци.

До корисних наставних материјала може се доћи преснимавањем телевизијских емисија (репортажа, специјализованих програма, значајних спортских такмичења, културних, забавних, музичких програма и концерата), али и преузимањем са сајтова других школа, образовних и културних институција и установа. Посебан вид грађења фонда јесте производња извора, односно стварање сопствене колекције електронских и писаних припрема за часове, радних материјала из свих предмета, тестова, наставних паноа, макета, географско-историјских-културних водича за екскурзије ученика, комплекта школског листа, фото и филмских репортажа са екскурзија ученика и наставника, снимака угледних часова, културних манифестација, спортских сусрета ученика...

Нова грађа (у штампаном или дигитализованом облику) у библиотеку долази и као поклон ученика, наставника, родитеља, штампарија, локалне заједнице. Донатор може бити и неко удружење, гостујући књижевник, институција, културна установа, друга библиотека. Донације се не могу планирати, али, када се десе, прави се записник о поклону, који се евидентира и укључује у фонд, уз јавну и писану захвалност донатору. Дешава се и да библиотека прими књиге које се не могу одбити, али ако они нису примерене деци основношколског узраста, нису актуелне или не одговарају плану и програму – тај поклон само оптерећује фонд. У том случају оне не морају да се уврсте у фонд, већ ће се планирати међубиблиотечка размена са библиотеком неке средње школе, или са јавном библиотеком у окружењу. Пошто се вишкови понуде библиотекама средњих школа или јавној библиотеци (лектира за средње школе, савремена домаћа и страна књижевност за одрасле, стручна литература за наставнике средњих школа), очекује се да се заузврат добије лектира за основну школу или одабрана белетристика за децу и младе основношколског узраста.

2.5.2. Управљање библиотечким фондом

Један од важнијих програмских задатака стручног сарадника библиотекара јесте систематично управљање информационим изворима којима располаже школска библиотека. Управљање библиотечким фондом⁸ не може бити делатност која је изолована од укупног живота школе, као целовитог организма, будући да се њен рад заснива на сврсисходној сарадњи свих учесника васпитно-образовног процеса, и остварује се са заједничком свешћу о постављеним образовним циљевима и о колективним културним потребама.

Власништво над школским библиотечким фондом је колективно, будући да сама школа и њена библиотека припадају локалној самоуправи и широј друштвеној заједници. Међутим, питање власништва над школским библиотечким фондом временом поприма додатну димензију: док се у јавном

⁸ Када је реч о термиолошком одређењу појма *управљање фондом*, амерички теоретичари Клејтон и Горман користе дефиницију коју су дали Џенкинс и Морли (Collection management in academic libraries, Gower Publishing, 1999), по којој је то „системско управљање планирањем, изградњом, финансирањем, вредновањем и коришћењем библиотечких фондова током дужег временског периода, ради остваривања прокламованих циљева институције.“ (Клејтон и Горман, 2003: 7)

библиотекарству чланови библиотеке појављују као категорија „корисника“, односно „позајмљивача“ библиотечких извора, у школском библиотекарству су чланови библиотеке истовремено и власници фонда. То могу они постати и формално, кроз учешће у куповини библиотечко-информационих извора (односно коришћењем средстава из тзв. *ученичког динара*, а на основу одлуке Савета родитеља). Тако и родитељи ученика, преко Савета родитеља, учествују у управљању библиотеком основне школе и њеном фондом – директним одлучивањем о одобрењу средстава и набавке информационих извора, информатичко-техничке опреме, или намештаја за библиотеку. Са друге стране, при коришћењу информационих извора и других ресурса јавних библиотека, њихови чланови немају овакав правно-имовински (својински) однос.

Библиотекар организује боравак и рад ученика у читаоници библиотеке и води рачуна о коришћењу библиотечких извора у њој и ван ње. Уз пуну обавештеност о расположивим ресурсима, чланови библиотеке имају могућност позајмљивања грађе према усвојеним правилима и условима, на одређени временски период. Обавеза је библиотекара да периодично проверава поштовање рокова, саставља листе дужника, извештава разредне старешине и успоставља контакт са ученицима и родитељима уколико се појаве проблеми са враћањем позајмљених књига. Библиотекар посебну бригу води о вредним књигама и другим изворима који постоје у библиотеци само у једном примерку и не могу се износити из читаонице (референсна грађа и *ретка књига*).

У складу са принципом колективног власништва над библиотечким фондом и одговорношћу библиотекара за рад библиотеке, он је дужан да органе управљања, цео наставнички колектив и чланове библиотеке обавештава о начину трошења средстава која су намењена обогаћивању фонда библиотеке и критеријумима набавке извора.

Библиотечка грађа треба да буде смештена на једном месту, у безбедном и целовитом школском простору, тако да буде блиска и приступачна свим корисницима. Свака нова библиотечка јединица евидентира се на одговарајући начин према *Правилнику о евиденцији библиотечког материјала (Службени гласник, бр. 47/13)*. То подразумева физичку обраду (пријем, преглед исправности, стављање печата), упис у *Књигу инвентара*, каталогизацију, индексирање, класификацију, обележавање печатом школске библиотеке, инвентарним бројем и сигнатуром, потом и смештај на одређену полицу – место (према садржају,

односно УДК-ознаци, сврставању према азбучном реду презимена аутора, формату, инвентарном броју).

Књига инвентара монографских публикација је основна библиотечка књига за регистровање библиотечких јединица по редоследу уноса у простор библиотеке: „Инвентар је материјална књига библиотеке која показује бројно и вредносно стање публикација које библиотека има у својим фондовима... Она представља у извесном смислу скраћен опис целокупног библиотечког материјала и као такав служи за утврђивање стварног стања библиотечког фонда.“ (Јокановић и Чукић, 38) Попут монографских, и серијске публикације се евидентирају и инвентаришу у посебним, за то намењеним књигама или обрасцима, а касније спремају, односно сврставају (комплетирају) у формиране томове једном или два пута годишње.

Начин распоређивања (смештаја) нових извора зависи од избора библиотекара и објективних просторно-техничких услова. Оно се може вршити према временском следу, односно термину у коме је тај материјал стигао у школску библиотеку, односно по актуелном инвентарном броју (*numerus sigens*), или према азбучном (абecedном) реду писаца. Међутим, најзаступљенији начин смештаја грађе у школским библиотекама јесте онај према Универзалној децималној класификацији. Овај библиографски систем су установили на почетку XX века белгијски библиографи Пол Отле и Анри Лафонтен, користећи као основу класификациони систем Мелвила Дјуија (1876).

Уместо појединачних импровизација и прилагођавања, УДК-систем омогућава прегледно и прецизно обележавање библиотечких јединица према њиховој припадности појединим подручјима људског стваралаштва. Подела тога знања извршена је на основу садржаја и специфичности сегмената целокупног корпуса знања и културног блага човечанства, и то у десет група (таблица које се потом деле на још десет подгрупа и надаље, на још уже групе, према специфичностима библиотечких јединица):

0. Општа група; информације; рачунарство
1. Филозофија; Психологија
2. Религија; Теологија
3. Друштвене науке
4. / (упражњена група)
5. Природне науке; Математика

6. Примењене науке; Медицина; Техника
7. Уметност; Архитектура; Спорт; Разонода; Рекреација
8. Књижевност; Језици; Лингвистика
9. Географија; Историја; Археологија; Биографија

УДК-систем се стално мења, усавршава и допуњава, са научним продорима и открићима, са рађањем нових научних дисциплина у складу са променама живота и људске цивилизације.

Књижни фонд у свим типовима библиотека организује се по одређеним стандардима; ипак, у основној школи дозвољава се и компромис, распоређивање по методу који представља модификацију стандардног УДК-система. На пример, због специфичности фонда у основној школи, библиотечке јединице могу бити размештене према разредима (млађим и старијим), због практичних потреба груписања лектуре која се односи на усмену књижевност. Други разлог за овакав комбинован начин распоређивања грађе јесте отворени (слободни) приступ збиркама, што омогућава ученицима да успоставе физички контакт са књигама, опипају им корице и прелистају их, и самостално или уз подршку библиотекара изабери издавача, фронт и писмо одређеног издања.

Класификација библиотечке грађе олакшана је постојањем система каталога: формални каталози полазе од оних формалних обележја и знакова на извору, као што су аутор (ауторски – алфабетски) и наслов, док стварни каталози (предметни и стручни) врше класификацију грађе на основу самог садржаја – према конкретној теми (предмету) или ужој стручној области. Уколико у библиотеци постоји штампани или електронски каталог, ученик или наставник могу да се упознају са појединим збиркама, према аутору или теми.

Начин употребе библиотечке грађе условљава и њено физичко трајање. Од велике су важности превентивна заштита и правилно коришћење информационих извора, што зависи од домаћинског односа свих чланова библиотеке – почевши од одговорног библиотекара, па до савесних читалаца, ученика и наставника. Поред чланова библиотеке (као субјективног фактора), постоје и други фактори који утичу на постојаност и функционално коришћење информационих извора. Према *Правилнику о ближим условима за чување библиотечке грађе (Службени гласник РС, бр. 63/94)*, штампани извори се штите од прљања, савијања, одвајања, цепања, хабања и гужвања страница. Такође, неопходно је обезбедити заштиту грађе од

неповољних микроклиматских услова (влага, прашина, ниска или висока температура). Уколико је могуће, физички оштећене књиге се поправљају, кориче се, повезују и лепе, надомештају се недостајуће стране путем фотокопирања – ако постоје оправдане потребе за тим, рецимо када је нека библиотечка јединица од велике материјалне или културне вредности.

За сваку библиотеку (па и ону школску) важи принцип самообнављања – што подразумева ослобађање од застарелих и увођење нових библиотечких јединица, које долазе на место оних слабије коришћених или застарелих. Циљ *ревизије* је да се утврди право стање фонда, како бројно тако и физичко, у односу на стање у *Књизи инвентара*. (Јокановић, 43) Из њега се износи, излучује неактуелна, а уноси нова грађа, функционално употребљиви извори. Треба избегавати дуплирање наслова, односно нагомилавање исте грађе без конкретне потребе, чиме се истовремено ствара оскудица у другој. После ревизије следи расхоровање физички оштећених (похабаних) или несталих извора. У свим типовима библиотека обавезна је периодична ревизија фонда, најчешће на пет година или дуже, зависно од величине фонда. Због неминовне промене структуре фонда, неактуелна и застарела књига може се пренети у другу просторију (депо), где се налазе ређе коришћени библиотечки материјали. Уколико је грађа очувана, може се понудити јавној библиотеци, продати, или неком поклонити. Притом се промене евидентирају у *Записнику о ревизији*, као и *Књизи инвентара*, а све то пролази и одређену процедуру на седницама Наставничког већа (формирање комисије, спровођење ревизије, извештавање о резултатима).

2.6. ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНА ДЕЛАТНОСТ

Основна педагошка делатност стручног сарадника библиотекара основне школе јесте васпитно-образовни рад са ученицима, који се темељи на поштовању оних општих образовних циљева и задатака, конкретизованим и у сваком појединачном школском програму у разредној и предметној настави.

Ученик је најважнији учесник васпитно-образовног процеса, неко коме се подређује стручна и професионална делатност свих осталих чланова школске заједнице. Он се васпитава и образује, оспособљава за изграђивање личног фонда знања, спознају и примену основних хуманистичких и демократских начела и

грађанских вредности, културну комуникацију у школи и ширем окружењу. Полазећи од схватања да је у центру васпитно-образовног деловања свих чланова наставничког колектива ученик – основни циљ рада библиотекара јесте његово напредовање у стицању трајнијих и продубљенијих животних знања и вештина.

Основни дугорочни циљ библиотекарског васпитно-образовног рада са ученицима јесте: формирати активног и делотворног читаоца, члана библиотечке заједнице који ће у даљем школовању и образовању бити спреман за сврсисходно коришћење и производњу библиотечко-информационих извора. Очекивани резултат ових библиотекарских активности јесте прираст знања свих ученика, подстицање њихове радности и неспутаног испољавања креативних потенцијала, како би се припремили за егзистенцију и активно учешће у свом будућем културном и социјалном окружењу, у друштву заснованом на информацијама.

Васпитна димензија библиотекарског рада огледа се пре свега у трансферу методолошких знања, односно упознавању са методама оптималног коришћења информационог извора, а у ширем смислу речи и – „учења учења“, тј. „учења како се учи“, односно стварању навике систематски организованог учења у читаоници библиотеке као помоћне учионице. (*Смернице*, 2005) Организација учења у читаоници школске библиотеке односи се на садржаје и облике индивидуалног и групног рада са ученицима, уз коришћење мултимедијалних извора информација, који су део фонда, или пак доступни преко интернета. Библиотекар је организатор и водитељ процеса учења у библиотеци и њихов усмеривач, без обзира да ли се ради о његовом формалном или неформалном облику. Он тада више није само библиотечко-информациони стручњак, већ и методичар и педагог који помаже ученицима да што лакше дођу до потребних извора знања и успешније реализују задатке које им је поставио учитељ или наставник. Овакав рад библиотекара са ученицима представља један од облика индивидуализоване наставе, уз разумевање посебних интереса и могућности ученика (све ово библиотекар чини уз сарадњу и консултације са учитељима, предметним наставницима и разредним старешинама), и са поштовањем захтева и ритма наставног процеса.

Библиотечко-информациона делатност школског библиотекара јесте посредничка, уколико он ученику или наставнику припреми одговарајући материјал, који му ставља на располагање после одбацивања мноштва неадекватних, непоузданих, сумњивих или небезбедних информација. Али ако он ученику плански и у континуитету помаже у његовом оспособљавању да сређује

дате (или самостално преузете) информације, то онда постаје васпитно-образовна делатност, односно стручна методичко-методолошка помоћ у истраживању и учењу, стицању нових знања или стваралачком чину.

О све важнијој образовној улози и обавези библиотекар да ради на оспособљавању ученика за самостални избор књига и информација говори и Борјанка Трајковић, полазећи са становишта да „ако су најважнији производи библиотеке информације и услуге, онда је развијање способности, вештине и знања долажења до информација коришћењем нових технологија основна едукативна смерница коју библиотекар у раду са ученицима мора да следи.“ (Трајковић, 2011) Она наглашава да су различити нови медији и извори информација на располагању наставницима и ученицима не само у школској библиотеци или медијатеци, већ и у информатичком кабинету.

Место и функција библиотеке у васпитно-образовном процесу разматрају се у *Смерницама за школске библиотеке* (поглавље: *Ученици и библиотека*) из аспекта њене функционалности и доприноса остварењу укупних циљева и задатака образовања и васпитања у школи, и при том се истиче да су ученици „...главна циљна група библиотеке. Сарадња са другим учесницима у образовном процесу школе важна је само утолико што је у интересу ученика.“ (*Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, 2005) Библиотекар све више има улогу партнера у учењу, који не само да подучава, већ и саветује ученике у вези са постављеним задацима, као њихов ментор. Тиме се јасно показује отклон од превазиђених гледишта на школског библиотекара и скреће пажња на важност његове нове образовне функције: „Традиционално схватање библиотечких функција обично их ограничава на прикупљање и бирање информација. Њихова организација и коришћење, који следе, нису били укључени. Али, у школској библиотеци овај део процеса једнако је важан као и почетак. Библиотекар треба да помаже ученицима да стекну и те вештине док раде задатке или пројекте.“ (*ibidem*) Оваквим одређењем функције и задатака стручног сарадника библиотекара традиционална библиотечко-информациона делатност у виду пружања помоћи члану библиотеке прераста у васпитно-образовни рад са ученицима. Та активност остварује се кроз „упућивање ученика како да пишу заглавља, поглавља и пописе литературе... резимирање, цитирање и састављање комплетних библиографија треба да се научи у библиотеци и уз помоћ библиотекара.“ (*ibidem*) Конкретан рад библиотекара са ученицима, који ће

довести до њихове оспособљености *да праве белешке, похрањују информације и имају их спремне за употребу* – није ништа друго до његова васпитно-образовна делатност која је комбинација рада наставника српског језика и наставника предмета Информатика и рачунарство, односно Техничко и информатичко образовање.

Поред тога, у ученицима треба да се развије свест о припадности библиотеци као културној заједници у којој су као чланови потпуно равноправни; библиотекар своје ученике учи толерантности, примерном и културном понашању, и то треба спроводити доследно и у континуитету како би сви прихватили правила. Они се у библиотеци васпитавају да буду вредни и морални чланови локалне и шире заједнице, друштва, не само кроз савладавање предвиђеног наставног програма, већ и кроз боравак и дружење у читаоници библиотеке.

Савремени васпитно-образовни процес подразумева квалитативну промену традиционалног модела једносмерног трансфера знања, а облици наставног и ваннаставног рада који треба да подстакну индивидуалну активност ученика подразумевају и коришћење референсних извора, научно-популарне литературе, белетристичких и журналистичких публикација, сликовних и аудио-материјала, образовних филмова и других извора из библиотечког фонда.

У реализацији своје васпитно-образовне делатности школски библиотекар полази у значајној мери од промовисања књиге као информационог медија који представља извор знања о животу, али и духовног задовољства. То ће се остваривати и кроз стручно-методичку и методолошку сарадњу и заједничке часове библиотекара са наставницима, као и кроз реализацију школских културних и јавних програма. У сарадњи са разредним старешинама, учитељима и наставницима српског језика, библиотекар организује часове са садржајима везаним за библиотекарство, уз презентацију практичног коришћења информационих извора. На овим часовима ученицима се представљају сви битни аспекти рада школске библиотеке (појам и функција библиотека; историја књиге; структура књиге; класификација извора; каталози; самостално коришћење библиотечких извора; безбедност у раду са електронским изворима на интернету; обрада електронских информација).

До стварања нових ученичких потреба доћи ће са понудом стимулативних библиотечких извора, којима ће се неговати читалачки укус, уз мотивисање

ученика да користи све доступне ресурсе и потенцијале школске библиотеке. Зато библиотекар мора поседовати одређена општа знања и бити упознат са нивоом потреба ученика (преко консултација са учитељем или предметним наставником), како га не би преоптеретио непотребним информацијама, непримереним задатку и узрасту. Уколико је то потребно, библиотекар ће му пружити и неке практичне техничке услове (и простор за рад у читаоници библиотеке) и обезбедити неопходне материјале, као што су папир, картон за израду наставног паноа, лепак, маказе, лењире... У извесном смислу, он ће доприносити „надокнађивању пропуштеног“, „крпљењу рупа“ у учениковом знању, односно надградњи, оснаживању и учвршћивању стеченог знања. Библиотекарев задатак јесте да пружи помоћ онда када је она најпотребнија (у правом тренутку, у правој мери, примерено захтеву задатка), подстакнути лични напор ученика, слободу у размишљању и раду; међутим, помоћ ученицима не сме прећи у своју супротност, у рад за ученика и уместо ученика: она мора бити присутна само у фазама и околностима када је то од значаја за постепено осамостаљивање ученика и развој његове креативности, критичког расуђивања.⁹

2.6.1. Улога библиотекара у изграђивању библиотечко-информационе културе ученика

Наставним програмом предмета Српски језик у основној школи предвиђено је да се у току године одржи по неколико часова везаних за коришћење библиотечко-информационих извора. Они се реализују у сарадњи учитеља и наставника српског језика са школским библиотекарском, у разредној учионици или самој библиотеци (ако за то постоје просторни услови). Иако нема прецизно одређену обавезу држања наставних часова, библиотекар настоји да кроз индивидуални и групни рад са ученицима допринесе већој информационој писмености ученика и стицању оног неформалног (незваничног) библиотекарског

⁹ На овај начин се испуњавају и обавезе и задаци које имају сва одговорна лица, установе и организације које се баве образовањем и васпитањем младих, у складу са основним правима детета према члану 12. *Конвенције о правима детета* УНИЦЕФА: „Стране уговорнице ће обезбедити детету које је способно да формира своје сопствено мишљење, право слободног изражавања тог мишљења о свим питањима која се тичу детета, с тим што се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелашћу детета.“ (*Конвенција о правима детета*, чл. 12)

знања. Поред индивидуалне библиотечке праксе у самој школској библиотеци, најпогоднијом и најоптималнијом формом укључености ученика у активности библиотеке може се сматрати њихово чланство у библиотечко-информационој секцији.

Појам *информациона култура*, као сегмент опште културе човека, данас се често поистовећује са њему сличним појмом: *информациона писменост* (енгл. *Information literacy*), који је прихваћен у већем делу *западног* света. Информациона култура се може посматрати и као сегмент и феномен информационог друштва у настајању, које настаје на темељу великих технолошких и културних промена на почетку XXI века. У општијем значењу, информациона култура подразумева одређени ниво организације вредности, норми и праксе у вези са управљањем и коришћењем информација (Chun Wei Choo, 2008), док се у конкретним животним околностима овај појам односи на личну способност појединаца (па и заједнице, оне националне и међународне) да сврсисходно и ефективно користе информационе ресурсе и примењују достигнућа информационо-комуникационих технологија, доносећи одлуке које се заснивају на слободном протоку и размени информација. Концепт информационе културе не противречи концепту информационе писмености, већ га проширује и надграђује, са тежиштем на обезбеђењу егзистенције традиционалних националних култура. Тако је, на пример, у руској образовној и библиотекарској терминологији термин „информациона писменост“ у потпуности подређен термину „информациона култура“. Пут до реализације тог процеса, као стратешког циља сваког савременог друштва, води кроз унапређивање или подизање нивоа информационе писмености.

Према *Александријској изјави о информационој писмености и доживотном учењу*,¹⁰ информациона писменост и учење за цели живот јесу „светионици информационог друштва који осветљавају путеве развоја, напретка и слободе.“ (<http://www.ifla.org/files/wsis/Documents/BeaconInfSoc-rs.pdf>, 2014) Сем што се сматра једним од основних људских права у савременом свету, информациона писменост овде је истакнута као кључна вештина неопходна за конкурентни напредак појединаца, предузећа, региона и земаља, што ће

¹⁰ *Александријска изјава о информационој писмености и доживотном учењу* (The Alexandria Proclamation on Information Literacy and Lifelong Learning) усвојена је на стручном скупу библиотекара, 9. новембра 2005. године у Александрији (Египат). (<http://www.ifla.org/files/wsis/Documents/BeaconInfSoc-rs.pdf>, 2014)

обезбедити ефективни приступ, коришћење и стварање садржаја који ће дати стабилну потпору економском развоју, образовању, здравственим и друштвеним службама...

Помоћ у претраживању информационих извора на интернету представља за стручног сарадника библиотекара важан васпитно-образовни задатак у раду са ученицима: поред указивања на већ постојеће, проверене путеве којим ће се доћи до безбедне везе и предупредити лутање, технички и сигурносни проблеми, истовремено се ученику интернет приближава као нов културни и образовни простор и својеврсна виртуелна библиотека. Развијање критичког односа ученика према дигиталној стварности на интернету и њеној медијско-информативној димензији (електронски часописи, интернет телевизија, глобалне рачунарске мреже, интерактивни сервиси) има значајан утицај на њихов правилан културни и социјални развој, па се оно одвија и као образовање ученика за безбедну и културну комуникацију на интернету.

Информациона писменост представља скуп (систем) знања, способности и навика које су неопходне у циљу лаког и безбедног проналажења и функционалног коришћења информација, тако да омогућава активно и пуноправно укључивање савременог човека у различите видове животне стварности. У ужем значењу, она обухвата основну, медијску, библиотечку, дигиталну и рачунарску (информатичку) писменост, међутим, овај појам се може даље ширити и на појмове функционалне, визуелне, здравствене, спортске, техничке, саобраћајне, политичке, друштвене писмености...

Појам *медијске писмености* односи се на способност прихватања и критичког промишљања о информацијама добијеним путем јавних комуникационих медија, али и познавања медија. У ширем смислу, *медијем* се може назвати све оно што јесте платформа, канал или технички посредник информације или комуникације (глас, реч, музика, писмо, књига, часопис, радио, филмско платно, телевизор, рачунар, телефон...) Овај облик информационе писмености у себе укључује и визуелну писменост, јер се заснива на оном виђеном (слика, плакат, фотографија, видео запис, филм).

Дигитална писменост подразумева способност електронске комуникације, претраживања, налажења и разумевања извора информација са интернет мреже, њиховог критичког одабира и класификовања. Међутим, сем познавања стратегија претраживања на интернету и у дигиталном окружењу, она обухвата и

документовање (дигитализацију) и сређивање електронске грађе, као и функционално и креативно коришћење информација (што уједно представља и библиотечку писменост).

Информатичка или рачунарска писменост (енгл. *computer literacy*) односи се на познавање и делотворно коришћење рачунара у процесу долажења до потребних информација, а обухвата оптимална знања о рачунарској технологији, мрежама и програмима, познавање употребе скенера, штампача и друге информатичке опреме, дигиталних фотоапарата и камера, мобилних телефона... (Јурић, 2012)

Са становишта савремене библиотекарске теорије, медијска и информациона писменост се сагледавају као јединство. У *Препорукама о медијској и информационој писмености*, које је усвојио Управни одбор међународне библиотекарске организације ИФЛА (на састанку одржаном у Хагу, 7. децембра 2011. године) даје се следеће образложење ових појмова:

Медијска и информациона писменост обухвата знање, ставове и скуп вештина које су потребне како би се знало када и које информације су потребне; где и како те информације прибавити; како их критички проценити и организовати једном када се нађу; и како их користити етички. Овај концепт превазилази комуникационе и информационе технологије и обухвата учење, критичко размишљање и интерпретативне способности у оквиру и изван стручних и образовних граница. Медијска и информациона писменост обухвата све врсте информационих ресурса: усмене, штампане и дигиталне. (<http://www.ifla.org/files/wsis/Documents/BeaconInfSoc-rs.pdf>)

Поседовање оваквих знања је неопходно у човековом суочавању са проблемом нагомилавања, или прекомерне брзине смењивања информација, будући да му помаже у критичкој селекцији и организацији информација, процени њихове вредности и сврсисходности.

О школским библиотекама као незаобилазном чиниоцу изграђивања националних образовних оквира и стратешких тенденција говори се и у Ифлиним *Смерницама за школске библиотеке*:

У националним наставним програмима и у програмима који се доносе на националном нивоу, школске библиотеке треба да буду сматране неопходним средствима за постизање амбициозних циљева на следећим пољима: информатичка писменост свих грађана постепено се развија и усваја кроз систем школовања; доступност извора информација за све ученике и на свим образовним нивоима; отворена дисеминација информација и знања за све ученичке групације, да би могли да упражњавају своја демократска и људска права. (*Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, 2005)

У *Смерницама* се наводе и конкретне наставне области у библиотечно-информационом образовању ученика (чланова библиотеке), односно стицању основа библиотечно-информационе писмености:

- *знање о библиотеци, њеној сврси, врстама постојећих услуга; организацији и врстама извора које поседује*
- *вештине тражења информација и мотивација за коришћење информација*
- *знање за коришћење библиотеке у формалним и неформалним наставним пројектима. (ibidem)*

Континуирано увођење у свет информација и изграђивање информационе писмености (културе) ученика представља важан задатак стручног сарадника библиотекара у оквиру васпитно-образовног рада са ученицима. Још приликом уписа ученика у школску библиотеку, он их упознаје са могућностима коришћења библиотечке грађе и библиотечног простора, али и правилима употребе и чувања књиге од оштећивања, или неприкладног руковања. Градећи однос поштовања према библиотеци као културном простору и књизи као информационом, образовном и културном медију, библиотекар континуирано доприноси развоју читалачке културе ученика током свих осам година школовања у основној школи.

Развијање информационих вештина представља проширење и надградњу традиционалне библиотечно-информационе функције библиотеке. У јавном библиотекарству ова активност може имати и елеменат образовног (у смислу одгајања активних корисника информационих извора), али је овде она системска, планска активност, програмски укључена у васпитно-образовну делатност школског библиотекара, а не сегмент библиотечно-информационог деловања наставника који је истовремено и библиотекар.

Основни је циљ помоћи ученику да формира критички и етички одговоран однос према изворима, подацима и документима који су му на располагању у библиотеци, и да од прикупљеног информационог материјала припреми презентацију за час, напише домаћи задатак, или да сачини извештај о истраживању и припреми се за излагање пред одељењем – све уз стручну подршку библиотекара. Овакав рад библиотекара са ученицима углавном је индивидуализован (сем ако за то није одређен посебан час, позајмљено време од учитеља или наставника) и везан за конкретне радне задатке, које ученици морају реализовати на захтев учитеља и наставника српског језика (као и наставника других предмета).

Библиотекар пружа помоћ ученицима у трагању за потребном грађом, у избору књиге, часописа, електронског извора; упознаје их са техникама трагања, обрадом информација (постављање захтева, бирање понуђених извора).

Велика је важност разговора библиотекара и ученика о прочитаној књизи, као и пружања помоћи у записивању или формулисању утисака и закључака о прочитаном. На вишем нивоу, томе служе читалачки програми и друге активности којима се даље доприноси развијању критичког става ученика према прочитаном и сазнаном.

Као информациони стручњак, библиотекар настоји да укаже ученицима на значај селекције материјала и критичког промишљања доступних информација, у рационално искоришћеном времену и са оптимално уложеном енергијом. У том смислу, према *Смерницама*, библиотекар „треба да се усмери на упућивање ученика како да пронађу важну, свежу, меродавну информацију, и како да уоче пристрасности и нетачности.“ (*ibidem*) Долажење до истинитих и квалитетних информација инспирисаће даљу истраживачку и креативну активност ученика, тако да постану све самосталнији и продуктивнији у будућем раду. Тиме се остварује и онај виши циљ, да ученици схвате вредност самог трагања за знањем и путеве и начине његове применљивости у конкретним животним околностима, и тиме се стварају основе за његово целоживотно учење и активно учешће у животу заједнице.

Један од конкретних задатака библиотекара јесте да објасни ученицима како функционише виртуелни медијски простор, и које су његове предности а шта су недостаци и како их отклонити или избећи. Важно је указати ученицима на етичко коришћење извора, и упозорити их на потенцијалне опасности и могућности грешке. Ова нова васпитно-образовна обавеза школског библиотекара све више добија на значају, и надограђује се на већ постојећи васпитно-образовни рад са ученицима – пре свега у оквиру подручја предмета Српски језик, Техничко и информатичко образовање и Информатика и рачунарство. Васпитно-образовни рад библиотекара са ученицима одвија се у сагласју са планом и програмом ова два предмета, као практична примена знања стеченог на редовним часовима.

2.6.2. Пружање помоћи ученицима у истраживачком раду у школској библиотеци

Полазна основа сваког истраживања ученика у библиотеци, уз предвиђене васпитно-образовне циљеве према плану и програму наставе српског језика, јесте претходно усвојено знање. Још у млађим разредима основне школе, ученици се домаћим задацима и посебним учитељским упутствима и методичком подршком подстичу у трагању за информацијама о одређеним наставним темама из предмета Српски језик.¹¹ На следећем, вишем развојно-сазнајном нивоу, у старијим разредима основне школе – ученици самостално проналазе и врше селекцију информација и долазе до личних ставова и закључака о некој теми или проблему.

Према Ифлиним *Смерницама*, пожељно партнерство и сарадња наставника и школског библиотекара огледају се у могућностима „...да се наставницима обезбеде извори који ће проширити њихово знање из одређеног предмета“ (*Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, 2005), а ученицима да у простору библиотеке израђују не само „традиционалне домаће задатке“, већ и „пројектне задатке“, презентације и материјале „који ће се представити наставницима и другим ученицима у одељењу.“ (*ibidem*)

Учитељи и наставници српског језика бирају ученике за поједине задатке, полазећи од тога да им они највише одговарају, чиме се остварује поштовање принципа индивидуализације наставе и примерености – према исказаним потребама, интересовањима, радним и интелектуалним способностима. Уколико се учитељ или наставник одлуче за формирање истраживачких група, треба их организовати према тежини задатка и повести рачуна о томе да буду приближно уједначене (по полу, мотивацији, успеху, знању, способностима за самостални и групни рад). У претходним припремним активностима ученицима треба указати и на специфичности групног рада, као и на важност добре комуникације између самих истраживача (у групи) и са школским библиотекаром.

Сам излазак из стега зидова учионице и уобичајеног сценарија часа, из оквира уџбеника и наставничког излагања на часу допринеће да се ученици у библиотеци осећају опуштеније и слободније неголи у уобичајеном разредном

¹¹ Према Милији Николићу, „припремни задаци увек упућују на истраживање вредности књижевног текста, па се зову и истраживачки. Међутим, истраживачка читања и задаци примењују се и на часу. У употреби је и термин радни задаци. Њима се обухватају све активности за рад на књижевном тексту, те га и овде користимо.“ (Николић, 1988: 211)

простору. У току истраживања доћи ће до размене идеја, знања и енергије, уз задовољство откривања и учења, јавиће се она природна дечја радозналост, упоредо са педагошком димензијом стварања обавезе и одговорности према задатку. Осим развијања знатижеље ученика и побољшања њихове функционалне писмености и културе, оно доприноси радости откривања и самодоказивања, као и победи над страхом од оцене. Заједничко истраживање јесте прилика за повезивање ученика различитог знања и узраста, па и наставника и ученика, који успостављају сарадничко–партнерски однос у истраживању. У тој интеракцији рађа се и осећај подељене и личне одговорности свих учесника истраживања за укупан успех, односно ефекат кооперативног учења.

Пошто ће за ученике ово бити прави изазов, добро је очувати утисак неизвесности истраживања: нема унапред задатог ни ограниченог решења, ни намештеног или лако достижног циља, а пожељно је омогућити им и слободу грешке. Критичко, уједно и педагошко сагледавање процеса истраживања и његових домета наставник ће извршити тек на његовом крају, или у оквиру презентације резултата (стеченог знања).

Васпитно-образовни рад библиотекара са ученицима–истраживачима подразумева пре свега њихово оспособљавање и подучавање техници истраживачког/научног рада. Библиотекар ће ученицима пружити и неопходну техничку и методолошку помоћ у избору електронске грађе са интернета, њеног преузимања, укључивања у истраживачки процес (евентуално распоређивања и штампања). Притом се морају имати у виду ограничења која се намећу наставним програмом, планираним исходима и постигнућима, како се не би ишло ван реалних оквира истраживачког подухвата, као и стварних могућности појединих ученика. Да би у томе успео, библиотекар ће се упознати са искуствима ученика – чланова библиотеке, њиховим способностима истраживања и интересовањима, али и добро размотрити постављени задатак, наслутити могућности решења и приоритете у целовитом процесу креирања знања ученика (у договору са учитељем или наставником српског језика).

Истраживачки рад ученика треба да буде ненаметљиво надгледан и благо усмераван, да се истраживачка енергија ученика не би расула, распинула. И учитељ/наставник и школски библиотекар подстичу ученике да слободно питају шта год зажеле, без устручавања, и да самостално траже одговоре тамо где их могу (или не могу) наћи. У том смислу се дају и конкретни задаци на које они

морају одговорити у оквиру реализације целог истраживања. Ученици имају слободан приступ неопходној библиотечкој грађи, и уз подршку библиотекара могу узимати књиге са полица и укључивати се на интернет.

Треба водити рачуна да се ученици не изгубе у мноштву разноврсног библиотечког материјала, па ће им библиотекар помоћи у селекцији преузетих информација, тако да оне буду научно релевантне и практично употребљиве за конкретни истраживачки задатак.

На самом почетку, учитељ/наставник и библиотекар се договарају о модалитетима сарадње и плану истраживања, као и о литератури која је примерена захтеву наставне јединице и укупне наставне теме. Овај план праве заједнички учитељ/предметни наставник и школски библиотекар у складу са потенцијалима ученика (које познаје наставник), и тежином и сложености задатка (те оквири такође поставља наставник), и на основу присутне и потенцијалне истраживачке грађе (ово је библиотекарски задатак). У плану истраживања треба навести постављене наставно-образовне циљеве и задатке, назначити учеснике, временски оквир, изабране поуздане методе, факторе и околности истраживања, средства, предвидиве ризике и евентуалне проблеме. Он мора бити усаглашен са планом и програмом предмета Српски језик, али и са неким другим, спољашњим околностима (треба избегавати време тестова, обавеза око приредби, школских такмичења, или приближавања екскурзије, распуста). Сем тога, и библиотекар мора организовати сопствено време и енергију како би се посветио овом задатку, како би проверио расположиве ресурсе, грађу, и дошао до одговарајућих извора допунским трагањем, у некој другој библиотеци или на интернету.

Библиотекар даје јасна и практична упутства о одабиру библиотечке грађе и коришћењу каталога, о основама лектуре и коректуре, цитирања, прављења записа и бележака, анализирања и доношења критичких судова о садржају појединих информационих извора (селекција информација које се налазе у тексту). Ученици могу да воде личне белешке о току истраживања, или да то чине у оквиру групе која има исти задатак; да износе своје замисли, проблеме и недоумице, а да на крају направе заокружени извештај о истраживању, са финалним резултатима, или пак предлозима за решење проблема. Група мора имати и идеју о томе на који ће начин презентовати резултате свог истраживања, затим направити план излагања и изабрати представника групе. Интерпретација

результата истраживања не може бити препуштена случају, односно ученичкој импровизацији: она мора бити јасна, разумљива и приступачна другим ученицима. Сам извештај може бити у писаном или усменом облику, а ако је у писаном, он садржи и списак извора (коришћене литературе), евентуално и табеле, графиконе, анкете и слично. Квалитет извештаја о истраживању умногоме ће зависити од организације садржаја, односно његове форме, као и од исправности текста, то јест од правописне, лекторске и стилске дотераности. И овде постоји могућност да се школски библиотекар укључи у редиговање текста извештаја, будући да је он у нашој основној школи по изворној струци најчешће наставник српског језика или наставник разредне наставе.

Пример мултидисциплинарног приступа, заснованог на корелацији више наставних предмета, може бити проучавање књижевних дела са историјском тематиком, будући да у свом садржају интерпретирају историјске теме, односно сагледавају једно време, догађаје и личности у њему, као његов уметнички одраз. На пример, користећи постојећу историјску литературу и антологије епских народних песама, ученици имају могућност да паралелено обрађују мотив Косовског боја у историји и у песмама Косовског циклуса. На исти начин они могу истраживати и друге значајне догађаје и личности из наше историје и традиције (Светог Саву, Марка Краљевића, српске хајдуке). Ово истраживање се може проширити и на музичка и ликовна дела која су као инспирацију и мотив имала неко књижевно остварење. Основни је задатак доћи до праве везе и заједничког општеобразовног циља: стварања сопствене дечје – ученикове целовите слике света (на пример, повезивањем српског језика и књижевности и историје кроз проучавање народне поезије и историје језика, као и српског језика и ликовне и музичке уметности, народне традиције...).

Постављање ученика у позицију да открива или решава неки проблем, да уочава па тумачи узрочно-последичне односе и везе, а да на крају критички расуђује о неким појавама – не треба да буде императив истраживања ученика у основној школи. Резултати истраживачког рада не морају бити тачни, ни комплетни: циљ истраживања није долазак до нових научних доприноса, већ упознавање ученика са истраживачким (научним) методом и подстицај логичког и научног размишљања, мисаоног експеримента. Овим се омогућавају први почетни кораци у процесу изградње критичког става о стварности и формирања објективног, односно научног погледа на свет и живот.

2.6.3. Учесће библиотекара у пружању педагошке и развојно-социјалне подршке ученицима

У најактивнијој фази свог живота, времену интензивних физичких, емоционалних и психолошких промена, ученици основне школе су отворени за усвајање темељних моралних и естетских норми, формирање хуманистичког погледа на свет и почетно уметничко стваралаштво.

Школска библиотека је за ученика драговољно изабрано образовно и рекреативно боравиште, простор за успостављање нових и садржајних културних и друштвених веза и комуникације са другим ученицима. Она је најчешће прва библиотека у животу детета, па га припрема и за будуће коришћење фондова и праћење програма свих других типова библиотека.

Својеврсни храм писмености и место културне иницијације, школска библиотека постаје за децу једно скровито и заштићено место, у које долазе зато што се ту осећају добро, пријатно, зато што у њој желе да истражују и да се друже, да се забављају и играју. Ово право детета гарантовано је и чланом 31. *Конвенције о правима детета* (УНИЦЕФ): „Стране уговорнице признају право детета на одмор и слободно време, на учешће у игри и рекреативним активностима које одговарају узрасту детета и на слободно учешће у културном животу и уметности.“ ([http:// www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolom](http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolom))

Читаоница библиотеке је радна и социјална средина која омогућава излазак из устаљених оквира наставних часова и ученицима пружа прилику за алтернативне начине стицања знања: учење кроз игру и забаву, истраживачки рад, групно учење, укључивање у рад секција које у њој држе своје састанке, учествовање у културним и читалачким програмима школске библиотеке. У библиотеци ученик може да прошири своје информационе и културне видике, јер ће ту наћи нове изворе података, поред свега онога што постоји у уџбенику и што се на часу може чути од наставника. Они имају могућност да у библиотеци сазнају или добију проверену информацију, и да постепено изграђују културу коришћења књига и друге библиотечке грађе.

Школска библиотека је погодно место за презентовање и понуду научно-популарне и здравствене литературе, у којој ће ученици потражити одговоре на

своја питања везана за проблеме одрастања и социјализације, она која не могу директно поставити одраслима (родитељима, наставницима, разредним старешинама). Један од важнијих задатака библиотекара јесте да обезбеђује адекватну и ученицима примерену педагошко-психолошку литературу, са научно провереним информацијама (рачунајући притом и на њихове забавно-рекреативне потребе).

Време које ученици проводе у библиотеци представља њихово лично време, и они га слободно проживљавају у њој, пре и после часова и за време школског одмора. За ученика као члана библиотеке од велике је важности омогућавање слободног приступа грађи, као и то што ће му се омогућити испољавање индивидуалности у избору извора, уз развијање осећаја власништва и домаћинства. Са друге стране, *Кућни ред библиотеке* налаже свим ученицима (као члановима библиотеке) поштовање правила културног и грађанског понашања, ради стварања домаћинског духа и осећаја припадности школској библиотеци као заједничком духовном и радном простору.

Чланство у школској библиотеци јесте једна од првих демократских и грађанских привилегија и остварених права младог човека какав је ученик основне школе. Тиме се на индиректан начин испуњавају и одредбе чл. 13. *Конвенције о правима детета*: „Дете има право на слободу изражавања; право обухвата слободу да тражи, прима и даје информације и идеје свих врста без обзира на границе, било усмено, писмено или штампано, у уметничкој форми или преко било ког другог средства информисања по избору детета.“ (*Конвенција о правима детета, са факултативним протоколом*)

Поштовање права ученика као чланова библиотеке обезбеђује се и чланом 29. *Закона о библиотечко-информационој делатности*: „Свака библиотека дужна је да обезбеди услове за остваривање права корисника библиотеке, укључујући и посебне корисничке групе, као и кориснике са инвалидитетом. Библиотеке су обавезне да штите приватност и друге слободе корисника библиотека, у складу са законом.“ (<http://bds.rs/dokumenti/Zakon2011.pdf>, 2013)

Чланска карта (евиденциони картон) за ученике има улогу и обележје личног документа, на коме се они потписују, и можда по први пут у животу појављују као личности које званично прихватају одређена права и обавезе (изнајмљивање, избор и брига о књизи), односно одговорност за културну вредност каква је књига. То није само омогућавање неометаног, безбедног и

равноправног коришћења заједничког власништва (посебно ако се грађа набавља и уз помоћ средстава *ученичког динара*), већ и пријем у друштво културних и образовних људи, у *заједницу која учи*. Библиотекар се труди да ученици стекну навику самосталног интелектуалног рада, како би касније постали одговорни грађани, способни за даље учење на основу ефективног коришћења информација, и да још у тој младалачкој животној фази усвоје концепт целоживотног учења (перманентног образовања).

Уколико то дозвољавају материјално-техничке могућности, читаоница школске библиотеке служи као простор у коме се пише домаћи задатак, истражује, чита из задовољства, трага на интернету, или једноставно безбедно борави током већег дела дана (посебно код школа са целодневним боравком), чиме се задовољавају потребе за сврсисходним провођењем дечјег слободног времена. Тиме школске библиотеке донекле надомештају улогу месних културних центара и јавних библиотека као образовних и социјалних средишта. У многим школама постоје тзв. „ђаци путници“, који немају где да проведу време до доласка аутобуса или због неусклађеног реда вожње долазе у школу прерано, па период до почетка часова могу искористити за дружење у топлом и сигурном простору, за писање домаћег задатка, читање ради свог задовољства, или за трагање на интернету. Ученик у библиотеку понекад долази под притиском радног задатка који добија од наставника, али у њој остаје својом вољом. За поједине ученике боравак у читаоници библиотека јесте својеврсно трагање за пријатељем – пријатељем у књизи или пријатељем с књигом у рукама, пријатељем у личности библиотекара. Читаоница библиотеке може бити право место где ће се ученик склонити од разредне гужве и буке, „азил“ за узнемирене, повређене или несхваћене. У њој су сви ученици равноправни, за разлику од учионице и наставног часа, на коме доминирају они екстравертнији и сналажљивији, они који располажу значајним фондом знања, храбрији су и спремнији да то искажу.

Добро организован, разноврстан и садржајно богат живот библиотеке представља својеврсну алтернативу колективизму учионице и одељења, па и одређеној репресивној димензији саме оцењивачке наставе. У таквој ситуацији, библиотекар јесте антипод доминантној фигури учитеља (наставника), руководиоца или старешине одељења. Ученици са недовољно самопоуздања понашају се у простору школске читаонице (пре почетка наставе, у време малог и великог одмора и после часова) спонтаније и слободније неголи у разредној

учионици, где „власт“ у одељењу од наставника по правилу преузимају они „најјачи“. Они знају да су ту сасвим безбедни и заштићени, јер овде постоје устаљена правила културног и ненасилног понашања, као и ненаметљиви и неутрални супервизор – школски библиотекар.

Однос библиотекара са ученицима – члановима библиотеке може да буде и персоналан, заснован на познавању њихових индивидуалних читалачких и културних интересовања. Притом он не треба да буде искључив, односно ограничен на потребе оних највреднијих или најталентованијих чланова, већ мора имати у виду и оне слабије заинтересоване, како би их пробудио и активирао (чиме би се постигла оптимална равнотежа, па и равноправност и демократизација у образовању). Зато у библиотеци треба да постоје и књиге које ће бити примерене ученицима са слабијим могућностима перцепције и разумевања (тзв. *књиге лагане за читање*), које неће захтевати превише напора од стране читалаца. Ту су и сликовнице за први и други разред, са доминацијом илустрација, забавна дечја белетристика за старије разреде, стрипови, као и прилагођена издања лектире за слабовиду децу, писана крупнијим словима. Поред тога, библиотекар ће се потрудити да охрабри ученике који имају тешкоће у разумевању прочитаног (или неке специфичне проблеме у читању), па ће у сарадњи са учитељем или наставником српског језика пружити конкретну помоћ и припремити одговарајућу литературу.

Библиотекар се активно укључује у реализацију школских развојних програма, сарађујући са наставницима, педагогом и психологом школе у промовисању мировних акција и модела живота у мултикултурном друштву, све до пројеката на нивоу града и државе, шире међународне заједнице.¹²

Одговорна саветодавна и менторска улога стручног сарадника библиотекара захтева од њега способност разумевања, ненаметљивости и благиости у опхођењу, неформалности у комуникацији. Библиотекар код ученика развија осећај сигурности и поверења, слободе изражавања сопственог мишљења и права на критички став. Тиме он подстиче самопоуздање ученика, пораст вере у себе и сопствене радне и животне способности.

¹² О учешћу библиотеке и стручног сарадника библиотекара у глобалним пројектима говори се и у *Манифесту за школске библиотеке* (ИФЛА/УНЕСКО), и то у одељку који се односи за организацију програма који охрабрују социјализацију и друштвену осетљивост. (*Гласник Народне библиотеке Србије*, 2005)

Значајан допринос библиотекар може дати у школским програмима пружања подршке деци са посебним образовним потребама: деци са сметњама у развоју, деци са инвалидитетом, даровитој деци, деци из осетљивих друштвених група. Јер, библиотека је једна од потенцијално важних инклузивних средина унутар школског простора, и у њој би требало створити и услове за развијање инклузивне културе ученика, а не једино обезбедити спречавање сваког облика дискриминације или угрожености деце. Управо у овој културној и образовној средини, подстицајној за учење, сва деца ће моћи да сарађују без обзира на узраст или припадност одељењу и разреду, са свешћу да ће бити уважена, третирана као једнака по правима и обавезама. Осећају подржаности допринеће, на пример, могућност да ученици слабијег материјалног стања у школској библиотеци позајме уџбеничку литературу на период од годину дана, односно за целу школску годину.

2.6.4. Стручна сарадња библиотекара и наставника

Програмски задаци и делатности библиотекара у основној школи сагледавају се и спецификују у оквиру шире схваћене групације стручних сарадника. Иако традиционално именовање професије „школски библиотекар“ упућује на ону његову препознатљиву, основну, библиотечко-информациону функцију – стручна сарадња постаје претежна област његовог деловања (како наговештава прва реч у синтагми, званичном одређењу ове професије у нашој школи), чиме се превазилази концепт *примењеног библиотекарства у школским условима*. Примарна библиотекарска делатност одређена је укупним васпитно-образовним процесом, односно потребом да сврсисходно одговори на образовне и развојне потребе ученика, и зато припада области васпитно-образовног рада са ученицима – у чијој је основи сарадња са наставницима. У нашој основној школи библиотекар нема могућност самосталног извођења наставних часова, и зато мера његовог учешћа и потенцијална стручна сарадња реално зависе од конкретних околности одвијања васпитно-образовног процеса и спремности чланова наставничког колектива на одређени вид сарадње.

Како се наводи у *Смерницама за школске библиотеке* (у делу „Сарадња наставника и школског библиотекара“), овакве сарадничке активности се

остварују „да би се постигао максимум библиотечких услуга“, а да наставници и библиотекари сарађују како би „унапређивали, усмеравали и вредновали учење ученика током реализације наставног програма; побољшавали и вредновали информационе вештине и информационо знање ученика; унапређивали наставне планове; припремали и изводили посебне пројекте који се раде у проширеном окружењу за учење, укључујући библиотеку; припремали и реализовали програме читања и културне догађаје; укључивали информациону технологију у наставне програме, објашњавали родитељима важност школске библиотеке.“ (Гласник Народне библиотеке Србије, 2005) У Смерницама се као посебни захтеви времена наводе они сегменти сарадње наставника и библиотекара који се односе на следећа поља:

- *информатичка писменост, развијањем „истраживачког духа“ код ученика и упућивањем да буду критични и креативни корисници информација*
- *рад на пројектима и тимским задацима*
- *мотивација за читање, рад са ученицима свих узраста, са појединцима и групама (ibidem)*

Сарадња библиотекара са наставницима разредне и предметне наставе одвија се према Плану и програму рада стручног сарадника библиотекара, као саставног дела Годишње плана и програма рада школе. Њена реализација је условљена познавањем и усклађивањем активности библиотекара са реализацијом појединачних планова учитеља и наставника (односно појединих актива). Зато пред почетак школске године треба организовати састанак библиотекара са учитељима и наставницима српског језика (или руководиоцима учитељских и предметних већа у већим школама), на којима би се направили договори у вези са коришћењем библиотечке грађе, заједнички размотрили планови обраде лектире, а евентуално и предвидели часови у библиотеци. Школски библиотекар би имао увид у наставне планове и програме појединих предмета (било би пожељно и да поседује појединачне планове и програме свих учитеља и наставника свих предмета у својој школи), па би се на време припремио за очекиване ученичке и наставничке захтеве и потребе за библиотечко-информационим изворима. Наставници свих предмета у основној школи треба да упознају структуру расположивих библиотечких ресурса и образовних материјала које би могли да користе у свом раду и на које ће упућивати и своје ученике. У том циљу природна је сарадња на плану набавке нових библиотечко-информационих извора,

неопходних за одвијање квалитетног наставног процеса. Зато је важно да библиотекар још на почетку школске године припреми спискове корисних библиотечких извора и да их представи наставницима, у директном контакту, преко презентације на одељенским већима, електронском поштом или на одштампаним обавештењима која ће се постављати на огласну таблу у наставничкој канцеларији.

Као традиционални библиотечко-информациони делатник, уз то и човек хуманистичког духа и енциклопедијског погледа на свет, библиотекар акумулира разноврсне наставне и педагошко-стручне информације и грађу у различитим облицима, неопходну ученицима и наставницима. Пошто добро познаје методичко-методолошку проблематику савременог васпитно-образовног процеса, он је иницијатор сабирања методичких материјала из свих предмета у заједничку базу (банку) података, као и њихове размене између учитеља и наставника (као медијатор), и онај ко подстиче стварање атмосфере сарадње и интеракције. Имајући у виду потребу наставника свих предметних подручја, он на основу потраживања стручних већа наставника прибавља допунске уџбенике, приручнике, књиге, штампане и електронске часописе, зборнике радова, презентације, филмове. Библиотекар се труди да обезбеди наставницима и дигиталне образовне материјале и туторијале, нови софтвер. Поред тога, он је стручни сарадник који (као прави медијатекар) пружа подршку наставницима у иновантном и безбедном коришћењу информатичких средстава и рачунарских програма, штампача, скенера... Веома је значајно да библиотекар поседује квалитетне програме за обраду текста, звука и слике, као и да их уступа наставницима, препоручује и преноси своја искуства у заједничком раду с њима, теоријски и практично. У сарадњи са наставницима библиотекар у континуитету прати све наставне и ваннаставне активности, документује их и архивира, како би то послужило за неке будуће, нове васпитно-образовне пројекте у самој школи, али и као део културне архиве школе. Библиотекар основне школе ствара повољну сарадничку и креативну атмосферу у читаоници школске библиотеке, тако да она постане привлачан стручно-методички и културни амбијент, у коме ће наставници и ученици бити у свом природном стваралачком простору. Читаоница библиотеке може бити простор за реализацију наставних часова, рад секција, тимских и пројектних активности, али и за самостално коришћење различитих извора информација, уз подршку стручног сарадника библиотекара. У

припреми ученика за сопствена радна истраживања, за реализацију постављених наставних задатака, па и за читање ради задовољства – неопходно је постојање методичке сарадње између библиотекара и учитеља, односно наставника српског језика (као и наставника других предмета). При том, однос библиотекара и наставника треба да буде активан, сараднички и партнерски, заснован на поверењу и уважавању, јер је заједнички циљ подизање квалитета васпитно-образовног рада, а заједничка циљна група – ученици.

Различити су облици васпитно-образовног рада учитеља и предметних наставника са ученицима и нивои изучавања појединих предмета, па је и њихова припрема за те послове специфична (у односу на потребе у редовној настави или рад у секцијама, додатној и допунској настави, припреми такмичара). Значајну подршку у том раду може им пружити стручни сарадник библиотекар, обезбеђујући неопходну методичку литературу и додатне образовне материјале, или пак указујући на изворе који се могу наћи на интернету.

Сарадња наставника и библиотекара може да се конкретизује у облику заједничких часова (наставних или ваннаставних), претходно планираних и партнерски припремљених. Уколико то дозвољавају просторне могућности, наставници ће држати своје часове у школској библиотеци (учитељи, наставници српског језика, наставници историје и географије, и други), будући да су у њој на дохват руке одговарајући уџбеници, стручне монографије, енциклопедије, документарна, филмска и визуелна грађа.¹³ Читаоница библиотеке може бити место сусрета различитих наставних подручја, а сем заједничких часова – учитељи, наставници српског језика, историје, ликовне и музичке културе могу заједно са школским библиотекарком направити изложбу грађе из националне историје или културе, везано за одређени историјски догађај или личност из националне културе (уз прожимање области књижевности, музике и ликовне уметности).¹⁴

¹³ У библиотеци могу да буду и неки додатни образовни материјали, као што су мапе, плакати са историјским или географским садржајима, постери књижевних јунака (на пример: кнез Лазар, Марко Краљевић), фотографије музичара, макете праисторијских насеља, илустрација ходочашћа Светог Саве... Овде ће се наћи материјали за припрему презентације о једном изабраном спорту (рецимо тема из предмета Физичко васпитање – џудо као олимпијски спорт, у шестом разреду; или тема из историје у шестом разреду: *Задужбине Немањића*; и *Обедска бара* – за предмет Природа и друштво, у четвртм разреду).

¹⁴ Тако је, на пример, могућа сарадња и са наставницима ликовне и музичке културе: часови у библиотеци, односно виртуелна посета музеју; улазак у оперу; гледање снимљених музичких

Библиотека основне школе јесте простор повезивања предметних подручја, размене идеја и енергије, у коме ће наставници моћи да добију библиотекареву методолошку подршку у истраживању, у преузимању корисних методичких материјала и стручне литературе и учењу на даљину, као и за припрему стручних радова. Библиотекар сарађује са наставницима свих предмета у реализацији школских пројеката у којима се стреми иновацији и тежи стручно-професионалном напредовању.

Пошто наставници имају законску обавезу да се стално стручно усавршавају – неопходни су им каталози са програмима стручног усавршавања или штампани и електронски материјали са стручних и научних конференција, зборници радова, стручне монографије (неки од њих учествују у научним пројектима, припремају радове за стручне скупове). Библиотекар ће бити од велике помоћи наставнику који се припрема за стручно излагање на наставничком већу, трибини (тима што ће му помоћи у долажењу до адекватне методичке и стручне литературе, часописа, аудиовизуелне и електронске грађе), али и пружити медијатечку, односно информатичко-техничку подршку у реализацији припремљених активности.

2.6.5. Сарадња са директором, другим стручним сарадницима и родитељима ученика

У сагласју са концептом модерног библиотекарства у образовању и његовом наглашеном информационом и просветитељском функцијом у XXI веку, библиотекар основне школе део је групације стручних сарадника, који као чланови ненаставног дела педагошког колектива пружају стручну подршку реализацији целокупног васпитно-образовног процеса, притом сарађујући са наставницима свих предмета, родитељима ученика и директором школе.

За функционисање библиотеке основне школе од велике је важности улога директора школе, особе која је најодговорнија за обезбеђење општег оквира и оптималне делатничке климе за извођење наставног програма. Према *Смерницама за школске библиотеке*, то је особа која „...треба да признаје важност делотворне библиотечке службе“ (*Гласник Народне библиотеке Србије*, 2005) и да „тесно

концерата, музичких филмова, филмова о великим сликарима и музичарима; слушање аудио-дискова; коришћење материјала са интернета за увежбавање наступа ученика.

сарађује са библиотеком на изради развојних планова школе, нарочито на пољу информатичке писмености и програма за промоцију читања.“ (*ibidem*) Такође, директор „мора да се побрине да школски библиотекар буду укључени у подучавање, планирање наставног програма, континуирано образовање особља, вредновање програма и процену стеченог знања ученика.“ (*ibidem*)

Сарадња библиотекара са директором школе огледа се и у договарању о плановима рада, библиотечко-информационим пословима библиотекара у укупном школском простору, набавној политици библиотеке и њеном континуираном финансирању, стручном усавршавању библиотекара и подизању квалитета његовог рада. Према *Правилнику о свим облицима рада стручних сарадника (Службени гласник РС, бр. 5/2012)* директор школе и стручни сарадник библиотекар остварују активну сарадњу у организацији јавних и културних манифестација у школи, потом и на плану информисања и промоције школе и школске библиотеке.

Библиотекар основне школе другим стручним сарадницима може да пружи одговарајућу библиотечко-информациону подршку у припреми специјализованих предавања или реализацији школских пројеката. Он ће школском психологу или педагогу помоћи у трагању за одговарајућим едукативним и научно-популарним изворима и практичним приручницима у циљу бољег информисања ученика; други је облик сарадње кроз техничко-медијатечко учешће у трибинама које се баве здравственом превенцијом, болестима зависности, питањима односа између вршњака, методама квалитетног учења, проблематиком несоцијалног понашања, насиља и малолетничког криминала... Поред тога, библиотекар и школска библиотека могу бити од користи при обављању деликатних помоћних развојно-психолошких активности, пре свега са ученицима са којима се ради по *индивидуално васпитно-образовном плану* (рад са ученицима са посебним образовним потребама). Сарадња са педагогом школе се конкретизује и заједничким културним активностима: при организацији одласка ученика школе у позориште или биоскоп, на концерт, као и у припреми гостовања песника. Она се, на пример, остварује и кроз обезбеђивање уџбеника за ученике слабијег материјалног стања или за оне који раде по посебним програмима, или им је неопходна специјална образовна грађа (ученици са посебним образовним потребама); сарадња на вишем нивоу реализује се кроз програме *библиотерапије*. Са педагогом школе може се остварити сарадња и у реализацији читалачких

програма, као и на плану учешћа деце у школским и ваншколским литерарно-ликовним конкурсима.

Сарадња библиотекара основне школе са родитељима ученика може отпочети још од периода када су њихова деца у предшколској групи, јер је он, као библиотечко-информациони стручњак, упознат са читалачким интересовањима деце у овом узрасту и већ тада им може дати добар савет или предлог у вези са избором литературе или цртаног филма.

Родитељи за своју децу представљају културни и животни модел који треба досегнути и евентуално га превазићи. Однос родитеља према књизи, знању, школи и наставницима одражава се и на децу и умногоме одређује њихов став према библиотеци и читању. Библиотекар ће у свим приликама и контактима предочавати родитељима значај доласка и боравка ученика у библиотеци као културној и образовној установи и познавање библиотечких вештина као дела информационе културе њихове деце. Он ће их позвати да охрабре своју децу и упуте их да учествују у читалачким програмима библиотеке и културним активностима у њој, да бораве у читаоници проводећи ту своје слободно време учећи и дружећи се у пријатном, стимулативном и безбедном школском простору.

У сарадњи библиотекара са родитељима полази се од заједничког циља, приноса знању ученика и развоју културе читања, али се и њима, као читаоцима и члановима школске заједнице, могу предложити одређени информациони извори и понудити на коришћење, као што се чини и у односу на наставнике. Библиотекар може родитељима обезбедити специфичну грађу, у условима када су им недоступни извори из јавних библиотека (стручна и забавна литература, периодика, магацини, белетристика) услед слабог материјалног стања или због физичке удаљености (забачена села, далеко од јавних библиотека, културних центара). Тиме се подржава концепт целоживотног образовања и, на одређени начин, у малом преузимају задаци и улога јавних (градских и сеоских) библиотека, што је еманципаторска и културолошко-просветитељска функција школских библиотека. Тако ће библиотекар, поред белетристике из наставничког фонда, понудити родитељима одговарајућу психолошко-педагошку литературу којом располаже његова библиотека, за проширење информација и знања о васпитању своје деце.

Библиотечко-информациона подршка родитељима ученика може се проширити и на помоћ у вези са избором сајтова (за ученике, али и за родитеље),

на могућности трагања за информационим изворима на интернету, на електронску кореспонденцију и размену искустава. Са родитељима се може разговарати о уметничкој и психолошко-педагошкој вредности појединих књига, часописа, аудиовизуелних извора, филмова, дејјих енциклопедија или извора на интернету, а пре свега дејјих образовних сајтова. У склопу својих информационих, информативних и промотивних активности, библиотекар може заинтересованим родитељима ученика мејлом послати обавештење о новој грађи, или пак видео запис о културним активностима њихове деце (део приредбе, на пример), фотографије са школских манифестација и програма који су реализовани у библиотеци.

Једна од могућности за сарадњу јесте и она која се испољава кроз усмеравање и сугестије библиотекара код формирања и организације личних и породичних библиотека, како штампаних тако и електронских; управо кућна библиотека за свако дете може представљати подстицајну културно-естетску средину, било да се књиге и други извори налазе у дејјој или дневној соби. Поред тога, библиотекар ће родитељима кроз индивидуалне контакте и дијалог указати на значај читања наглас, разговора о прочитаном, као и слушања говорних интерпретација књижевних дела за општу и језичку културу и духовни развој деце. У циљу промоције читања библиотекар може припремити предавање, презентацију, едукативну радионицу или трибину за родитеље и ученике.¹⁵

2.7. КУЛТУРНА И ЈАВНА ДЕЛАТНОСТ

Јавне и културне манифестације у основној школи представљају саставни део њених укупних васпитно-образовних активности преко којих се родитељима, широј породици ученика и локалном окружењу периодично презентују резултати наставног и ваннаставног рада са ученицима, а она сама афирмише као значајан просветни и културни центар и активни учесник друштвеног живота. Сопствену промоцију школа врши кроз културно-уметничке приредбе, обележавање

¹⁵ Посебан вид сарадње и учешћа родитеља у активностима библиотеке остварује се формирањем специфичне заједнице „пријатеља школске библиотеке“ (каких примера има у Сједињеним Америчким Државама и Немачкој), што омогућава реализацију појединих културних програма и читалачких пројеката, у којима учествују и сами родитељи, као и обезбеђивање средстава за набавку информационих извора у свим облицима, нове информатичке опреме и библиотечког софтвера.

празника и јубилеја, друштвено корисне акције и спортска такмичења, штампање школског листа и активно вођење школског сајта.

Према *Педагошкој енциклопедији*, културна и јавна делатност школе „обухваћа разноврсне друштвене, педагошке, радне, производне, културно-умјетничке, знанствене, техничке, спортске, здравствене и друге активности које школа остварује својом укупном активношћу и сурадњом с ужом и широм друштвеном заједницом, ради успјешног остваривања циља и задатака одгоја и образовања. Њоме се успоставља многоструко узајамно дјеловање између школе и њене средине, остварују се простори за суочавање школе, наставника, ученика и студената с рјешавањем животних питања и противрјечности функционирања и развоја друштвене средине.“ (*Педагошка енциклопедија*, 1989: 421)

У припреми и реализацији јавних школских програма заједнички учествују ученици и њихови наставници, уз подршку стручног сарадника библиотекара, који на тај начин активно остварује своју културну мисију, уједно и програмску обавезу. Такође, он је један од чланова тима Наставничког већа који је задужен за организацију приредби и ученичких манифестација. Библиотекарева културна акција одвија се и кроз сарадњу са учитељима и наставницима приликом посете градском позоришту, музеју или симфонијском оркестру, или на представљању у другој школи. Иако у тим приликама није директно одговорно лице, он је програмски упућен и заинтересован да сви културни и јавни школски догађаји буду припремљени и реализовани на професионалан начин. Успешности оваквих програма доприносе и развијени контакти библиотекара са спољним сарадницима из градског позоришта, биоскопа, књижевног друштва, телевизијске или радиостанице, новинске куће или градске библиотеке...

Своју културну и јавну функцију библиотекар испуњава у сарадњи са другим актерима школског живота, почев од учитеља и наставника, па до директора школе. Ове активности се могу посматрати и из аспекта библиотечно-информационе и информативне делатности, пошто је библиотекар не само чувар, већ и „дистрибутер“ и „произвођач“ информационих извора и информација о раду школе. Оне се пласирају преко школског листа, снимака и фотографија школских јавних и културних манифестација на школском сајту.

Према *Смерницама за школске библиотеке*, културна функција школске библиотеке огледа се у могућности да се библиотека „...може користити и необавезно, као естетски привлачна, културна и подстицајна средина у којој има

разних часописа, романа, издања и аудиовизуелних извора.“ (*Гласник Народне библиотеке Србије*, 2005)

Примарни циљ културних активности библиотекара основне школе јесте континуирано развијање културних навика и потреба ученика, промовисање културно-уметничких и хуманистичких вредности, како кроз естетско и културно зрачење саме школске библиотеке, тако и програме који се одвијају у том простору, уз активно учешће или уз подршку библиотекара. Тако се у Ифлиним *Смерницама* указује на то да је библиотечки простор погодна средина за организацију посебних дешавања, „као што су изложбе, гостовања писаца и обележавања међународних дана писмености.“ (*ibidem*)

Библиотекареве културне активности подразумевају и праћење актуелних културних дешавања у локалној средини, његов одлазак на изложбу, промоцију књиге или часописа, музички концерт, свечаност коју организује друга школа... Он сарађује са локалним медијима (новине, телевизија, радио) и културним установама (дечја или јавна библиотека, дечји културни центар, музеј, историјски архив, галерија...), издавачима, књижарима. Истовремено, повезивање са јавним библиотеком омогућава учешће ученика у културним активностима и програмима на локалном (градском) нивоу.

Школски библиотекар се укључује у све међушколске читалачке и културне пројекте (као и оне регионалне и међудржавне), и у промовисање програма којима се развијају креативни потенцијали ученика из свих наставних области (екологија, спорт, туристички и рекреативни програми, техничко васпитање, музика и ликовна култура, филмска уметност), као и пројеката везаних за мир и толеранцију, сарадњу међу децом и људима из различитих културних и социјалних средина.

Библиотекар може бити иницијатор припреме и објављивања зборника радова ученика школе (или појединачних збирки, књига), а читаоница библиотеке је погодан простор за организацију изложби разноврсних публикација (са историјским, еколошким, туристичким и другим садржајима), дечје периодике, домаће и стране књиге (на европским језицима за Европски дан језика, а на словенским за Дан словенске писмености), али и изложби слика истакнутих локалних ликовних стваралаца, или одабраних ученичких радова (са конкурса поводом Дана школе или неким другим поводом). Поред тога, он припрема (технички и дизајнерски, у сарадњи са наставницима ликовне културе и информатике) књиге, дипломе и похвалнице за најуспешније такмичаре, и

организатор је и учесник церемоније награђивања за Дан школе и Савиндан. Као стручни сарадник и културни радник, он промовише основне културне вредности институција које представља – саме школе и њене библиотеке.

Као стручни сарадник, библиотекар води рачуна о медијатечким пословима при организацији школских приредби, музичких такмичења, квизова, трибина, гостовања књижевника и других отворених програма. Теме трибина су разноврсне: то могу бити предавања или разговори о стилевима учења, начину исхране, проблемима у одрастању, љубави, миру и толеранцији међу људима, болестима зависности, насиљу међу младима, малолетничком криминалу... Њих могу водити сам библиотекар, педагог, психолог, наставници, или гости – стручњаци из појединих установа и институција. Поред тога, библиотекар као медијатекар брине се о техничким условима одржавања квизова, представљања средњих школа ученицима осмог разреда у склопу помоћи око професионалне оријентације, студијских посета колега из других школа, као и представника градских и државних установа и институција.

Културна делатност библиотекара треба да буде и плод његове свести и осећања културних вредности које се налазе у окриљу саме школе, као и локалне заједнице из које њени ученици потичу. Јер, свим својим обележјима (хуманистичким, културним, естетским), библиотека треба да говори нешто важно о учениковом образовном и културном окружењу, и о људима који су библиотеку формирали и воде је (управа школе, наставнички колектив, библиотекар). Она је неодвојиво повезана и са својом локалном средином и њеним менталитетом, чији дух и културне особености и вредности и сама негује, одржава, чува, подстиче. Тако ће, са одобрењем директора школе и Школског одбора, уз одређена прилагођавања процедуре позајмљивања извора (рецимо, отварањем евиденционих картона какви постоје за наставно и ненаставно особље, или са коришћењем картона ученика, за њихове родитеље), школска библиотека вршити функцију јавне библиотеке, када ње нема у самом месту. Својом бригом о локалном етнографском и културном наслеђу библиотекар ће позитивно деловати на ученике, у склопу мисије очувања матерњег језика и књижевности (и њеног локалног дијалекатског израза), али и идентитета средине. Томе могу допринети и организоване изложбе фотографија или слика завичајних аутора (ради афирмације актуелних уметничких вредности локалне средине), представљање стваралаштва наставника ликовне културе и других наставника који раде у школи, радова

чланова ликовне секције, хуманитарне изложбе са учешћем локалних и регионалних аутора.

Уколико за то постоје услови, библиотекар ће иницирати сарадњу са наставницима историје и географије (и наставницима српског језика), па се у библиотеци може направити и стална поставка локалног културног и историјског наслеђа или приређивати изложбе писаних и материјалних споменика који ће се позајмити из етнолошког или археолошког музеја или јавне библиотеке, галерије: предмета кућне радиности, покућства, кухињског прибора, старог новца, старих фотографија, календара са мотивима регионалних знаменитости, манастира или локалних туристичких атракција, дневних листова и недељних магазина, ратних докумената, градских разгледница... У томе је врло значајна сарадња са градским позориштем, музејем, завичајним одељењем јавне библиотеке и другим културним институцијама и установама локалне заједнице у циљу развијања осећања завичајности код ученика и познавања и поштовања локалне културе и традиције (архитектурних, географских, археолошких и историјских специфичности и обележја, споменика, обичаја, веровања, књижевног и музичког наслеђа).

Континуирано сакупљање, обрада и заштита докумената о раду школе у појединим периодима њеног живљења представља један вид стварања културне баштине, како у месним, тако и регионалним и националним оквирима. Одабране архивске и документарне материјале из школске библиотеке могу користити и наставници, за своје часове редовне наставе или рад секција које воде.

2.7.1. Учесће у реализацији културних програма

Пред почетак наставне године, у оквиру Годишњег плана и програма рада школе припрема се План и програм културних и јавних активности, који може да обухвати: „прославу дана школе, почетка и краја школске године и завршетка основношколског образовања и васпитања, прославе школских и државних празника, приредбе, представе, изложбе, концерте, спортска такмичења, посете установама културе, заједничке активности школе и локалне самоуправе и друге активности које доприносе проширењу утицаја школе на васпитање ученика и културном развоју окружења школе.“ (Закон о основама васпитања и образовања, чл. 38, 2013)

Ради боље припреме и реализације јавних и културних активности, Наставничко веће формира Тим за организацију јавних и културних активности, а обавезни члан тог тима је стручни сарадник библиотекар.

Културни програми се могу извести у школском или ваншколском простору (дом културе, месна заједница, општина, позориште), а ако за то постоје технички услови – и у читаоници библиотеке, чиме она остварује своју шире засновану образовну и културну мисију.¹⁶ Школска библиотека (нарочито у удаљеним сеоским срединама) је погодно место за реализацију разноврсних образовних и културних програма за месно становништво (родитеље ученика): информатичких семинаре, читалачких акција, здравствених предавања, концерата и позоришних представа, гостовања новинара, историчара, глумаца, ликовних уметника, спортиста...

Стручни сарадник библиотекар се појављује и као организатор културних активности које се одвијају у читаоници библиотеке, уколико у њој има довољно простора за посетиоце и учеснике програма, евентуално и у другом, пригоднијем школском простору (учионица, хол, физкултурна сала). У сарадњи са учитељима и наставницима, библиотекар ствара услове за гостовање позоришних и луткарских дружина, музичке концерте, гостовања песника и прозних писаца, презентацију образовних или уметничких филмова.

Годишњим планом и програмом рада школе, као и плановима и програмима појединих актива (пре свега актива учитеља, наставника српског језика, актива наставника ликовне и музичке културе) планирају се и школске приредбе. Као колективна ваннаставна активност, приредбе на посредан начин утичу и на постигнућа у редовној настави, континуитет учења, културног и духовног напредовања ученика, њихову социјализацију и емоционални живот. Оне су веома значајне за развитак ученика као индивидуа, потом и као основа за стварање школског уметничког амбијента и развијање културног укуса средине. Могу се реализовати и у другим, спољним просторима, као што су: домови културе, просторије локалне самоуправе, вртићи, јавне библиотеке, позоришта, друге школе, сеоски и градски тргови, паркови. Уколико се ради о мањим

¹⁶ Поједине наше школске библиотеке имале су у прошлости велику културну и просветитељску улогу, а о томе говоре примери сомборске, карловачке, шабачке, крагујевачке и нишке гимназијске школске библиотеке. Ове библиотеке са значајним и вредним фондовима и традицијом, као и школе којима припадају, представљају део наше културне баштине и националног идентитета.

школама (где не постоје целовитији програми рада културно-уметничких секција), пригодне приредбе се могу припремати за извођење пред ученицима у одељењу, или пред њиховим родитељима на неком од периодичних родитељских састанака.

Свака школска приредба је резултат дуготрајне заједничке креативне припреме и рада ученика и наставника школе. Она је увек повод и могућност за презентацију стваралачких домета ученичких секција, па окосницу приредбе по правилу чине наступи рецитаторске и драмске секције, као и школског оркестра или хора (уз музичке тачке талентованих солиста и инструменталиста).

Пре започињања припреме програма, морају се одредити његови васпитно-образовни циљеви и задаци, потом креирати садржај, предвидети учесници, време, место, технички услови... Одштампана најава (или рекламни плакат) гостовања песника, позоришне трупе или музичара (хора) ставља се на огласну таблу за ученике; ученици се о програму информишу кроз Књигу обавештења, преко учитеља или наставника српског језика, односно разредног старешине, а родитељи преко своје деце (на родитељском састанку), или објавом на школском или библиотечком сајту (План месечних културних и јавних активности школе).

Најчешће, концепција приредбе заснива се на повезивању више тематских тачака у једну целину, уз поштовање логичности редоследа и спонтаности садржаја који је примерен прилици и публици. Уколико је потребно, обезбеђује се, евентуално, и наступ пратеће ученичке музичке групе, хора, чланова рецитаторске или драмске секције. Школска приредба припрема се уз напорне пробе на часовима секције и на ванредним часовима, са много емоција и зноја, али и радости и забаве. Свака приредба мора да буде примерена тренутку и прилици, како својим садржајем тако и сценско-музичким решењима и техничким детаљима. Томе доприносе и додатни важни фактори, као што су: избор одговарајућих музичких подлога, плесних тачака, креација одговарајућих костима, постојање пригодног простора, рационална организација тока програма, припремљеност водитеља, пажљива, културна и заинтересована публика, обезбеђена логистичка, техничка и медијатечка подршка.

Свим организаторима приредби и других школских манифестација од велике помоћи је стручни сарадник библиотекар; он им је на располагању када треба пронаћи одговарајући припремни материјал у штампаном или електронском облику, и када треба направити сложенију мултимедијалну презентацију (рецимо

код обогаћивања презентације видео записима и музичким садржајем). И када се обезбеде сви материјали, још у припреми је потребно њихово обједињавање на једном месту у рачунару (уз коришћење адекватног софтвера за унос додатних аудио и видео прилога), штампање синопсиса приредбе, радних текстова за водитеље и извођаче. На самој приредби, функционисање микрофона, музичког разгласа, видео бима, пројектора, електричног напајања – треба да буду под руководством и контролом школског библиотекар/медијатекара. Како најчешће не постоји посебно одговорно и технички компетентно лице, он брине о правилном постављању опреме и давању конкретних упутстава презентерима (учитељима, наставницима српског језика, ученицима који учествују у програму) како да је самостално користе на самој сцени. Поред тога, неопходно је и његово стално присуство, како би се у случају квара или нестручне употребе техничке опреме адекватно реаговало у циљу даљег одвијања активности. Уколико је то могуће, најбоље је обезбедити резервну опрему, са свим неопходним хардверским и софтверским решењима, и тиме би се одговорило на евентуални квар уређаја или нестручно коришћење. Иако су овакве ситуације ретке, управо се у тим приликама види обученост и спремност наставног особља (па и целог тима), да правовремено реагује и отклони проблеме у току реализације јавног програма.

Уколико је један од реализатора одласка ученика у јавну библиотеку, позориште, биоскоп или симфонијски оркестар, библиотекар може бити задужен за остваривања контакта са учесницима програма (глумцима, музичарима, књижевницима). Неопходно је да се претходно упозна и са садржајем и квалитетом позоришне или филмске представе (да погледа лично или то провери преко критичких текстова), како би могао да процени њихову педагошку и уметничку вредност и примереност за ученике основношколског узраста. У договору са учитељима и наставницима могу се обезбедити информативни промотивни материјали (може се донети и готов плакат за представу, филм или концерт), као нека врста најаве догађаја. Треба водити рачуна и о техничкој страни реализације програма: одређивању погодног термина, прављењу распореда одељења, обезбеђивању улазница, припреми безбедног доласка и одласка са места одвијања културног програма, понашању ученика на путу и у току програма.

Приликом посете позоришту, библиотекар може организовати сусрет чланова драмске, новинарске или литерарне секције са глумцима, а по могућству

и са другим члановима позоришног ансамбла (сценограф, костимограф, режисер, шминкер, драмски писац).

Као васпитно-образовна и културна установа, основна школа се често појављује и као организатор изложби уметничких радова ученика или њених наставника, или изложби ликовних дела локалних стваралаца. Уколико за то постоје услови, оне се могу приредити у читаоници школске библиотеке, уз учешће и стручну сарадњу библиотекара основне школе. С обзиром на то да је свака изложба значајан културни и уметнички догађај, свечаност духа, њеној реализацији мора претходити озбиљна припрема, уз садејство учитеља, предметних наставника (наставници српског језика и ликовне културе, други чланови наставничког колектива, зависно од тематике изложбе) и библиотекара. Изложба ликовних, занатских или техничких радова чланова уметничких и техничких секција (па и етнографска поставка коју формирају чланови етнографске секције) може бити пратећи део програма који је припремљен поводом обележавања неких значајних државних и националних празника и годишњица (Дечја недеља, Савиндан, Дан државности Србије, Дан школе, Дан словенске писмености). Изложба може имати и продајно-хуманитарни карактер, у циљу обезбеђивања финансијских средстава за лечење оболеле деце или прикупљање материјалне помоћи за сиромашније ученике из саме школе или за ученике неке друге школе.

Библиотекар као члан комисије може учествовати у избору најбољих ликовних радова са школског конкурса поводом Дечје недеље, Нове године и Божића, Савиндана, Дана жена, Дана школе, а читаоница ће представљати погодан простор за излагање тих радова.

Све ове програме библиотекар забележава за школску архиву фотографским апаратом или камером. Сачуване синопсисе и снимке ранијих приредби, сценских представа и рецитала искористиће за гледање аутори неких будућих приредби, у ближем или даљем времену. Плакати који су начињени поводом ликовних изложби у школи (читаоници библиотеке) истовремено су вредан уметнички артефакт, који ће послужити као документ о времену када су организоване.

2.7.2. Информативни и маркетиншки послови

Библиотекар основне школе активно се укључује у информативне и маркетиншке активности образовне установе, јер су све улазне и излазне информације везане за рад школе у сфери професионалног интересовања и културне делатности библиотекара. Као што се брине о свом библиотечком фонду, стручни сарадник библиотекар се труди да исти домаћински и професионални однос развија и према школским информативним ресурсима. Као неко ко добро познаје и подржава информационе и културне токове школе, школски библиотекар настоји да се приближи члановима своје библиотеке и да с њима стално комуницира, без обзира на то да ли они само позајмљују књиге и осталу грађу или и активно користе читаоницу библиотеке. Он обезбеђује путеве за ученикову и наставникову обавештеност о библиотечком фонду, правилима и могућностима његовог коришћења, и то у директном контакту и дијалогу, као и преко писаних (библиотечки каталози, огласна табла, библиотечки пано, школска Књига обавештења) и електронских информација и порука које упућује корисницима – члановима библиотеке.

Веома често се у школским програмским документима наводи идеја и визија да библиотека буде информативно чвориште школе, место на коме се сустичу информације из окружења (локална заједница, културне установе, друге школе, Школска управа), и одашиљу – пласирају информације о раду саме школе (преко библиотечког или школског сајта и школског листа). Библиотекар се налази у улози информатора, неког ко даје или ствара информацију, намењену члановима школске библиотеке, ученицима и наставницима, али и родитељима ученика, ненаставном особљу, управи школе и спољним сарадницима (из просветне, културне, стручно-библиотечке, журналистичке, издавачке јавности). То је двосмерни процес: прилив информација од важности за рад школе и њихов трансфер свим актерима наставног процеса, а са друге стране пласман информација које су произведене у школи и окренуте су како према ученицима и наставницима, тако и према друштвеном и културном окружењу. Будући на *извору* извора, који стижу у различитим облицима и на више начина (или до којих се долази самосталним истраживањем), библиотекар се и сам труди да обезбеди прилив актуелних и релевантних информација. Са друге стране, он је део школског тима који има задужење да пласира најважније информације везане за рад школе,

прати дешавања у оквиру целине школског система (Министарство, Школска управа) и културног окружења (културне институције у граду и региону). У договору са директором школе (или самоиницијативно) библиотекар информисе ученике, родитеље и наставнички колектив, користећи за то огласне табле (или писмена обавештења), електронску пошту и школски или библиотечки блог/сајт.

Библиотекар основне школе систематски и континуирано информисе чланове библиотеке, наставнички колектив и родитеље ученика о новинама у раду библиотеке. За ове информације погодне су и форме као што су *обавештења библиотекара*, чланци и вести у школском листу и на школском сајту, али и излагања и презентације на Наставничком већу и на родитељским састанцима.¹⁷ У тим пригодним приликама (родитељски састанци на почетку школске године, пријем првака) библиотекар може представити информације о раду школске библиотеке и њеном фонду, покривености ученичких потреба за образовном литературом, о посећености библиотеке и читалачким интересовањима, броју и структури прочитаних књига.

Поред тога, на састанцима Наставничког већа библиотекар ће упознати чланове колектива са коришћењем библиотечког фонда, реализованим културним програмима и оствареним читалачким акцијама, и презентовати периодичне статистичке прегледе: „Информисање стручних већа, стручних сарадника и директора о набавци нове стручне литературе за предмете, дидактичко-методичке и педагошко-психолошке литературе/ Информисање о развоју медијске и информатичке писмености, и упућивање на критички и креативни однос ученика приликом коришћења извора.“ (*Правилник о свим облицима рада стручних сарадника, Службени гласник РС*, бр. 5/2012)

Библиотекар је укључен у медијско представљање школе, њених ученика и наставника преко школског листа и интернет странице (блога) школе, чији је циљ промоција школе и вредности које она подржава и подстиче. У ту сврху он може отворити сопствену подстраницу или блог, на који ће постављати *обавештења библиотекара*, давати информације о сопственим и школским активностима и остваривати електронску комуникацију са члановима библиотеке и широм

¹⁷ *Правилником о свим облицима рада стручних сарадника – у одељку V. Рад са родитељима, односно старатељима – даје се могућност за информативне активности библиотекара на родитељским састанцима: „Учешће на родитељским састанцима ради давања информација о читалачким интересовањима и потребама ученика, ради развијања читалачких и других навика ученика и формирању личних и породичних библиотека.“ (Службени гласник РС, бр. 5/2012)*

јавношћу. У самој школи информисаће чланове наставничког колектива и ученике преко огласне табле, библиотечког паноа, или електронске поште.

Корисне информације о културним догађајима у месту или граду које добија стручни сарадник библиотекар могу се проследити и члановима школске библиотеке – ученицима, родитељима ученика, наставницима, Управи школе: најаве изласка нове књиге или књижевног часописа, позоришне представе, гостовања музичке групе, филмског фестивала... Могућност електронске кореспонденције пружа прилику за обавештавање чланова библиотеке о радном времену, фонду, активностима у библиотеци, упознавање са могућностима рада и боравка у читаоници.¹⁸

У оквир информативних активности школског библиотекара улази и област сарадње са јавним штампаним и електронским медијима (локални дневни, листови, радио и телевизијске станице, интернет-портали). Ту је и кореспонденција са библиотекарима других школа и јавних библиотека, издавачима, књижарима, културним институцијама, новинским кућама, писцима, дистрибутерима информатичке опреме.

Библиотека има улогу дистрибутивног центра дечје штампе, а библиотекар сарађује са наставницима и учитељима који такође имају задужење да се баве овим пословима. Пошто добро познаје прилике у издаваштву дечје штампе, библиотекар може препоручити учитељима и наставницима поједине листове, упућивати их на оне електронске часописе и сајтове за децу који обилују корисним и безбедним образовним материјалима. Може им помоћи у успостављању контакта са издавачима, информисати их о новостима из ове области, а по договору са њима и организовати изложбе или представљања серијских публикација за децу.

Уколико за то постоје просторне могућности, школска библиотека може омогућити одржавање информативних сусрета са родитељима, којима ће се представити информације о раду школе и саме библиотеке, нарочито у време званичног *отвореног дана школе* (тима и школске библиотеке). Она може проширити свој круг информативних услуга и прерасти у информативно-културни

¹⁸ И у *Правилнику о свим облицима рада стручних сарадника (библиотекар)* предвиђају се у оквиру области *Рад са наставницима* и одређени видови информативне делатности библиотекара: „Систематско информисање корисника школске библиотеке о новоиздатим књигама, стручним часописима и другој грађи, о тематским изложбама у вези с појединим издањима, ауторима, акцијама и јубилејима, и усмено или писмено приказивање појединих књига и часописа.“ (*ibidem*)

центар у случају да за тим постоји потреба код родитеља ученика и код месног становништва (на пример, у појединим удаљеним, забаченим сеоским насељима). У договору са родитељима, школски библиотекар може слати обавештења о задужењима њихове деце, ученика школе, али и нека обавештења о новој грађи, актуелне информације о школи и самој библиотеци и њеним програмима, па и позивнице за културне и јавне програме у библиотеци и школи. Тиме се остварује присутност школске библиотеке и у домовима ученика.

Савремена основна школа све више се прилагођава информационо-комуникационим процесима на почетку XXI века, у времену у коме постоји дух позитивног маркетиншког надметања и потреба за сопственим информативним/медијским простором. Област *односа са јавношћу* постаје све важнија, посебно ако се узме у обзир отворено „такмичење“ школа за бољу друштвену подршку и прилив нових ученика.

Планским информативним и маркетиншким активностима у образовној установи омогућавају се контакти, комуникација и представљање школског живота ужем локалном и ширем окружењу. Истовремено, ученици, наставници и родитељи ученика добијају информације о актуелним дешавањима у локалној средини, о образовним пројектима и културним дешавањима и акцијама значајним за рад школе. Поред екстерне, мора се водити рачуна и о интерној информисаности чланова школског колектива о раду управе и свих чланова наставничког колектива, тела Наставничког већа, ученичких организација... Остваривање информативних и промотивних активности мора бити засновано на претходно утврђеном програму деловања школског Тима за информисање и маркетинг, сарадњи директора школе и стручних сарадника (међу њима и библиотекара), прецизно дефинисаним ресурсима и планом реализације, али и у реалним материјалним и техничким оквирима и могућностима.

Данас се за промовисање школе као васпитно-образовне установе користе сви савремени облици и средства јавног информисања (локални медији, школски лист, интернет-сајт). Оно се остварује кроз индивидуалну медијску информативну делатност директора, библиотекара, наставника и осталих запослених у школи (давањем интервјуа на телевизији, радију, писањем чланака за стручни лист, интернет страницу, школски сајт, школски лист), и кроз учешће ученика на свечаним градским церемонијама и примањима за најбоље такмичаре. Није неважно ни промовисање школе кроз детаље, односно тзв. *мале ствари*: брошуре о

раду школе (рецимо, она упућена родитељима будућих првака, са описом најважнијих школских активности и посебних квалитета школе), лого – симбол школе (на званичним документима, фасциклама, евиденционим картицама, школским дипломама, похвалницама, позивницама, захвалницама, плакатама, посветама на књигама за награђивање), школска маскота на спортским мајицама, школска химна...

Информативно и промотивно представљање преко школског листа и интернет-сајта мора бити пажљиво припремљено и вођено. Техничко уређење листа, прелом страница, унос и обрада фотографија захтевају познавање области штампарства и графичког дизајна, али и одговарајућег софтвера – па је од великог значаја улога наставника техничког и информатичког образовања (или информатике и рачунарства), који би на себе преузео овај одговоран и креативан посао. То се односи и на школски сајт, чије је ажурирање још захтевније и тражи праћење новина у свету софтверских програма, уз познавање производње сопствених извора информација у штампаном и дигиталном облику.

Све кључне информације о раду школе, представљене у школском листу и на интернет-сајту, од важности за запослене, ученике, родитеље, спољне сараднике и пословне партнере школе – треба да буду актуелне и поуздане, примерене и корисне. У свему томе значајну улогу може имати библиотечко-информациони и медијски стручњак, школски библиотекар, а пожељно је да се обезбеди веће учешће ученика у уређивању страница (кроз активности новинарске и фото-филмске секције).

У припреми програма информисања и маркетинга сваке школе мора се поћи и од потребе да се и школска библиотека, као важан информациони ресурс, такође представи својим члановима – ученицима и њиховим родитељима, као и локалној и широкој образовној и културној јавности.

И у *Смерницама за школске библиотеке* говори се о планским маркетиншким пословима школског библиотекара, као и потреби да се они осмисле у складу са потребама и могућностима васпитно-образовног процеса у конкретној школи: „Школска библиотека треба да има писани програм маркетиншких и промотивних активности у којем ће бити одређени циљеви и стратегије, тј. начини њиховог остваривања. Он треба да се изради у сарадњи са управом школе и наставним особљем.“ (*Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, 2005) Према овом документу, неопходно је донети одговарајући *Програм*

маркетиншких активности, којим се предвиђа покретање сајта школске библиотеке, „...на којем се промовишу услуге и постоје линкови до и од сродних сајтова и портала“ (*ibidem*), као и друге активности на пољу маркетиншких акција у циљу подизања нивоа рада и задовољства чланова библиотеке и спољних сарадника: „организовање приказа и изложби, састављање информатора о радном времену, услугама и колекцијама; припремање и дистрибуција пописа извора и брошура у вези са наставним програмом; давање информација о библиотеци на састанцима нових ученика и њихових родитеља; организовање доброг система означавања у библиотеци и изван ње; иницирање сарадње са другим организацијама (са јавним библиотекама, музејским службама и удружењима за завичајну историју).“ (*ibidem*)

Промишљено маркетиншко представљање библиотечких фондова, програма и активности чини да они буду видљиви и популарисани. У новије време, један од задатак школског библиотекарa јесте промовисање фондова и „нових услуга“, па и нових стилова учења, а ова обавеза обухвата промотивну комуникацију у свим облицима (представљање, рекламирање).

Маркетиншка понуда школске библиотеке може се односити на њен читаонички простор, њене пројекте истраживачког учења или културне и рекреативне програме који се нуде у сарадњи са појединим наставницима или колегама библиотекарима, као и спољним сарадницима. Тиме и сама библиотека постаје значајан школски маркетиншки фактор, односно „културни бренд“ школе.

У садржајима које библиотекар ставља на увид члановима библиотеке и школској јавности (укључујући и родитеље ученика, наставнике, Управу школе) треба јасно дефинисати најважније информације о организацији рада библиотеке у току године. То се односи како на уочљивост и приступачност Плана и програма рада школске библиотеке, тако и на прецизност оних актуелних обавештења везаних за текуће активности, начин и услове коришћења грађе, правила понашања, права и обавезе чланова библиотеке, радно време, тренутно одсуство...

Изградњи *имиџа* школске библиотеке као *културног бренда* школе (па и локалне заједнице) доприносе и друге активности: укључивање у програме јавне (градске) библиотеке, културна акција на градском нивоу, сопствена рубрика у школском листу, простор на школском сајту, засебна интернет-страница...

Медијска промоција библиотеке део је промоције саме школе, а промотивна слика школе јесте и слика библиотеке. Поред учешћа у припреми

промотивног материјала (обавештења и позивнице за Дан школе, награде ученицима, најбољим читаоцима и слично), писања прилога за лист и сајт школе, библиотекар учествује у представљању школе на културним и јавним градским манифестацијама. У оквиру неке од школских приредби могу се похвалити најбољи читаоци и одељења са највећим бројем позајмљених књига, а у школском листу и на сајту могу се дати збирни подаци, или представити реализоване активности у библиотеци.

Унутрашњи и спољашњи изглед библиотеке је од велике важности за чланове библиотеке и њихов осећај припадности. Отуда потреба да се простор библиотеке учини пријатним, допадљивим, отвореним и приступачним за све, са довољно разноврсних могућности у погледу стицања знања, добијања информација, игре, забаве, активног одмора и дружења ради разговора или разоноде. Тиме се постиже препознавање специфичности библиотеке у односу на друге школске просторе, и утиче на стварање позитивне представе о вредности библиотечких збирки, простору библиотеке у оквиру школе као целине, њеним програмима, условима за рад и учење.

Читаоница библиотеке може да буде средина у којој се препознаје, цени и вреднује залагање ученика у свим сферама наставног и ваннаставног рада. Тако се у простору библиотеке могу организовати мале пригодне свечаности награђивања најбољих ученика школе, литерарних и ликовних стваралаца, представљати зборници књижевних радова, као и нови бројеви школског часописа.

Као и школа којој припада, библиотека треба да поседује свој, јединствени визуелни идентитет, али, евентуално, и онај виртуелни, преко блога – сајта. Добро осмишљен школски или библиотечки сајт представља виртуелни библиотечки пулт. Истовремено, сама школска библиотека постаје медиј новог времена, јер њени чланови и не морају бити у физичком простору читаонице, уколико постоји њено виртуелно присуство на интернету, односно на интерактивном блогу школске библиотеке/школе. Самим тим, визуелни идентитет школске библиотеке бива проширен, надограђен и оплемењен новим изражајним могућностима дигиталног доба.

2.7.3. Документациони и архивски послови

Свака основна школа, као примарна васпитно-образовна установа, у протоку времена формира документационо-архивску збирку која прати континуитет васпитно-образовне делатности школе, сведочећи о генерацијама ученика и наставника, као и њеног ваннаставног особља. На тим основама она гради сопствени културни и друштвени идентитет, као традиционалну вредност коју ће наследити и даље неговати следеће генерације ученика и наставника.

Архивска делатност је сродна библиотечкој и обе су зачете у истоветном историјском времену и друштвеним околностима, из потребе да се прикупе, среде и сачувају производи људског духа какви су, на пример, државно-правни документи и писани споменици културе. Тако се значајна архивска грађа може пронаћи у библиотекама, а традиционална библиотечка грађа у личним, градским и државним архивима (често у рукопису и необјављена).

Како се културно-архивска функција школске библиотеке односи и на бригу о културном наслеђу, и школски документи из минулих времена могу се посматрати као историјски и културолошки вредни артефакти: сачувани писани извори о раду школе од оснивања, дневници, пројектно-градитељска документација, фактуре, платни спискови школског особља, извештаји о раду школе, обавештења, дневници рада, записници са наставничких већа, састанака Савета родитеља и Школског одбора, зборници литерарних радова ученика, некада коришћени уџбеници, пописи инвентара...

Све оно што остаје као траг реализованих појединачних и колективних школских активности (у писаној, а потом и аудиовизуелној и електронској форми) има велики значај, као драгоцен извор података за истраживаче локалне просветне и културне историје, али и за практичну припрему промотивног материјала, монографија и филмова о укупном раду школе кроз историју (или пак о значајним члановима наставничког колектива и бившим ученицима школе).

Педагошку документацију у ширем смислу сачињавају сви документи који говоре о целини васпитно-образовног процеса у школи: програми рада школе по предметима, планови актива и школских служби, тимова и органа, анализе и извештаји стручних служби, извештаји о оствареним јавним, спортским и културним манифестацијама. Поред писаних докумената, она укључује и некњижни материјал/грађу: фотографије, слике, цртеже, филмске траке, аудио и

видео-траке, компакт-дискосе. У библиотечком фото-филмском архиву су сачувани важни догађаји из живота школе: ту су фотографије ученика и одељења, наставничког колектива, телевизијски, филмски и видео-прилози, снимци свечаних академија и приредби, спортских сусрета, наставних часова, састанака секција, посета ученика и наставника сајмовима књига и науке и технике, гостовања песника, наступа школских хорова, ђачких и наставничких екскурзија, стручних скупова на којима су учествовали наставници... Педагошка документација обухвата и школске новине (комплет) у штампаној и електронској форми, као и предмете који на симболичан начин обележавају значајне догађаје из живота школе (пехари, медаље, плакете, модели, поклони других школа).

Библиотека основне школе није директно повезана са дидактичком и методичком документацијом, пошто она припада областима рада појединих актива и стручног сарадника педагога. Дидактичку документацију чине средства верификације васпитно-образовне делатности, а односе се на сам наставни процес; она садржи податке о разредној и предметној настави, подели часова и подели ученика на одељења, годишње оперативне планове, као и анализе остварених резултата (оцењивање, тестови, анкете), чему се у наше време придружују и фотографије и видео-снимци часова и ваннаставних активности. Временом, ова документа постају део културне архиве библиотеке.

Методичка документација се односи на конкретну реализацију наставних часова: она укључује писане скице припрема наставних јединица и додатне материјале (индивидуалне образовне планове за поједине ученике, на пример), као и наставна средства; рецимо, то је и дечја штампа, која је уједно део библиотечке збирке часописа. Од великог значаја може бити залагање и труд библиотекара (као документационог стручњака и некога ко брине о школској културној архиви) да направи селекцију и класификује постојећа оперативна педагошка докумената, притом полазећи од њихове информативне, меморијалне и научне вредности. Тако у библиотечкој бази докумената могу бити вредни методичко-дидактички прилози, огледни и награђени часови (са снимцима и фотографијама, презентацијама, писаним припремама), прикази успеха ученика школе у ваншколском окружењу, фотографије и снимци значајних посета школи, гостовања представника школе на јавним медијским сервисима, извештаји са излета и летовања, ученичких и наставничких екскурзија, организованог боравка ученика у школи у природи, концерата и позоришних представа.... Ове послове

библиотекар може успешно да обавља само у дужем континуираном раду и у сарадњи са стручним већима наставника, педагогом и директором школе.

И стручни сарадник библиотекар мора поседовати прецизну евиденцију о свом раду, која се води на стандардизованим обрасцима, али и оним другим, помоћним, које осмишљава он сам у складу са потребама, у циљу боље прегледности пословања.¹⁹

Поред глобалног (годишњег) и оперативних планова рада, стандардне инвентарне *Књиге монографских публикација*, инвентарских листова периодике и аудиовизуелних извора, штампаних и електронских каталога, читалачких картона, обавезног *Кућног реда библиотеке*, могу се креирати и месечни статистички прегледи коришћења извора по одељењима, месечни извештаји о остварености програма, табеле о дистрибуцији дечје штампе, спискови са подацима о броју и врсти уџбеника који се ученицима позајмљују на коришћење током целе школске године, спискови са насловима новонабављених информационих извора, тематске библиографије.

Књига инвентара за монографске публикације, најстарији сачувани примерци књига из библиотечког фонда, стручни и уметнички радови наставника школе, спискови награђених ученика школе – такмичара на регионалном и државном нивоу, плакати са најавама позоришних и филмских представа које су гледали ученици школе, па и сачуване карте са тих културних догађаја, синопсиси приредби и рецитала... – сва ова документа са протоком времена постају део културне архиве школе. Њен саставни део чини и *летопис школе*, који се води у континуитету и објављује на интернет-страни школе, а садржи прегледан и сажет опис значајних догађаја у школи и околности у којима се одвијао васпитно-образовни рад у претходној школској години. У њему се дају информације о променама у организацији наставе и школског живота, структури наставничког колектива, подаци о значајним посетама, резултатима које су постигли ученици и наставници школе, учешћу у пројектима...

Стручни сарадник библиотекар укључен је у дугорочне и краткорочне школске и међушколске програме педагошких истраживања која имају за сврху

¹⁹ Послови документације у школској библиотеци регулисани су одредбама *Правилника о свим облицима рада стручних сарадника (библиотекар)*: IX Вођење документације, припрема за рад и стручно усавршавање, што обухвата следеће активности: „1. Праћење и евиденција коришћења литературе у школској библиотеци; 2. Вођење документације о раду школске библиотеке и школског библиотекарa – анализа и вредновање рада школске библиотеке у току школске године.“ (*Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника*, Службени лист РС, бр. 5/2012).

даљи развој образовно-васпитне теорије и праксе, или пак самостално систематски планира и конкретизује истраживања у циљу унапређења свог рада и испуњења функције коју библиотека има у оквиру школског амбијента. Томе служи и дневна, месечна и годишња статистичка евиденција, којом се сагледавају ритам позајмљивања грађе по ученику, одељењу, разреду, као и периодични пописи које у библиотеци врши школска комисија. Од користи за будуће истраживаче праксе школског библиотекарства и историје образовања јесу истраживања која врши сам библиотекар, као и упоредни прегледи остварених месечних активности библиотекара и други извештаји и анкете (значајне и за потребе Матичне службе јавне библиотеке). Понеку коцку у том мозаику слике времена даће, рецимо, и преглед коришћења наставних средстава која се налазе у медијатечком делу библиотеке (пројектори, графоскопи, музички разглас), спискови наставника, прегледи дежурстава, стручних излагања на наставничком већу....

Изабрани примерци педагошке и културне документације (као и збирка новинских чланака из дневне периодике, везаних за активност школе, или комплет школског листа) могу бити део малог музејско-меморијалног простора у оквиру читаонице – библиотеке.

3. КОРИШЋЕЊЕ БИБЛИОТЕЧКО- ИНФОРМАЦИОНИХ ИЗВОРА У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

3.1. УЦБЕНИЧКА ЛИТЕРАТУРА

Библиотеке у образовним установама су још од првих у историји познатих просветних система (у Индији, Кини, Месопотамији, Египту) егзистирале као колекције списа и књига у функцији наставних средстава, односно уџбеника. Оне су то и данас, и поред тога што се са упливом белетристичке књиге и научно-популарне литературе за младе и појавом електронских извора информација умногоме изменила структура библиотечког фонда. Школске библиотеке су настале као резултат недостатка довољног броја уџбеника за све ученике, дакле из практичних разлога, али и због немогућности да се до њих дође у отежаним условима дистрибуције или њиховог умножавања.

Традиционални штампани извори образовних информација и основне књиге из којих се стичу употребљива теоријска и животна знања – уџбеници су незаменљива наставна и педагошка средства, драгоцене у редовној школској настави и самосталном раду ученика. Због свог општедруштвеног значаја, уџбеници морају одговарати одређеним стандардима савременог образовања, па се њихов садржај, процедура припреме и израде, стручно-критичко вредновање, начин дистрибуције и коришћења у наставној пракси прецизирају посебним законским и подзаконским документима.²⁰

Под уџбеником се, према *Педагошкој енциклопедији*, подразумева „књига у којој су знанствени или стручни садржаји посредовани кориснику посебно уређеним дидактичким инструментаријем, зависно од циљева одгоја и образовања, психофизичке зрелости корисника којему је намијењен те посебних задатака наставног плана и наставног програма, односно школе или нивоа образовања. Оно што уџбеник издваја из реда осталих школских књига које се

²⁰ Према *Закону о уџбеницима и другим наставним средствима*, уџбеник је „...основно и обавезно дидактички обликовано наставно средство, у било ком облику или медију, које се користи у образовно-васпитном раду за стицање знања, вештина и формирање вредносних ставова и развој интелектуалних способности ученика, чији су садржаји утврђени наставним планом и програмом и који је одобрен у складу са овим законима.“ (*Службени гласник РС*, бр. 72, 2009)

искориштавају у процесу одгоја и образовања састоји се у чињеници да је уџбеник масовна, основна и обавезна школска књига.“ (Педагошка енциклопедија, 1989: 472) Ученици ће текстове (садржаје) који се налазе у уџбенику моћи да читају и анализирају у неизмењеној форми онолико пута колико им је потребно за њихово разумевање и критичко поимање (за разлику од учитељевог/наставниковог излагања, које ће чути једном или неколико пута).

Савремени школски уџбеник мора испунити прецизно одређене захтеве, везане за утемељеност на наставном програму и остваривост општих и посебних образовних и васпитних циљева: својом садржином, структуром, дидактичком усмереношћу на ученика, примереношћу узрасту, интерактивношћу, практичношћу у односу на реалан живот, графичким окружењем, дизајном... (Ивић, Пешикан и Антић, 2008). Од велике је важности и језичко-стилска примереност, јер уколико тога нема постоји могућност појаве сметњи у разумевању прочитаног, јављања *језичког комуникацијског шума*. Истовремено, сваки уџбеник је резултат особених методичко-методолошких поставки, специфичне ауторске концепције, личног схватања законски прописаног наставног програма; отуда не постоје два истоветна уџбеника, ни у погледу структуре, избора садржаја наставних тема, дидактичке апаратуре, или ликовно-техничких решења.

Са тенденцијом функционалног повезивања и прожимања наставних области (међупредметне корелације), садржаји модерних уџбеника све више се прилагођавају потреби стицања мултидисциплинарног знања. Њихови аутори воде рачуна и о вертикалној повезаности градива у оквиру јединственог наставно-научног подручја, тако да се наставни садржаји из сваког разреда програмски настављају на оне из претходног, чинећи тако логичну целину.

У савременом образовању приметна је тежња да се ученику омогући самостално стицање знања, а не проста трансмисија наставног градива прописаног програмом. Захваљујући томе, уџбеници новијег времена побуђују интерактиван сараднички однос и помажу ученику *да научи да учи*, да буде што више ангажован у истраживању света око себе и промишљању сопствене стварности. Таквим методолошким поступком у изради уџбеника дошло се и до модела уџбеничког комплета који је дидактички усмерен према ученику као активном учеснику васпитно-образовног процеса.

Данас поред оних уџбеника чији је читав садржај у једној књизи (целовитих) постоје и радни или „разгранати“ уџбеници, који ученицима пружају могућност за свестранију активност и истраживање које није ограничено чврстим захтевима наставног програма и самог наставника. Тиме се појам „уџбеник“ проширује на *уџбенички комплет*, кога поред основне књиге чине и друге уџбеничке јединице у комплекту: радне свеске, вежбанке, практикуми, тестови, табеле, карте...

Нову концепцију уџбеничког комплекта сачињеног из више свезака разматра на следећи начин Биљана Требјешанин: „Ови комплекти су укључивали уџбеник, као основну координирајућу књигу, радну свеску, свеску са контролним задацима за самоевалуацију ученика и приручник за наставника који је директно повезан са споменутиим компонентама комплекта, за разлику од приручника за предмет, независно од уџбеника, какви су раније штампани. Реч је, дакле, о књигама које заједно треба да чине целину, да чине културно-потпорни систем у оквиру којег свака књига треба да оствари специфичну функцију у подупирању развоја и учења с разумевањем.“ (Требјешанин, 2009: 19)

Саставни део савременог уџбеничког комплекта су и методички приручници за наставнике, који синхронно прате сваку наставну јединицу, служећи учитељу/наставнику као подсетник и упутство за рад, и као основа за даљу припрему планираних наставних јединица. Ови методички приручници помажу наставницима у унапређењу наставе, доприносе рационалности и ефикасности у раду, уштеди времена и енергије. Сем што су у сагласности са коришћеним уџбеницима, у њима се може наћи много практичних савета, методичких сугестија и препорука, модела часова, помоћних тестова и вежби, примера решења проблемских ситуација и корелације са другим предметним областима.

Захваљујући додатним радним материјалима, ученици имају могућност самосталног рада, вежбања и проширења наставних садржаја; међутим, као потенцијални недостатак може се јавити управо преобиље информација, које могу скренути пажњу на неке споредне или необавезне податке.

Уџбеници српског језика у основној школи представљају трансформацију садржаја науке о књижевности и науке о језику у наставне садржаје, који ће бити усклађени са рецептивним могућностима ученика одређеног узраста (и претходних знања), уз поштовање основних педагошких и методичких принципа и естетских мерила.

Савремене читанке су методички осмишљене збирке обавезних и изборних текстова у складу са наставним планом и програмом; формирају се као систематичне и прегледне целине сачињене од тематско-мотивских кругова, иза којих следе прегледи пређеног (савладаног) градива, или пак садржаји књижевно-теоријског или стилистичког карактера. Сваки књижевни текст прате дидактичко-методичка упутства и питања којима се ученици мотивишу на критичко промишљање прочитаног, на супротстављање гледишта и тражење нових решења, чиме се у њима иницира процес изградње (конструкције) знања.

Иако првенствено намењена изучавању књижевности, читанка је истовремено и уџбеник српског језика, па је треба користити и у настави граматике, правописа и културе изражавања. Неке читанке често имају у свом садржају засебно издвојен *Речник непознатих речи*, или, још приступачније за ученике, објашњење мање познатих речи уз сам књижевни текст, са стране или испод текста, издвојено од њега у засебно поље.

Слична модернизација захватила је и језичке приручнике који се у својству уџбеника (у склопу уџбеничког комплета) користе и у наставном раду и за самостално учење. Граматички садржаји у њима прилагођени су школским потребама и изложени на прикладан начин и у примереном опсегу појмова. У радним свескама уз Читанку и Граматику налазе се додатни илустративни текстови, на којима се ученици могу вежбати; ту ће они писати домаће задатке или радити пробне тестове у циљу провере усвојености градива.

Естетска компонента представљеног садржаја не може се посматрати једино као резултат техничке уређености уџбеника српског језика (или његове декорације); данас се велика пажња придаје и новој едукативној улози и функционалној вези илустрације и фотографије са основним текстом. Ликовно-графичка симболика унутар приче или уз песму, биографске белешке о писцу, народне легенде и веровања која прате одређени појам – могу својом изражајношћу, директношћу и универзалношћу поруке чак задобити паралелну вредност са информацијом датом у основном тексту. Овоме се придружује наоко небитан елемент техничког уређења текста, везан за избор фонта, илустрација у тексту, формат и прелом текстовног материјала у уџбенику, врсту и дебљину папира, повеза. Од великог је значаја, на пример, насловна страница читанке, која својом ликовном изражајношћу и естетском поруком умногоме мотивише ученика и везује га за садржаје који се у њој налазе.

Поред традиционалне штампане форме уџбеника, у новије време појављује се и његова електронска верзија, која садржи истоветне текстове, илустрације и фотографије. У савременој настави српског језика користе се све више и звучне читанке које прате штампано издање, сачињене од књижевних текстова у интерпретацији драмских уметника. Електронске уџбенике библиотекар може чувати у својој медијатеци, и кад год је то потребно ставити их на располагање ученицима, учитељима или наставницима српског језика.

Добра сарадња библиотекара са учитељима и наставницима српског језика треба да се заснива не само на познавању наставних планова и програма, већ и на темељном увиду у уџбенике и приручнике који се користе у настави овог предмета, али и других информационих извора, као што су: енциклопедије, речници, белетристика за децу и младе, дечји часописи, мултимедијални и дигитални извори. Поред изабраних и у пракси коришћених уџбеника, у књижном фонду који је намењен наставницима постоји читав низ других, од стране просветних власти одобрених уџбеника осталих издавача. У времену када се концепције и садржаји уџбеника и приручника брзо мењају, у библиотеци би сем актуелних требало да постоји фонд раније коришћених уџбеника који би служили наставницима за припрему наставе, евентуално и ученицима за вежбање пред значајнија школска такмичења.

Збирка уџбеника у школској библиотеци (добитних углавном као поклон издавача) од велике је користи за одвијање васпитно-образовног процеса, јер их могу позајмљивати ученици слабијег материјалног стања, на коришћење током целе школске године. Поред тога, у многим школама и сами ученици дају библиотеци већ коришћене уџбенике, који им неће требати пошто су завршили разред и набавили нове, за следећи ниво школовања. У том случају библиотекар ће направити селекцију понуђених примерака, пробрати оне очуване и неоштећене (на којима није ни писано). Чак и када се ради о уџбенику који није изабран за актуелну школску годину, он може послужити за учење, истраживачки рад, часове додатне и допунске наставе – и то уколико га прегледају, препоруче и сами користе учитељи и наставници српског језика. Коришћени уџбеници се одвајају на посебно место у библиотеци, без стандардног библиотечног евидентирања и уписа у *Књигу инвентара за монографске публикације*, већ само са формалним означавањем власништва библиотеке.

3.2. РЕФЕРЕНСНИ ИЗВОРИ

Референсну збирку библиотеке основне школе чине монографске и серијске публикације које садрже актуелне и сажете информације стручног, научног или практичног карактера, или упућују на исцрпније изворе таквих информација. За разлику од јавне библиотеке, где постоје и различити примарни и секундарни извори, у школској су најзаступљенији терцијарни извори, као што су: енциклопедије, речници, лексикони, библиографије, водичи кроз музеје и туристички водичи, збирке географских карти и атласа, збирке историјских карти и атласа, дигитализовани и дигитални интерактивни атласи. Основна функција референсних извора у школској библиотеци је у томе да омогуће праћење и ретроспективно претраживање података из различитих животних и специјализованих области. То могу бити извори информација из већ заступљених наставно-предметних подручја (као што су српски језик и страни језици, географија, историја, технички и природно-математички предмети), али и из педагогије и психологије.

Ова библиотечка збирка од велике је користи за истраживачки рад у наставном процесу, учење и израду домаћих и посебних задатака у школској библиотеци. Структура референсних извора прилагођена је лакој и функционалној коришћењу, па су у њој информације логично распоређене, и дате једноставним и прецизним научним стилем; одреднице се обично проналазе кроз кључне појмове, азбучни или абecedни ред.

За многе референсне изворе карактеристично је застаривање података, услед објективних околности (нови догађаји, личности, нова тумачења, изворна научна открића, промена културне политике, правописа), па се сходно томе набавка ове грађе усклађује са променама у областима знања и са већим образовним потребама чланова школске библиотеке. Значајне и бројне новине у наставно-научним подручјима, појава нових појмова и све већи корпус научних референци имају за резултат периодично издавање ревидираних речника, правописа, нормативних граматика и енциклопедија. Како су то капитална дела сваке националне културе, њих стварају институције и установе од националног значаја: академије, лексикографски заводи, институти, национална библиотека.

Основни и најкоришћенији део референсне збирке школске библиотеке – енциклопедије дају кратке и прегледне информације о свим значајним, или појединим специфичним областима науке, уметности и живота уопште: „Као референтне публикације, енциклопедије на сажет, систематичан и јасан начин, алфаветским редом (алфаветска енциклопедија) или по предметима који су у одређеној логичкој вези (системска енциклопедија), дефинишу и образлажу научне појмове у виду одредница. Енциклопедијске одреднице садрже историјат проблема, најважније податке и најновија тумачења, уз објективан приказ и документацију о литератури.“ (Кундачина и Банђур, 2007: 21)

Садржај енциклопедија чине кратке научно проверене информације о конкретним темама и појмовима из неке области знања, систематизоване (распоређене) по азбучном или абецедном реду. Осим тога, оне пружају и упућивања на друге изворе података (литература), тако да читалац може даље трагати за новим и подробнијим информацијама о одређеној теми или проблему. У основној школи користе се разноврсне дечје енциклопедије, научно-популарне публикације намењене деци и омладини; у њима су на прикладан начин обрађена различита научна и тематска подручја, (као и друге области живота и рада), примерено потребама наставног процеса и узрасту ученика. Поред оних општих (Дечја енциклопедија,²¹ Дечје свезнање, *Шта, како?...*), библиотека основне школе може да поседује и тематске енциклопедије, као што су: Спортска енциклопедија, Енциклопедија животиња, Илустрована енциклопедија проналазака, Енциклопедија ликовних уметности... Школске библиотеке треба да буду снабдевене и специјализованим енциклопедијама које се баве језиком – за коришћење на часовима језика и културе изражавања, припрему такмичара и рад школских секција (пре свега лингвистичке, литерарне, новинарске и драмске).

Са појавом интернета, традиционалне штампане енциклопедије бивају надограђене електронским верзијама (онлајн издање), које пружају не само могућност преузимања, већ и тренутног штампања електронског материјала. Оне садрже све оно што постоји и у штампаној форми, уз додатне аудио и визуелне садржаје. Данас улогу базе референсних извора све више преузимају специјализоване библиотеке или веб портали, који чине део глобалне виртуелне базе информација, односно велике светске библиотеке на интернету.

²¹ Прва позната енциклопедија за децу јесте дело чешког педагога Јана Амоса Коменског *Orbis Pictus* (Свет у сликама), које је објављено 1638. године.

Од велике важности за одвијање наставе српског језика и рад секција јесу речници. Сам појам *речник* везује се за оне публикације које се баве речима, њиховим пореклом и творбом, значењем, начином коришћења, везама са другим речима. У општем смислу речи, речници садрже кратко тумачање неког појма из одређеног лексичке области: „Речник је приручник који даје попис речи једног или више језика, обично алфабетским редом, заједно с информацијама о њиховој ортографији, изговору, граматичком статусу, значењу, пореклу и употреби.“ (Кристал, 1995: 108)

Савремени речници пружају проверене научне информације о речима и правопису; могу бити везани за развој националног језика, или да буду специјализовани (речници савременог матерњег језика, дијалектолошки речници, речници синонима, речници жаргона).

Слични речницима су и лексикони, који представљају специјализацију и продубљивање енциклопедијских одредница. Такви су на пример, речници књижевних термина, термилошки речници везани за специфична подручја науке или уметности (археолошки, филозофски, технички, педагошки), библиографски речници типа *Ко је ко?* и специјализовани енциклопедијски речници.

Из целине програмских садржаја предмета Српски језик у основној школи могу се издвојити они који се директније везују за коришћење извора из референсне збирке: „...развијање потребе за књигом, способности да се њоме самостално служе као извором сазнања; навикавање на упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу.“ (*Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања*, 2010)

Још од другог разреда (у области *Усмена и писмена вежбања: Служење речником и енциклопедијом за децу и писање сопственог речника*) полази се од задатка да ученици уоче разлику између референсне збирке и остале штампане грађе у библиотеци (књижевна дела, часописи). Пошто учитељ (или библиотекар) објасни и покаже технику коришћења речника, може уследити провера схваћеног и практичан рад ученика. У трећем и четвртном разреду се, у оквиру области „Књижевност“, обрађује наставна тема *Научнопопуларни и информативни текстови*, а у оквиру ње наставна јединица под називом: „Избор из књига,

енциклопедија и часописа за децу“. У петом и шестом разреду, у области *Правопис*, предвиђена је наставна јединица: „Навикавање ученика на коришћење правописа (школско издање)“. У области *Језичка култура*, у седмом разреду, обрађује се наставна тема *Усмена и писмена вежбања/Лексичке вежбе: Коришћење речника српског језика*. У осмом разреду се, сагласно захтевима наставног програма, коришћењу речника посвећује више пажње, али и другим елементима који се односе на проучавање текста (област *Језичка култура: Усмена и писмена вежбања/Лексичке вежбе* – прикладна употреба апстрактних речи и речи из интелектуалног речника ради прецизног и ефикасног изражавања током расправе. *Употреба сликовитих речи ради ефектног изражавања у репортажи. Коришћење речника српског језика. Коришћење индексом, појмовником и библиографијом*).

Један од могућих задатака васпитно-образовног рада библиотекара са ученицима јесте објашњавање значаја и употребне вредности референсних извора, њихове намене да дају додатну информацију о неком појму, преко онога што већ постоји у школским уџбеницима. Они тиме стичу навику да користе специјализована референсна издања, као проверене информационе изворе систематизованих научних чињеница. Полазећи од конструктивистичког начела изградње знања, библиотекар обучава и подстиче ученике на самостално и сврсисходно коришћење референсних извора, са основним циљем: **пронаћи, одабрати и употребити информацију**. (*Правилник о наставном програму за осми разред основног образовања и васпитања*, 2011)

Ученици старијих разреда треба да схвате научну заснованост информација из референсне збирке, као и да разликују основне врсте ове грађе, према садржају, обиму и стручном опсегу. Потом, треба да усвоје и технику (методологију) коришћења ове литературе, и то по датом садржају, индексу појмова, кључним појмовима, редоследу одредница према азбучном (абecedном) реду.²² На пример, они у књижевном лексикону могу доћи до допунских информација о писцу чије дело обрађују као лектиру, или ће пронаћи објашњење одређених теоријских појмова везаних за структуру дела или књижевне ликове.

²² Хрватски методичар Стјепко Тежак на овај начин одређује задатке ученика у практичном раду са речницима: „Рјечничке или лексикографске вјежбе обухваћају рад с рјечницима: успоређивање рјечника (школски рјечник насупротив повијесном или етимолошком, једнојезични рјечник насупротив вишејезичном итд.), истраживање методологије различитих рјечника (граматички подаци, начин објашњавања значења, примјери, фразеологија, натукнице, приказ рјечничког чланка).“ (Тежак, 1996: 387)

3.3. КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ, КЊИЖЕВНО- НАУЧНА И НАУЧНО-ПОПУЛАРНА ПРОЗА

Као традиционални облик библиотечке грађе, главнину књижног фонда библиотеке основне школе сачињавају колекције обавезне и изборне лектире. То су већином класична дела светске и националне књижевности која припадају подручју књижевности за децу и младе, намењена слободном коришћењу од стране ученика, у циљу задовољења њихових читалачких интересовања. Поред опуштања и забаве, читање као ваннаставна активност ученика у читаоници библиотеке (или код куће) предуслов је разумевања и самосталног проучавања књижевноуметничких дела сложеније структуре и већег обима. Тиме се на индиректан начин омогућава извођење квалитетнијег васпитно-образовног рада и реализација програма наставе српског језика, чији је циљ да ученици, између осталог, „...уознају, доживе, и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине.“ (*Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања*, 2010)

Према уобичајеном одређењу, *књижевност за децу* чине литерарна дела намењена најмлађима (деци), а одликују се садржајем и језиком који су прилагођени дечјој рецепцији. Међутим, данас се због померања узрасних граница и разлика у поимању примерености појединих дела за дечју и тинејџерску читалачку публику – све више користи термин *књижевност за децу и младе (омладину)*, а опстаје и традиционални, донекле непрецизни и двосмислени назив *дечја књижевност*, који једноставно сугерише да ову књижевност стварају деца-писци, а не аутори који стварају за децу.

Књижевна дела писана за децу и младе морају поштовати психологију детињства и младости, полазећи од оног особеног, помало наивног доживљавања света, и често некритичког вредновања представљених догађаја и односа – јер за то млади читаоци не поседују довољно знања и животног искуства. Један од зачетника српске теоријске и критичке мисли о књижевности за децу и младе, Слободан Ж. Марковић, о дечјем доживљају књижевног дела износи овакво гледиште: „Читајући дело деца најлакше осете и сазнају себе, активирају се, поистовете се са оним што им је понуђено и надограде га уколико је у делу зрно

смисла или бесмисла јасно, подстрекачки изазвано и уколико одговара узаврелој, жедној и радозналој дечјој природи (мали, на изглед, парадокс – да је зрно смисла и бесмисла јасно, дакле да га деца као подстрекача јасно примају).“ (Марковић, у: Марјановић и Ђуричковић, 2007: 13)

Читање дела која су првенствено намењена деци и младима у функцији је њихове природне потребе да истражују и спознају животне токове у којима и сами непосредно учествују. За ученике старијих разреда основне школе врло је важно да кроз читање књижевноуметничких дела потраже путеве разрешења сопствених и групних проблема генерације којој припадају. Разумевање драматике стварног живота допринеће њиховом бољем прилагођавању разноврсним животним ситуацијама, препознавању и прихватању општих моралних и хуманистичких вредности.

У књижевном сагледавању специфичности дечјег света у различитим узрастним фазама развоја мора се, према Зорици Турјачанин, поћи од следећих рецепцијских полазишта:

Маштовитост, а затим емоционалност, оптимизам и хуманизам органски су састојци сваког писања намијењеног дјечи. Међутим, док у раној дјетињој доби елеменат маште, бајке доминира у упрошћеној црно-бијелој слици свијета, раст и нови простори искуства у другом старосном периоду подариће слици трећу димензију: дубину, права сазнања о стварном животу, плодове раних искустава у додиру са свијетом. Умјесто фантастичних тумачења непознатих појава, дјечју пажњу заокупља стварни живот, збир реалних појава, али носталгија за непознатим, егзотичним, необичним неће пресахнути. У другом старосном периоду дијете тражи да га књига узбуди, понесе, жели необичне пустоловине, несвакидашње згоде, јунаке који импонују снагом и духовним способностима. Дијете тражи јунаке са којима ће се идентификовати. (Турјачанин, 1978: 6)

Разматрајући еволутивне процесе у новијој српској књижевности за децу и младе, Тихомир Петровић њено *стваралачко зрење* и својеврстан препород везује за крај прве половине двадесетог века, налазећи да у том периоду долази до значајне промене у односу писца према младом читаоцу: „Хуманистички ангажован, дечји писац учи слободи и лепоти изражавања, разборитости и моћи запажања, ослобађа малог читаоца наслага које су сметња да се развије у слободног и правог човека; одгаја не дете, него његов књижевни укус.“ (Петровић, у: Марјановић и Ђуричковић, 2007: 127) Петровић сматра да књижевно дело за децу, уз задовољење одређених педагошких критеријума – делује васпитно, пружа сазнања и емоционално и искуствено обогаћује дечји живот, али да тај његов васпитни утицај мора произаћи из укупне уметничке

вредности, а не само из једног од елемената, педагошког или естетског.

Књижевности за децу и младе у нашем времену припадају остварења савремених аутора у којима се води рачуна о рецептивним способностима младих читалаца и њиховом културном и информационом окружењу, али се у њу све више укључују и дела писаца који припадају периоду српског реализма из друге половине XIX и са почетка XX века: романи *Хајдук Станко* Јанка Веселиновића, *Горски цар* Светолика Ранковића и *Бакоња фра Брне* Симе Матавуља, или приповетке Јанка Веселиновића, Лазе Лазаревића, Милована Глишића, Борисава Станковића... Иако писана за одрасле, ова дела су данас у наставном програму заступљена као дечја лектира, будући да својом уметничком вредношћу и постојаношћу превазилазе сопствено време и постају пријемчива и радо читана од стране актуелне младе публике. У светским оквирима то је случај са класичним књижевним делима прилагођеним младим читаоцима, као што су: *Одисеја*, *Илијада*, *Гарагантua* и *Пантагруел*, *Дон Кихот*, *Ромео и Јулија*, *Робинсон Крусo*, *Чича Томина колиба*, *Приче из старе ветрењаче*, *Зов дивљине*, *Алиса у Земљи чуда*, *Кроз пустињу и прашуму*.

Појам књижевности за децу и младе не може се данас сводити једино на тзв. књижевну белетристику, односно продукцију песама, приповедачке и романескне прозе за децу; она обухвата литературу намењену предшколском узрасту (где доминирају сликовнице) и нове прелазне жанрове у оквиру књижевности за децу и младе, попут басне, шаљиве приче, кратке приче, драме, поеме, путописа, афоризма, књижевно-научне прозе... О тој релативности поделе књижевности на врсте, односно на ону намењену деци и намењену одраслима, или о појави нових подврста у оквиру књижевности за децу и младе говори и чињеница да се појављују занимљиве међужанровске комбинације, па тако имамо пример прожимања књижевности и историје, географије, физике, биологије, математике, научне фантастике, психологије, спорта...

Данас у библиотекама наших основних школа лагано долази до постепене промене структуре фонда, и све већег присуства књижевно-научне прозе, којом се баве не само дечји писци, већ и научници који поред књижевног дара поседују и одређену педагошку културу и осећај дечјег света.²³

²³ Ради се о делима у којима се књижевним стилем обрађују деци интересантне научне теме или говори о животима великих научника: *Кроз васиону и векове* (Милутин Миланковић), *Моји изуми* (Никола Тесла), *Роман јегуље* (Михајло Петровић Алас), циклус *Загонетне приче* Уроша

Према Павлу Илићу, у књижевно-научну прозу „спадају она дела која за предмет обраде имају неки научни проблем, али је он обрађен на литерарни начин, а то су: дневници, мемоари, биографије, аутобиографије...“ (Илић, 1998: 460) У таквим делима „писци се држе научних чињеница, али према њима заузимају лични став, те се у тумачењу тих чињеница увек осећају њихове емоције и имагинација, због чега језичко-стилски израз у тим делима добија карактеристике књижевноуметничког стила.“ (*ibidem*)

Ученици млађих разреда се још на уласку у свет књижевности припремају за искорак из подручја класичног књижевног стварања за децу и младе, и усмеравају на пут од оног измаштаног, често бајковитог – према емпиријској стварности. Отуда један од задатака наставе српског језика у основној школи јесте и „... упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу.“ (*Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања*, 2010)

Све веће прожимање књижевних, научно-техничких и информативних форми изражавања захтева од учитеља/наставника српског језика одговарајући методички и методолошки приступ и подршку ученицима у разумевању оваквих текстова. Тиодор Росић указује на то да је за научно-популарни стил излагања карактеристичан дискурс разумљивији читаоцу или слушаоцу (у односу на стил научно-техничког текста, који одликује научне чланке, расправе, као и информативне и наставно-образовне садржаје речника, енциклопедија, лексикона, библиографија...), уз субјективност говорног израза и одређене уметничке вредносне елементе: „Научно-популарни текст одликује се управо емоционалношћу, инсистирањем на емоционалној страни излагања. Уместо научне сувопарности у излагању аутор научно-популарног текста посеже за метафором, метиномијом и за другим изражајним средствима, широко присутним у делима уметничког стваралаштва.“ (Росић, 2013)

Вук Милатовић сматра да се научно-популарним текстовима у различитим монографским или периодичним публикацијама мора поклонити значајна пажња, имајући у виду њихов подстицајни и едукативни значај за младе читаоце:

Петровића, *Задимљена историја и Мали зелени* (Раша Попов), *Душан на двору кнеза Лазара* (Слободан Станишић)...

Научно-популарни текстови тематски припадају разним дисциплинама и жанровима: астрономији, физици, математици, лингвистици, историји, научној фантастици, митологији итд. Могу се наћи у књигама, енциклопедијама, новинама, часописима и другим публицистичким делима. За ту врсту текстова није битан доживљај већ занимљивост научног сазнања, једноставно изложена информација о неком научном питању. Научно-популарни текст тако треба и читати – откривати у њему одређена научна сазнања, размишљати о њима, упоређивати их с другим сличним сазнањима, класификовати их. Ти текстови су веома подстицајни за стваралачко размишљање, за подстицање маште и асоцијативног начина размишљања. Њихова функција је много шира од основне количине података и чињеница по којима су препознатљиви и због чега се обично читају. (Милатовић, 2008: 6–7)

Овој прелазној форми припадају и дела којима се врши популаризација психологије и здравственог васпитања, односно књижевних остварења са развојно-психолошком и здравственом тематиком. Библиотека је погодно место да се у миру и одређеној скровитости дође до важних информација о сопственом телу, физичком развоју, о болестима зависности и поремећајима понашања, а да извор информација буде деци прилагођена популарна научна литература.

Говорећи о својим мотивима да напише „Књигу за сваког дечака“ (која је комплементарна са претходно објављеном „Књигом за сваку девојчицу“), Виолета Бабић истиче:

Одлучила сам да напишем *Књигу за сваку девојчицу* пре свега зато што сам је носила у глави од свог детињства, а нико је није написао све док је нисам написала ја. Желела сам да својим књигама младим генерацијама објасним све оно што мени није било јасно онда, кад сам сама била у њиховим годинама... Књиге сам наменила свој деци у тешком периоду одрастања... Многи родитељи не желе да разговарају о томе, а већина и не зна како да приђе детету и започне разговор о пубертету, развоју или сексу. Углавном пусте да све тече својим током, па се такве теме ретко кад и начну. Приметила сам да родитељи увек за своју децу мисле да су мала и да њихове ћерке или синове *то* не интересује. Не могу да прихвате да им деца расту и да их, наравно, занима и оно за шта су они сигурни да их не занима, јер *то још није за њих*. Срећом, ту су моје књиге које ће помоћи хиљадама деце да лакше уђу у пубертет и из њега изађу без траума. (Пенков, *Књиге за све дечаке и девојчице*, 2013)

Неки од задатака наставе српског језика, повезани са функцијом библиотеке као сегмента васпитно-образовног процеса, јесу и: “...уознавање, развијање, чување, поштовање властитог националног културног идентитета на делима српске књижевности...“ (Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања, 2010)

Свестан важности адекватног и квалитетног приновљења библиотечног фонда, библиотекар настоји да прати актуелна књижевна збивања, а посебно она на плану књижевности за децу и младе, како би члановима библиотеке обезбедио нову и вредну литературу (пре свега домаћих аутора), и то ону која може послужити као допунски избор за лектуру. Притом пажљиво ослушкује потребе својих читалаца, остварује комуникацију са издавачима, сам чита новообјављена дела и проверава личне утиске кроз критичке осврте у књижевној и педагошкој периодици, како би на време припремио и реализовао набавку.²⁴ Уколико се због привлачења нових читалаца и задовољења потреба дела чланства школске библиотеке набављају и дела мање књижевне вредности (и она писана једноставнијим и пријемчивијим стилем), треба их имати у оптималном броју.

Од посебне су важности књиге за почетно читање, намењене првацима, забавна белетристика за децу и књиге за ученике који имају проблеме са разумевањем прочитаног (и онима са посебним образовним потребама). Зато би квалитет ових књига требало да буде на довољно високом нивоу и у погледу графичке опреме, илустрација, дизајна корица, формата, броја страница, прегледности и читљивости текста, величине слова, избора фонта. То ће недовољно мотивисаном и спремном читаоцу омогућити брже и лакше савладавање потешкоћа које има са рецепцијом књижевног дела, са превазилажењем страха од књиге. При избору пригодних илустрованих књига, сликовница и стрипова за најмлађе читаоце библиотекар сарађује са учитељима и наставницима ликовне културе, као и са школским педагогом.

3.4. ЧАСОПИСИ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ

У плану и програму предмета Српски језик у основној школи, у сваком разреду заступљене су наставне јединице из подручја новинарства. Њихова присутност на свим нивоима школовања произилази из једног од задатака наставе српског језика, који се односи на „... упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу.“
(*Правилник о наставном плану*, 2010)

²⁴ Према мишљењу Николе Цветковића, „...при избору књижевних дела за децу треба, пре свега, водити рачуна о уметничкој вредности и нивоу сваког остварења, потом о књижевно-историјском значају, као и о њиховој педагошкој функционалности и креативној употребљивости за стицање знања и развијање способности ученика.“ (Цветковић, 2003: 21)

Ученици млађих и старијих разреда се са дечјим часописима као изворима образовних информација упознају у континуитету, од првог до осмог разреда, у оквиру области *Говорна култура, Језичка култура, Граматика и Медијска писменост* (наставне јединице различитог назива и сличног садржаја, као што су: *Читамо у дечјој штампи; Дечја штампа – одабрани текстови; Листамо омиљене књиге и часописе; Хајде да направимо часопис; Прелиставамо странице дечје штампе; Читање информативних и популарних текстова; Занимљиве странице дечје штампе; Писање обавештења, најаве догађаја, интервјуа; Стиллови јавне комуникације – публицистички, научни, административни; Претраживање електронских извора информација ...).*

Серијска (периодична) публикација представља „...публикацију чије се излагање наставља у одређеним временским размацима. Оно што је заједничко за све ове публикације је да трајање њиховог излагања није унапред ограничено нити одређено (као код омеђених публикација). Периодичне публикације излазе у свескама или књигама које имају нумеричке или хронолошке ознаке.“ (Јокановић и Чукић, 1991: 19) Иако се у школској библиотеци могу наћи и друге врсте периодичних издања (зборници, аламанаси, календари, дневне новине, стручни часописи), најзаступљенији су часописи за децу и младе.

Серијске публикације за децу и младе имају важну васпитно-образовну, информативну, културну и рекреативно-забавну улогу. Сваки нови број часописа деца очекују са великим интересовањем, читајући у разреду, у школској библиотеци, у својој кући и својој соби, притом не сматрајући да је ово читање наметнуто, као школска обавеза, већ, напротив, да је растерећење и разонода (*разбибрига*). Прилози у дечјим часописима су писани на популаран начин, како би били ближи узрасту читалаца, младој читалачкој публици: то су углавном текстови информативног, образовног, књижевног и научног садржаја у поједностављеној форми, често исказани на забаван или тајновит начин. У тежњи да синхроно прате савремени живот, часописи за децу и младе садрже прилагођене интервјуе са деци интересантним личностима из света спорта, музике, филма, моде и забаве. У њима се све више појављују стручни прилози везани за школски и дечји живот, здравствено васпитање, за проблеме у одрастању, односе у породици и међу вршњацима.

Сем доминантних књижевних и забавних садржаја, ученици у часописима налазе додатну грађу за рад и учење, проширење својих знања из свих предметних подручја, па они могу послужити као допуна основној уџбеничкој литератури.

Указујући на све већу разноврсност садржаја, едукативност и пријемчивост дечјих часописа, Милутин Ђуричковић истиче:

У дечијој и омладинској периодици постоји мноштво записа, репортажа и путописа из пера разних аутора, писаца различитих периода и вокација, стилова и умећа, али са јединственом доживљајном целовитошћу блиском деци и младима. Читањем путописа, записа и репортажа деца и млади ће упознати много тога, а првенствено одређене детаље, занимљивости и сазнања из разних области, као што су: историја, географија, уметност, етика, психологија и, наравно, култура у ширем смислу те речи. (Ђуричковић, 2007: 45)

Квалитетним садржајима, отвореношћу, примереном комуникацијом и интерактивношћу, дечји часописи формирају верну читалачку публику и будуће сараднике, књижевнике, новинаре, уреднике. Поред тога што за њих пишу значајни писци за децу и младе, многи часописи пружају читаоцима могућност да дају предлоге, сугестије и критике, дописују се са Уредништвом. Млади ствараоци добијају шансу да по први пут објаве своје ликовне и литерарне радове; неки часописи расписују наградне конкурсе, организују књижевне фестивале и гостовања писаца у школама, испуњавајући тиме важну културну и васпитно-образовну функцију.

Поред информативних текстова у читанкама и уџбеницима из језика и културе изражавања, учитељима и наставницима српског језика су за наставну обраду журналистичких садржаја на располагању и одговарајући прилози из дечје периодике, као део библиотечке збирке. Ови новинарски текстови (вест, извештај, чланак, интервју, репортажа) могу послужити за увежбавање читања у млађим разредима, као и за упознавање са новинарском формом изражавања у старијим разредима. Од петог разреда, поједине текстове ученици могу да користе за учење, истраживање, израду домаћег задатака, за анализу или угледање у оквиру припреме чланова новинарске секције за креирање школског листа. Неки од тих састанака би се одржали у школској библиотеци, са циљем да се боље упозна и искористи њени фонд дечје периодике.

Значајну улогу у упознавању ученика са новинарством и неговању културе читања часописа може имати школски библиотекар. Он подстиче ученике на коришћење часописа и новина у школској читаоници (не само оних дечјих, већ и

дневних листова), а један од васпитних циљева који се тим путем остварује (уз промишљање прочитаног) јесте и неговање грађанског и општекултурног односа према друштвеној стварности. У договору са учитељем или наставником српског језика, стручни сарадник библиотекар може припремити представљање изабраног дечјег часописа, његово читање на часовима који су посвећени журналистици, а периодично и изложбу свих листова које библиотека поседује. Захваљујући могућности слободног приступа интернету, школски библиотекар може у оквиру наставних часова у библиотеци ученицима представити и електронске верзије дечјих часописа. У фонду библиотеке налазе се и примерци свих бројева школског листа који припрема новинарска секција, као и поклоњени (размењени) часописи других школа.

Набавка дечјих или књижевних часописа за школску библиотеку врши се у договору са активима учитеља и наставника српског језика, уз пружање прилике ученицима да и сами (преко школске библиотеке, евентуално са попустом за већи број примерака) купују изабране листове за лично коришћење. Примерци дечјих часописа стижу у читаоницу библиотеке на основу годишње претплате (која се финансира из наменских извора) и читају се само у простору библиотеке. Они се евидентирају у *Књизи инвентара периодичних публикација* и тако постају део фонда школске библиотеке. Када је учитељима и наставницима за обраду одређене наставне јединице потребан неки дечји часопис, они позајмљују библиотечки примерак на одређено време, или свој час изводе у читаоници библиотеке. Друга могућност набавке јесте да поједина одељење сама купују (поново преко библиотекара) један или више различитих дечјих часописа, па да купљени примерци остају у одељенској библиотеци и читају се током целе године. Они су у том случају власништво ученика, односно разреда који их је купио, па о куповини и коришћењу часописа рачуна води учитељ (наставник). Библиотекар је овде у улози посредника и дистрибутера часописа, односно онога ко повезује читаоце и учитеље (наставнике) са издавачем, а библиотечки фонд се обогаћује дечјом периодиком тек пошто се ученици одлуче, по преласку у виши разред или после истека одређеног времена (две, три године), да часопис поклоне библиотеци, за неке будуће генерације.

3.5. ЗВУКОВНИ, СЛИКОВНИ И МУЛТИМЕДИЈАЛНИ ИЗВОРИ

У школској библиотеци формира се посебна збирка звуковних (аудитивних), сликовних (визуелних) и комбинованих, мултимедијалних извора информација, који могу послужити као помоћна средства у настави српског језика и других наставних предмета, као и у слободним активностима ученика (у раду школских секција).

У традиционалном библиотекарству аудиовизуелни садржаји су раније укључивани у тзв. *некњижну грађу*, која је обухватала све оне разноврсне изворе у библиотеци који нису штампана књига или серијска публикација: звучне снимке на касети, грамофонској плочи и магнетофонској траци, филмове на класичној целулоидној траци, видео-снимке, микро-облике, визуелну грађу (дидактичка слика, фотографија, плакат, разгледница, графика, уметничка репродукција, карте за сајам књига, изложбу, концерт или утакмицу), визуелне пројекције (дијафилм, дијапозитив, графофолија), етнографске и културно-историјске материјале и предмете, грађу намењену слабовидим и слепим особама (текстови на Брајевом писму), *Монтесори играчке*, лабораторијски прибор, материјал за игру (шаховска гарнитура, домине), моделе, планетаријуме, бакрорезе, фотографије, музикалије, географске и историјске карте, атласе, глобусе, пластичне рељефне карте...

У циљу даљег спецификавања појединих збирки, у савременом јавном библиотекарству се термином *аудиовизуелно* обухватају „садржаји оних библиотечких колекција и услуга које се тичу звука, непокретних и покретних слика.“ (Трифунковић, 2012: 205)

Посматрано из аспекта школског библиотекарства, ученицима као корисницима омогућава се приступ неопходним изворима у најоптималнијим условима и уз стручну подршку одговорног лица, школског библиотекара. Могућност коришћења аудиовизуелне грађе се јавља као алтернатива за све оне који нису у прилици да користе штампане материјале или имају проблеме са видом. Тако се, у општим одредницама „Смерница за аудиовизуелну мултимедијалну грађу“, наводи да би требало повести рачуна о томе да се „осигурају информације у форматима који највише одговарају разноврсним потребама различите врсте корисника и који се морају јасно разликовати.“

(ИФЛА *Смернице за аудиовизуелну и мултимедијалну грађу у библиотекама и другим институцијама*, 2004)

Графички, ликовни и фотографски материјали са прегледним едукативним или уметничким садржајима и порукама одувек су ученицима били занимљиви и блиски, а најчешће су имали функцију допуне других информационих извора (жива реч, уџбеник, књига, часопис). Тако се и данас, у библиотекама многих основних школа, чувају збирке дијапозитива и графофолија, за приказ наставних јединица помоћу дијапројектора и графоскопа (на часовима граматике, али и код представљања књижевноисторијских и књижевнотеоријских класификација).

Захваљујући достигнућима савремене информатичке технологије, омогућено је смештање све већег броја штампаних и аудиовизуелних извора на нове носаче информација, чиме се традиционални медији постепено замењују новим (компакт и де-ве-де дискови, екстерни хард дискови, флеш меморије, дигиталне картице), због илустративности и убедљивости графичке информације.

Дигитализовање традиционалне библиотечке грађе знатно је допринело чувању и коришћењу образовних садржаја. Успостављањем контроле презентације образовног садржаја уз помоћ рачунара (са могућношћу успореног приказивања и поновног прегледања), пружа се прилика за поновљено и интерактивно учење и вежбање, односно још квалитетнију конструкцију знања ученика као императива савремене наставе. У том смислу, како се наводи у *Смерницама за школске библиотеке*, „...за обезбеђивање дуготрајног приступа установљено је неколико решења: 1) конверзија – је пренос докумената у аналогном облику у дигитални облик – на пример, стварање датотеке дигиталног текста с папирног документа употребом скенера како би се, најпре, креирала слика странице, а затим уз помоћ софтвера за оптичко препознавање знакова дигиталне датотеке. 2) освежавање је копирање докумената на носач сличне врсте како би се спречило уништавање докумената због пропадања на коме је похрањен.“ (*Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1/2005)

Говорећи о могућностима нових аудиовизуелних медија, Младен Вилотијевић примећује: „Школа може преснимавањем разноврсних телевизијских програма (о људима, животињама, биљкама, географским објектима, удаљеним пределима, уметничким приредбама) и набавком наставних филмова да створи богату видеотеку која ће јој служити као ослонац за организацију разноврсније

наставе. Важно је да ти видео материјали буду дидактички обликовани, да одговарају потребама наставног програма.“ (Вилотијевић, 431)

За почетне кораке првака у савладавању основне писмености од велике користи је да чују правилно изговарање појединих гласова, или да учествују у заједничким вежбама изговора, слушајући интерпретацију са савремених носача звука. Тако се у библиотеци, у договору са учитељем или наставником српског језика, могу организовати и часови слушања бајки у извођењу драмских уметника. Тиме се замењује наставников глас, али је, сем уочавања разлика у интерпретацији, много важније богаћење естетског доживљаја ученика, развијање њиховог осећаја за звуковне вредности матерњег језика и његовог поетско-прозног израза. Такође, при обради народних лирских и епских песама могу се користити пригодни музички материјали инспирисани овим мотивима, и презентовати видео-клипови, одабране филмске секвенце и делови снимљених концерата. Иако су заступљеније у настави музичке културе (па и географије и историје), композиције и народни музички мотиви (који ближе и потпуније карактеришу поједине културе и епохе) помажу ученицима да усвоје вредности језичког и књижевног израза и олакшавају разумевање књижевног текста (звучни записи интерпретације народних епских песама у извођењу савремених гуслара).

До пре петнаестак година, за емитовање снимљеног звука (гласа, музике) било је неопходно постојање одговарајућих носача звука, као дела библиотечког фонда: грамофонских плоча, касетофонских и магнетофонских трака. Презентовање аудио, филмских и видео садржаја остваривало се одговарајућом техничком опремом: грамофоном, касетофоном, аудио-плејером, видео-плејером, филмским пројектором (уз коришћење телевизијског или великог видео-екрана, односно платна за пројекцију, или зида учионице или библиотеке). Међутим, у савременим технолошким условима грамофонске плоче, касетофонске и магнетофонске траке замењују се дигитализованим носачима звука, односно аудио компакт дисковима, уз све веће ослањање на дигиталне изворе смештене на рачунару библиотекара.

Сликовни (визуелни) извори се могу оптимално користити као подршка настави српског језика у свим разредима основне школе. О њиховој практичној употребљивости у наставном процесу Милија Николић каже: „Цртежи, графикони и слике посебно су потребни оним наставним подручјима која су по садржају рационална и по природи вербална, те изискују посебну мисаону концентрацију и

брзо замарају ученике.“ (Николић, 1988: 489) Сматрајући да су визуелни извори у уџбенику (слика пејзажа, или портрет, илустрација мотива из књижевног дела), као и фотографије у амбијенту учионице и библиотеке веома подстицајни за ученике, Николић указује на то да „слике писаца могу да буду врло спонтан подсетник на књиге и читалачку потребу. Њих ипак не треба наметати ученицима, већ их „...ваља што чешће доводити у исто видно поље са текстом и књигом, тако да се нађу у перцептивној узајамности“. (*ibidem*, 63) Можемо се сложити и са његовим мишљењем да „увеличани портрети књижевника и научника на зидовима библиотеке стварају повољне радне околности, у којима као да окупљени великани прогреса сараднички присуствују у наставном раду и бодре млади нараштај.“ (*ibidem*) Николић поред тога истиче и *подстрекачку улогу* украсно исписаних мисли и афоризама из књижевних дела или извода из есејистичких промишљања великих писаца.

Сликовнице су прве праве књиге које се нађу у дечјим рукама, још у родитељској кући, а потом у вртићу и школској библиотеци. Отуда произилази њихов велики значај за изградњу индивидуалног читалачког укуса сваког ученика, као и повезивање са каснијим књижевним делима у пуном штампаном обиму (или њиховом екранизацијом у виду цртаних филмова). Деца у школској читаоници слободно прелиставају сликовнице из библиотечког фонда и присећају се садржаја које су слушали од родитеља, васпитача и учитеља, а притом није ни важно да ли су научили да читају нити да ли сликовнице садрже само илустрације или имају и мало текста.

Слика као визуелни приказ (репродукција, фотографија, разгледница, цртеж, графика, плакат, постер) побуђује у човеку низ естетских и психолошких реакција и асоцијација, што може бити искоришћено и у настави српског језика и процесима учења у школској библиотеци. Тако ученици старијих разреда могу добити домаћи задатак (остварив и у школској библиотеци, уз подршку стручног сарадника библиотекара) да направе наставне паное са изведеним језичким и правописним нормама, или графичким приказима класификација речи српског језика, гласовних промена, развоја књижевног језика, књижевне периодизације, поделе књижевних врста. Коришћење ових наставних средстава у значајној мери може олакшати разумевање књижевнотеоријских или граматичких чињеница, посебно оних захтевнијих, у старијим разредима основне школе.

На зидовима библиотеке могу се наћи слике и фотографије значајних писаца српске књижевности чија се дела обрађују у свим разредима основне школе. Сличну функцију имају и репродукције уметничких слика са историјским мотивима (на пример: *Сеоба Србаља* и *Крунисање цара Душана* Паје Јовановића, *Косовска девојка* Уроша Предића, или фото-монографија о Хиландару), календари са географским и књижевним мотивима, календари са фотографијама, цртежима или уметничким сликама српских средњовековних манастира (и њихових фресака). Уједно, то су препознатљиви мотиви и места одакле су многи српски књижевници добијали инспирацију за своје стваралаштво (Милан Ракић, Исидора Секулић, Васко Попа, Милош Црњански, Љубомир Симовић...). Свим тим се савремени ученик, представник нове генерације и припадник информационог друштва уводи у свет националне историје и културе, и тиме врши повезивање епоха и цивилизација.

Наставне јединице из области *Језичка култура* веома су погодне за обраду помоћу мултимедијалне презентације, посебно због могућности да се оствари интерактивно учешће ученика (кроз игру, квиз, решавање проблемског задатка, ребуса). Тако се обогаћивање основног текстовног материјала (за ученике често сувопарног и апстрактног) врши уметањем звукова, музике, илустрација, стрипа, видео-прилога... Ту је и могућност учења уз помоћ дидактичких игара (типа: *Учимо ћирилицу*, *Учимо латиницу*, *Видео-буквар*...). Новоостварена занимљивост и атрактивност садржаја има као резултат појачану концентрисаност и аудиовизуелну сензибилност ученика, што их подстиче на брже, лакше и сврсисходније усвајање знања.

У појединим приликама (обрада путописне прозе, животни пут писца, везаност за родни крај, мотивска инспирација) на часу српског језика може се користити и картографски материјал: географске и историјске карте и атласи, глобуси. За час књижевно-научне прозе потребна су пригодна наставна средстава као што су географске или историјске карте, шеме и скице догађаја (при обради путописа, мемоара и историјских записа). При обради дневничке прозе и новинске репортаже учитељима и наставницима српског језика на располагању су наставни филмови, разгледнице и фото-грађа која се чува у школској библиотеци или је доступна из других извора. (Илић, 1998: 461)

За објашњење појмова из света позоришта и филма могу добро доћи учитељу или наставнику српског језика поједини материјали из библиотечке

сликовне збирке тзв. „ситне штампе“: позоришни и филмски плакати, позивнице, рекламни и уметнички каталози, проспекти са изложби, карте за биоскоп или концерт, најавна гостовања писаца на књижевном фестивалу. Сачуване позивнице и плакати (понегде се користи и израз: „ефемера“) служе и као документ времена, за проучавање историјата школе или просветних и културних прилика у одређеном периоду. Захваљујући дигитализацији, ови материјали могу да се презентују у дигитализованом облику, а та грађа постаје лако доступна и ширем аудиторјуму (наставницима, родитељима), уз могућност представљања на изложбама меморијалног типа.

Учитељи и наставници српског језика су свесни употребљивости и корисности савремених мултимедијалних материјала, па их и сами креирају, а у томе могу рачунати и на стручног сарадника библиотекара, који ће се потрудити да им помогне у припреми презентација. Ако је потребно, корисну образовну и уметничку грађу библиотекар ће обезбедити путем међубiblioteчке размене, односно преузети од колега библиотекара из јавних и школских библиотека (као што су, на пример, презентације изложби поводом годишњица класика српске књижевности).

Прикупљање одговарајућих филмских и телевизијских материјала у функцији наставе српског језика требало би да буде у одговорности стручног сарадника библиотекара, као промотера медијске писмености и познаваоца методике наставе српског језика и књижевности. Библиотекар може снимити радио или телевизијску емисију о писцима чија се дела обрађују у редовној настави (то могу бити на пример, радио-драме *Капетан Џон Пиплфокс* Душана Радовића и *Биберче* Душана Ђокића). За потребе литерарне или драмске секције и часова додатне наставе библиотекар ће обезбедити снимке телевизијске емисија из културе у којима се говори о позоришним или књижевним фестивалима или сајмовима књига, или се интервјуишу познати глумци или писци, односно о њима се говори на неком стручном књижевном скупу (за потребе учитеља и наставника српског језика).²⁵

²⁵ Пример за ову могућност јесу доступни снимци из архива Радио Београда, великог броја телевизијских кућа, или грађа из фондова Народне библиотеке Србије.

3.6. ДИГИТАЛНИ ИЗВОРИ

Развој информационих и комуникационих технологија довео је до значајних промена у структури фонда библиотеке основне школе: захваљујући новим могућностима за примену у наставном процесу, електронска грађа са информативним, образовним и забавним садржајима намењеним ученицима увелико постаје његов стандардни део.

Од посебне је важности појава електронских (дигиталних) библиотека, које својим обиљем, разноврсношћу садржаја и форми све више надилазе конвенционалне библиотечке збирке. Некада удаљени и недоступни информациони извори сада се могу лако и несметано преузимати и тиме надомештати неактуелни и неадекватни фондови школских библиотека (које су све до почетка XXI века углавном чинили штампани материјали), с обзиром на нове истраживачке и образовне потребе генерација које припадају тзв. „информационом добу“.

О неминовности уласка нових технологија у наше библиотечко-медиајатечке центре писао је на самом крају прошлог века (1998) Бошко М. Влаховић: „Нема сумње да појава и технолошка достигнућа телевизије и компјутера представљају највећи цивилизацијски искорак двадесетог века. То, као и други научни и техничко-технолошки и културни прогрес, даје довољно разлога за закључак да је човечанство већ закорачило у етапу која је више година уназад у делима футуролога и других научника означавана различитим епитетима: *Постиндустријско друштво* (Данијел Бел), *Трећи талас* (Алвин Тофлер), *Технократска ера* (Збигњев Бжежински), *Информатичка агора* (Сајмон Норе) и др.“ (Влаховић, 1998: 19)

И Младен Вилотијевић предвиђао је (у исто време кад и Влаховић) да ће са појавом мноштва информационих образовних извора бити потребно да се изврши њихова брижљива акумулација и селекција. Ипак, он у улози *електронског ментора* не види школског библиотекара, иако сматра да ће библиотеке „...стално допуњавати постојеће садржаје новим у свим областима људске активности тако да ће представљати огромно складиште најразноврснијег људског знања. Кад се нађе пред обавезом да претражује огроман информативни материјал, ученик и студент ће користити помоћ електронског ментора. Овај ће, на основу

студентових питања, закључити који су му извори најнеопходнији и на њих ће га упутити... Улога електронског ментора је веома значајна. Он ће за потребе ученика – студента припремити додатне информације док овај ради на материјалу који је претходно добио. Фондови индексно структурисани омогућаваће менторима да имају потпун увид у материјал, да буду прецизни у избору и веома брзи.“ (Вилотијевић, 1999: 545)

Електронско издаваштво се данас појављује као равноправно са оним штампаним, и електронски извори информација постепено, али и све више замењују неактуелне и застареле књиге на полицама библиотека, па штампани облик више и није неопходан, и поред одређених предности које свакако поседује (физичка компактност, прегледност, природност материјала). Како наводи Борјанка Трајковић, данас у нашем електронском издаваштву постоје “бројне публикације намењене деци школског узраста и од велике су помоћи у савладавању обавезног градива из различитих предмета“, а овакав „мултимедијални приступ наставну материју чини привлачном и забавном, што доприноси да ученицима школа и библиотека постају занимљивије.“ (Трајковић, 2011)

У условима слободног или олакшаног приступа разноврсним информационим изворима посредством интернетских веза, тежиште библиотекарских активности на изградњи (формирању) збирки и омогућавању доступности фонда члановима библиотеке све више се помера према посредовању у коришћењу физичког фонда, али и оних удаљених, виртуелних извора. Библиотекар не само да познаје инфраструктуру, већ и умешно и рационално користи могућности интернета као *мреже мрежа*, преузимајући потребне изворе уз поштовање међународне законске регулативе и стандарда интернета. Он познаје функционисање интернета као система за проток („транспорт“) информација, у коме постоје јасно дефинисани услови, права и обавезе.

Као стручњак за организацију информација, библиотекар врши сакупљање релевантних података и групише их у један целовити систем, скуп који ће бити користан за ученика и његовог наставника. У ситуацијама када на интернету долази до хиперпродукције образовних информација (често и сумњиве вредности, па и потенцијално опасног садржаја), оваква улога библиотекара од све већег је значаја (а нарочито оног који ради у библиотеци основне школе).

На интернету постоји велики број сајтова који нуде бесплатна белетристичка дела појединих аутора (комплетна или по поглављима), која се могу одмах преузимати и одштампати. Од посебне је важности да су дела класичне и националне литературе у слободном приступу, и да се лако проналазе на сајтовима националних библиотека и других културолошких сајтова. У дигиталном облику могу се пронаћи и нова уџбеничка издања и методичка литература за учитеље и наставнике, а све популарнији су и образовни портали са великом понудом снимљених часова и лекција по званичном наставном програму.

Омогућавање приступа информационим изворима на интернету и њихово преузимање за потребе наставе постаје све важнија функција школске библиотеке, чему доприноси и развијена национална библиотечка мрежа и добра сарадња библиотекара са колегама из других библиотека (школских, градских). У новије време библиотекар основне школе се труди да у сарадњи са стручним активима створи банку методичких материјала за наставнике: припрема за часове, презентација, примера добре праксе у штампаном или електронском облику. Међу њима су и документарни образовни филмови и презентације које на интернет постављају сами просветни радници, учитељи и наставници. То могу бити и радови – вежбе ученика и наставника, додатни наставни материјали из свих предмета, сегменти са огледних и угледних часова. Систематско преузимање дигиталних извора који постају ресурс знања врши се према већ успостављеним критеријумима (функционална вредност садржаја, аутори, стручни ниво).

С обзиром на горенаведено, у новом технолошком времену и сам термин: „библиотечки фонд“ све више постаје релативан. Јер, школски библиотекар има у свом домену и онај виртуелни, електронски фонд – пошто је данас могуће чувати обиље библиотечког материјала на удаљеним серверима. Израз „библиотеке у облацима“ није више научнофантастична кованица, јер су данас оне постале стварност: трансмисија њихових садржаја сваким даном је олакшана, а папирна грађа бива замењивана дигитализованом, захваљујући савременим облицима преноса и читачима информација. Електронске књиге и чланци дистрибуирају се корисницима на све стране света, а мноштво извора је у режиму слободног приступа, без формалних ограничења (бесплатан материјал, који није заштићен ауторским правом), а у одређеној мери и са плаћањем, или уз минималне техничке услове (регистрација). Са друге стране, уколико је то предвиђено,

библиотекар треба да оствари контакт са носиоцем ауторског права и договори се о условима коришћења образовне грађе.

Постојање јединствене националне библиотечке мреже данас сваком школском библиотекару омогућава лако преузимање (позајмљивање) информационих извора са сајтова и блогова културних институција и установа, јавних, специјализованих или школских библиотека, званичних и независних образовних заједница, као и оних који потичу од појединаца. Притом, неопходно је још приликом преузимања извршити критичку селекцију и од мноштва понуђених едукативних материјала задржати оне за које се претпоставља да ће бити корисни. У конкретним околностима решавања одређеног наставног задатка, библиотекар ће преузете информационе изворе не само понудити ученику, већ ће и менторски подржати њихово коришћење.

Уколико постоје технички услови (одговарајућа опрема и довољно велики простор читаонице за боравак целог одељења), у библиотеци се могу организовати заједнички часови српског језика и ликовне културе. На пример, ученици би се упознали са врхунским делима светских уметника који су били инспирација књижевницима, или су користили исти уметнички мотив. Такође, ученицима се може омогућити виртуелна шетња интернетом кроз светске музеје (прегледање њихових ентеријера и збирки репродукција), чиме ће се подстаћи да напишу ликовну рецензију, есеј или новинску репортажу.

У договору са појединим активима, библиотекар може да се претплати и на неки електронски стручни часопис, али може и само преузимати корисне чланке, уколико су доступни у слободном режиму (неки часописи излазе једино у електронском облику). Поједини часописи су специјализовани за одређене области, међутим, има и оних који су забавног карактера, или искључиво информативног. Библиотекар прати ритам излагања релевантног стручног часописа (методичког, педагошког, научног), и у једном моменту преузети његову комплетну архиву, тако да члановима библиотеке буде доступан као целина.

У електронској бази података школске библиотеке могу се наћи слободно доступне образовне и научне публикације у дигиталном облику; све заступљенији облик електронске грађе јесте електронска књига, уџбеник или белетристичко дело, које може да се чита на екрану, или само преузме и ускладишти у рачунару. Ту ће постојати као електронска датотека, спремна за коришћење у едукативне

сврхе. Понекад је за коришћење неопходно поседовати одговарајући софтвер, графичке и звучне картице и слично.

Када колекција образовног материјала буде солидно попуњена, може се сместити на екстерни носач информација (екстерни хард-диск), и за њу ће се направити посебан електронски каталог. Сем образовне грађе (стручни текстови, презентације, туторијали), ова збирка може обухватити и школску педагошку документацију, везану за активе учитеља и наставника српског језика, као и важне педагошке и архивске документе (као што су закони, правилници, образовни стандарди...).

Електронски формат лектирне књиге или уџбеника послужиће уколико на полицама библиотеке нема више штампаног облика, или ако је треба доставити болесном ученику електронским путем. Многе књиге се временом оштећују, па је електронска књига нека врста резерве уколико треба надоместити недостајућу страницу, или, ако је књига неупотребљива – моћи ће да се одштампа у целини. То је посебно значајно у случају да је невраћена књига од оних које се не могу више набавити јер их нема на тржишту, или је посебно вредна. Може се десити да је књига неопходна за извршење важног задатака у оквиру актуелног пројекта, а да су све штампане књиге позајмљене или резервисане: у том случају библиотекар може сам произвести дигиталну копију књиге (свакако, оне за коју постоје регулисана ауторска права или слободан приступ), коју ће послати члану библиотеке електронском поштом, или је само одштампати. То, на пример, може бити антологија народне епске поезије, или дела српских писаца из XIX века, као што су Јован Стерија Поповић или Коста Трифковић (*Покондирена тиква*, односно *Избирачица*). Такође, он може омогућити члану библиотеке да књигу чита на библиотечком рачунару, уколико из неких разлога не може да му је уступи на коришћење. Делови књиге се могу и одштампати у једном примерку, будући да се не ради о комерцијалном пословању, и зато што је намена овде педагошки оправдана.

Свим овим се постиже да читалачки интереси буду задовољени, и да већи број чланова библиотеке истовремено користи потребне изворе – иако они нису присутни на полицама у физичком облику. На тај начин могу се чувати и сва она штампана издања која су веће материјалне вредности, јер чланови библиотеке једноставно преузимају њихове дигиталне копије са даљине, не долазећи у библиотеку – читајући књигу код куће, са својих монитора.

Електронска грађа може бити у форми филма или телевизијске емисије: играни, дечји, историјски, документарни и образовни филмови, туристичка репортажа, драма, серија. Филм, као својеврсна аудиовизуелна уметност, заступљен је у плану и програму наставе Српског језика сразмерно у свим разредима основне школе, у оквиру садржаја наставе медијске писмености и културе изражавања. Данас уместо класичних филмских трака постоје филмови на компакт-дискovima или у дигиталном облику.

Дигитални фонд се може мењати, проширивати и смањивати, уколико се процени да је нека дигитална библиотечка јединица непотребна или да више не одговара потребама корисника фонда (услед застарелости или пронађене грешке, или са појавом побољшане верзије...). Библиотекар не мора бити само пасивни давалац информационог садржаја, односно део великог ланца преносника информација, већ може у току преузимања и обраде дигиталног материјала извршити одређене измене, интервенисати на формату, па и садржају – ради коришћења у конкретним наставним или ваннаставним ситуацијама. Његова коректорска улога састоји се у скраћивању текста, ревизији, спајању са сличним; међутим, он за то мора имати добре разлоге, а и водити рачуна да се код драстичних повреда ауторског права може сносити одговорност за неовлашћено копирање и коришћење интелектуалне својине.

4. МЕТОДИЧКА САРАДЊА БИБЛИОТЕКАРА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ СА УЧИТЕЉИМА И НАСТАВНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

4.1. ШКОЛСКА БИБЛИОТЕКА У СВЕТЛУ МЕТОДИКЕ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Научно истраживање теорије и праксе школског библиотекарства у нашој земљи у великом је заостатку за осталим сродним педагошким и културолошким дисциплинама. Све до недавно оно је сагледавано парцијално, и то више из угла јавног библиотекарства, неголи из аспекта *методике библиотекарства у основној и средњој школи* (или *методике школског библиотекарства*).²⁶

Најприроднију и најчвршћу повезаност теорија и пракса библиотекарства у основној и средњој школи има са *методиком наставе српског језика и књижевности*. Данас се у оквиру реализације плана и програма предмета *Методика наставе српског језика* на нашим учитељским и педагошким факултетима функцији библиотеке у наставном процесу придаје све већа пажња, и то кроз обраду посебних наставних јединица или спровођењем специфичних методолошких истраживања.

У стручној јавности и школској пракси традиционални појам *методика наставе* користи се са значењем које упућује на начин, поступак извођења наставног рада (μεθοδος). Методика наставе, најопштије схваћено, јесте „...педагогијска дисциплина, која проучава законитости одгоја и образовања путем једног наставног предмета, односно одгојно-образовног подручја.“ (*Педагошка енциклопедија*, 1989: 36)

Никола Пастуовић на следећи начин објашњава предмет *методике наставе*: „Методика је, наиме, посебна дисциплина што настаје амалгамирањем спознаја о оптималном међудјеловању садржаја образовања и вањских и унутарњих увјета учења, као елемената курикулумског система... У

²⁶ Школска библиотека као део укупног библиотечко-информационог система, са свим својим специфичностима – већ дуже време је предмет проучавања на Катедри за библиотекарство и информатику, при Филолошком факултету у Београду. На Педагошком факултету у Сомбору су од 2006. године биле организоване и редовне струковне студије за школске библиотекаре (у трогодишњем трајању), а данас се тамо школују библиотекарски-информатичари.

курукулумском суставу који обухваћа четири елемента: циљеве учења, садржаје учења, увјете учења и вриједновање образовних и одгојних исхода, при чему су сви елементи сустава у међудјеловању, методика се фокусира на два средња елемента и на њихов однос: садржаје учења и увјете учења.“ (Пастуовић, 2013: 316)

Истовремено са тенденцијама да се методици одреди њено право место у породици педагошких дисциплина, у педагошкој теорији опстаје и онај старији, наслеђени термин *дидактика*, преузет из латинског – *didactica*, односно старогрчког језика – *διδακτικός* (поучан, наставни, школски), који се у нашој педагошкој пракси схвата као општа теорија образовања и наставе свих предмета. Ипак, овај термин у потпуности покрива област научног истраживања теорије и праксе појединих језика, па се тако уместо термина *методика* у Словенији користи термин: *didaktika slovenskega jezika*; у Италији: *didattica della lingua italiana*; у Шпанији: *Didáctica De La Lengua Española*; у Француској: *la didactique de la langue française*; у Грчкој: *μέθοδοι διδασκαλίας της Νέας Ελληνικής*; у Немачкој: *Didaktik der Vermittlung deutscher Sprache*.

Међутим, сем што именом указује на метод као основу свог значења, *методика* (сходно томе и *методика наставе српског језика и књижевности*) није ни „специјална дидактика“ одређеног предмета, нити једино његова методологија, већ самосвојна теоријска и практична наука, у одређеној мери и са мултидисциплинарним карактером. Са полазиштем у начелима опште теорије наставе – дидактике, *методика наставе српског језика и књижевности* има карактер интеграционе научне дисциплине, пошто у себе укључује елементе науке о језику и књижевности, естетике, културолошких наука, као и теорије учења и методологије научног истраживања.

Предмет проучавања *методике наставе српског језика и књижевности* јесу и ваннаставне активности ученика које се организовано одвијају у школи, као и оне које код куће ученици остварују сами (домаћи задаци, учење код куће, коришћење уџбеника и других наставних материјала, учење гледањем телевизије или коришћењем интернета...). Овај општеприхваћени термин својим називом (*методика...*) ипак не покрива оно што припада целини подручја наставе српског језика, а и самим именом оквалификовано је као *од њега одвојено*: не обухвата ваннаставне, односно слободне активности ученика на пољу развоја матерњег језика и књижевно-уметничког и драмског израза. Поред тога, он изоставља један

важан сегмент школског амбијента у коме се и уз чију се помоћ реализује сама настава српског језика и књижевности: школску библиотеку.

Место *методике наставе српског језика и књижевности* у систему образовних и педагошких наука шире је разматрано у радовима наших истакнутих методичара почев од шездесетих година прошлог века, али чвршћи теоријски оквири и садржаји њеног интересовања још увек нису стандардизовани.

Наша савремена методичарка Милка Андрић указује на постојање двеју незваничних методичких школа на некадашњим југословенским просторима, *Београдске* и *Загребачке* (формираних шездесетих година прошлог века), са специфичним методолошким приступима. Према Андрићевој, „...у Загребачкој школи методике књижевноуметничко дело прилагођава се устаљеним методичким системима *прописаним* за поједине књижевне родове и врсте.“ (Андрић, 1989: 26) Тиме се, сматра Андрићева, „прописује пут, односно редослед етапа који наставна интерпретација треба да пређе како би дело био ваљано проучено.“ (*ibidem*) Оваква методичка оријентација доводи до једностране усмерености ученикове пажње само према једном творбеном елементу дела – и поред више враћања на текст. Тиме се интерпретација књижевног дела осиромашује и постаје *рутинска* и *предвидљива*. Ученици се, такође, ускраћују за лични, самостални доживљај и осећај, „за јединственост и непоновљивост уметничког света сваког појединог дела, односно откривање оног што представља.“ (*ibidem*) Иако то није експлицитно исказано, може се у овим промишљањима Милке Андрић о разликама између две тадашње југословенске методичке школе приметити усмереност *Београдске школе* према *естетици рецепције* и стављање учениковог (читаачевог) доживљаја, тумачења и вредновања књижевноуметничког текста у центар методичког интересовања. На тај начин ученик постаје централна фигура наставног и васпитно-образовног процеса, а његов свеколики развој јесте основа на којој се гради и сама настава. (*ibidem*) Оријентисаност према учениковом доживљају књижевног текста или целовитог књижевног дела у складу је са савременим педагошким тенденцијама које инсистирају на васпитно-образовном раду као конструкцији знања ученика, при чему ће наставник бити његов стручни консултант, ментор, уједно и васпитач и педагог, а не онај ко врши просту трансмисију садржаја из конкретног наставно-предметног подручја и има задатак да једино „реализује наставни план и програм“

у смислу остварења што веће успешности у усвајању законски прописаног градива (Мирков, 2011).

Говорећи о предметима и задацима методике наставе предмета Српскохрватски језик и књижевност, Милија Николић на следећи начин одређује основна полазишта у изучавању ове дисциплине: „Методика наставе српскохрватског језика и књижевности проучава и унапређује праксу и теорију наставе граматике и стилистике српскохрватског језика, књижевне уметности и научне мисли о њој, говорне културе и писмености.“ (Николић, 1998, 11) Николић сматра да је она „истовремено и *примењена* (практична) и *теоријска* научна дисциплина“, (*ibidem*) истичући како се теоријска мисао и практична делатност у њој не могу подвојити, да она као интердисциплинарна наука „своју предметност прибира са више научних подручја“ (*ibidem*), а да је та *предметност* обухваћена наставним планом и програмом за поједине школе и разреде. Предмет(ност) ове научне дисциплине, према Николићу, сачињавају „...одабрана дела из југословенских књижевности, а и из светске литерарне баштине; одговарајући садржаји из књижевне теорије, историје и критике; градиво из савременог српскохрватског језика, из његове граматике, стилистике и правописа; обука у усменом и писменом изражавању, а често и уводна знања о позоришној и филмској уметности.“ (*ibidem*, 8)

И други српски методичари одредили су се према предмету проучавања и задацима *методике наставе српског језика и књижевности*. Тако је она, према Мирољубу Вучковићу, „...посебна дидактичка и научна дисциплина која теоријски расветљава сва питања из програмских садржаја и осталих обавеза наставе овог предмета и даје практична упутства за њихову реализацију.“ (Вучковић, 1993: 7) Поред програмских садржаја редовне наставе, у предмет методичких интересовања Вучковић укључује и „организацију ванредне наставе (допунске, додатне, продужне), ваннаставних ученичких активности (дружина), повремених облика активности (школских приредаба, излета, посета, екскурзија и др.), као и планирање наставног рада и праћење његове реализације.“ (*ibidem*, 10)

Основни задатак методике наставе српског језика и књижевности, према Павлу Илићу, јесте „да истражује и изналази најваљаније методе, наставне поступке и облике рада; сагледава ефикасност појединих врста наставних средстава у овој настави и установљава њихову најадекватнију примену.“ (Илић, 1998: 25) Он истиче да се методика „бави васпитавањем ученика водећи рачуна о

психо-физичким карактеристикама развоја и законитостима учења и памћења, али са становишта посебног наставног предмета, матерњег језика и књижевности.“ (*ibidem*, 26)

У нашој релевантној методичкој литератури дуго времена је било присутно традиционалистичко схватање школске библиотеке као просторије у којој се чува и ученицима позајмљује лектира и белетристика. Самим тим изостајала је критичка валоризација места школске библиотеке и улоге стручног сарадника библиотекарa, његовог доприноса у одвијању наставног процеса и ваннаставних активности ученика.

У универзитетском уџбенику „Методика наставе српскохрватског језика и књижевности“ Милије Николића (из 1988. године) уопште нема говора о укључивању стручног сарадника библиотекарa у реализацију наставног процеса, нити о важности читања (истраживачког, стручно подржаног) у школској библиотеци. Сама школска библиотека не сматра се значајним фактором успешности учења, а библиотекар није члан сарадничког тима који пружа стручну подршку свим учесницима васпитно-образовног процеса (пре свега ученицима), већ служи једино као чувар грађе у школској „књижници“. Да се ради о маргинализовању школске библиотеке може се закључити и на основу Николићевих ставова везаних за *погодности домаће средине* у погледу израде домаћих задатака, као и стварања кућних библиотека (уз прећуткивање улоге школске библиотеке и њеног водитеља, стручног сарадника библиотекарa).

Ни Мирољуб Вучковић не придаје већу важност постојању школске библиотеке у основној школи, сматрајући да ће ученик „у школској књижници углавном позајмљивати књиге како би их читао код куће...“ (Вучковић, 117); док много већи значај придаје сарадњи наставника (а не библиотекарa!) са месном/јавном библиотеком, пошто по њему она ученику може пружити то што школска библиотека не може својим обимом и квалитетом понуде (изложбе, књижевне вечери, сусрете са писцима...). Вучковић притом предлаже формирање одељенске библиотеке, коју ће водити учитељ, и „...који ће се потрудити да сваки ученик добије основна сазнања о начину коришћења библиотеке у свом одељењу, тако да се у школској библиотеци на њега може рачунати као на искусног сарадника који зна шта хоће од књиге, али који је научио и шта књига тражи од њега...“ (*ibidem*, 112) Помало је чудно да упознавање ученика са основама библиотекарства представља обавезу једино учитеља – те да се очекује да сваки

ученик „буде искусан сарадник који зна шта хоће од књиге...“ (*ibidem*, 113) Оваква очекивања не могу бити реална; уз то, није јасно због чега овде изостаје сарадња учитеља са библиотекарском, чија је програмска обавеза управо да образује кориснике свог библиотечког фонда.

Симеон Маринковић је један од оних наших ретких методичара који, идући у корак са временом, сагледава библиотеку као функционално средиште савремено организоване наставе и ваннаставног рада ученика, у коме ће сам амбијент (простор испуњен књигама и другим изворима информација) подстицати ученике на учење и стваралаштво. Поред циљева и задатака наставе, наставног програма, наставних принципа, одлика креативне наставе, мотивисаности и припремања наставе, типова часова, облика рада, наставних метода, наставних средстава, методских поступака у појединим областима наставе, слободних активности ученика...) – Маринковић у једном одељку своје монографије „Креативна настава српског језика“ (1994) разматра и задатке библиотеке као значајне подршке реализацији васпитно-образовног рада у основној школи. Он обраћа пажњу и на уређење њеног ентеријера и посвећује посебан одељак раду библиотечке секције.

Павле Илић у монографији „Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси“ истиче да је наставник српског језика и књижевности она особа која „упућује ученике како да користе школску библиотеку... а најчешће је он... због природе посла, и задужен за рад библиотеке,“ (Илић, 18) те да је задужен за организацију и вођење културних програма у њој (*културни кутак школе*) – без значајнијег учешћа самог школског библиотекара. Илић сматра да ће специјализована учионица за наставу српског језика (могли бисмо користити и термин: *кабинет*) унеколико преузети функцију и амбијент библиотеке, пошто би њени зидови били оплемењени портретима значајних писаца, али и паноима са садржајима из наставе српског језика и књижевности, који би служили практичном наставном раду. Она би, према Илићу, требало да има и *дидактички (командни) сто*, са неопходним техничким средствима (као што су графоскоп, грамофон и различити пројекциони апарати). О намери да се функција школске библиотеке пренесе на специјализовану учионицу за српски језик говори и чињеница да аутор предвиђа формирање *наставникове приручне библиотеке*, са стручним и методичким књигама, као и ученичког дела библиотеке, у коме би били „...примерци школског правописа у оном броју који одговара броју ученика

у одељењу, затим примерци школског речника и других речника и лексикона.“
(*ibidem*, 120)

Наставник српског језика је, према Илићу, главни организатор и водитељ културних програма у библиотеци, односно има доминантну улогу у организацији њених културних активности, док стручни сарадник библиотекар, чак и ако је по професији наставник српског језика – остаје у другом плану. Овакав третман библиотекара и његов подређен положај (у овом контексту он није ни поменут као наставников равноправни колега, односно „стручни сарадник“!) у школи произилази из дугогодишње праксе у којој је улога школског библиотекара била пасивна а послови прописани правилницима о раду библиотекара само формално обавезивање, без реалне остваривости у практичном школском животу. Када потом говори о сарадњи библиотекара и наставника српског језика, Илић потенцира да се час изводи *по наставничкој концепцији*, јер он предвиђа и када ће и које ће се средство укључити у наставни процес и шта се тиме жели постићи. Међутим, у контексту нашег рада важно је истаћи да је, према Илићу, један од основних задатака *методике наставе српског језика и књижевности* и „да се бави опремањем специјализованих учионица за ову наставу и медијатека и могућностима организовања и извођења наставе у њима.“ (*ibidem*, 25)

Место савремене школске библиотеке (медијатеке) и нове задатке њеног водитеља у оквиру подршке васпитно-образовном процесу из угла дидактике као опште теорије наставе разматрао је на следећи начин Младен Вилотијевић: „Школска медијатека може да има и функцију информативно-документационе јединице (ако она није посебно организована) и да прикупља и сређује податке, информације и документа значајна за припрему наставе и друге школске активности. Обавезно би морала да има сређену библиографију дидактичко-методичких текстова и иновација, која се стално актуелизује и обнавља.“ (Вилотијевић, 544)

За савремену српску методичарку Зону Мркаљ, школски библиотекар има улогу асистента и помоћника наставнику српског језика, али без већег професионалног (и стручног) уплива, личне иницијативе, аутономног планирања и реализовања активности у библиотеци, па чак ни у приликама када се управо у њој одржавају школски културни програми. (Мркаљ, 2011) Библиотека је за Мркаљ база методичких материјала за наставнике српског језика и учитеље (они му достављају своје припреме за часове, *пауер-поинт* презентације, контролне

вежбе, тестове), али је и место за припрему туристичких водича за екскурзије, уз учешће наставника географије, историје, српског језика, ликовне и музичке културе... У оваквом поимању позиције и улоге библиотекара у основној школи изостаје могућност његове равноправне сарадње са наставником српског језика, коме је дато првенство деловања и коришћења библиотеке као својеврсног сервиса који има функцију подршке наставе српског језика и књижевности. Библиотекар има пре свега библиотечко-информациону улогу, па са активом наставника српског језика сарађује и тако што обезбеђује штампане и дигиталне уџбенике, презентације, каталоге и ценовнике, методички материјал и изворе свих врста и облика ради припреме наставног и ваннаставног рада са ученицима.

4.2. УЧЕШЋЕ БИБЛИОТЕКАРА У РЕАЛИЗАЦИЈИ ПЛАНА И ПРОГРАМА НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Делатност школске библиотеке функционално је уклопљена у целину активности предвиђених Годишњим планом и програмом рада школе, а нарочито планом и програмом предмета Српски језик у основној школи. По броју часова то је најзаступљенији од свих наставних предмета почев од првог па до осмог разреда и сматра се једним од базичних предмета у нашој основној школи (поред математике). Добро познавање српског језика – матерњег за већину ученика у српским школама – од велике је важности за разумевање и усвајање градива из других наставних предмета, али и за одвијање целокупног васпитно-образовног рада, будући да је то доминантни наставни језик на овом нивоу образовања, као и основни језик комуникације у самој школи.

Реализација наставе српског језика и књижевности заснива се на претходно усвојеним плановима и програмима рада за сваки разред, којима се прецизирају обим и структура како наставних садржаја тако и слободних активности у оквиру рада секција. Јединице наставног градива распоређене су поступно, у временском следу и уз уважавање основних дидактичких принципа. Даље развијање структуре наставног плана и програма остварује се кроз оперативне (месечне, недељне, дневне) планове, са назначаванем појединости везаних за садржаје наставе, конкретне услове и околности реализације, методичке поступке и наставна средства.

Као део јединственог васпитно-образовног процеса у основној школи, настава предмета Српски језик се реализује са циљем „да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине.“ (*Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања*, 2010)

Из циља наставе српског језика и књижевности у основној школи, која се остварује у распону од првог до осмог разреда – произилазе и конкретни задаци за чију је реализацију неопходна стручна подршка билиотекара и библиотеке као значајног школског едукативног, културног и социјалног ресурса. Ова сарадња одвија се почев од првог разреда и стицања основа писмености и почетног читања, а онда тече даље, у континуитету до осмог разреда. Тако се, на почетном нивоу, традиционални сараднички однос библиотекара са учитељем/наставником српског језика заснива на омогућавању приступа литератури различитог садржаја и облика, чиме се доприноси испуњењу оних циљева наставе српског језика који се односе на „усвајање основних теоријских и функционалних појмова из позоришне и филмске уметности; упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења.“ (*ibidem*) У школској библиотеци, или уз активно учешће школског библиотекара, успешније ће се остварити још један од задатака наставе српског језика и књижевности: „...упознавање, читање и тумачење популарних и информативних текстова из илустрованих енциклопедија и часописа за децу.“ (*ibidem*) У оквиру остваривања своје културне функције, библиотекар је важан чинилац у реализацији задатка наставе српског језика и књижевности који се односи на „...развијање поштовања према културној баштини и потребе да се она негује и унапређује.“ (*ibidem*)

Најдиректнију и најсвестранију стручну сарадњу у оквиру својих програмских обавеза библиотекар основне школе остварује са учитељима и наставницима српског језика. Она треба да буде добро осмишљена, активна и реално остварива, у сагласју са планом и програмом предмета Српски језик и могућностима које пружају расположиви библиотечки фонд и физички простор школске библиотеке. Неки од видова сарадње библиотекара са учитељима и

наставницима српског језика реализују се и учествовањем у раду различитих тимова Наставничког већа (посебно оних који су везани за јавни и културни рад школе, информативне и маркетиншке послове), у школским пројектима и програмима унапређења информационе писмености и развијања информационе културе на школском нивоу.

Сарадња библиотекара са учитељима и наставницима српског језика одвија се скоро свакодневно, у појединачним контактима, као и у васпитно-образовном раду са ученицима, и због тога она своју оптималну планску и практичну димензију може добити уколико библиотекар активно учествује на појединим састанцима стручних актива учитеља и наставника српског језика. То је неопходно већ од тренутка заједничког планирања набавке уџбеничких, лектирних и белетристичких издања, и договарања око рационалног коришћења библиотечких ресурса и простора читаонице у току школске године. И на каснијим састанцима актива учитеља и наставника српског језика стручни сарадник библиотекар ће давати свој конструктивни допринос, а потом и синхронизовати и прилагодити планске активности тако да својим сарадницима из наставе омогући сврсисходнији рад. Библиотекар присуствује огледним и угледним часовима учитеља и наставника, договара се са њима о избору стручних часописа и могућностима стручног усавршавања.

Планом и програмом наставе предмета Српски језик, још у првом разреду предвиђа се упознавање са школском библиотеком и њеним фондом, као и подстицање ученика на коришћење библиотечких извора и укључивање у активности библиотеке (школске, месне). Тако се планирају заједничке активности у вези са организацијом школских и градских такмичења (подршка наставницима у раду са такмичарима), књижевних сусрета, тематских изложби књига и часописа (у школској библиотеци или разредној учионици), одржавањем часова додатне и допунске наставе, дистрибуцијом дечје периодике, припремом школског листа, уређивањем сајта, обележавањем значајних књижевних и културних годишњица и јубилеја. (Мркаљ, 152–153) Учитељи и наставници у својим плановима треба да назначе предвиђене активности у библиотеци, или оне које ће уз помоћ стручног сарадника библиотекара реализовати у својој учионици.

Сарадњу са учитељима и наставницима српског језика библиотекар остварује и у процесу избора уџбеника за следећу школску годину, када се на састанцима стручних актива прегледају актуелни уџбеници српског језика и

евентуално одлучује о промени. Он обезбеђује каталоге и ценовнике издавачких кућа, штампана или електронска издања уџбеника који се налазе у тржишној понуди, комуницира са издавачима и књижарима и помаже учитељима и наставницима у праћењу презентација/промоција уџбеника у читаоници библиотеке или неком другом школском простору (на стручним скуповима које уз библиотекареву подршку организују поједине издавачке куће).

Фонд библиотеке основне школе у већини случајева заснива се на грађи која је неопходна у настави српског језика, па се и гради и дограђује тако да одговара захтевима планираних наставних јединица, уз примереност извора конкретним потребама ученика и њиховом узрасту (лектира и белетристика за децу и младе и аудиовизуелни садржаји). Библиотекар је координатор њеног оптималног коришћења за успешну реализацију часова српског језика и књижевности; у ту сврху се пред почетак школске године заједнички сачињава план коришћења библиотечких извора. Од њега се очекује и стварање базе података и мултимедијалних колекција за поједине области знања, а посебно за потребе наставе српског језика и рад секција које воде учитељи и наставници српског језика. И планови рада ових секција треба да садрже податке о коришћењу библиотечких извора и простора читаонице, методичкој и медијатечкој подршци библиотекара....

4.3. САРАДЊА БИБЛИОТЕКАРА И УЧИТЕЉА/НАСТАВНИКА У ПРИПРЕМИ ЧАСОВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Стручни сарадник библиотекар у свом годишњем плану рада сарадњу са учитељима и наставницима српског језика означава као приоритетну, имајући у виду значај предмета Српски језик као базичног у фази основног образовања деце, али и природно прожимање подручја библиотекарства и књижевности и језика. Он познаје и прати остварење плана и програма наставе српског језика у појединим разредима и одељењима, добија информације о пређеним и предстојећим наставним јединицама (има увид у планове и програме свих учитеља и наставника српског језика), као и о усвојености градива од стране ученика појединих одељења. Упоредо с тим, учитељи и наставници српског језика требало би да периодично остварују увид у могућности које пружа школска библиотека као мултимедијални информациони центар и извор образовних

ресурса. На тај начин моћи ће да упућују своје ученике на коришћење библиотечког фонда у циљу стицања додатних информација о ауторима и делима (ради успешније и лакше израде домаћих задатака и дневника лектире), на читање из задовољства и обогаћивање свог унутрашњег света.

Библиотекар предлаже учитељима и наставницима коришћење референсне грађе и додатне стручно-методичке литературе за припрему часова, или им обезбеђује мултимедијалне материјале који ће се презентовати током реализације часова у учионици: штампане и звучне књиге, графички прикази, слике, фотографије, звучне интерпретације књижевних текстова, рачунарске презентације наставних јединица, видео-снимци, играни филмови, телевизијски интервјуи са писцима, документарни прилози, извештаји са књижевних манифестација. При том, он мора имати у виду захтеве наставне јединице (и стандарде компетенција који треба да се остваре са усвајањем градива или реализацијом наставне теме), као и захтеве самог наставника, уз поштовање рецептивних могућности ученика, односно појединих одељења.

У својој бази дигиталног материјала библиотекар ће направити колекцију прилога из књижевне периодике, везаних за биографије аутора, извештаје са промоција, сајмова, културних или књижевних манифестација. Ученици у библиотеци поред допунског објашњења непознатих речи, везаних за одређене појмове, предмете и појаве, могу да послушају звукове и виде илустрације и слике, или мултимедијалну презентацију којом ће се на нешто другачији начин приближити мотив или тема која се обрађује на часу српског језика. Када се направи договор са учитељем или наставником српског језика, библиотекар иде у сусрет планираним наставним часовима, како би обезбедио одговарајуће материјале, или омогућио приступ заинтересованима ученицима. Ученицима би било интересантно, рецимо, да у библиотеци, преко интернета, виде појаву дуге приликом обраде бајке „Небеска река“ Гроздане Олујић, или да погледају слике предмета који су се некада користили у сеоским домаћинствима, везано за обраду мотива из народних прича и бајки, лирских и епских народних песама.

На састанцима актива и у индивидуалним контактима библиотекар пружа информације о додатној методичкој литератури за учитеље и наставнике: у сарадњи са њима он ће сачинити збирку наставних припрема за часове српског језика и коришћених *пауер-поинт* презентација, контролних и правописних

вежби, као и другог текстовног и аудиовизуелног или дигиталног материјала (преузетог са интернета и из других школа).

Читаоница школске библиотеке као резервна учионица на располагању је наставнику за све оне часове за које није неопходна употреба школске табле (која се, опет, може инсталирати и у читаоници библиотеке, или ће се користити она покретна). У млађим разредима, на пример, наставне јединице из области језика, погодне за обраду у библиотеци, јесу: *Знамо из правописа, Богатимо свој речник* (2. разред), *Писање наслова књига и часописа, Речи различитог облика, а истог или сличног значења* (3. разред), *Речи народног говора и речи страног порекла, Богатимо свој речник* (4. разред).

У читаоници библиотеке се одржавају часови читања и гледања филмских дела која су екранизација књижевних остварења из списка лектире; у њој се приређују песнички часови – са гостовањима значајних домаћих стваралаца за децу и младе; библиотека је место креативних сусрета и простор за експериментисање и иновације. Васпитно-образовни рад на часовима библиотекарства у читаоници библиотеке (групни, индивидуални) може каткад попримити и неформалан карактер, елементе забаве и игре, послужити наставнику и ученицима за ослобођење од стега класичне предавачке наставе. Такву едукативну и развојну димензију имају, на пример, језичко-логичке игре попут: „На слово, на слово“, или „Када сам прочитао песму/причу...“. Притом се морају поштовати предвиђени стандарди наставе предмета Српски језик и тежити функционалном напретку свих ученика у стицању знања и развоју сопственог креативног бића у складу са принципима конструктивизма у образовању. (Милутиновић, 2009) Организовање часова посете школској библиотеци јесте стандардни вид сарадње библиотекара са учитељима и наставницима српског језика, али понегде, у већим градовима, постоји могућност да се такви часови реализују и у децјем одељењу јавне библиотеке, у договору са њиховим библиотекарима.

Једна од могућности за сарадњу јесу и заједнички часови учитеља/наставника српског језика и библиотекара, реализовани у разредној учионици. Библиотекар може предложити учитељу излазак из уобичајених оквира, различите могућности у погледу избора методичког поступка и коришћења наставних средстава, а евентуално и да учествује у делу наставног часа. Тако ће библиотекар бити гостујући наставник, приликом реализације

садржаја везаних за коришћење референсне збирке, или из области медијске културе. Притом мора водити рачуна и о нивоу, сложености, времену трајања сопственог излагања (или презентације), као и о конкретним задацима и детаљима којима ће допринети успешности часа. Ови часови могу бити разноврсне структуре, почевши од рада на допунским текстовима које обезбеђује библиотекар, па до комбиновања са другим облицима рада (излагање наставника и библиотекара, презентација, филм).

4.3.1. Увођење ученика у свет писмености и књиге

Деца која полазе у први разред основне школе самим уласком у школско двориште постају учесници укупног васпитно-образовног процеса, у коме имају своје засебно место и улогу. Неки од ученика првог разреда упознали су школску библиотеку у млађем узрасту, и пре планираног и организованог групног доласка са својим учитељем: до тога долази спонтано, делом и случајно, у друштву са старијом браћом и сестрама који као ученици школе већ користе библиотечке изворе према личним интересовањима или ради испуњавања својих наставних обавеза.

Сарадња школског библиотекара и учитеља првог разреда темељи се на претходном планирању рада и усклађивању програма школске библиотеке са програмом наставе српског језика у првом разреду основне школе. На основу договора са учитељем, разматрају се најпогодније наставне јединице и теме које би биле примерене узрасту и структури деце из групе.

Полазак у школу за свако дете представља велики догађај и праву прекретницу у животу, како у емоционалном и психолошком, тако и у културном и социјалном погледу. Свакодневни боравак малих ученика и кретање у унутрашњем простору школе, коришћење њене инфраструктуре, потом и сусретање ове деце са оном старијом, са учитељима и будућим наставницима – доприносе бољем прилагођавању у средини у којој се образује, васпитава, учи и живи заједно. У одређеној мери, то се односи и на сву ону децу-полазнике припремне предшколске наставе у објекту који физички припада школи, као и на децу предшколског узраста која се прикључују првом разреду у местима где нема довољног броја деце за формирање целовите предшколске групе. У ученицима се постепено развија осећај припадништва и домаћинства, који се може

унапређивати учешћем у заједничким школским акцијама и културним манифестацијама (као што су приредбе, књижевни сусрети, позоришне представе, литерарни и ликовни конкурси, спортске активности...).

Пријем у чланство школске библиотеке за ученике представља значајан сусрет са светом књиге, знања и уметности, и својеврсну културну иницијацију. Он мора бити добро организован и припремљен, и зато ће се библиотекар договорити са учитељем о најпогоднијем тренутку за долазак првака и тематским садржајима који се деци могу презентовати у читаоници библиотеке, а у складу са њеним потенцијалима у грађи и просторним и техничким могућностима. Оптимално време организованог доласка деце у библиотеку заједно са учитељем јесте почетак другог полугођа, када је већина ученика научила да чита и пише, и прилагодила се школском животу. Пре доласка у библиотеку ученици добијају од учитеља основне информације о библиотеци као физичком делу школског објекта и о томе како се треба понашати у библиотеци, и како опходити према стручном сараднику библиотекару (као учитељу, односно наставнику).

При првом организованом доласку у школску библиотеку прваци треба да буду сачекани и топло примљени још на вратима, а потом смештени за столове читаонице. Уследио би разговор са њима, у коме би се исказала добродошлица и изразило задовољство што су у школској библиотеци. Библиотекар ће покренути необавезан дијалог о њиховим интересовањима у погледу садржаја који постоје у омиљеним књигама, у сликовницама и на компакт-дискovima (а то су најчешће песме, приче и бајке, актуелна дечја и популарна музика, цртани и играни филмови). У току разговора библиотекар треба ученицима да приближи библиотечки простор, да им објасни појам *библиотеке* и помогне им да схвате разлику између ње и књижаре, између учионице и библиотеке, као и учитеља и библиотекара. О библиотечком фонду, речницима, енциклопедијама, дигитализованим и дигиталним изворима треба говорити само информативно и у оквиру представљања амбијента библиотеке, јер ће за то бити и других прилика. Библиотекар ученике упућује у правила понашања у читаоници библиотеке (поштовање Кућног реда школске библиотеке) и објашњава како треба користити позајмљене књиге, уводећи их у културу читања и развијајући у њима свест о вредности библиотечких извора и библиотеке као културне установе и дела школе.

Прваци се укључују у заједницу чланова школске библиотеке са добијањем личног читалачког картона и првом позајмљеном књигом из библиотечке збирке. Било би пожељно да та прва узета књига буде по њиховом избору, уз ненаметљиву помоћ библиотекара, или се на основу договора са учитељем за почетак свим ученицима може дати иста књига. Она би имала садржај који им је у том тренутку примерен (на пример, пригодна поезија за децу, домаћих аутора).

Са учитељем се може договорити да после посете школској библиотеци ученици на часу ликовне културе илуструју своје утиске тако што ће у својим блоковима нацртати то што су видели и осетили у библиотеци. Такође, са њима се може урадити мала анкета, како би се дошло до информација о томе како су схватили место и улогу библиотеке у школи, нарочито после учињене радне посете. На пример, они могу дати одговоре на четири питања: *Шта је то библиотека? Где се налази наша школска библиотека? Ко су то библиотекари? Шта се све може радити у библиотеци?*

Од велике су важности прва искуства и сусрети ученика са школском библиотеком, као једном другачијом учионицом, различитом од оне у којој деца бораве, играју се и уче заједно са својим учитељем. Боравак у школској библиотеци за прваке може бити посебно интересантан доживљај, због посебне атмосфере која у њој постоји (мноштво књига, читаоница са великим столовима и столицама, на којима ученици млађих разреда седе равноправно са старијима од себе). Томе може допринети и сам амбијент, почев од намештаја па до зидова на којима су фотографије писаца, уметника, музичара, просветитеља, историјских личности и научника. Сличан осећај прваци могу имати и у јавној, дејој библиотеци, међутим, за разлику од класичне библиотеке, где ће дете моћи да сусретне библиотекара који је помало сличан васпитачу, или неком музејском службенику, школска библиотека јесте место у коме ће срести учитеља или наставника који је истовремено и школски библиотекар, а у ширем смислу и педагошки радник.

У овом периоду пожељно је у читаоници библиотеке организовати часове почетног и лепог читања (од тренутка када сви прваци савладају основе читања и писања, крајем првог полугођа) у заједничком извођењу учитеља и стручног сарадника библиотекара. Пошто ученици првог разреда још увек нису потпуно сигурни у читању, могу послушати глас библиотекара или учитеља, или звук са

аудио-носача, касета и компакт-диск или из рачунара, па онда и сами вежбати, самостално или у групи (вишегласно).

У првом разреду су планом и програмом наставе српског језика и књижевности предвиђена и два часа посвећена новинарству, под називом: „Дечја штампа – одабрани текстови“ и „Читамо дечју штампу“. Полазећи од обраде одабраних текстова из читанке или лектире, ученици се, у складу са реалним могућностима разумевања ове тематике, упознају са серијским публикацијама у библиотеци, како би уочили разлике између дневних новина, дечјег часописа и школског листа.

При обради текстова у читанци, првацима се могу понудити и допунски извори из школске библиотеке. С обзиром на то да су тек научили да читају (а неки ипак још увек нису савладали азбуку у потпуности), њима су најприступачније сликовнице, које су они раније већ упознали, пре свега бајке и басне у сликама, или са кратким и једноставним текстовима и доминантним крупним илустрацијама. Може се рећи да је ово била њихова прва лектира, чак и пре званичног поласка у предшколску групу, односно први разред, још од почетног описмењавања и учења, када су им родитељи читали бајке пред спавање. Зато је добро формирати збирку сликовница, јер оне, уз велики културни и педагошки значај, имају и функцију логичког и емотивног повезивања са периодом раног детињства. Ако их библиотека поседује, деци се на библиотечком рачунару показују екранизоване, дигиталне сликовнице које ће касније, кад науче слова, моћи и да читају, с тим да постоји директна или индиректна веза са наставним садржајима који се обрађују на часовима српског језика.

Већ од првог разреда ученици могу у библиотеци пронаћи изборе поезије и прозе уз усмене књижевности, као и светских класика бајки (попут Андерсена, браће Грим, Луиса Керола, Антоана де Сент Егзиперија). Њима се на прегледање могу понудити дечји часописи и листови основних школа (наставна јединица: „Листамо часописе“), али без већих педагошких захтева и очекивања. Поред тога, могу им се дати на прелиставање пригодне дечје енциклопедије са обиљем илустрација и фотографија, па и књиге са ликовним репродукцијама уметничког карактера. Првацима треба омогућити гледање образовних и дечијих играних и цртаних филмова (односно екранизованих бајки), као и слушање звучних бајки и басана у интерпретацији драмских уметника.

Иако је библиотекарско деловање у свакодневном васпитно-образовном раду са ученицима увек конкретно и директно, треба имати у виду и циљеве дугорочније сарадње са учитељем који води одељење првог разреда; већ у овом тренутку школски библиотекар може размишљати о првацима као о будућим вредним члановима библиотеке и корисницима библиотечке грађе. Он ће од учитеља добити и податке који ће му помоћи да створи прву слику интересовања, склоности и рецептивних могућности његових ученика, како би се припремио за пружање одговарајуће информационе подршке током следећих година њиховог школовања.

Планским увођењем првака у свет књиге, писмености и културе кроз организоване посете и часове у школској библиотеци створиће се услови да је прихвате као природни део школског простора и као место заједничког учења, игре и забаве.

4.3.2. Часови библиотекарства у млађим и старијим разредима

Ученици основне школе постају равноправни чланови школске библиотеке почев од првог разреда, када је и планирана прва колективна посета библиотеци, заједно са учитељем. Полазећи од циљева и задатака наставе српског језика, стручни сарадник библиотекар у сарадњи са учитељима и наставницима српског језика организује низ активности којима се развијају вештине читања и писања, обогаћује речник ученика и шири њихов културни и естетски видокруг.

Школска библиотека јесте природни простор за стицање знања из подручја библиотекарства: оне најбитније појмове из области библиотекарства и практична знања о начину коришћења библиотечко-информационих извора ученици усвајају постепено, током осам година школовања. У том смислу посебно је значајан, из аспекта конкретног васпитно-образовног рада библиотекара са ученицима, онај задатак наставе српског језика у основној школи који је везан за „развијање потребе за књигом, способности да се њоме самостално служе као извором сазнања; навикавање на самостално коришћење библиотеке...” (*Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања*, 2010)

Још у млађим разредима ученици се срећу са појмовима из подручја библиотекарства, као што су: библиотека, књижара, књига, писац, наслов, садржај, белешка о писцу, дечји и књижевни часопис; у старијим разредима они се упознају и са техничким елементима књиге (формат, корице, илустрација, насловна страна...). Оптимално време за проширење круга појмова из подручја библиотекарства јесте пети разред, када се на часовима библиотекарства у читаоници библиотеке ученици упознају са развојем библиотекарства кроз историју, целином библиотечног система, радом националне библиотеке, евентуално и са јавном библиотеком у граду у коме се школа налази. Ово је погодан тренутак за озбиљнији приступ књизи и другим библиотечно-информационим изворима у библиотеци, посебно у контексту нових, увећаних захтева у васпитно-образовном процесу, као и вишег степена културне зрелости ученика. На уводном часу библиотекарства у петом разреду они се упознају са распоредом грађе према УДК систему и појединим наставним областима, односно формату.

У старијим разредима библиотекар ученицима појашњава појмове који су везани за општу читалачку културу, историју писмености и књиге. Они од библиотекарства сазнају како књига настаје, од тренутка планирања до коначне реализације: како тече припрема за штампу, отискивање тиража, дистрибуција и пласман, маркетиншка активност, медијско представљање... Школски библиотекар може ученике упознати са свим чиниоцима настанка књиге као културног добра, њеном функцијом у друштву, рецепцијом у читалачкој публици, путевима јавног присуства завршеног и објављеног књижевног дела (појмови ауторства, издаваштва, штампарства, књижевне критике, књижарства, превођења, екранизације). Као познавалац актуелних културних токова и књижевне сцене, библиотекар говори о вредностима и значају књиге за изградњу сваке личности и њеног погледа на свет, и објашњава младим читаоцима у чему је разлика између „уметничке“ и „лаке“ (или „популарне“) литературе. Тиме ученици постепено проширују своје читалачке и културне видике, развијају књижевни укус и негују критички однос према писаној речи.

Како стручни сарадник библиотекар у нашој основној школи не поседује потпуну аутономију, он ће повремено за свој васпитно-образовни рад са ученицима користити и часове српског језика који су предвиђени наставним плановима и програмима учитеља и наставника (уз могућност сарадње са разредним старешинама на њиховим часовима одељенске заједнице). У сваком

разреду основне школе постоји одређени број часова српског језика који су погодни за укључивање библиотекара или његов самосталан рад са ученицима (како оних из подручја библиотекарства и информационе писмености, тако и оних са темама из језика и књижевности). У свим разредима основне школе ученици се сусрећу са непознатим речима, и упућени су на коришћење методичких појашњења и упутстава у својим читанкама; библиотекар може искористити гостовање на часовима српског језика како би ученицима објаснио начин коришћења речника, правописа, енциклопедије. То може учинити и у читаоници библиотеке, када се ученицима постављају конкретни истраживачки задаци, да самостално или уз подршку библиотекара и учитеља/наставника проналазе појмове и информације које су им неопходне за разумевање и тумачење неког језичког проблема или књижевног текста, или можда да разјасне недоумице из области правописа.

У седмом и осмом разреду ученици употпуњавају своје знање појмовима о новим облицима информационих извора, интернету, библиотечким штампаним и електронским каталозима, распореду грађе по УДК-класификацији, сигнатури, библиотечкој евиденцији; уз подршку библиотекара упознају вештине трагања за информацијама и (научног) истраживања, оспособљавају се да самостално користе референсне изворе за реализацију својих наставних и ваннаставних задатака. На часовима српског језика и библиотекарства у читаоници библиотеке они уз помоћ библиотекара цитирају стручни текст, упознају појмове ауторства и интелектуалне својине, проналазе информације на интернету, преузимају их и сврсисходно користе.

4.3.3. Обрада наставних садржаја из подручја медијске и филмске културе

Савремени масовни медији део су стварности најмлађих чланова друштва, и они у њему активно учествују користећи савремене информационо-комуникационе канале као што су статична и мобилна телефонија и интернет. Унапређење свих облика медијске писмености ученика довешће до њиховог бољег и продубљенијег опажања и учешћа у свету у коме живе.

У складу са улогом и значајем радија, филма и телевизије у савременом животу, настава предмета Српски језик у основној школи обухвата и низ тема из

подручја медијске културе. Иако у наставном програму она није издвојена као засебна, препознавање потребе да ученици што боље упознају област медијске и филмске културе видљиво је из самог циља наставе Српског језика у основној школи:

Циљ наставе *српског језика* јесте да ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дела, позоришна, филмска и друга уметничка остварења из српске и светске баштине. (*ibidem*)

Из циља наставе српског језика произилазе и задаци, међу којима су и они везани за област медијске културе:

„Задаци наставе *српског језика*:

- поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);
- усвајање основних теоријских и функционалних појмова из позоришне и филмске уметности;
- упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности, као и других уметничких остварења;
- навикавање на редовно праћење и критичко процењивање емисија за децу на радију и телевизији;“ (*ibidem*)

Како је развијање филмске и позоришне културе ученика један од важнијих задатака наставе српског језика и књижевности у основној школи, стручни сарадник библиотекар треба да буде активно и равноправно укључен у његову реализацију и да на свој начин доприноси изграђивању информационе и медијске писмености (културе) ученика.

У оквиру програма наставе предмета Српски језик постоји низ наставних тема и јединица са садржајима из подручја медијске писмености и културе, или се обрађују књижевна дела која су доживела филмску, односно телевизијску екранизацију:

1. разред

- област „Језичка култура“: Основни облици усменог и писменог изражавања/Препричавање слободно и усмерено: препричавање краћих и

једноставнијих текстова из буквара, читанке, часописа за децу, луткарских позоришних представа, цртаних филмова, радијских и телевизијских емисија за децу.

2. разред

– област „Језичка култура“: Основни облици усменог и писменог изражавања/Препричавање садржине краћих текстова, филмова, позоришних представа, радијских и телевизијских емисија за децу – слободно детаљно препричавање; детаљно препричавање по заједничком плану; препричавање садржаја у целини и по деловима (слободно и по заједничком плану).

– Усмена и писмена вежбања.

– Слушање и вредновање/критичко процењивање говора/разговора у емисијама за децу на радију и телевизији.

3. разред

– област „Језичка култура“: Основни облици усменог и писменог изражавања/Препричавање садржине текстова, играних и анимираних филмова, позоришних представа, радијских и телевизијских емисија за децу – детаљно (опширно), по заједничком и индивидуалном плану; сажето препричавање по заједничком и самостално сачињеном плану за препричавање.

– Усмена и писмена вежбања/Слушање и вредновање/критичко процењивање говора/разговора у емисијама за децу на радију и телевизији.

4. разред

– област „Језичка култура“: Усмена и писмена вежбања/*Синтаксичке и стилске вежбе*: састављање и писање реченица према посматраним предметима, слици и заданим речима; састављање и писање питања о тематској целини у тексту, на слици, у филму; писање одговора на та питања.

– Основни облици усменог и писменог изражавања/Препричавање динамичне сцене из епског дела, филма и телевизијске емисије.

– Усмена и писмена вежбања/Препричавање динамичне сцене из епског дела, филма, телевизијске емисије – према заједничком плану.

5. разред

– област „Књижевност“: Књижевнотеоријски појмови/Драмске врсте: драма за децу, радио и телевизијска драма.

6. разред

– област „Језичка култура“:

– Основни облици усменог и писменог изражавања/*Препричавање* са истицањем карактеристика лика у књижевном тексту, филму, позоришној представи. Изборно препричавање: динамичне и статичне појаве у природи (књижевно дело, филм, телевизијска емисија). Књижевност – епика: *Орлови рано лете*, Бранко Ћопић (допунски избор); Књижевност – драма: *Избирачица*, Коста Трифковић; Књижевност – епика: *Смрт мајке Југовића*, народна песма; Књижевност – епика: *И све што се креће, покреће Сунце*, Милутин Миланковић.

7. разред

– област „Књижевност“: Драма/Драмска радња; етапе драмске радње: увод, заплет, врхунац, перипетија, расплет. Драмска ситуација. Дидаскалије (ремарке) у драмском делу. Врсте комедије: комедија карактера и комедија ситуације. Драма у ужем смислу.

– обрада одломка из драме *Покондирена тиква*, Ј. С. Поповић; анализа одломка из романа *Поп Ђура и поп Спира*, Стеван Сремац (и гледање истоименог филма Соје Јовановић).

8. разред

– област „Књижевност“: Књижевнотеоријски појмови/ Телевизијска драма.

– област „Језичка култура“: Усмена и писмена вежбања/ *Критички приказ* нове књиге, филма, радијске, телевизијске емисије и концерта.

За потребе редовне наставе српског језика, библиотекар може обезбедити потребне електронске изворе: цртане филмове у дигиталном или дигитализованом облику, филмове и телевизијске серије, појединачне сцене из филмова, фотографије глумаца, филмску музику...

Још у млађим разредима може се у читаоници библиотеке омогућити да ученици погледају цртане филмове засноване на познатим бајкама, али и телевизијске емисије из националног образовног програма. У петом разреду ученици могу да погледају секвенце или целе филмове снимљене према књижевним делима која се обрађују у овом узрасту (*Капетан Џон Пиплфокс*, Душан Радовић/ *Доживљаји Тома Сојера*, Марк Твен/ *Шешир професора Косте Вујића*, Милован Витезовић – тв серија/ *Моји изуми*, Никола Тесла – документарни или играни филм/ *Робинсон Крусо*, Данијел Дефо – филм/ *Житије Ајдук-Вељка Петровића*, Вук Караџић – телевизијска серија о Вуку Караџићу/).

Ученици млађих и старијих разреда се на редовним часовима српског језика у учионици или читаоници библиотеке упознају са радијским и

телевизијским новинарством, радиом и телевизијом као медијима, са техничким елементима производње и преноса радио и телевизијских сигнала... Са ученицима се може водити дијалог о савременим медијским формама, информативној и културној улози филма, радија и телевизије у свакодневном животу.

Као наставна јединица, филм се обрађује попут књижевног дела. Ученици треба да стекну општа знања из теорије и историје филма, о жанровским и стилским елементима, односу филма према другим уметностима, тематско-мотивском вредностима, композицији... Полазећи од препознавања филмских родова (анимирани, играни, документарни филм), постепено се иде ка сложенијој стручној едукацији и развијању критичке и естетске свести и укуса. У складу са циљем наставе српског језика, ученици на вишем сазнајном новоу, кроз реализацију програма новинарске или фото-филмске секције проширују знања о филмској терминологији и процесу настајања филма: о изради сценарија, подели улога, технологији снимања, филмској режији, монтажи снимљеног материјала...

Дечји доживљај филмске уметности у много чему је другачији од оног који имају одрасли – пре свега, разлика се огледа у емоционалном поимању и проживљавању филмске стварности, спонтаном прихватању културних и естетских порука, у сталном трагању за моралним узорима, лако поистовећивању са главним ликовима и преузимању животних образаца и модела понашања. Потпомогнут музиком и разноврсним специјалним ефектима, занимљивошћу садржаја, хумором, акционим и драмским сценама – филмско уметничко дело стимулативно делује на младе гледаоце, развијајући њихову машту, емоционалност, способност апстрактног и критичког мишљења. Гледање филма за њих јесте прилика за путовање у непознато и ново, за виртуелно упознавање света и живота који постоји ван уских породичних и школских оквира, уједно и за сусрет са другим културама.

Они најмлађи (до трећег разреда) са уживањем гледају традиционалне бајке, са већ познатим ликовима, али и филмове у којима су ликови животиње. Сматра се да већ од четвртог разреда ученици могу да схвате и пронађу заплет филма, основне догађаје у сценарију, и да уоче разлике у моралним квалитетима ликова, док поједини ученици старијих разреда заузимају критички став према поступцима ликова, запажају естетске квалитете филма, композицију, значај музике, светла, сценографије, костима...

Ученици старијег школског узраста воле њима блиске теме одрастања, и теме из дечјег света, које лако препознају и прихватају, спремни су да о виђеном разговарају и да тумаче поступке и особине ликова на филмском екрану (као и у књижевном делу). Сасвим лако и без превеликих критичких ограничења прихватају мешање реалности и снова, али, то им не смета да у филму потраже и идоле и животне учитеље, да врше испитивања граница добра и зла, да истражују и онострани и људски свет, јер је визуелна стварност много изражајнија и снажнија, па и инспиративнија неголи она писана.

Простор читаонице школске библиотеке може бити отворен и посебно прикладан за одржавање часова српског језика посвећених области медијске културе и масовне комуникације. Модерна опрема у њој омогућава да се ученицима представе одређени садржаји и информације из културе, извештаји са књижевних манифестација, радио и телевизијски интервјуи са писцима...

У сарадњи са наставницима српског језика и информатике у школској библиотеци се могу организовати часови упознавања са интернетом као информационам, технолошким и културним феноменом. Основни је циљ оваквог образовно-васпитног рада библиотекара и других наставника упознавање ученика са правилима и стандардима интернет-комуникације. Ученици (а посебно чланови литерарне, новинарске и драмске секције) се упознају са разноврсношћу и богатством сајтова, интернет-страница, са културним и књижевним садржајима (рецимо оним који су посвећени великим писцима и њиховом делу, или сајтови великих позоришних или издавачких кућа, културних центара, библиотека и новинских агенција).

Савремена школска библиотека као мултимедијални информациони центар треба да поседује посебну збирку наставних материјала који су везани за филмску и позоришну уметност, а библиотекар у сарадњи са учитељима и наставницима српског језика планира и реализује часове на којима ће се та збирка активно користити. У оквиру библиотечког фонда може се формирати збирка стручне филмске литературе, коју ће чинити филмске енциклопедије и лексикони, часописи о филму, филмске монографије, као и плакати и билтени са филмских фестивала. Истовремено, афирмишући и презентујући школску архивску фото и филмску грађу, библиотекар утиче на однос ученика према фотографији и филму као културном благу, или као документу о школском животу у прошлом времену (снимци приредби, јавних, културних и спортских манифестација).

4.4. ПРИПРЕМАЊЕ УЧЕНИКА ЗА ИЗРАДУ ДОМАЊИХ ЗАДАТАКА У ШКОЛСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ

У оквиру реализације плана и програма предмета Српски језик ученицима се у континуитету задају одређене радне обавезе за индивидуални рад код куће, а они се могу односити на учење стихова или прозног текста напамет, писану анализу књижевног текста, вежбање и примену граматичких правила, припрему драматизације текста, писање самосталног књижевног рада или новинског текста. Према Павлу Илићу, домаћи задаци се са становишта времена потребног ученицима за рад на њима могу поделити на текуће или краткорочне и оне дугорочне, који се односе пре свега на читање лектире. (Илић, 1998: 165)

Домаће задатке као облике рада ученика који се изводе код куће по налогу наставника Милија Николић посматра у ужем и ширем смислу:

„Тако и читава школска лектира коју ученици читају код куће и пишу о њој приказе спада у оквир шире схваћених домаћих задатака. Кад ученика упутимо да и код куће прочитају обрађено штиво са намером да открију још неке његове посебности и вредности или да се припреме за изражајно читање, казивање и драматизовање; када им задамо да науче напамет песму или прозни одломак, да у тексту запазе и објасне поједине језичке и стилске поступке; ако их упутимо да непосредним посматрањем из литерарних извора прикупе грађу за говорну и писмену вежбу – све су то домаћи задаци који се због свог посебно садржаја и потребе за самосталним обављањем не могу у потпуности заменити радом у школи.“ (Николић, 637–638)

Да би се постигли оптимални резултати у учењу и стицању знања, пружање подршке ученицима у изради домаћих и специјалних задатака мора бити брижљиво планирано. Као стручни сарадник, библиотекар се активно укључује у реализацију свих наставних и ваннаставних активности учитеља и наставника српског језика, па и оних у вези израде домаћих задатака. Зато би требало да се са њима договори о садржају и формама помоћи ученицима, како би у одговарајућој мери испратили основну учитељску (наставничку) методичку концепцију.

Ученици често добијају задатак да после обрађене песме или одломка из дела, датог у читанци – пронађу и прочитају приповетку у целини, или још неколико песама истог аутора. У савременим уџбеницима српског језика (читанкама, граматикама) постоје подстицајна истраживачка питања за ученике, која прате књижевне текстове и лекције из језика и културе изражавања; то су углавном конкретни методички захтеви, прилагођени ученицима. Ова помоћна методичка апаратура од велике је користи за разумевање прочитаног, али и поред

тога понекад за неке од њих учење представља истовремено и „мучење“, уколико, рецимо, нема свесног и вољног усвајања едукативног и естетског садржаја, и потпунијег саживљавања са њим.

Иако изгледа да је ученицима на часу све јасно и разумљиво, код куће се при изради домаћих задатака каткад појављују проблеми које не успевају да реше чак ни родитељи. Такође, неки ученици и поред објашњења учитеља и наставника на редовном часу српског језика и самосталног рада код куће нису увек у стању да у потпуности примене одређена граматичка или правописна правила. Дешава се и да ученици не чују (на крају часа) или не добију јасније инструкције и подробнија упутства о најбољем методичком приступу и могућим потешкоћама.

Специјални (посебни) домаћи задаци могу бити везани за биографију писца, историјске или друштвене околности настанка књижевног дела, или неку културноисторијску ситуацију (нпр. стварање првог словенског писма, Косовски бој, Први српски устанак и Први светски рат као литерарна инспирација...). Библиографска истраживања примерена задатку (углавном за ученике старијих разреда) могу се везати за проналажење података о животима и делима појединих писаца из наставног програма, и то у класичним штампаним енциклопедијама, историјама и прегледима књижевних раздобља, књижевним критикама, есејима, књижевним часописима, романсираним биографијама, аутобиографијама).

Библиотекар који добро познаје наставни план и програм предмета Српски језик моћи ће да иде у сусрет предстојећој обради наставне јединице на редовном часу, и да у договору са учитељем/наставником српског језика буде на располагању ученицима, за подршку у изради домаћих задатака.

Васпитно-образовни рад библиотекара са ученицима подразумева не само обезбеђивање неопходне литературе, већ и проширивање скупа информација добијених на редовним часовима; не треба, међутим, претеривати са понудом извора, већ их треба одмерити у складу са захтевима задатка, способностима и знањем ученика, његовим узрастом. Подршка библиотекара ученицима у изради домаћег задатка огледа се у различитим видовима помоћи, почев од упућивања на једноставне технике израде бележака при читању и учењу, па до упознавања са основама лектуре и коректуре.

Израда домаћих задатака у читаоници школске библиотеке може да буде посебна погодност за сваког ученика, јер се ради о безбедном и подстицајном простору, у коме поред мирног и инспиративног амбијента, обиља

информационих извора, рачунара и пратеће опреме – постоји и особа која му може пружити додатну методичку помоћ: стручни сарадник библиотекар. Отворена и искрена комуникација библиотекара са учеником и заинтересованост за његов лични развој у складу са индивидуалним могућностима и способностима биће од великог значаја за успех у извршавању задате обавезе. Овакви домаћи задаци у библиотеци могу се радити и у групи, када ученици размењују мишљења, допуњавају се, коригују, и забављају притом.

4.5. САРАДЊА БИБЛИОТЕКАРА СА УЧИТЕЉИМА И НАСТАВНИЦИМА У ОБРАДИ ЛЕКТИРЕ

У оквиру остваривања плана и програма наставе српског језика у основној школи, ученици млађих и старијих разреда имају у току школске године обавезу читања лектире, као посебне врсте дугорочног домаћег задатка.

Под лектиром се у ширем смислу речи подразумева група књижевних дела која ученици треба да прочитају код куће, самостално протумаче и презентују на часовима у писаном и усменом виду, на основу упутстава која претходно добијају од стране учитеља или наставника српског језика. Основни циљ обраде лектире јесте њено тумачење на наставном часу, па је читање код куће нека врста његове припреме. Читање и индивидуална писана интерпретација лектире код куће може се схватити и као сложенија форма домаћег задатка, јер поједина књижевна дела због своје обимности и композиционих специфичности захтевају континуирани, временски дуг и концентрисан рад ученика (нарочито у старијим разредима).

У *Педагошкој енциклопедији* лектира се везује само за наставу, па је у одредници „лектира у настави“ овај појам схваћен у општијем значењу, односно њоме је обухваћено и све оно што се може сматрати тзв. *вануџбеничком литературом*:

Читајући и проучавајући књиге и друге текстове, уз помоћ наставника, они стичу знања из различитих области људског стваралаштва, развијају свој говор и мишљење, шире и богате своју општу и стручну културу, свој духовни живот... То погодује развијању радозналости ученика, њиховог отвореног, активног и критичког приступа литератури и животу, и подстиче њихово стваралаштво у науци, уметности, техници и друштвеном животу. Посебан значај и улога ове лектире је у развијању љубави према књизи, у развијању читалачких потреба, способности и навика, у оспособљавању ученика за самостално служење књигом и другим текстовима као изворима најразноврснијег људског искуства и достигнућа. (Педагошка енциклопедија, 430)

Разматрајући проблем дефинисања појма *домаћа лектура*, Павле Илић истиче да њу „...чине она дела која наставни програми предвиђају за читање код куће, за домаће читање.“ (Илић, 464). Међутим, према Илићу, овакво поједностављено одређивање појма *домаћа лектура* „одговара само у основношколској програмској ситуацији, где је укупна школска лектура подељена на лектуру која у целости улази у читанке и која се углавном и чита и изучава у школи (школска лектура у ужем смислу) и на домаћу лектуру која не улази у читанке већ се издаје у посебно опремљеним књигама.“ (*ibidem*)

У савременом програму наставе српског језика нема више поделе лектуре на тзв. *школску* и *домаћу*, пошто се у читанкама налазе песме и одломци из дужих књижевних дела – предвиђених и за комплексније тумачење и индивидуални приступ у кућним условима (*домаће читање*). Упознавање са ауторима и интерпретација појединих поетских и прозних текстова одвијају се на уобичајени начин, међутим, ови су часови истовремено у функцији увођења ученика у обраду целовите збирке песама или приповедака, односно романа. На крају часа учитељи и наставници српског језика ученицима дају одређена методичка и методолошка упутства и сугестије и постављају ученицима индивидуалне или групне истраживачке задатке за рад код куће. Дешава се у наставној пракси да неки од њих у недостатку времена за квалитетнију припрему једноставно ученицима поставе захтев да се лектура пронађе и прочита, и да се о томе у дневнику читања запишу они основни подаци о делу (наслов, пишчева библиографија, књижевна врста, ликови) – чиме би се испунила формална обавеза по задатом плану и програму.

За ученике млађих и старијих разреда самостална обрада збирке песама или прича је врло често захтеван и одговоран задатак, за који им је неопходна помоћ учитеља, наставника и родитеља, али и школског библиотекара. И поред добијених методичких упутстава, ови ученици због неискуства и недостатка читалачке културе имају одређене проблеме у разумевању прочитаног, посебно код сложенијих књижевних текстова. Посебан је задатак учитеља, наставника и школског библиотекара да ученицима омогуће услове за такву рецепцију књижевноуметничког дела која неће бити само резултат испуњавања школске радне обавезе (и „посла“ који се мора обавити да би се добила добра оцена), већ спонтан и радостан сусрет са нечим узбудљивим, необичним и инспиративним

(уједно и поучним), што ће у њему изазвати естетски доживљај који је вредан памћења.

Дечја рецепција књижевноуметничког дела морала би да проистекне из личног става и промишљања прочитаног, што ће за ученике бити мотив више да пажљиво читају, размишљају и доносе закључке о прочитаном. Читајући, ученици изграђују сопствени читалачки укус и пријемчивост за оно што једно књижевноуметничко дело пружа као естетски и културни феномен. Прочитана књига може ученику дати потенцијални импулс за ауторско књижевно стварање (када је књижевно дело модел и естетски образац), као инспирацију и подстицај на музичко или ликовно изражавање.

Разматрајући елементе који чине естетски доживљај ученика млађих разреда при читању лектире, методичарка Стана Смиљковић истиче да он зависи од мноштва чинилаца, и да каткад „може проистећи из оног неочекиваног и изненадног сазнања којим се продубљује и богати исказана мисао или доживљај“. (Смиљковић, 2007: 11) Сматрајући да је при том од великог значаја улога наставника, односно његова способност креативног приступа у самој наставној интерпретацији лектире, Смиљковићева наглашава:

Стваралачким радом на проучавању елемената књижевног текста лектире наставник, својим говором, културом читања, укусом, непрекидно делује на ученике и њихова интересовања. Потреба непрекидног стварања код наставника преноси се на ученике. То није вештачка творевина, већ треба да полази из самог доживљаја наставника – то је духовна потреба да стално нешто ново изналази, открива, саопштава на другачији начин. У том смислу наставник треба да буде не само непоновљив и оригиналан, већ и досетљив, духовит да створи нову књижевно-језичку ситуацију с циљем мотивисања ученика у трагању за новим разрешењима догађаја, откривања и тумачења нових веза речи, доживљаја, психичког стања јунака.“ (Смиљковић, 11–12)

Већини младих читалаца неопходна је помоћ посредника у читању (учитеља, наставника, библиотекара, родитеља) која се ће се огледати у упознавању са основним техникама читања и методама тумачења књижевног дела.

Сарадња библиотекара и учитеља/наставника српског језика на обради лектире почиње у периоду када се врше припреме за израду Годишњег плана и програма рада школе и појединачних планова рада учитеља, наставника и самог стручног сарадника библиотекара. Он је упознат са временским терминима обраде лектире, тако да може планирати своје активности на том пољу и договорити се са сваким од учитеља и наставника о могућностима конкретне

сарадње. На састанцима стручних већа (актива) учитеља, односно наставника српског језика постиже се и договор о изборној лектури – том приликом библиотекар прилаже списак изборне лектуре која је расположива у школској библиотеци, и предлаже наставницима оптималан редослед обраде у случају да постојећи број књига не задовољава потребе ученика. Списак препоручених дела од стране библиотекара може да стоји и на библиотечкој огласној табли, евентуално и на школској интернет-страници.

Основни вид библиотекарског учешћа у обради лектуре (пре свега у старијим разредима) јесте припремање основне и допунске грађе, штампаних извора и аудиовизуелног и дигиталног материјала (који се може користити и у учионици, уз медијатечко-техничку подршку библиотекара). У школској библиотеци ученици могу погледати документарне филмове о писцу, његове фотографије, новинске и телевизијске интервјуе. Библиотекар ће ученицима показати друге пишчеве књиге, упознати их са интересантним детаљима из његове биографије, понудити им информационе изворе примерене постављеном наставном задатку: илустрацију мотива из књижевних дела, музичку композицију направљену на песничку тему, снимљену позоришну или луткарску представу, цртани филм као екранизацију бајке. Он ће им понудити одговарајућу референсну грађу (енциклопедија, речник, лексикон писаца) и материјале који ће им приближити тематику дела или епоху о којој дело говори.

Час лектуре у школској библиотеци изводи се у сарадњи са учитељем или наставником српског језика. У договору са наставником библиотекар може на почетку обраде лектуре у старијим разредима презентовати материјал из библиотечког фонда (о аутору, делу), или говорити о аутору и делу из једног алтернативног угла – библиотекарског и културолошког. Уколико постоји могућност, библиотекар ће обезбедити екранизовану верзију књижевног дела, која се може искористити у делу часа обраде лектуре, или послужити за накнадну анализу односа филма и књижевности као медија (на пример, екранизоване филмске бајке, или филмске верзије романа *Доживљаји Тома Сојера*, Марка Твена, или романа *Орлови рано лете*, Бранка Ћопића). Поред тога, он може помоћи групама ученика у раду на конкретним темама, односно радно-истраживачким задацима добијеним од учитеља/наставника. Могућност групног рада у библиотеци, уз стручну методичку и педагошку помоћ библиотекара, пружа прилику ученицима да размене мишљења о естетским и моралним

вредностима дела или да дискутују о поступцима књижевних ликова износећи личне критичке ставове. По завршетку истраживања, библиотекар ученицима помаже у припреми за излагање његових резултата на часу утврђивања лектире.

Један од деци најинтересантнијих начина обраде лектире јесте драматизација одабраних мотива и сцена, па је читаоница библиотеке погодно место за сценске пробе, односно припрему наступа ученика. У томе значајан допринос може дати и школски библиотекар, који ће помоћи наставнику и ученицима у медијатечко-техничкој припреми сценографије за драмску интерпретацију књижевног дела, изради музичке подлоге, костима ликова...

Функционалним коришћењем ресурса библиотеке за обраду лектире – њена читаоница постаје права учионица, а то је само корак до реализације индивидуалног рада библиотекара са сваким заинтересованим учеником (чиме се библиотека, условно говорећи, претвара у радни кабинет.

4.6. САРАДЊА У РЕАЛИЗАЦИЈИ ЧАСОВА ДОПУНСКЕ И ДОДАТНЕ НАСТАВЕ И ПРИПРЕМЕ ТАКМИЧАРА

У плану и програму васпитно-образовног рада школског библиотекара посебно место заузима сарадничка подршка у реализацији часова допунске и додатне наставе из српског језика и часова припреме ученика за такмичења.

Библиотекар може помоћи учитељима и наставницима на тај начин што ће им понудити да неке своје часове допунске и додатне наставе изводе и у читаоници школске библиотеке: уз обезбеђен додатни методички материјал на свим носачима информација, они ће у читаоници библиотеке имати пријатан и педагошки подстицајан амбијент за рад са својим ученицима.

Допунска настава са ученицима организује се у случајевима када се у току обраде појединих наставних тема из програма српског језика појаве тренутни проблеми са усвајањем градива или пак извесне тешкоће у испуњавању постављених наставних задатака. Изводи се за оне ученике који имају незадовољавајућу или слабију оцену из српског језика, али и за оне који на редовним часовима из објективних или субјективних разлога (одсуство са часова, слаба мотивисаност, пасивност) не успевају да остваре очекивани успех, иако за то поседују потребне потенцијале.

Веома често, поједини ученици се устручавају да питају учитеља или наставника да им разјасни одређене појмове на редовном часу српског језика, или се за то нема довољно времена. У том циљу, учитељи и наставници настоје да променом методичког приступа и облика рада, као и индивидуалним прилагођавањем – побуде, подстакну и олакшају конструкцију знања код својих ученика, што је изостајало на редовним часовима српског језика. Уз правовремену помоћ учитеља или наставника српског језика ученик успева да „ухвати корак са градивом“, мада би континуитет у пружању подршке ученицима требало да постоји током целе школске године, а не само када се потешкоће појаве.

Значајну улогу у организацији допунске наставе може имати и стручни сарадник библиотекар, и то још у млађим разредима, када ученици тек стичу основне појмове о језику и књижевности. Тако ће он у договору са учитељем обезбедити одговарајуће дидактичке материјале већ почев од реализације наставе почетног читања и писања, правилног изговарања гласова и појединих речи, па до озбиљнијих и сложенијих захтева граматичких и правописних вежби у четвртом разреду. Сврсисходна сарадња на овом плану може се остварити и са наставницима српског језика, у старијим разредима, у моментима када се због повећаног обима и тежине градива из области језика и књижевности јавља и највише проблема у учењу.

Додатна настава се организује за ученике који показују жељу за стицањем (изградњом) новог и квалитетнијег знања од оног које се може стећи на редовним часовима српског језика, када им се из објективних разлога (бројност одељења или захтевност наставне јединице) не може пружити одговарајућа пажња. Ови ученици не само да имају посебна интересовања за поједина подручја предмета Српски језик, већ и мотив да у свом знању или талентима (књижевни, говорнички, истраживачки...) напредују.

Припрема ученика за ваншколска такмичења, на нивоу општине, града, округа или целе државе може се схватити као посебан вид додатне наставе из српског језика. Она се реализује кроз индивидуални или групни рад наставника са ученицима, уз коришћење расположивих ресурса школске библиотеке (збирке задатака за пријемни испит у средњу школу, тестови са званичних такмичења из српског језика). Библиотекар у ту сврху учитељу или наставнику уступа читаоницу библиотеке, а у одређеној мери и у складу са својим компетенцијама

може се и сам укључити у инструктивни педагошки рад са ученицима. Притом треба узети у обзир чињеницу да нису сви стручни сарадници библиотекари по професији учитељи и наставници српског језика, већ да припадају и другим наставним областима, те да међу њима има и библиотекара–информатичара, наставника страних језика и других предмета у основној школи.²⁷

4.7. ИЗГРАЂИВАЊЕ ЉУБАВИ ПРЕМА КЊИЗИ И НЕГОВАЊЕ ЧИТАЛАЧКЕ КУЛТУРЕ УЧЕНИКА

Заједно са континуираним васпитним и образовним радом у школи и породици, читање у слободном времену је од великог значаја за формирање књижевног укуса, интелектуални, морални и естетски развој деце и младих. Вредност читања огледа се у томе што оно доприноси ширењу културног видокруга читалаца и што се њиме унапређују језичке и комуникационе вештине ученика и утврђују знања о матерњем језику, његовом богатству и лепоти. У књизи се могу пронаћи корисни савети, паралеле са конкретним животним проблемима и ситуацијама, етички модели понашања и примери за угледање. О тој свевременој благотворној присутности књиге и њеном значају за читаоца говори и приповедач Вељко Петровић:

Књига је још увек, а вероватно ће још дуго то и остати, најважнији скупљач, утврђивач и спроводник човекових мисли, опажања и осећања; помоћу књига, махом, саопштавају се искуства, откривају се и упознавају се нарави. Још увек, сва знања и сазнања о свету, о његовим погубним и благотворним силама, о савлађивању и искоришћавању материја, о раду, о вештинама, о сарађивању с људима, као о најуспешнијем саживљавању с њима, сва та знања већином из књига се црпу, као што, још увек, више но иједна друга уметност, такозвана лепа књига може да пружи човеку врхунски оплемењена, потресна а чиста, човечна уживања. (Петровић, 1958: 13)

И поред све снажнијег развоја издаваштва за децу и младе, данас се уочава тенденција опадања интересовања за књигу (као традиционалног извора информација о свету и животу) и за читање као чин продуховљења и уживања у писаној речи. На то утичу и многи екстерни фактори, као што су културне навике

²⁷ Зона Мркаљ као драгоцену помоћ школског библиотекара наставницима српског језика истиче не само њихово учешће у реализацији часова додатне наставе, већ и у припреми такмичара, пошто наставници „...преоптерећени бројем часова и захтевима предмета, често нису у прилици да посвете већи број часова (од предвиђене норме) ученицима-такмичарима.“ (Мркаљ 2011, 157)

чланова породице и вршњака из разреда и школе као окружења, модни и генерацијски трендови, као и професија и образовање родитеља...

На смањену заинтересованост најмлађих за читање указује и Миомир Милинковић: „Данас деца читају знатно мање од својих вршњака од пре неколико деценија. Тачније, читају онолико колико смо ми као родитељи, васпитачи и наставници учинили да им приближимо свет књиге, да их анимирамо за њен садржај, њене поруке, јунаке, лепоту, да их убедимо да је књига, и поред свих достигнућа технике, још увек незаменљиво средство људске комуникације.“ (Милинковић, 2012: 11)

Читање као образовни и културни феномен одувек је било у фокусу истраживача и педагога, као значајна сазнајна, развојна и стваралачка активност без које не би било ни индивидуалног ни друштвеног културног и цивилизацијског напретка. Према Педагошкој енциклопедији, читање је „...најстарији облик човјекове културне дјелатности, темељно средство образовања и спознавања свијета... Читање је комуникацијски процес у којем је текст преноситељ порука, а читатељ приматељ порука. Увјет је одвијања комуникацијског процеса заједнички код, тј. усклађеност читатељева кода и текстовног кода.“ (*Педагошка енциклопедија*, 1. књ, 85)

Са појавом нових информационих извора: популарних часописа, радија, телевизије, потом и интернета (на коме се може наћи обиље информација, па и комплетних дигиталних садржаја већ објављених књига) – постоје и мишљења да је књига као традиционални медиј не само угрожен, већ и превазиђен. Све присутније звучне и електронске књиге (које се могу читати на екрану рачунара, или специјалном електронском читачу књига) показују да штампана књига губи своје привилеговано место и улогу, па и значај за савременог читаоца. Због своје атрактивности, сликовитости, богатства облика и комплетности садржаја, аудиовизуелна информација све више добија на првенству приликом избора од стране савременог читаоца и потискује штампану реч.

Поставља се питање: *Ко је данашњи млади читалац, уједно и члан школске библиотеке?* Често се код ученика ствара отпор према „досадној“ настави књижевности, која се своди на препричавање фабуле, излагање биографских и књижевноисторијских података, учење делова текста напамет, за оцену – уместо откривања суштинских уметничких вредности књижевног дела. Због свог недовољног животног искуства, ученик основне школе не може бити онај

захтевни и већ изграђени читалац који ће у књижевном делу тражити неку вишу културну и духовно-естетску компоненту – већ читалац који, пре свега, учи шта је то живот, које су његове прикривене форме и шта је његова суштина. За младог човека је то улазак у нове или недовољно познате светове, и он књизи приступа спонтано, са отвореношћу и радозналешћу. Преко искустава књижевних ликова млади читалац открива туђе и своје емоције, моралне дилеме које наслућује у себи самом, и читајући развија сопствену имагинацију и креативност.

Један од важнијих задатака учитеља и наставника српског језика (и библиотекара, као њиховог *стручног сарадника*) јесте да омогуће успостављање комуникације и дијалога ученика са књижевним текстом, уз максималну спонтаност и слободу у интерпретацији; овим се постиже да ученик није више само слушалац и пасивни прималац информација, већ неко ко те информације рекреира и може да их несметано (и подржано) пласира свим осталим учесницима наставне (групне) интерпретације књижевног текста. У наставној пракси, учитељи и наставници српског језика раде на систематском развоју дечјих рецептивних (пријемних) способности и вештина, а библиотекар свкодневним библиотечно-информационим, васпитно-образовним и културним радом даје томе и свој сараднички допринос. Тиме се директно или индиректно остварују и сви они функционални циљеви наставе српског језика и књижевности везани за развијање књижевне културе, формирање читалачких навика и неговање читалачког укуса, јачање и продубљивање рецептивног поља читаоца–ученика, као и способности самосталног тумачења књижевног дела.

Поред поштовања према писаној речи и оспособљавања за уживање у лепоти створеног, заједнички задатак учитеља, наставника српског језика и библиотекара јесте и охрабривање ученика на слободно књижевно самоизражавање. Основни услов и подлога за свако стваралаштво (па и оно књижевно или новинарско) јесте урођена креативност; то је способност и потенцијал, особина коју поседује свако у одређеној области – а да ли ће се и колико пробудити и развити зависи од много фактора, како оних унутрашњих тако и спољашних.

Једно од „златних правила библиотекарства“ индијског библиотекара Ранатана каже да *свакоме читаоцу треба дати његову књигу*. (Митровић, 2014) Врло је важно да библиотекар обезбеди одговарајуће наслове белетристике за децу и младе, који ће се читати као препорука старијег (уз то и стручног) лица.

Свакодневна је обавеза и брига библиотекара да се у ученицима развија навика да читају литературу коју слободно (сами) изаберу, макар била и мање уметничке вредности – како би временом развили сопствену књижевну и естетску норму и укус, као и критички став о прочитаном делу. Развијање навика и вештина читања треба да буде резултат понуде, а не принуде; помоћ, а не наметање става, како читање не би за младе чланове библиотеке постало обавеза и подвргавање нечијим културним, моралним и естетичким канонима и критеријумима.

Избор књига за слободно читање, независно од тзв. *изборне* лектире, могу заједнички направити библиотекар, учитељи и наставници српског језика (актив), будући да они најбоље познају фонд школске библиотеке и читалачка интересовања својих ученика.²⁸ Томе се приступа без тежње ка елитизму и високим стручним критеријумима, јер у основној школи мора да се води рачуна и о рецептивним способностима ученика. Први библиотекарев избор чине дела са пригодним образовним и забавно-рекреативним садржајем, и дела која припадају подједнако домаћој (националној) и страномј (светској) литератури.²⁹ Библиотекар притом има у виду и сва она дела која омогућавају ширење културних, етичких и естетских видика, као и толеранције међу људима. Међутим, мора се размишљати и о тзв. „лаганој литератури“, која ће послужити развоју читалачких вештина ученика у једном периоду њиховог развоја. За ученике млађих разреда обезбеђују се најпре сликовнице, илустроване бајке, басне и приче, стрипови, а за ученике старијих разреда узрасно примерени, маштовити и пријемчиви психолошки и педагошко–развојни, авантуристички, криминалистички, научно-популарни и историјски романи за децу и младе. Нарочиту пажњу треба обратити на интересовања и могућности деце са посебним образовним потребама, за које ће се пронаћи одговарајући библиотерапеутски едукативни и забавни материјали.

И библиотечка (библиотечко-информациона) секција, као мали клуб љубитеља књига, послужиће библиотекару да у непосредном раду са ученицима допринесе проширењу њихових знања о књизи и изградњи читалачких умећа.

²⁸ Постоје код неких француских и немачких методичара наставе књижевности веома либерална становишта, којима се дозвољава да ученици сами одлучују о томе шта ће, да ли ће, када, и на који начин читати и тумачити изабрано дело.

²⁹ Данас у неким срединама у Европи (као, рецимо, у Немачкој и Шпанији), у отпору *американизму* и доминацији енеглеског језика, постоји тенденција подстицања ученика–чланова библиотеке на читање пре свега *матерње* књижевности.

4.7.1. Популаризација читања, читалачких програма и литерарних конкурса

Васпитно-образовни рад библиотекара са члановима библиотеке остварује се и кроз разноврсне читалачке програме школских библиотекара, чији су основни циљеви: промоција књиге и културе читања, развијање љубави према српском језику и књижевности (али и књижевности уопште), унапређење вештина критичког читања и креативног писања, подстицање ученика на индивидуални рад и рад у групи, међупредметна сарадња, развијање партнерских односа између школе, институција културе и локалне самоуправе. Читање са разумевањем, читање ради уживања и учења, спознаје животних истина, света, себе самих – може се реализовати и уз одговарајућу стручну и педагошку подршку библиотекара. Уколико им је дружење са књигом присилно, и „по задатку“, у ученицима ће се створити одбојност према читању, учитељима/наставницима, библиотеци и библиотекарима; отуда је неопходно да се популаризацији књиге и реализацији читалачких програма приступи са мером и стрпљењем.

Полазећи од „директне везе између мере читања и резултата учења“, и у *Смерницама за школске библиотеке* се указује на задатак библиотекара да подстиче читање (јер оно поред образовне има и културну димензију), као и на могућност да се за млађе ученике организују разговори о књигама и причање прича. (*Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1/2005)

Данашњи проблем немотивисаности ученика за читање штампаних белетристичких издања, у условима лаког приступа и све веће доминације електронских аудиовизуелних садржаја на телевизији и интернету – тражи решење у виду атрактивних и инвентивних читалачких пројеката и програма,³⁰ као једне врсте алтернативе и одклона од читања због оцене, а не из задовољства. Ти програми произилазе из потребе за приближавањем духу и културним обрасцима нових генерација, ради њиховог продубљенијег читалачког образовања и стицања комплетнијих знања о свету у коме живе.

³⁰ Један од првих таквих међушколских пројеката у ауторству школских библиотекара био је у Србији *Оутро перо (Оутро перце)*. (На сајту: <http://andjelkatancic.wix.com/perce>) Међутим, овакви пројекти могу потицати и из ваншколске сфере, као што је пример читалачког пројекта издавачке куће *Clio*, из Београда, под називом *Internet*. (На сајту: http://www.internet.rs/?page_id=35)

Међушколски читалачки пројекти резултат су ангажованости самих школских библиотекара³¹, а ослањају се на искуства ранијих читалачких акција дечјих одељења јавних библиотека (као што је, на пример, „Читалачка значка“ – прошлих деценија веома популарна, а и данас актуелна), али добијају и нека нова обележја, с обзиром на то да су се од почетка овог века у нашем образовању десиле значајне промене и да је школска библиотека добила нове функције унутар васпитно-образовног процеса и постала културно средиште реформисане школе. Њима се оживљава сарадња школске и јавне библиотеке, а стручни сарадник библиотекар постаје лидер у својој средини, покретач и координатор удружене школске образовне акције широког плана, са тимским учешћем учитеља, наставника српског језика и наставника ликовне културе.

Садржај и форму међушколског читалачког пројекта могу осмислити сами школски библиотекари: они усаглашавају пропозиције такмичења на састанцима библиотекарских актива, формирају комисије за састављање и прегледање тестова и читалачких дневника, успостављају контакте са издавачким кућама и библиотекарима јавних библиотека ради набавке књига, а потом обављају и неопходне припреме у својим школама (састављање тимова, одабир књига, организација активности). Наслове књига за читање заједнички одређују стручни сарадници библиотекари, учитељи/наставници и библиотекари јавних библиотека. Конкретизација пројекта остварује се учешћем ученика више школа у следећим активностима: у тесту знања из књижевности, писању *дневника читања*, приказима прочитаних књига, израдом илустрација, дружењем са ученицима других школа на завршним манифестацијама (са гостовањем познатих дечјих песника). Пројекат активно подржавају родитељи ученика, управе школа, као и издавачке куће, градски културни центри, новинске куће и локалне телевизијске станице. Истовремено, ток пројекта може се пратити преко информација на сајтовима школа учесница пројекта, као и на посебној, наменски отвореној интернет-страници, а на самом крају објављују се фотографије најлепших *дневника читања*. Библиотекари општинских библиотека помажу школским

³¹ Као илустративан пример овакве нове ангажованости стручних сарадника библиотекара може се поменути међушколски пројекат промовисања књиге и читања *Читалићи 2013.* и *Читалићи 2014.* Овај пројекат су осмислили и реализовали стручни сарадници библиотекари из општина Алексинац и Ћићевац, у току школске 2012/2013. и 2013/2014. године у сарадњи са библиотекарима градских (јавних) библиотека у тим местима. Пројекат траје од почетка октобра до половине јуна, односно до краја школске године за ученике. Према подацима који се налазе на сајту пројекта (<http://citalici.wordpress.com>), остварено је учешће 1238 ученика из 11 школа.

библиотекарима и позајмљивањем лектирних или белетристичких наслова који ће се читати, учешћем у креирању тестова и њиховом штампању, обезбеђивањем награда (то може бити и поклон – бесплатно годишње чланство у јавној библиотеци) и похвала ученицима, као и организацијом завршне манифестације на нивоу општине (евентуално и у општинском културном центру). Током трајања пројекта ученици имају мотивациону и методичку подршку својих учитеља, наставника, стручних сарадника библиотекара и библиотекара јавних библиотека.

Стручни сарадник библиотекар се укључује у све видове нестандартних и неформалних школских манифестација којима се врши популаризација књиге и знања, какве су квизови и трибине посвећене читању. Питања (задаци) на квизовима обично се односе на прочитана књижевна дела и интересантне детаље из наставних јединица које су већ обрађене по наставном плану и програму српског језика. Уколико се садржај квиза прошири на изборну и слободну лектуру, ученицима се даје литература и одређује време за њено проучавање (један или два месеца), уз могућност да добију стручну методичку подршку библиотекара школе.

Један од погодних начина популаризације књижевног стваралаштва ученика јесте организација интерних (школских) литерарних конкурса, као и подршка реализацији оних који долазе из културног или просветног окружења. У овом облику ваннаставног рада сви ученици имају прилику да искажу своје креативне потенцијале, и то је за њих подстицај да раде и стварају више и боље. Доказан је стимулативни карактер награђивања ученика на литерарним и ликовним конкурсима у оквиру школе и ширег културног и просветног окружења.

Конкурс мора бити уклопљен у годишњи план рада школе и планове стручних актива учитеља и наставника српског језика, а у организацији конкурса, одабиру теме и избору најбољих радова може учествовати и стручни сарадник библиотекар. Његов удео може је значајан и у техничком спровођењу конкурса – почев од израде јавног позива, односно плаката са елементима везаним за услове конкурса (тема, начин израде, рокови за завршетак и предају радова, имена одговорних лица). Он мора да буде стилски упечатљив, естетски дотеран и подстицајан: са логом школе, симболичним илустрацијама, фотографијама, ефектним фонтовима, графиком.... Како би позив за учешће на конкурс био свима доступан и јаван, поставља се на видном месту: на ученичкој огласној

табли, улазним вратима школе, на школском сајту, блогу библиотеке, библиотечком паноу или прозору библиотеке. Касније, могуће је учешће библиотекара у жирију, евентуално и у представљању зборника најбољих радова ученика.

По окончању конкурса и избора најбољих радова, следи додељивање награда, које треба да има званични, али и свечани карактер, јер је победницима то добра прилика за личну афирмацију. Обично се награђивање прикључује неком већем, за школу посебно значајном догађају, манифестацији каква је приредба поводом Дана школе, завршетка школске године, неког државног или наднационалног празника који се обележава школи (Недеља дечје књиге, Светски дан књиге, Светски дан школских библиотека, Дан града, Дан државности Србије, Дан Европе и победе над фашизмом). И у овој ситуацији очекује се учешће библиотекара не само у избору пригодних награда за најбоље и техничкој припреми за штампању посвета, већ и у самом чину награђивања, где ће као *позвани* стручни сарадник бити асистент директору школе када ученицима уручује књиге које су за њих изабране (са могућношћу да се оно изврши у читаоници библиотеке).

Не мање важни од интерних (школских) јесу и литерарни конкурси из школског окружења, које организује нека друга школа, локална заједница, општина, град, хуманитарне организације, грађанска удружења, културне институције, или дечја библиотека. И овде је значајна улога стручног сарадника библиотекара, који све те конкурсе прима и прегледа, проверавајући колико су темом и узрасним захтевима примерени за ученике основне школе. У најкраћем року о томе обавештава учитеље и наставнике српског језика, и договара се са њима о начину достављања радова, терминима и другим условима који се траже конкурсом. Ако је потребно, библиотекар остварује комуникацију и тражи додатна обавештења од аутора конкурса, потом сакупља одговарајуће радове ученика и шаље организаторима као заједничко представљање школе и њених ђака. Са њима одржава контакте ради добијања информација о постигнутим резултатима, а уколико међу награђенима има и ученика из његове школе, може учествовати у церемонији званичног награђивања као представник средине из које ученици долазе, испуњавајући тиме и своју културну функцију.

Промоција читања у ширем смислу речи остварује се и другим, наизглед неважним информативним и културним активностима библиотекара, као када се,

на пример, истуреним одељењима једне основне школе омогући да се упознају монографијом о школи или да поседују примерке школског листа или изабраних дечјих часописа у годишњој претплати. Поводом Дана школе или Светског дана књиге, библиотекар може организовати виртуелну изложбу фотографија и видео-снимака гостовања значајних књижевних стваралаца у школи (библиотеци), током ранијих година – што је такође промоција писане речи и културе читања.

Популаризација и промовисање читања и књижевности уопште остварује се и у рубрици библиотекара у школском листу; томе служе и његове објаве на библиотечкој огласној табли, на сајту библиотеке, на пану са препоруком новог белетристичког наслова или већ проверене књижевне вредности: *Препоручујемо*.

4.7.2. Сарадња у организацији књижевних сусрета, изложби књига и часописа

Организовање књижевних сусрета представља планску активност чији су циљеви развијање љубави према књижевности, ширење културних и књижевних видика, као и подстицање ученика на литерарно стварање. Велики је педагошки значај јавног песничког часа, посебно за ученике млађих разреда, који могу уживо да упознају „песнике из читанке“, чују њихов глас, ауторску интерпретацију стихова које и сами читају и уче напамет. Повод за књижевни сусрет може бити новообјављена књига значајног писца за децу и младе, његова важна годишњица, или пак додељивање значајне књижевне награде. Поред директног контакта библиотекара за писцем или позива путем електронске поште, прилика за уговарање књижевног сусрета у школи јесте учешће писца на сајму књига, градском књижевном фестивалу за децу или гостовање у дечјој (јавној) библиотеци.

Библиотека основне школе је погодан простор за организацију сусрета са дечјим писцем, управо због њене традиционалне мисије бриге о књижевном наслеђу, због њеног специфичног културног амбијента у коме доминирају књиге, ликови великих књижевника, уметника и научника на зидовима читаонице. Постоји и могућност заједничке организације поетског часа у школској библиотеци у оквиру културне сарадње са јавном библиотеком. Књижевне сусрете оплемењују и наступи хора млађих или старијих разреда, као и талентованих ученика – инструменталиста, што се може остварити у сарадњи са

учитељима и наставницима српског језика (евентуално и уз учешће наставника ликовне и музичке културе). Када се очекује веће присуство публике, обавља се благовремена припрема читаонице библиотеке и обезбеђење пратећих техничких услова и средстава: поставља се разглас, обезбеђује одговарајућа расвета, уносе се додатне столице, померају столови и витрине...

Поред читаонице библиотеке, књижевни сусрети се одржавају и у учионици (на редовном или ванредном школском часу), или у посебној сали за приредбе, физкултурној сали, па и на отвореном, уколико то дозвољавају просторно-техничке могућности (школско двориште, спортски терен, школски парк).

Програм сусрета требало би отворити званичним представљањем госта, што би био задатак директора школе, библиотекара, учитеља или наставника српског језика. У књижевно-уметничком делу, после презентовања садржаја нове књиге или изабраних стихова (прича, одломка романа), обично се остварује дијалог писца са ученицима. Посета познатог писца може бити добра прилика за неку врсту мале ретроспективе његовог стваралаштва, посебно ако се ради о књижевнику од већег националног значаја. Данас постоје и могућности за улазак на сајт посвећен писцу, или за слушање музике која је инспирисана књижевним делом или је повод за настанак књижевног дела. Следећи корак може бити изложба дечјих радова, илустрација пишчевих дела, као и пригодна изложба свих књига гостујућег писца, односно примерака његових дела које поседује школска библиотека.

Гост ће бити поласкан уколико се одрецитује неколико његових песама или драматизује део из пишчевих поетских или прозних текстова (што ће казивати чланови драмске или рецитаторске секције). Уз могућност да се овом приликом представе и ученици који стварају, закључни део сусрета био би предвиђен за захваљивање писцу, евентуално уз давање интервјуа члановима новинарске секције и потписивање личних примерака купљених књига (ако постоји интересовање ученика за куповину).

Особени вид популаризације књиге и читања (независно од књижевног гостовања) представљају изложбе књига једног или више аутора. То могу бити и књиге које се налазе у наставном плану и програму, било да се из њих обрађују одломци (у читанци), или је то лектира која се чита у целости. Захваљујући интернету, ова се изложба допуњава виртуелним фотографијама писца, снимцима

разговора с аутором, снимцима са промоције књиге или књижевног фестивала, наступа писца у некој посебној прилици (на пример, снимак доделе велике награде). Може се направити виртуелна изложба плаката, односно насловних страна књига на више језика, приказати документарна емисија, филм који је заснован на књижевном делу. Једна група ученика, чланова библиотечке или литерарне секције може исписати на табли или одштампати цитате или речи којима аутор описује своје дело или своју поетику. Слично томе, у склопу наставног часа у библиотеци, у сарадњи са наставником српског језика може се представити библиографија писца који је аутор лектире, што ће се остварити и кроз новинске текстове, изводе из књижевних критика...

Библиотекар у сарадњи са наставницима српског језика приређује тематске изложбе књига из фонда школске библиотеке, и то поводом годишњица рођења или смрти писаца из читанке, или датума објављивања дела (година Доситеја, Вука, Његоша, Црњанског, Андрића...). У посебним случајевима, библиотекар припрема у својој библиотеци кутак са делима писца чије име школа носи, или прави илустративни пано (Десанка Максимовић, Радоје Домановић, Ј. Ј. Змај, Петар Петровић Његош, Војислав Илић, Бора Станковић...). У библиотеци може постојати и биографска поставка посвећена писцу чије име школа носи, и она се може стално дограђивати у сарадњи са учитељима и наставницима српског језика (што је данас лако оствариво, у условима обиља електронског материјала о писцима и њиховом стваралаштву).

У нашим школама се организују и изложбе поводом значајних светских и европских годишњица или културних празника, као што су, на пример изложбе књига на словенским језицима за Дан словенске писмености, на европским језицима поводом Европског дана језика, изложбе сликовница и бајки поводом Светског дана дечје књиге.... То може бити допуњено и дечјим радовима, цртежима писаца, или илустрацијама њихових дела, виртуелним изложбама плаката филмских и позоришних адапција, дизајна књига... Елемент празничности таквих изложби књига доприноси емоционалнијем приступу ученика, наставника и библиотекара (јер се не дешавају често), а тиме се одаје почаст великанима књижевне уметности и указује на културне вредности које могу служити за угледање свим ученицима, а посебно члановима литерарне секције.

У библиотеци се може приредити изложба свих примерака сопственог школског листа (рецимо, поводом изласка двадесет петог или педесетог броја), или изложба дечјих и књижевних часописа за децу који се налазе у фонду школске библиотеке. Са литерарних конкурса поводом значајних празника и јубилеја школе (Дан школе, Савиндан, Дан словенске писмености..), може се приредити изложба најбољих радова чланова литерарне секције.

У читаоници библиотеке могу се изложити прикупљени проспекти и каталози издавачких кућа донетих са сајмова књига, а такође организовати и продајне изложбе књига и часописа са могућношћу куповине. Библиотека од тога може имати и директну корист, кроз одређену материјалну надокнаду за коришћење простора (у књигама или часописима истих издавачких кућа).

4.8. САРАДЊА У РЕАЛИЗАЦИЈИ ПРОГРАМА ШКОЛСКИХ СЕКЦИЈА У БИБЛИОТЕЦИ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Слободне активности ученика представљају важан део васпитно-образовног процеса основне школе; уједно, њихова организација предвиђена је законском одредбом: „Ради јачања образовно-васпитне делатности школе, подстицања индивидуалних склоности и интересовања, садржајног и целисходног коришћења слободног времена, као и ради богаћења друштвеног живота и разоноде ученика, развијања и неговања другарства и пријатељства, школа је дужна да реализује слободне активности ученика.“ (*Закон о основном образовању*, чл. 42, *Сл. гласник РС*, бр. 55/2013)

У нашим школама је за овакав вид ученичких активности устаљен назив „секција“, што представља само сегмент укупних ваннаставних активности ученика. Термин „ваннаставне активности ученика у школи“ ширег је карактера, јер се односи и на њихове индивидуалне и групне активности у школском простору, као што су: школске приредбе, јавне манифестације, спортска такмичења, боравак и рад у библиотеци... Он упућује на активности које не припадају наставном процесу, тј. из њега су формално измештене, али из њега произилазе, као продужетак и надградња.

Уз уобичајено коришћен израз *секција* (новинарска секција, литерарна секција, луткарска секција, саобраћајна секција...), за именовање ових ученичких заједница (дружина) користе се и називи који упућују предметну област (Млади

математичари, Млади историчари, Млади биолози, Интернет клуб...). Званично именовање: „слободне активности ученика“ можда и не одговара суштинском смислу ових активности, које се одвијају под покровитељством наставника и потпуно су интегрисане у школски васпитно-образовни процес. Такве активности су планиране и активно вођене од стране учитеља или наставника, а ученици притом немају слободу аутономног деловања унутар секције, већ само ону у смислу самосталног избора секције и еластичнијег учешћа у планираном и сврсисходно организованом раду. Учеников избор секције најчешће произилази из једноставног разлога: да му је понуђени садржај изазован и занимљив. Међутим, понекад при избору једне од понуђених секција ученик не поседује јасну свест о циљевима њеног рада и задацима који га ту очекују. Поред унутрашње потребе ученика, може постојати подстицај од стране учитеља и наставника, другова и породице, као резултат радне и културне климе у школи, одељењу. У савременој школи јављају се тенденције повезивања и интеграције наставних области, па се формирају: креативна секција, природњачка секција, етнотуристичка секција, географско-историјска секција...

Као најважнији циљеви организованих слободних активности ученика могу се издвојити: развијање културе слободног времена и рекреативног одмора, формирање естетске културе и уметничког укуса, поспешивање социјализације и контакта између ученика различитог узраста, друштвеног статуса, знања и способности (али сличних специфичних интересовања), омогућавање слободе испољавања сопствених ставова и стваралачких потенцијала који на редовним часовима не могу доћи до изражаја. Са друге стране, када ученици део свог слободног времена посвећују школским образовним активностима (па и оним у оквиру секције), тиме јасно показују да у школском простору и понуђеним програмима секција налазе довољно мотива и изазова да их претпоставе неким другим, ваншколским. Активно учешће ученика у раду секција утиче на промовисање школског колективног духа и социјалне припадности, јер је свака од секција део укупног школског идентитета. Вредни литерарни и ликовни радови чланова секција и школске позоришне и луткарске представе могу представити и саму школу у ширим оквирима, на ваншколским конкурсима и дечјим фестивалима.

Основни мотив за учешће ученика у овим активностима јесте њихова слободна воља и жеља да буду део колективног учења, дружења и забаве, као и

потреба да направе отклон од психолошке пресије наставе, учионочког простора и оцена. Учествовање у раду секције не сме бити оптерећење за ученика, јер, уколико би ове ваннаставне активности биле „неслободне“, односно обавезне – онда би се изгубио осећај спонтаности и уживања у раду, јер не треба заборавити да су ученици у секцији добровољно и да ће ту бити све док им је занимљиво. Када дође до засићења досадним садржајима и бесциљним формалистичким састанцима, долази до осипања или преласка у друге секције. Зато садржаји рада секције треба да прате актуелни живот, склоности, потребе и жеље ученика, и да допринесу њиховом културном и социјалном напредовању. Понекад постоји и опасност од предимензионираних захтева водитеља секције и његових претераних очекивања: зато планови рада секција морају бити реални и оствариви, према конкретним условима и околностима, одмерени у односу на састав секције, способности ученика и њихову оптерећеност редовним наставним градивом. Јер, многи чланови секције нису одлични ученици, већ „само“ просечног или исподпросечног знања.

Постојање тимског духа и стваралачке атмосфере, разноврсност садржаја, метода и облика рада утичу на задовољство у дружењу, формирање позитивног животног става и хуманистичких вредности. Чланови секције храбрије и спонтаније него на редовним часовима исказују личне ставове о свету и животу, а истовремено се уче заједништву, систематичности, тачности и критичком посматрању стварности. Кроз забаву и стваралачку игру развија се и истраживачки дух, долази до слободнијег развоја индивидуалности и самосвести, осамостаљивања у расуђивању о животним појавама. Веома је важно да се у слободне ученичке активности унесе димензија игре и опуштености, хумора, атмосфера срдачности, разумевања, слоге, солидарности, пријатељства. Из добровољног прихватања обавеза које проистичу из чланства у секцији, личне и групне дисциплине и одговорности у раду – лакше се долази и до стварања радних навика, победе над страхом и стидљивошћу, снажнијег исказивања личних циљева, хтења, намера, до развијања позитивне амбициозности, стицања нових знања и искустава неформалним путем, па и уживања у постигнутом резултату. Од посебног је значаја могућност развоја индивидуалних талената, који се не могу испољити на нивоу одељења због већег броја ученика и захтева наставног процеса. Млади чланови секције спонтано уче и раде заједно са старијим

члановима секције, али треба водити рачуна и да степен њихових обавеза буде у складу са личним способностима, знањем, узрастом.

Захваљујући својим информационим, информатичким, комуникационим и просторним капацитетима, школска библиотека може бити значајна подршка модернизацији свих оних ваннаставних активности које имају за циљ развој креативних могућности ученика, њихових говорних, драмских и књижевних потенцијала. Она је најпогодније место за састајанке културно-уметничких и лингвистичких секција, као надградње часова редовне наставе српског језика; поред тога, ако у њој има довољно простора, пружа се могућност за промотивне активности секција – одржавање представа, рецитала и изложби.

Различите су форме сарадње библиотекара са водитељима секција: то може бити и просто уступање физичког простора читаонице, коришћење библиотечке грађе за потребе рада чланова секције, кооперативни или партнерски рад са учитељем/наставником, уз подељену одговорност за рад секције. Предност рада школске секције у библиотеци садржана је и у могућности да се ученици као чланови секције оснажују у функционалном коришћењу литературе и мултимедијалних информационих извора. Посебно је значајна могућност директног уласка на ширу библиотечку мрежу и интернет, уз подршку стручног сарадника библиотекара. Уколико у школи постоји етнографска секција, библиотечка грађа може бити од користи у истраживању народних веровања и обичаја, а простор читаонице изложбени простор у коме се представљају збирке старих породичних фотографија, народне ношње, делова старинског намештаја, кућних предмета, украса, ћилима, нумизматичких збирки, старог алата, сувенира, народних инструмената.

Библиотека основне школе је радни, културни и рекреативни простор са посебном климом и атмосфером, естетски уређеним витринама и полицама са књигама. Истовремено, она може бити оаза мира и сигурности за децу која се осећају запостављеном и угроженом у свом вршњачком окружењу, повучена у себе, интровертна. Повољна околност одвијања ваннаставних активности у пријатном амбијенту школске библиотеке јесте и у томе то се ученици ослобађају такмичарске пресије у борби за оцену и страха пред ауторитетом учитеља или наставника на редовном часу.

У околностима када се рад неке од секција одвија у читаоници школске библиотеке, стручни сарадник библиотекара може бити добар асистент учитељу или

наставнику српског језика. Он је ненаметљиви домаћин свакој од секција које бораве у читаоници библиотеке, и њен „добри дух“, а не само пасивни посматрач и позајмљивач физичког простора. У овом виду васпитно-образовног рада са ученицима библиотекар треба да покаже способност за тимски рад, прилагодљивост, осетљивост за проблеме и посебне образовне потребе ученика. Њему је то прилика за афирмацију сопствених креативних потенцијала, и за оживљавање простора читаонице као алтернативне учионице, места за учење и забаву, насупротив увреженом традиционалистичком схватању библиотеке као беживотног складишта књига.

4.8.1. Библиотечко-информациона секција

У многим школама постоји под различитим називима ученичка секција заснована на љубави и бризи према писаном тексту и књизи: *библиотечка секција, Клуб пријатеља књиге, Млади библиотекари...* Циљ рада ове секције јесте да се у деци развије правилан и подстицајан однос према књизи као општем културном благу које треба чувати и неговати, уз посебан нагласак на дела из националне књижевности.

Са развојем информатичке технологије и појавом нових информационих извора и рачунарских програма, јавља се потреба да се садржај активности библиотечке секције обогати и осавремени, па се она може преименовати у *библиотечко-информациону секцију*.

Садржаји рада ове секције произилазе из разноврсности и богатства света књиге и савремених информационих извора. Чланови секције, ученици млађег и старијег узраста усвајају основна знања из подручја библиотекарства, историје писмености и књиге, штампарства и издаваштва, али и нових, електронских информационих извора, виртуелних библиотека и интернета. Библиотекар их упознаје са терминологијом библиотекарства, националним библиотечким системом, традиционалним библиотечким фондом, методологијом набавке и смештаја грађе, основним правилима библиотечке евиденције, са функционисањем библиотечког рачунарског програма, са заштитом и бригом о фонду (укључујући и оне техничке послове, као што је, на пример, лепљење поцепаних и недостајућих страница књига). Полазећи од раније усвојених

информатичких знања, ученици се оспособљавају да пронађу информацију на интернету, преузму је и сместе у електронску базу, а заједно са библиотекарском састављају списак литературе и информационих извора. Ученицима ће бити интересантно и значајно ако им се допусти да „играју“ улогу библиотекара, и да сами издају или врше повраћај позајмљене библиотечке грађе, да помажу другим ученицима у потрази за информацијама у енциклопедијама и на интернету, као и да их подстичу на читање појединих дела својим препорукама и личним примером.

У оквиру рада секције чланови се могу упознати са актуелностима у свету библиотекарства, активностима других школских библиотечких секција и школских библиотека, као и јавне, градске библиотеке (или њеног дечјег одељења). Заједно са школским библиотекарском, чланови секције прате дешавања на локалној и националној књижевној сцени, одлазе на књижевну промоцију, сајам или изложбу књига, читају и представљају нове књиге својим друговима и другарицама из разреда, пишу приказе (у дневнику читања), праве паное са изводима и насловним страницама књига – „Препоручујемо...“ или: „Увек ново“. Секција је активна и у промовисању различитих читалачких програма на нивоу школе и у ширим оквирима; ученици помажу библиотекарском у организацији тематских и ауторских изложби, у представљању свих дела једног аутора који пише за децу и младе, или пак представљају дела са сличном тематиком. Неке од могућности могу бити и: изложба личних књига чланова секције, представљање изабраних књига на састанку секције; припрема презентације на библиотечком рачунару или видео-биму; виртуелна изложба књига и постављање на библиотечки блог (сајт школе). У оквиру термина за *Дан отворених врата* могућа је и сарадња са родитељима ученика који су чланови секције: они се позивају на састанак секције на коме се води разговор о читалачкој култури деце и одраслих, о њиховој омиљеној књизи, о важности породичног читања и педагошке подршке родитеља.

Чланови секције могу за школски лист припремити прилоге о књигама које препоручују својим вршњацима, а уколико располажу неопходним информатичким знањима, уређиваће библиотечку страницу на сајту школе (или самостални блог), припремати пригодне мултимедијалне презентације поводом значајних годишњица и празника књижевне речи и културних достигнућа (Дечја недеља, Европски дан језика, Светски дан мира, додела значајних националних

или светских književnih nagrada, književne manifestacije u gradu, Dan slovenske pismenosti, Svetски dan knjige, Dan школских библиотекара). Они ће учествовати у свим истраживачким, информативним и маркетиншким пословима школске библиотеке. То могу бити и спровођење анкете о коришћењу библиотечно-информационих извора, или о читалачким интересовањима ученика и наставника, али и донаторске акције, попут следећих: „Дарујемо школској библиотеци“, „Уџбеник за друга или другарицу“, „Сакупљамо старе часописе за школску библиотеку“.

Уколико у школи не постоји новинарска секција, чланови ове секције могу са библиотекарском припремати школски лист у простору и на рачунарима библиотеке. Чланови секције су најбољи помоћници у разврставању и дистрибуцији дечје штампе или школског листа на нивоу целе школе.

За састанке библиотечно-информационе секције треба одредити постојани термин, можда најбоље у средини недеље и у периоду после часова (ако се настава одвија само пре подне), односно пре почетка наставе у другој смени – тако да састанцима присуствују ученици из обе смене.

За разлику од учитеља и наставника, који може условити и приморати своје ученике да се укључе у рад секције коју воде, школски библиотекар не располаже ниједним другим оружјем сем свог знања и ентузијазма, стручно-методичке оспособљености, комуникативности, тактичности и стрпљења – уз поседовање оног што други не могу имати: простора и ресурса школске библиотеке. Будући да се састанци секције одржавају у читаоници библиотеке, њени чланови се могу потрудити да уреде овај простор тако да се у њему осећају пријатно: украсиће га цвећем, својим ликовним и техничким радовима, плакатима, или паноима са забавним и едукативним садржајем.

4.8.2. Луткарска секција

Луткарство је једна од најомиљенијих слободно изабраних активности ученика у млађим разредима основне школе. У овој секцији они имају прилику за својеврсни продужетак дружења са играчкама из периода раног детињства, као и за афирмацију својих уметничких склоности и талената.

Као посебно драмско-уметничко подручје (тема), луткарство је заступљено у редовној настави повремено, и то углавном у млађим разредима. Један од практичних задатака луткарске радионице јесте спонтано, ненаметљиво

повезивање живота са наставним градивом, које у млађим разредима укључује већи број класичних бајки и драмских текстова. Лутка се притом појављује као наставно средство које омогућава боље усвајање наставног градива, а не само као реквизит који служи забави и игри ученика у току реализације програма слободних активности. Наизглед необавезна и лагана, лутка-игра доприноси лакшој социјализацији ученика и конструкцији знања о животу, неговању критичког мишљења, памћењу, закључивању, али и маштању и креацији. Коришћење лутке на часовима српског језика при обради књижевног текста и његовој драматизацији у оквиру рада луткарске секције омогућава ученицима и лакше учење самог језика, његово развијање и богаћење.

Луткарска игра често носи у себи елеменат хумористичког, пошто се њоме, самом њеном визуелном презентацијом – може говорити о реалности на смешан начин, кроз снажнију или слабију карикатуру одређених људских карактера или понашања. Са друге стране, она може оличавати позитивну и негативну страну људског живота, ванвременске мотиве добра и зла, кроз индивидуалну или колективну судбину и типски представљене ликове. Свака од лутака може изазвати код ученика одређени утисак и мотивацију да у њој пронађу (замисле) извесне особине и импровизују неку причу везану за луткино име, изглед, претпостављени догађај – што ће повезати са сопственим искуством или животом у школи.

Сама дечја глума јесте спонтано, ненаметљиво повезивање живота са наставним градивом: у правој игри, служећи се својим гласовима и покретима руку за померање и гестикулацију лутака, лутка-глумци се јављају прикривени иза застора (пулта) и препуштају магији позоришне сцене, притом неоптерећени бригом и страховима оних глумаца који имају директни визуелни контакт са публиком (рецимо, чланови драмске секције).

Библиотекар основне школе може бити од велике помоћи водитељу луткарске секције у припреми луткарске представе. Најпре, уступањем простора читаонице за пробе, израду лутака и извођење представа, обезбеђењем неопходних техничких услова, погодне сценографије, као и реквизита; на пример, то могу бити библиотечки пулт или сто у читаоници као луткарска сцена, паравани од стиропора, завесе, покретни панои...

У читаоници библиотеке може се у договору са учитељима или водитељем луткарске секције организовати радионица за израду костима за лутке – на часу

секције, или на часу ликовне културе. Ученици ће тако направити лутку од приручног материјала, уз мању техничку (уједно и уметничку) интервенцију, на пример, од дрвених кашика, писаћег школског прибора, чарапа, папирних кеса... Том приликом, на часу у читаоници библиотеке организује се радионица у којој се креирају лутке и њихови костими, и самим тим долази до повезивања са наставним предметом Ликовна култура и изборним предметима који се односе на креативни или примењени ручни рад ученика (предмети *Од играчке до рачунара, Народна традиција...*). Улога библиотекара, као стручног сарадника у овим припремним пословима, може бити и да обезбеди неопходни градивни материјал за израду лутака: папир, лепак, стиропор, тканину, дрво, канап, боју, глину, керамику, пластику, жицу, тикву. Ученици ће уживати у њиховом грађењу, као и у шивењу костима за лутке. Иако ће се они трудити да достигну врхунац техничке и уметничке креације, не треба очекивати да то буду дела високе вредности, већ да имају једноставну симболику и препознатљиву ликовност и поезију, уз одређену сценску изражајност. Лутке се могу и донети од куће, па ће се на њима вршити потребне интервенције и дораде. Ако има довољно простора, у библиотеци се чувају готове лутке са претходних наступа луткара, за неку нову генерацију чланова секције, као и други неопходни реквизити.

Библиотекар пружа помоћ водитељу секције у техничкој припреми сценографије за представу, у избору музичке подлоге (музичких тачака) и у контроли репродукције и светлосних ефеката. Он брине о акустичким захтевима луткарске представе – као што су музичке композиције и звучни ефекти (ономатопејски гласови и звукови из природе: шум потока, роморење кише, цвркулт птица, лајање паса, мјаукање, топот коња, грмљавина, гругање топова, пуцањ из пиштоља или пушке, звиждук локомотиве, сирена аутомобила и слично). Уколико је потребно, библиотекар обезбеђује адекватно светло за сцену, на пример, набавља рефлектор, батеријску лампу, разнобојне или трепћуће сијалице; за „позориште сенки“ неопходни су и посебни технички услови који се односе на коришћење графоскопа и паравана од платна, на коме ће се видети увећана контура лутке–сенке и њено кретање под руководством аниматора.

Избор и набавка библиотечко-информационих извора потребних за рад луткарске секције врши се у договору са водитељем секције, што подразумева обавезу праћења издавачке понуде, проналажење снимака представа професионалних луткарских позоришта, као и луткара из других школа.

Водитељу секције су на располагању антологије драмских текстова за децу и луткарске сцене, као и енциклопедије и стручна литература, приручници и часописи. Важна је и улога библиотекара у обезбеђењу видео-снимака ранијих представа, снимака са интернета, информација о писцу, одговарајуће музичке и ликовне (сценске) подлоге. Поред тога, он може за ученике из секције приредити гледање награђених представа на луткарским фестивалима или школских представа које су припремане у ранијим периодима, а налазе се у библиотечкој архиви.

У склопу својих културних активности, уколико за то постоје неопходни просторни и технички услови, библиотекар може организовати луткарску представу у читаоници библиотеке. У договору са учитељем који води секцију, он обезбеђује специфичну маркетиншку подршку: кроз промотивни материјал, плакат, позивнице, улазнице, дипломе за најбоље дружине, најаву на школском сајту, огласној табли, библиотечком пану, прозору библиотеке. Библиотекар може о предстојећој представи обавестити не само своје колеге из школе и других школских библиотека, родитеље ученика, представнике локалне заједнице, већ и ученике и луткаре из других, суседних школа, па и културне институције у свом месту (градска библиотека, луткарско позориште, уколико постоји у граду). Такмичарски сусрети луткара из саме школе или из више школа (фестивал луткарства) могу се одржати и у просторијама библиотеке.

У библиотеци се може приредити и изложба лутака које су настале у креативним радионицама луткарске секције, и то поводом значајних годишњица великих писаца за децу, попут браће Грим или Ханса Кристијана Андерсена, са експонатима везаним за њихов живот и рад (насловне странице књига, фотографије, цртежи, филмска остварења према њиховим делима).

4.8.3. Литерарна секција

Литерарна секција је најчешћи облик слободних (ваннаставних) активности у основној школи заснован на неговању писане речи и креативном књижевном изражавању ученика. Њени чланови су талентовани ученици старијег узраста који су на часовима српског језика показали натпросечан квалитет писаног изражавања и мотивисани су за књижевно стварање.

Водитељ литерарне секције је наставник српског језика, али то може бити и школски библиотекар који је по основној струци учитељ или наставник српског језика. Његов основни задатак јесте охрабривање и пружање стручне подршке ученицима који су усмерени ка књижевности као могућности за сопствено креативно исказивање и желе да се огледају у писању песама, прича, књижевних приказа, есеја... Основно полазиште у креирању садржаја рада секције јесте усвојено наставно градиво на редовним часовима, где такође постоји низ прилика за писано изражавање ученика, кроз писане и писмене задатке и израду малих новинарских форми.

Живот и пракса показали су да се књижевни таленат не јавља нити сваком ученику, нити у истом узрасту, а и када се јави он се може брзо угасити или преобразити у неки други, сличан таленат (новинарски, музички, ликовни, градитељски); то значи да чланови секције нису само ученици који из српског језика имају високу оцену, већ и они други, са слабијим успехом, али и са прикривеним списатељским талентом, који треба препознати и постепено развијати. Међутим, исказана почетна дечја склоност према писању стихова и прозе не мора бити сигуран услов или најава будућег развијеног књижевног стваралачког пута. Отуда ова секција има пре свега важну психолошку, културну и социјално-развојну функцију јер открива, подстиче и негује потенцијалне књижевнике, критичаре, издаваче, библиотекаре, културне раднике и организаторе, штампаре, учитеље и наставнике српског језика и књижевности.

Иако концепт наставе књижевности у основној школи није књижевноисторијски (као у средњој школи) већ тематски, ученици се и у овом узрасту сусрећу са значајним делима српске књижевности из разних епоха, а литерарна секција јесте прави оквир за прва почетна истраживања језика и стила писаца који су стварали у прошлости. Тако се, на пример, чланови секције подстичу да пишу есеје или ауторске радове инспирисане српском књижевношћу из периода српског средњег века, или народном књижевношћу, односно делима писаца из периода романтизма или реализма.

Пријатну атмосферу у раду литерарне секције стварају сами чланови и њен водитељ, који мора да има у виду хетерогеност састава секције, сачињене често од ученика различитог узраста, знања и могућности. Он ће сваком од чланова секције посветити одговарајућу пажњу, будући да су то индивидуални креативни духови, са својим почетним стилским изразом, који тек треба да се изграђује. Однос

водитеља секције према младим писцима мора да буде менторски, уз то и педагошки одмерен, јер су они осетљиви на неуспех и брзо се разочарају у своје дело. Сваки писани рад ученика носи у себи резултате мисаоне и стваралачке делатности, али велика је разлика у писању за оцену и писању за себе, као и часова редовне наставе и састанака секције, јер у овако организованим слободним активностима каква је литерарна секција ученици излазе из уских школских оквира и постају креатори свог уметничког света, који је снажнији од оног свакодневног, видљивог, реалног. У томе је и велика одговорност наставника који води литерарну секцију – што треба открити, разумети и подржати уметника у детету и пружити му подстицај и охрабрење, притом га не оцењујући као на часу, где постоје одређени услови конкретног наставног рада и очекивани резултати (према наставним стандардима). Његова је педагошка улога да допринесе оплемењивању и богаћењу оног иницијалног креативног у ученику, сагледавајући га и из естетичког и књижевно-критичког угла, уз лагано усмеравање према оном пољу које ће му највише одговарати у будућности. У оквиру рада секције се организују књижевна посела и сусрети, слуша инспиративна музика, прави веза са подручјем ликовне културе преко ликовних репродукција које подстичу ученике на стварање; уколико имају праву инспирацију, ученици могу израђивати илустрације и цртеже књижевних ликова и ситуација, онако како су их они доживели, евентуално и нацрт насловне стране своје књиге или зборника радова чланова секције.

Читање пригодних уметничких књижевних дела на састанцима секције треба да буде праћено и разговором о њима, па и покушајима (огледима) да се напише приказ, виђење прочитаног, како би се изградио сопствени став о књизи, био он критички или импресионистички. Притом се узимају у обзир дела која се већ налазе на списку обавезне лектире или дела са сличном тематиком, дела која поседују проверену уметничку вредност. Ово *креативно читање* реализује се као подстицај развијања стила и као инспирација за ауторско стваралаштво ученика. Томе служе и самостална интерпретација књижевног дела и размена мишљења са својим вршњацима, или са стручњаком (наставник, библиотекар), уз међусобно уважавање и толеранцију.

На састанцима секције читају се и коментаришу индивидуални радови чланова секције, уколико то они желе. Водитељ секције је творац позитивне критичке атмосфере, у којој ће се објективно сагледавати и по потреби вршити

стилске и правописне корекције новонасталих књижевних дела. Захваљујући савременим технологијама, радови ученика се уносе у рачунар, штампају, излажу на огласном паноу, табли, а на крају школске године може се направити зборник радова или права књига, антологија есејистичких, поетских или приповедачких текстова. Радови ученика се објављују у школском листу, као и на страницама школског сајта, на подстраници за ученике или оној за рад секција. Ученици са својим радовима учествују на литерарним конкурсима унутар школе и шире, на конкурсима дечјих библиотека, других школа и културних и јавних установа. Информације о условима учешћа на екстерним литерарним конкурсима добиће од водитеља секције, или од школског библиотекара, као личности која је упозната са актуелним дечјим књижевним стваралаштвом и могућностима чланова секције.

Стручни сарадник библиотекар пружа значајну подршку раду литерарне секције, нарочито уколико се њени састанци одржавају у читаоници библиотеке. Сам ентеријер библиотеке може бити веома инспиративан за ученике, посебно ако су на зидовима портрети или фотографије значајних националних или светских писаца, а на видним местима исписане књижевне максиме и цитати везани за књигу и књижевно стваралаштво, као јасна порука и подршка великих писаца будућим. У библиотеци се чувају проспекти и каталози издавачких кућа, плакати са књижевних сусрета, књижевни часописи, зборници радова некадашњих чланова секције, снимци сусрета ученика са познатим књижевницима који су посетили школу у претходном периоду.

У договору са водитељем секције, у читаоници се може направити изложба књига писца чије дело читају или проучавају чланови секције, докумената или стручних прилога који су везани за одређеног писца. Сем књижевних дела у електронској форми, данас је лако пронаћи аудио и видео-снимке знаменитих писаца (па и документарне и игране филмове о њима), видети и чути интерпретације поетских или прозних текстова од стране самих аутора, сазнати какав је био контекст настанка појединих дела. На пример, из документарног филма о Десанки Максимовић сазнају се интересантни биографски подаци везани за њен завичај (Бранковина), који се употпуњују разговором са песникињом, изговореном песмом, или се, паралелно са њеним речима, о контексту настанка песме *Крвава бајка* сазнаје из историјске литературе.

Поред тога, библиотекар члановима секције омогућава комплетно мултимедијско представљање неког савременог писца, кроз радио или

телевизијски интервју, видео-снимке са промоције књиге, интерпретације његових дела од стране познатих драмских уметника, као и пригодне интерпретације музичара који су на ауторове песме компоновали музику и изводе их на својим концертима. Он може ученицима говорити о актуелној књижевној продукцији за децу и за одрасле, показати им каталоге издавачких кућа и приредити гледање фотографија и снимака са сајма књига.

Улога библиотекара у очувању месне и регионалне културне, језичке и књижевне традиције од великог је значаја: он ће заједно са водитељем литерарне секције подржавати и подстицати децје књижевно стварање на дијалекту, или локалном говору, које је увек непосредније, снажније и изворније неголи оно на стандардном књижевном језику. Библиотекар ће члановима секције омогућити коришћење извора из свог фонда, као што су: зборници народних умотворина, збирке песама на локалном говору, дијалектолошки речници, речници локалног говора, фразеолошки речници, речници архаизма, речници књижевних термина, енциклопедијски речници о језику.

У библиотеци се ученици могу упознати и са делима локалних књижевника, као и са изворним народним стваралаштвом. Данас се уочава тенденција нестајања дијалеката и локалних говора услед вишедеценијског процеса урбанизације и промена културног и језичког идентитета некадашњег руралног становништва, што неминовно доводи до осиромашења матерњег језика и губитка великог корпуса усмене (народне) књижевности. Зато је све израженија свест о неопходности синхроног постојања стандардног књижевног и дијалекатског израза у срединама где је он још увек сачуван у изворном облику, те да на оживљавању локалног говора и дијалекта треба радити још од основне школе:

Пошто одбацујемо сва учења базирана на граматици која је одвојена од језичког осећања ученика и говора средине, опредељујемо се за став да је пресудна улога језичког осећања и говора средине. Значи, језик средине, идиом који доноси дете у школу, јесте база на којој се мора градити његова писменост, говорна култура, емоционални живот. Језик средине је основа његовог поимања структуре језика и зато га не треба занемарити. Према дијалектатском слоју у говору деце треба бити обазрив. Ако често тражимо нивелацију дијалекатског израза са књижевним језиком, не треба занемарити ни језик средине. (Маринковић и Николић, 2003: 36)

Следећи корак може бити заједнички рад чланова литерарне секције и секције Љубитељи матерњег језика (евентуално и етнографске или етноисторијске секције) на формирању диференцијалног (разликовног) речника и диференцијалне

граматике, чиме би се код ученика створила свест о комуникационим и креативно-стваралачким вредностима дијалекатског израза у актуелном времену (историјом дијалекта могли би се озбиљније бавити чланови секције Љубитељи матерњег језика).

Коришћење дијалекта за креативно стварање ученицима може бити веома занимљиво, истовремено и едукативно, јер одступања од нормативне граматике у овом случају не би доживљавали као грешку, већ као један нови квалитет у откривању сопственог језичког и културног идентитета и самосвојности: „Под диференцијалном граматиком се подразумева попис фонетских, морфолошких, синтаксичких, прозодијских и лексичких разлика између локалног говора и књижевног језика. Кроз домаћи рад децу треба мотивисати да и сама уочавају особине свог дијалекта, да скупљају локалну лексику и терминологију традиционалних занимања.“ (Маринковић и Николић, 34) Као основа за креативно стварање у духу народне традиције и израду диференцијалне граматике (или речника) послужиће записи које чланови секције направе послушавши старије чланове своје уже или породице, пријатеље – као што су, на пример, здравице и честитке, пословице, узречице, брзалице, шале, успаванке, описи обичаја и обреда и песме које се певају том приликом. Још и данас живе у усменом стваралаштву, али и свакодневном говору они скоро заборављени дијалекатски изрази и архаизми који се односе на старе занате, пољопривредну терминологију, одећу, храну, грађевинске објекте, кућу и окућницу.

О могућностима састављања диференцијалног (разликовног) речника, што може бити инспиративан задатак за чланове литерарне секције (па и оних лингвистичких) говори и Стјепко Тежак:

У разликовни рјечник уврштавају се све ријечи које се било по свом гласовном саставу, било по значењу разликују од одговарајућих ријечи стандардног лексика. Ако наставник не зна адекватну књижевну замјену, или је можда и нема, дат ће описно одређење. Корисно је навести и реченицу у којој се значење дотичне ријечи може најлакше схватити... Разликовни рјечник могу поступно стварати скупови ученика према подручјима која их занимају. Тако ће настати више малих специјалних рјечника, на примјер: завичајни рјечник имена животиња, биља, кућних и господарских предмета, назива за облике тла, придјева за боје, димензије облике, окус, мирисе, звукове, осјећаје, глаголе кретања и дјеловања, обичаја, шалвих ријечи, ономастички завичајни рјечник. (Тежак, 1996: 422)

Као стручни сарадник, библиотекар може у договору са водитељем литерарне секције организовати гостовање особе која је у свом говору сачувала све основне вредности дијалекатског (локалног) говора, како би се ученици

изворно сусрели са тим анахроним, али постојећим обликом савременог српског језика. У том смислу веома су погодне и снимљене документарне телевизијске емисије које садрже разговоре са људима из средина са сачуваним изворним народним језиком. У оквиру библиотечног фонда може се направити посебан одељак у коме ће се чувати књижевна дела објављена на дијалекту, речници локалног говора, снимци позоришних комада одиграних на дијалекту средине у којој се школа налази, евентуално и објављени зборници књижевних текстова у овом изразу. То ће помоћи члановима литерарне секције да се и сами опробају у ауторским радовима на локалном говору.

4.8.4. Драмска секција

Рад драмске секције у основној школи заснива се на претходно реализованим наставним садржајима из програма наставе српског језика и произилази из циља наставе српског језика и њених задатака везаних за позоришну (драмску) уметност:

„– поступно и систематично оспособљавање ученика за доживљавање и вредновање сценских остварења (позориште, филм);

– усвајање основних теоријских и функционалних појмова из позоришне и филмске уметности;

– упознавање, развијање, чување и поштовање властитог националног и културног идентитета на делима српске књижевности, позоришне и филмске уметности;

– подстицање ученика на самостално језичко, литерарно и сценско стваралаштво.“ (*Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања, 2010*)

Активно учешће у раду драмске секције обезбеђује ученицима емоционално и морално обогаћивање личности, као и упознавање са културним и књижевно-сценским (драмским) наслеђем сопственог народа и светске литературе у целини. Наступи драмске дружине представљају централни догађај на школским приредбама и другим јавним скуповима у школи, или при обележавању школских и националних јубилеја.

Према енциклопедијском одређењу, драмско изражавање (драмско васпитање или драма у васпитању) јесте „... *практиковање драме као средства личног развоја и као метода учења и подучавања*: то је самосвојна активност у којој је особи дат подстрек и могућност да открије себе, своје могућности, све око себе и своје односе са тим светом... Кроз систем радионица, од вежби подстицања и откривања сопствених могућности, преко вежби и игара изражавања (гестом, покретом, мимиком, говором) и играња улога и ситуација, импровизација и драматизација, до заједничке анализе и разговора о стеченом искуству, драмско изражавање се потврђује, у најширем смислу, као *учење кроз практично искуство*.“ (Педагошка енциклопедија, књ.1, 151)

Деци су блиски бајковити и хумористички текстови и они у којима су главни ликови деца основношколског узраста.³² Ликови из књижевних дела који носе у себи много животног искуства (рецимо они из Лазаревићеве приповетке „Све ће то народ позлатити“, или ликови из епских народних песама) биће за ученике знатно тежи од оних у причама које имају као ликове децу и младе. Постоји и могућност комбиновања и интерпретације наставних садржаја из разних предмета, пре свега из историје и српског језика (мотиви који се могу везати за Тирила и Методија, Светог Саву, епске народне песме), али и из других предмета (сценска игра у којој ће личности бити велики математичари, биолози, географи и физичари у записаним анегдотама: Ајнштајн, Њутн, Тесла, Пупин, на пример), или у сценском представљању великих научних или географских открића.

Уколико то просторни и технички услови дозвољавају, простор читаонице школске библиотеке уступа се за радне састанке драмске секције и припрему драмских комада. Библиотекар пружа помоћ водитељу секције и тиме што му обезбеђује пригодне драмске текстове, па се приликом планирања набавке нове грађе сагледавају и потребе драмске секције и купују одговарајући извори (штампана издања, звучне читанке и уметничке интерпретације поезије, прозе и драмских дела на компакт-дискovima).

Водитељ секције у школској библиотеци може пронаћи допунску књижевно-критичку и позоришно-критичку литературу, или погледати

³² На пример, *Капетан Џон Пилфокс* Душана Радовића, *Аска и вук* Иве Андрића, *Орлови рано лете*, *Чудесна справа* и *Поход на Мјесец* Бранка Ћопића, *Аутобиографија* Бранислава Нушића, *Лето лепог белца* Вилијама Саројана, *Чича Јордан* Стевана Сремца, *Шешир професора Косте Вујића* Милована Витезовића...

позоришну представу или филм који је настао на основу књижевног предлошка, како би ученицима што боље објаснио специфичности ликова које ће тумачити. Библиотекар може лако доћи и до пригодне беседничке литературе која ће бити од помоћи водитељу драмске (или драмско-рецитаторске) секције, као што су одабрани примери из академског, филозофског, војничког и политичког беседништва (истовремено, ова грађа биће и драгоцене наставни материјал за часове језика и културе изражавања). У сваком тренутку у школској библиотеци је доступна стручна лингвистичка литература, коју ће наставник користити кад год треба разјаснити одређени језички или стилски проблем, или дијалекатску специфичност драмског текста. Посебно је за ученике интересантна интерпретација стихова из епских народних песама, где они узимају улоге историјских или књижевних ликова, с којима се поистовећују. Зато је важно да библиотека поседује и звучне читанке и текстове народних песама у извођењу драмских уметника или народних певача–гуслара, што ученицима помаже у бољем разумевању текста, буђењу емоција или изазивању потребне драмске тензије.

Библиотечки штампани, сликовни и аудиовизуелни извори омогућиће члановима драмске секције упознавање са историјом позоришта (почев од прегледања фотографија античких амфитеатара и разговора о великим старогрчким трагичарима и комедиографима) и са савременом позоришном сценом, као и стални увид у актуелне програме локалног или националног позоришта. То је могуће и прегледањем интернет-страница и презентација светских театарских кућа, краћих видео-снимака са позоришних фестивала. Поред тога, школски библиотекар може омогућити контакт са глумцима из локалног професионалног или аматерског позоришта, организовати њихово гостовање или присуство на састанку секције, односно на ученичким представама.

Медијатечки фонд требало би да садржи и дискове са снимцима награђених позоришних представа за децу, посебно ако се могу повезати са лектиром која се обрађује у настави српског језика,. Свакако би било добро имати у свом фонду и драме за одрасле, како би се ученици упознали са врхунским остварењима позоришне уметности. Гледање драмских интерпретација великих глумаца педагошки ће утицати на младе глумце, помоћи им у увежбавању дикције, акцента, темпа, мимике, гестова, кретања на сцени...

Пријатан амбијент школске библиотеке послужиће члановима драмске секције као стални радни простор и место за опуштање и забаву. Снимци посебно успешних драмских комада се могу поставити на сајт школе или школске библиотеке, како би се афирмисало стваралаштво чланова секције. Касније, снимци драмских комада у оквиру школских приредби и целих школских позоришних представа (евентуално и учешћа на дечјим фестивалима) постају део културне архиве школе и чувају се у фонду школске библиотеке.

У савременој школској медијатеци се налазе и неопходна техничка средства, као што су микрофони, звучници, сталци, видео-камера, дигитална камера, фотоапарат. Уколико у ученицима има више жеље него талента за глуму, може им се омогућити обављање сарадничких послова, везаних за технику, реквизите, звук, избор музике, костимографију, сценографију...

4.8.5. Новинарска секција

Ученици основне школе се са пригодном дечјом штампом и новинарством³³ као информационим и културним феноменом могу сусрести већ у првом разреду (па чак и у предшколској припремној групи), док се у каснијим разредима основни новинарски облици изражавања изучавају у оквиру реализације програма наставе српског језика. У школама где за то постоји веће интересовање ученика формира се новинарска секција, а њени најважнији задаци јесу упознавање ученика са основама медијске културе (штампана, радијска, телевизијска, интернет) и припрема школског листа. Поједини школски листови су једноставни зборници ученичких журналистичких, књижевних и ликовних радова, док неки садрже и прилоге наставника школе и синхроно прате њен свеукупни живот, чиме задобијају значајну улогу у маркетиншком представљању школе. Уколико нема техничких услова ни материјалних могућности за штампање школског листа, дечје новинарство може имати и једноставније форме, кроз тзв. зидне или разредне новине.

На састанцима секције ученици се на примерима из журналистичке праксе уче оним традиционалним новинарским облицима (вест, извештај, чланак,

³³ Област новинарства (журналистике) представља „...систем и процес информисања о различитим променама емпиријског и духовног света; или, уопште, писање и издавање дневних и периодичних новина.“ (*Речник књижевних термина*, 1992: 531)

репортажа, интервју), а касније, у индивидуалном и колективном раду упознају се са лектуром и коректуром, као и техничком припремом издања (фонт, прелом текста, импресум, графичко решење, дизајн). Уз подршку водитеља секције и стручног сарадника библиотекара они уносе фотографије у рачунар или технички сређују унете текстовне прилоге, и тиме практично примењују знања која су стекли на часовима српског језика и књижевности, али и специфична информатичка знања о процесу припреме готовог материјала за штампање. Чланови секције ће се упознати и са радијским и телевизијским новинарством, а уколико постоји могућност посетиће локалну радио или телевизијску станицу.

Новинарска секција прати сва важнија школска јавна и културна дешавања, као што су приредбе, спортска такмичења, екскурзије, излети, гостовања писаца и позоришних дружина. У школском листу (који би требало објављивати једном или два пута годишње) читаоцима се текући, стварни живот школе представља реално и синхроно. Водитељ секције указује ученицима на важност пажљивог посматрања стварности, брзог и тачног записивања утисака о догађајима и креирања објективне информације. Посебан је задатак водитеља секције да омогући стварање тимског духа и атмосфере отворености за комуникацију и сарадњу свих новинара, чланова секције. На тај начин се на посредан начин поспешује оперативност редакције и остварују боље вршњачке, стручно-професионалне и социјалне везе.

У процесу настајања школског листа ученици пишу прилоге и самостално или заједнички уређују поједине рубрике; истовремено, они се оспособљавају да будно, истраживачки и правоверно прате школске догађаје, комуницирају са својим читаоцима и навикавају се на критички пријем јавности, постепено стичући осећај одговорности за написану реч. Уз емоционално и интелектуално узрастање, забаву и учење кроз игру, они стижу до самопоуздања и осећаја корисности и учествовања у заједничком пројекту – одштапаном школском листу, зидним новинама, или електронском часопису. Посматрано појединачно, сваки члан секције добија прилику за развој логичког мишљења, богаћење свог речника, изградњу и усавршавање стила.

Широк је круг тема које ће бити интересантне читаоцима – ученицима школе, њиховим родитељима, наставницима, локалној заједници. Тако се, на пример, могу направити интервјуи са неким од наставника школе или ученицима који су постигли запажене резултате на школским такмичењима, са писцем који је

држао песнички час у неком од одељења или гостовао у читаоници школске библиотеке. Чланови секције могу истраживати, и писати на различите теме, правити анкете са ученицима (једна од њих може бити везана и за школску библиотеку, односно коришћење фонда и њене програмске активности). Поред актуелних школских тема, предмет новинарских интересовања чланова секције јесу свакодневни живот деце и младих у школи и код куће. То су теме одрастања, проблема у учењу и односа међу вршњацима, као и оне друге, забавне – спорт, музика, игра, модне занимљивости...

Учествовање у раду новинарске секције има велики утицај на развој ауторског израза чланова и њихове самосталности у раду: ученици се именом и презименом потписују испод свог чланка у школском листу, што јесте један од првих јавних исказа њихове стваралачке личности, културног и друштвеног позиционирања. Чланство у свакој од школских секција може значајно утицати на будућу професионалну оријентацију ученика, што је посебно изражено код чланова новинарске секције, будући да се већ у раној младости учествује у практичној реализацији пројекта који има одређену друштвену вредност и бива критички разматран и оцењиван у јавности (као вид културног идентитета школе).

У времену снажног развоја интернета и лаке доступности тог медијског простора, свака школа може креирати свој блог,³⁴ у оквиру кога ће се поставити и школски лист у електронској форми, а неке од рубрика ће припремити чланови новинарске секције. Ученици старијих разреда са солидним информатичким знањем могу активно ажурирати неке од страница електронског часописа (уз помоћ водитеља секције, администратора блога и школског библиотекара), а неки ће ући у проширени састав редакције.

Простор библиотеке је посебно захвалан за промоцију школског листа, и ту се, на пример, може пригодном изложбом свих бројева часописа обележити излазак јубиларног броја, уз мали културни програм на коме ће учествовати и гости – представници одељења и наставници, родитељи ученика, евентуално и гости из новинарске секције неке друге школе.

Рад новинарске секције у читаоници школске библиотеке има много предности у односу на рад у разредној учионици. Коришћење енциклопедија,

³⁴ Ово је од јуна 2013. године законска обавеза сваке школе, према члану 52. *Закона о основном образовању и васпитању*.

новинарских лексикона и приручника из библиотечког фонда помоћи ће ученицима у усвајању новинарске терминологије, знања о новинским жанровима, формама и стилевима. У томе ће им својом методичко-методолошком подршком помоћи школски библиотекар. Ученицима су на располагању и школски правописни приручници и речници, као и ученички листови из других школа, добијени на основу међубиблиотечке размене. Они ће водитељу секције и њеним члановима послужити као пример и подстицај за сличне садржаје у сопственом листу, будући да су слика живота и стваралаштва вршњака из других школа. У ту сврху они могу користити и едукативне и забавне дечје часописе на које је школа претплаћена, или оне који су ученици поклонили библиотеци.

Водитељ новинарске секције (најчешће наставник српског језика) или библиотекар могу организовати посету штампарији у којој се штампа школски лист, или посету редакцији градског локалног листа, телевизијској или радио станици.

На неком од састанака новинарске секције у школској библиотеци стручни сарадник библиотекар ће ученицима представити блог школске библиотеке, односно блог школе, упознајући их са формом интернет-новинарства и медијским представљањем школе и школске библиотеке.

Уколико школа располаже неопходном фотографском и филмском техником, чланови секције могу да фотографишу и снимају дигиталном камером свакодневни школски живот – а онда да уз помоћ библиотекара или наставника информатике и рачунарства врше обраду снимљеног материјала. У организацији новинарске секције може се расписати и наградни фото-конкурс за најбољу фотографију из школског живота снимљену мобилним телефоном или дигиталним фотоапаратом, на коме могу учествовати и други ученици школе. Победнички радови се по завршетку конкурса презентују у школској библиотеци, или на сајту школе (виртуелна фото-изложба).

Подизање фото-филмске културе није циљ сам по себи, већ је активност ученика (у оквиру новинарске секције) уклопљена у друге школске пројекте и догађаје (обележавање значајних годишњица, Дан школе, државних празника, регионалних културних догађаја, приредби...). Полазећи од стеченог теоријског знања о филмској уметности, оваквим иновантним активностима се на практичан начин шире културни видици и омогућава да ученици буду и ствараоци. Упознавање са основама коришћења филмске технике (фотоапарати са видео-

записом, камера, мобилни телефон) пружа могућност за снимање часова, спортских такмичења (утакмице школских тимова), екскурзија и излета, рекреативне наставе, јавних школских манифестација (приредбе, изложбе, концерти, гостовања писаца).

Уколико је ниво рада секције на високом нивоу, може се планирати снимање краћих документарних филмова о раду школе, о локалној заједници, етнографским, природним, историјским, географским или еколошким особеностима средине. То подразумева и сарадњу и заједничке активности: са ликовном секцијом – рад на визуелној страни, костимографији, сценографији; са музичком секцијом се ради на музици, а са информатичком на техничкој обради снимљеног материјала.

5. РЕЗУЛТАТИ ДОСАДАШЊИХ ИСТРАЖИВАЊА ФУНКЦИЈЕ БИБЛИОТЕКЕ У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Увидом у стручну методичку и библиотекарску литературу и периодику, може се уочити недостатак релевантних радова о истраживању структуре и коришћења фондова библиотека у нашим основним школама, њиховом доприносу реализацији васпитно-образовног процеса и посебно наставе српског језика. Поред тога, мало је емпиријских истраживања о оквирима и облицима сарадње библиотекара са учитељима и наставницима српског језика у припреми и реализацији часова српског језика, и оних којим би се критички размотрила улога школске библиотеке у развијању библиотечко-информационе културе ученика и постизању бољег успеха у савладавању програма наставе српског језика.

Континуираним праћењем рада школских библиотека до скоријег времена углавном су се бавили истраживачи из сфера јавног библиотекарства и високог образовања. Захваљујући њиховим истраживањима и аналитичко-статистичким сагледавањима добијена је реална сумарна слика рада школских библиотека у Републици Србији у претходном периоду.

Марина Митрић у свом раду „Коришћење фондова и услуга школских библиотека у Србији“ (Митрић, 2010), полази од анкетних истраживања и статистичких извештаја о стручном надзору рада око 1100 школских библиотека које су достављале податке о свом пословању за потребе базе *Мреже библиотека Србије*. Уз преглед стања, квалитета рада и амбијента у српским школским библиотекама током периода од 2004. до 2008. године, важне и поуздане статистичке податке о материјалним чиниоцима и факторима библиотечког пословања, овде су поред анализе проблема у пословању школских библиотека дате и смернице и предлози за њихово разрешење и унапређење стручног рада. Иако Митрић те проблеме разматра из аспекта јавног библиотекарства, она уважава специфичности школске библиотеке и њену смештеност унутар целине школског простора; посредно, њена анализа говори и о улози коју школска библиотека треба да има у настави српског језика и развоју библиотечко-информационе културе ученика.

Подаци добијени истраживањем које је спровела Марина Митрић показују „...да укупан број књига по ученику задовољава стандарде и нормативе из области образовања, али, услед вишегодишње недовољне набавке, фондови нису актуелни. У њиховој структури уочљива је велика несразмера у односу литературе за наставу матерњег језика (57%) и литературе потребне у настави осталих предмета (9%), као и литературе изван наставног програма (16%).“ (2010: 29) Митрић указује на застарелост и недовољно годишње приновљење фонда (који у 2008. износи 14,7 књига по ученику), као и на чињеницу да половина библиотека (49,4%) у свом фонду нема серијске публикације. Осамдесет процената чланова библиотеке користи њене фондове, просечан број прочитаних књига по ученику је само 4 у току године, а када се прикључе и наставници то је 5 књига. Годишње, у школским библиотекама се просечно реализовало од 5 до 7 културно-образовних програма (трибине, предавања, сусрети с писцима), а од тога око 1100 књижевних сусрета (или у просеку по један), као и 1589 изложби. Међутим, 2008. године у 34,5% библиотека није организован нити један културни програм, само 29% библиотека имало је одговарајућу читаоницу као активни културни простор, а чак 26% школских библиотека у Србији није имало ниједно читалачко место за потребе својих чланова.

У раду Жељка Вучковића и Наде Тодоров „Коришћење школских библиотека као фактор успешности ученика“ (Вучковић и Тодоров, 2008) презентују се резултати анкетног истраживања ставова 399 ученика старијих разреда ОШ „Коста Трифковић“ из Новог Сада и ОШ „Милош Црњански“ из Жабља према школској библиотеци и њеним ресурсима, и то са становишта пола и образовног постигнућа ученика.

Аутори истраживања износе податке да у библиотеку због школске лектире долази 58,9% испитаника (дечака 65,3% и девојчица 53,85%); због књига за разоноду 25,1% (дечака 21,6% и девојчица 27,7%); ради припреме за час 10,3% (дечака 8,5% и девојчица 11,3%); за нешто друго 5,8% (дечака 4,5% и девојчица 7,2%). Најчешћи разлог за долазак у библиотеку јесте потреба за лектиром, девојчице се више интересују књиге за разоноду, и у библиотеку више од дечака долазе и за *нешто друго*, а не само због припреме за час.

Ово истраживање обухватило је и учесталост коришћења библиотечног каталога за претраживање фонда, који никад не користи нешто више од половине ученика (56,4%), понекад 38,6%, а често само 5% испитаника. Ученици су се о

коришћењу интернета за тражење података о књигама изјаснили на следећи начин: 13,3% испитаника то ради често, 31,6% понекад, док више од половине (њих 55,1%) никада не користи интернет у ове сврхе.

У одговорима на питање о односу између ученика и библиотекара, испитаници саопштавају да само њих 5,8% често разговара са библиотекаром, 30,8% то чини понекад, а 63,4% ученика никада не разговара о прочитаној књизи са својим школским библиотекаром.

Број прочитаних књига по ученику у току године разматран је за цео узорак, као и за субузорке, према полу: од укупног броја испитаника, њих 65% прочита до десет књига годишње (дечаки 68,8%, девојчице 63,1%), 25,6% прочита од десет до двадесет књига (дечаки 23,6%, девојчице 27,2%), а преко двадесет књига прочита 37% ученика.

У овом истраживању дошло се до података да 37,8% одличних и 26,9% врло добрих ученика *често посећује* библиотеку, а 54,5% одличних и 65,5% врло добрих *посећује је понекад*.

Подаци да *ученике нико не упућује на коришћење библиотеке* од 11,8%, да их *понеки наставници упућују* (66,2%), и да их *сви наставници упућују на коришћење библиотеке* (19,5%) – за истраживаче су индикативни, па закључују како се ученици ретко и несистематично упућују на коришћење библиотечких ресурса. Резултати овог истраживања показују да се библиотека углавном не користи за реализацију других наставних садржаја, осим за класично позајмљивање школске лектире.

Слично истраживање спровео је Александар Нађ Олајош у ОШ „Иван Милутиновић“ у Суботици са ученицима млађих разреда, и то из аспекта значаја коришћења библиотечке грађе за постизање бољег савладавања градива из српског језика. Узорак су чинили ученици другог и четвртог разреда, њих 153, а од тога 77 дечака и 76 девојчица. Циљ истраживања је био „утврдити статистички значајније разлике између постигнутог успеха, оцене на полугодишту из српског језика, и повезаност са коришћењем школске библиотеке.“ (Нађ Олајош, 2011: 81)

Добијени резултати показују да постоји учитељево подстицање на посећивање библиотеке (77,7% ученика слаже се са том тврдњом, 12% се делимично слаже, а 9% се не слаже), без обзира на постигнути успех у учењу и разлику у полу. Из групе одличних ученика са тврдњом се слаже 75,95% а делимично 6,32%; из групе врло добрих се слаже 82,35%, а делимично се слаже

7,8%; из групе добрих слаже се 86,66%, а осталих 13,33% се не слаже; из групе довољних и недовољних ученика слаже се 50% (четири ученика од укупно осам), а нема података о броју оних који се делимично слажу или се не слажу. Велики проценат оних ученика са одличним и врло добрим успехом који се слажу или делимично слажу – показује повезаност успеха са подстицањем на посећивање библиотеке.

Друго питање било је везано за сагледавање односа ученика према интернету и његовом коришћењу у школској библиотеци. Према подацима из анкете, 63,39% ученика редовно користи интернет у школској библиотеци, 9,80% делимично, док се 26,79% ученика не слаже са тврдњом о редовном коришћењу интернета у библиотеци. Што се тиче пола, скоро је исти проценат девојчица и дечака (63,16% и 63,64%) који користе интернет у библиотеци. Преко 70% одличних ученика слаже се или се делимично слаже са исказом да воли да користи рачунар за претраживање на интернету.

Са тврдњом да *воле посећивати библиотеку* слаже се 70,58% испитаника, делимично се слаже 9,80%, а не слаже се 19,61% ученика. Од одличних ученика, оних који се слажу са исказом има 65,82%, а делимично се слаже 10,12%, док се не слаже 24,05%. Истраживач примећује да је већег слагања са исказом било код одличних ученика другог разреда (24 од 27 ученика) док се од укупно 29 одличних ученика четвртог разреда само њих 8 слаже са овом тврдњом. Иако је став велике већине према школској библиотеци позитиван, слагање са исказом да воле да посећују библиотеку присутно је код 77,63% девојчица и 59,74 дечака. Неслагање са овим исказом било је код 14,47% девојчица и 28,57% дечака, што наводи на закључак да девојчице више воле да посећују библиотеку неголи дечаци.

У нашој земљи до сада није било системски (од стране ресорног просветног министарства) организованих и спроведених истраживања читалачких навика и интересовања ученика основних и средњих школа³⁵, посебно из аспекта

³⁵ И у нашем окружењу радило се на истраживању овог и сличних проблема. Такво је било, на пример, истраживање културе читања ученика старијих разреда, које је у склопу пројекта подстицања читања спровела Драженка Станчић у ОШ „Ивана Кукуљевића Сакацинског“ (Иванец у Хрватској), у школској 2005/2006. (Станчић, 2007) А у студији Јасминке Соколовске „Менаџирање на библиотеката во современото училиште“ (Соколовска, 2011) приказани су резултати истраживања о укупном раду школских библиотека у пет македонских основних школа, с тим да су међу питањима која су том приликом разматрана била су и она везана за учесталост коришћења библиотечке грађе и читалачког простора, наставничке подстицаје на долазак и рад у

коришћења слободног времена и улоге школске библиотеке, али су се тиме бавили поједини истраживачи из области јавног библиотекарства, методичких и педагошких наука.

У раду Снежане Лађиновић „Читалачка интересовања ученика основних и средњих школа у Срему“, (Лађиновић, 2009) разматрани су резултати анкетног истраживања 1352 ученика основних и средњих школа на територији Срема (818 ученика из 20 основних и 534 ученика из 8 средњих школа). Циљ истраживања био је „сагледавање низа питања која се баве односом ученика према читању, књизи, библиотеци, школи, библиотекару, медијима.“ (2009: 123) Ауторка описује узорак као релативно одабран, с обзиром на то да наставници и библиотекари нису у потпуности прихватили препоруку да се анкетају и ученици са слабијим успехом у учењу, те „да су више од половине анкетираних ученици са одличним успехом или библиотеку процентуално више поседују такви ученици.“ (2009: *ibidem*)

У овом раду нема прегледних табела које би аргументовале обављено истраживање (сем анкетних упитника за сваки од субузорака, ученике основне односно средње школе), али, према сумарно датим резултатима истраживања, до десет књига у току године прочита око 80% ученика, а више од десет књига прочита само њих 20%. Приближно половина од анкетираних ученика има кућну библиотеку, приближно половина има до 100 књига, а само њих 6% поседује више од 100 књига.

Ауторка у својој интерпретацији резултата анкете много више пажње посвећује ученицима средње школе, неголи ученицима основне школе, настојећи да укаже на повезаност читалачких интересовања и навика у ова два узраста, при чему је неповољно стање читалачке културе средњошколаца последица наслеђених читалачких навика из основне школе. Она закључује да ученици основне школе још увек немају изграђену потребу редовног доласка у библиотеку. Иако нема конкретних показатеља стања, указује се на чињеницу да је ученику у одлучивању за одређену књигу много значајнија препорука друга или наставника, а не онога од кога би се то могло (требало) очекивати – библиотекара, те да је само препорука родитеља бројчано мањи избор ученика. Сем тога, слични су и резултати сродног питања, везаног за особу с којом ученици најрадије

школској библиотеци, за задовољство ученика доступном грађом, техничком опремљеношћу, услугама библиотекара, као и њиховим читалачким интересовањима.

разговарају о књизи, где се библиотекар налази на последњем месту у избору ученика. Из оваквих података произилази закључак да је учешће библиотекара у изградњи читалачких навика и укуса ученика у школама на територији Срема на незадовољавајућем нивоу и да се морају предузети мере за постизање боље комуникације са ученицима и успостављање поверења које ће омогућити његово веће ангажовање и квалитетнији стручни допринос.

У истраживању читалачких навика средњошколаца које су крајем 2007. године спровели Зора Крњајић, Ивана Степановић и Драгица Павловић Бабић, овај проблем је сагледаван у оквиру студије о слободном времену, интересовањима, културним потребама и навикама средњошколаца (Пројекат „Свакодневица младих у Србији: снимак буџета времена“).

Резултати истраживања развијености читалачких навика, реализованог на основу упитника за 2426 испитаника из 26 средњих школа у Србији, „...говоре да: 12% не чита; 21% чита само обавезну лектуру; 40% чита лектуру и понекад књиге које нису обавезне; 20% чита лектуру, а често и друге књиге; а 7% су пасионирани читаоци.“ (Крњајић, Степановић и Павловић Бабић, 2011: 266) Примећено је да они који воле да читају често користе рачунар у образовне сврхе. Средњошколци у свом слободном времену скоро у истој мери читају и књиге и часописе за младе, што говори о проширењу спектра ваншколских интересовања и литерарних форми у односу на основношколски узраст, где су књиге доминантније. Читалачке навике су развијеније код девојака, које прате и читалачке модне трендове, прилагођавајући свој укус свему оном што је ново и актуелно. Књиге које не припадају обавезној лектури купују или читају углавном ученици гимназија (као и стручне часописе), док се ученици стручних школа више интересују за дневну штампу (а најчитаније рубрике су: црна хроника, спортске стране, разонода, музика). Од белетристике читају се највише бестселери, научна фантастика, авантуристички или љубавни романи, али има и оних средњошколаца који воле историјску и научну литературу.

У овом истраживању се износи податак да 38% средњошколаца није учлањено у библиотеку, те да 19% испитаника до књиге долази не користећи притом услуге библиотеке. Овде се не наводи експлицитно да ли се мисли само на јавну (градску) библиотеку, или се овакав став односи и на средњошколску библиотеку, али је јасно да је у питању однос према јавној библиотеци, будући да се помиње како 1,7% ученика нема новца за чланарину, па је то један од разлога

што не посећују библиотеку. Интересантно је то да око 17% средњошколаца једноставно *не воли да чита*, а њих 7% *мрзи* да иде у библиотеку.

У свом раду „Ставови ученика основне и средње школе према читању“, Нада Тодоров приказује резултате истраживања спроведеног у по четири основне школе и гимназије из Сомбора, Новог Сада, Београда и Лесковца, према којима од 384 испитаника (ученика седмог разреда основне школе и трећег разреда гимназије) „...њих 15,9% никада не купује књиге; 3,4% никада не чита лектуру; 17% никада не одлази у библиотеку; 70,5% понекад купује књиге; 30,5% понекад чита лектуру; 56,9% понекад одлази у библиотеку; 13,6% често купује књиге; 66,1% често чита лектуру“ 26,1% често одлази у библиотеку.“ (Тодоров, 2008: 90)

Резултати овог истраживања показују да не постоји повезаност између оцена ученика из српског језика и читалачких навика родитеља, као и учесталости разговора са друговима о прочитаним књигама. Међутим, читање лектуре може значајно утицати на оцену из српског језика, јер 77,3% ученика са одличним успехом из српског језика често чита лектуру, а то ради само 39,4% ученика са довољним успехом. Ученици седмог разреда чешће купују књиге и часописе неголи ученици трећег разреда гимназије. Гимназијалци у већој мери него седмаци сматрају да је читање књига неопходно током целог живота, као и да људи који читају имају веће богатство од оних који то не раде. Скоро потпуно слагање између гимназијалаца и седмака постоји код тврдњи да читање доприноси развоју писмености и културе, и да људи који читају имају велики углед у друштву.

Поред анкетних испитивања које организује и спроводи Народна библиотека Србије у циљу сагледавања укупног стања у националној библиотечкој заједници и формирања званичних годишњих прегледа и анализа, и сами школски библиотекари започели су са аутономним истраживањима, везаним за пословање њихових библиотека, набавку извора, рад са ученицима, организацију културних програма... Она се спроводе интерно, за своје (личне) потребе, али и на локалном, градском и окружном нивоу; међутим, та истраживања нису стандардизована, будући да су плод индивидуалних истраживачких напора и интересовања појединих школских библиотекара. Ипак, и као таква, могу послужити својој сврси, креирању слике тренутног стања одређеног истраживачког проблема у конкретној средини (или више њих), на

основу чега се могу планирати и реализовати одређене активности на унапређењу пословања библиотека у нашим основним и средњима школама.

Тања Вићовац Ђертић у раду „Шта могу библиотеке“ (Вићовац Ђертић, 2011) приказује резултате анкетног истраживања 377 ученика основних и средњих школа, спроведеног септембра 2009. године. Одабрани узорак су представљали ученици из једне сеоске, једне градске основне школе и једне гимназије, подељени у три групе према узрасту. Иако због недостатка комплетне информације о школама резултате истраживања не можемо сматрати потпуно поузданим,³⁶ ипак их вреди поменути, с обзиром на то да су истраживања овакве природе још увек реткост и да их је неопходно чешће реализовати у сврху унапређења праксе школског библиотекарства у нашој земљи. Анкетни упитник се састојао само од три питања. На питање: „Шта је за тебе библиотека?“ – ученици су у највећем броју одговарали да се ради о месту где се налазе књиге и лектуре. У другом делу одговора наводили би да је то просторија, установа, соба, простор или учионица где се позајмљују, издају, читају, држе или стоје књиге које ученици желе да читају. Не наводи се, појединачно, проценат оваквих одговора, али издвајају се карактеристични, они многобројни афирмативни (који се односе на занимљивост и доступност књига и информација и могућност боравка у читаоници), али и негативни, којима се негира потребност овакве установе у оквиру школе (осам одговора, у узорку од 377 ученика).

Друго питање односило се на личност библиотекара и перцепцију коју у односу на њега имају чланови школске библиотеке: „Да ли од понашања библиотекара зависи волиш ли да идеш у библиотеку?“ Из одговора ученика види се да је за 71% најмлађих чланова библиотеке (узраст од 2. до 5. разреда основне школе) од изузетне важности личност и понашање библиотекара, да је то значајно за 49% ученика из групе од 6. до 8. разреда основне школе и 1. разреда гимназије, док је за само 28% испитаника из треће групе (од 2. до 4. разреда гимназије) битно како се понаша њихов школски библиотекар. Из ових резултата изведен је закључак да са узрастом опада утицај библиотекара на заинтересованост ученика да долазе у школску библиотеку, а самим тим показује се и колико је његово стварно значење и функција коју има у средини каква је конкретна гимназија.

³⁶ Нема података о називима школа у којима је истраживање спроведено, али, будући да је аутор из ОШ „Цана Марјановић“ из Раље код Младеновца, наша је претпоставка да се ради управо о тој месној школи, уз младеновачку гимназију, а не знамо која је то друга (градска) школа овде у питању.

Треће питање у анкети било је везано за избор, односно упоређивање и рангирање четири различито уређене библиотеке за децу и младе до деветнаест година, и са подједнаким могућностима коришћења рачунара и интернета (дате су фотографије библиотека). Према начињеним изборима, утврђује се да ученици највише преферирају модерно дизајнирану и уређену („сајбер“) библиотеку (70% испитаника), да се на последњем месту наша класична („обична“) библиотека (60% испитаника), док су библиотеке које се налазе између бајке/вртића/играонице и „ни обична ни вртић“ рангиране равномерно.

Једно од истраживања која се односе на приновљење библиотечке грађе у школским библиотекама приказано је у раду „Анкета о броју приновљених књига“ (Мандић, 2012). Анкетно истраживање које је са школским библиотекарима из Нишавског округа реализовала Виолета Мандић спроведено је за временски период од 1.1.2009. до 1.10.2011. године. Узорак су чинили библиотекари из 22 школе, и то 11 градских и 5 сеоских основних школа, као и 6 средњих школа (што чини 60% од укупног броја школских библиотека у Нишавском округу). Циљ истраживања био је да се утврди број набављених, односно купљених и на поклон добијених монографских публикација, као и да се направи поређење према релативно подједнаким временским раздобљима (са мањим одступањем које се односи на 2011. годину, где недостају подаци за последња два месеца). Према добијеним резултатима, може се закључити да једна трећина школа у посматраном временском периоду није купила нити једну књигу. Број купљених књига је 827 у 2009. години, 1492 у 2010, а 803 у 2011. години (свеукупно 3122). У највећој мери заступљена је куповина до 50 књига годишње (80% школа у 2009, 65% школа у 2010, 70% школа у 2011. години).

Број поклоњених књига школским библиотекама Нишавског округа у посматраном периоду, према овом истраживању, далеко премашује број купљених књига: 3017 поклоњених књига у 2009. години, 2987 у 2010. години, а 1152 у 2011. години (свеукупно 7156, према 3122 купљене).

У својој анализи резултата истраживања ауторка истиче да је набавка од само 50 књига по школи годишње недопустиво мало у односу на значај библиотека и њихову улогу у образовно-васпитном процесу.

На основу датог прегледа обављених истраживања, везаних за улогу школских библиотека у промовисању читања, подржавање процеса учења кроз изградњу одговарајућег фонда лектирне, белетристичке и стручне литературе, као

и за читалачке навике и интересовања ученика основних и средњих школа – можемо закључити да школска библиотека и њена функција у настави српског језика заслужују много више пажње и озбиљнијих истраживачких напора него што је то било до сада. То је неопходно не само у циљу теоријског сагледавања ове значајне, али донекле маргинализоване области у оквирима опште педагошке науке и методике наставе српског језика, већ због сталног унапређивања рада стручних сарадника библиотекара и укупне васпитно-образовне праксе.

6. МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ ИСТРАЖИВАЊА

6.1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Полазећи од циља и задатка нашег основног студијског интересовања – одређивања места и функције библиотеке у основној школи и њене улоге у реализацији наставе српског језика, определили смо се за емпиријско истраживање искоришћености њених информационих и дидактичко-методичких ресурса, видова сарадње библиотекара са учитељима и наставницима српског језика, као и степена библиотечко-информационе културе ученика као чланова школске библиотеке.

С обзиром на то да измена садржаја и форми информационих медија све снажније утиче на методе учења на свим образовним нивоима, поставља се питање: *Какав је квалитет информационе и педагошке подршке библиотеке основне школе целини васпитно-образовног процеса, а посебно одвијању наставе српског језика у млађим и старијим разредима?* Зато је неопходно испитати ставове учитеља, наставника српског језика и стручних сарадника библиотекара о функционалности постојећих библиотечких фондова (нарочито са становишта њиховог сврсисходног коришћења за методичку припрему наставних и ваннаставних активности и стручно усавршавање наставника), као и о облицима стручне сарадње у припреми и реализацији наставе српског језика и програма слободних активности ученика. При том, потребно је у истој истраживачкој равни размотрити однос ученика према библиотеци као информационом, образовном и културном средишту школе, и оне најбитније аспекте едукативног, моралног и естетичког утицаја књиге као медија на младе читаоце. Већ је много пута уочено и поновљено да се ефикасност школског образовања процењује и по томе „...колико је развило читалачка интересовања и оспособило појединце за континуирано образовање и самообразовање.“ (Педагошка енциклопедија, 85)

6.2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет нашег истраживања су ставови чланова библиотеке основне школе (ученици старијих разреда, учитељи и наставници српског језика и школски библиотекар) **о коришћењу библиотечког фонда, могућностима стручне сарадње у оквиру реализације наставе српског језика и раду библиотеке и њеног водитеља стручног сарадника библиотекара.**

У оквиру овог истраживања предвидели смо одвојено анкетно испитивање учитеља и наставника српског језика, односно стручних сарадника библиотекара основних школа из централне, југоисточне и јужне Србије, како би размотрили њихова гледишта о коришћењу библиотечких ресурса и наставним и ваннаставним активностима које се реализују у њиховој библиотеци или школском простору као целини, уз подршку библиотекара. Поред тога, увидом у ставове ученика старијих разреда одабране основне школе моћи ће да се сагледа ниво информационе и педагошке подршке коју ученици добијају од својих наставника и школског библиотекара, као и да се размотре фактори и околности изграђивања њихове библиотечко-информационе и читалачке културе.

6.3. ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ нашег емпиријског истраживања јесте да се дође до прегледног скупа информација и чињеница о ставовима које о улози и значају школске библиотеке за квалитетан наставни и ваннаставни рад у основној школи имају они кључни актери њеног рада: ученици, учитељи и наставници српског језика и сами стручни сарадници библиотекари.

У том смислу одредили смо следеће задатке истраживања:

- 1) Испитати у којој мери постојећи библиотечко-информациони извори у библиотекама из скупа основних школа са територија централне, југоисточне и јужне Србије одговарају читалачким и васпитно-образовним потребама ученика, као и стручним и методичким интересовањима учитеља и наставника српског језика.
- 2) Сагледати сарадњу учитеља и наставника српског језика са школским библиотекарском у спровођењу наставних и ваннаставних активности, како би се

дошло до реалних података који говоре о томе у којој мери они упућују ученике на библиотечко-информационе и педагошке ресурсе, колико користе простор читаонице за часове редовне, допунске и додатне наставе и часове секције и припреме такмичара, и какве све културне програме реализују уз подршку стручног сарадника библиотекара.

3) Доћи до сазнања о томе на који начин учитељи, наставници српског језика и сами библиотекари посматрају улогу стручног сарадника библиотекара у пружању методичке и педагошке подршке ученицима у реализацији наставних задатака, индивидуалном истраживању и изградњи њихове читалачке културе.

4) Испитати гледишта учитеља, наставника српског језика и школских библиотекара о месту школске библиотеке у припреми и реализацији програма наставе српског језика и слободних активности ученика.

5) Истражити ставове школских библиотекара у погледу унапређења сопствене праксе и иновирања професионалних знања и вештина, из аспекта њихове методичке сарадње са учитељима и наставницима српског језика.

6) Сагледати ниво информатичко-техничке обучености стручних сарадника библиотекара и њихове спремности да пруже одговарајућу медијатечку подршку ученицима, учитељима и наставницима српског језика.

7) Испитати изграђеност библиотечко-информационе културе ученика старијих разреда основне школе. При том треба прикупити довољно података који говоре о томе како су опремљене њихове кућне библиотеке; колико ученици читају у свом слободном времену; шта све утиче на њихове читалачке навике и интересовања; шта ученици очекују од читања као начина сазнавања истина о животу и књиге као традиционалног медија и какав је њихов однос према новим, мултимедијалним и електронским изворима.

8) Упознати се са мишљењем ученика старијих разреда основне школе о постојећем библиотечком фонду, активностима у читаоници школске библиотеке, раду стручног сарадника библиотекара и могућим иновацијама у пословању библиотеке.

6.4. ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Током припрема за истраживачки рад, креирања одговарајућих истраживачких инструмената и прикупљања неопходних информација, формирана је хипотеза коју можемо сматрати основном (главном) хипотезом нашег истраживања: „Постоји значајан неискоришћен простор и потенцијал за задовољење образовних и методичких потреба и унапређење библиотечно-информационе културе чланова школске библиотеке, као и за јачање њених функција у реализацији наставе српског језика – и поред сиромаштва и неадекватности постојећих фондова и минималног броја наставних и ваннаставних активности и културних програма које са ученицима млађих и старијих разреда у читаоници библиотеке (или уз коришћење њених ресурса) заједнички спроводе учитељи, наставници српског језика и стручни сарадници библиотекари.“

На почетку истраживања формиране су упоредо са главном и помоћне хипотезе, у складу са посебним истраживачким интересовањима, проистеклим из одабраног проблема истраживања:

- 1) Постојећи фондови библиотека основних школа ни својим обимом, ни структуром, ни квалитетом не задовољавају потребе ученика, учитеља и наставника за образовном, белетристичком, референсном, методичком, стручном и педагошко-психолошком литературом.
- 2) Стручна сарадња учитеља и наставника српског језика са библиотекарима у нашим основним школама не остварује се у свом пуном капацитету, ни у складу са основним задацима наставе српског језика и образовним и културним потребама ученика; читаоница школске библиотеке не користи се у довољној мери као алтернативна учионица за часове српског језика, додатне и допунске наставе, часове секције или припреме такмичара, а број реализованих заједничких културних програма библиотекара са учитељима и наставницима српског језика је минималан.
- 3) Учитељи и наставници српског језика сматрају да је улога стручног сарадника библиотекара у погледу пружања подршке реализацији наставног и ваннаставног рада са ученицима ограничена на позајмљивање лектире и белетристике, поред промоције читања и књиге као традиционалног медија.

- 4) У плановима и програмима рада учитеља и наставника српског језика школском библиотекару се не намењује запаженија улога у реализацији наставе српског језика и слободних активности ученика.
- 5) Не постоји снажнија мотивација и жеља школских библиотекара за личним стручним и професионалним напредовањем, а ни довољно изражена свест о неопходним корацима и напорима у циљу квалитетније методичке и стручне подршке учитељима и наставницима српског језика (рецимо кроз припрему заједничких наставних часова и културних програма, или увођењем нових активности у читаоници библиотеке).
- 6) Стручни сарадници библиотекари нису информатичко-технички обучени у мери која би им омогућила да пружају одговарајућу медијатечку подршку ученицима, учитељима и наставницима српског језика.
- 7) Култура коришћења библиотечко-информационих извора код ученика старијих разреда основне школе недовољно је изграђена, а њихова читалачка искуства су скромна. Претпоставља се да више од половине испитаника нема кућну библиотеку и да прочита годишње мање од 10 књига; ученици увиђају значај читања за сопствено образовање, а највише их занимају књиге акционог и авантуристичког садржаја, мањег обима и једноставне, али занимљиве фабуле; на читалачке навике испитаника утичу њихов узраст и пол; присуство аудиовизуелних и електронских медија у савременом животу доприноси паду интересовања ученика за читање и књигу као традиционални медиј.
- 8) Школска библиотека није довољно препозната као место које ће ученицима бити инспиративно за учење, читање и забаву у слободном времену пре или после наставе, а стручни сарадник библиотекар за већину ученика није особа од које очекују озбиљнију стручну и педагошку подршку.

6.5. ВАРИЈАБЛЕ ИСТРАЖИВАЊА

У нашем анкетном испитивању учитеља, наставника српског језика и стручних сарадника библиотекара као кључна **независна варијабла** појављује се ужа струка, односно различите изворне професије испитаника. У истраживању библиотечко-информационе и читалачке културе ученика и коришћења ресурса школске библиотеке постојале су две независне варијабле које су послужиле за

специфична запажања и закључке: узраст ученика (по разредима) и пол испитаника. Такође, статус независних варијабли имали су и положај школе у сеоско-приградском подручју и социјална структура и културни и образовни ниво породица ученика.

Независним варијаблама у истраживању ставова ученика, учитеља и наставника српског језика и школских библиотекара могу се сматрати обим и структура библиотечког фонда и материјално-технички услови у појединим школама.

Зависне варијабле у испитивању ставова учитеља, наставника српског језика и библиотекара биле су: спремност на стручну сарадњу, број часова одржаних у читаоници школске библиотеке (српског језика и библиотекарства, допунске и додатне наставе, секције, припреме такмичара), реализација школских културних програма, информатичко-техничка обученост библиотекара.

Као зависне варијабле нашег анкетног истраживања ученика издвајају се следеће: читалачке навике и интересовања ученика и ставови о коришћењу ресурса школске библиотеке и раду библиотекара. Њихова операционализација у истраживању извршена је преко захтева у којима се од ученика тражило да одговоре на питања везана за процену библиотечког фонда и квалитета активности у читаоници библиотеке, за најрадије читан књижевни жанр, носиоце подршке у читању (породица, наставници, вршњаци, библиотекар), број књига у кућној библиотеци, број позајмљених књига из школске библиотеке у току школске године.

6.6. ПОПУЛАЦИЈА И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

У емпиријском истраживању ставова испитаника који припадају популацијама учитеља, наставника српског језика и стручних сарадника библиотекара предвидели смо обухват школских средина на једном релативно компактном географском простору, са сличном образовном, културном и библиотекарском традицијом. Школе из којих потичу испитаници (њих 202) разликују се по својој социодемографској лоцираности (сеоске, приградске, градске), материјално-техничкој опремљености, обиму и структури библиотечког фонда, па и степену остварене стручне сарадње – али се могу узети као довољно

илустративне и погодне за синхрони пресек стања у делу заједнице школских библиотека на територији Републике Србије.

Први узорак, једноставног случајног карактера, чини скуп од 135 учитеља и 36 наставника српског језика из 19 основних школа из централне, југоисточне и јужне Србије. Анкетирани су учитељи и наставници српског језика из следећих школа: ОШ „Десанка Максимовић“ из Чокота код Ниша (28 учитеља и 6 наставника српског језика), ОШ „Вук Караџић“ – Ниш (9 учитеља и 2 наставника српског језика), ОШ „Бубањски хероји“ – Ниш (12 учитеља и 4 наставника српског језика), ОШ „Чегар“ (8 учитеља и 2 наставника српског језика), ОШ „Његош“ (4 учитеља и 2 наставника српског језика), ОШ „Мирослав Антић“ – Ниш (5 учитеља и 1 наставник српског језика), ОШ „Први мај“ – Трупале код Ниша (8 учитеља и 2 наставника српског језика), ОШ „Доситеј Обрадовић“ – Ниш (8 учитеља и 2 наставника српског језика), ОШ „Вук Караџић“ – Алексинац (1 наставник српског језика), ОШ „Десанка Максимовић“ – Катун код Алексинца (5 учитеља и 2 наставника српског језика), ОШ „Карађорђе“ – Горњи Матејевац код Ниша (8 учитеља и 2 наставника српског језика), ОШ „Владислав Петковић Дис“ – Грљан код Зајечара (3 учитеља и 2 наставника српског језика), ОШ „Јован Јовановић Змај“ – Салаш код Зајечара (2 учитеља), ОШ „Љубица Радосављевић Нада“ – Зајечар (2 учитеља), ОШ „Вук Караџић“ – Алексинац (1 наставник српског језика), ОШ „Станислав Сремчевић“ – Крагујевац (7 учитеља и 4 наставника српског језика), ОШ „Вук Караџић“ – Крушевац (12 учитеља и 4 наставника српског језика), ОШ „Момчило Настасијевић“ – Горњи Милановац (1 учитељ), ОШ „Јован Јовановић Змај“ – Врање (13 учитеља и 1 наставник српског језика).

Други узорак, једноставног случајног карактера, чинио је скуп од 31 стручног сарадника библиотекара из 27 основних школа са територије централне, јужне и југоисточне Србије: ОШ „Десанка Максимовић“ – Чокот код Ниша (2 библиотекара), ОШ „Бубањски хероји“ – Ниш (1), ОШ „Његош“ – Ниш (1), ОШ „Мирослав Антић“ – Ниш (1), ОШ „Сретен Младеновић Мика“ (2), ОШ „Први мај“ – Трупале код Ниша (1), ОШ „Доситеј Обрадовић“ – Ниш (1), ОШ „Душан Радовић“ – Ниш (1), ОШ „Радоје Домановић“ – Ниш (1), ОШ „Иво Андрић“ – Ниш (1), ОШ „Доситеј Обрадовић“ – Ниш (1), „Вожд Карађорђе“ – Ниш (1), ОШ „Вук Караџић“ – Ниш (1), ОШ „Карађорђе“ – Малча код Ниша (1), ОШ „Десанка

Максимовић“ – Катун код Алексинца (1), ОШ „Станислав Сремчевић“ – Крагујевац (1), ОШ „Вук Стефановић Караџић“ Крагујевац (1), ОШ „Мома Станојловић“ – Крагујевац (1), ОШ „Живко Томић“ – Доња Шаторња код Крагујевца (1), ОШ „Милан Благојевић“ – Наталинци код Крагујевца (1), ОШ „Милутин Јеленић“ – Горња Трнава код Тополе (1), ОШ „Сестре Радовић“ – Белосавац код Тополе (1), ОШ „Вук Караџић“ – Крушевац (1), ОШ „Јован Јовановић Змај“ – Врање (1), ОШ „Светозар Марковић“ – Врање (2), ОШ „Вук Караџић“ – Врање (2), ОШ „Доситеј Обрадовић“ – Врање (1).

Међу стручним сарадницима библиотекарима, поред доминантних учитеља и наставника српског језика, има и наставника енглеског и руског језика, наставника физике, књижничара, библиотекара-информатичара, социолога, правника...

Табела 1: Анкетирани стручни сарадници библиотекари према изворној професији

	Број анкетираних
Професори разредне наставе	8
Професори српског језика и књижевности и опште књижевности	12
Професори страних језика, других предмета и библиотекари-информатичари (књижничари)	11

Наше анкетно испитивање ставова ученика обухватило је популацију ученика старијих разреда основне школе, а определили смо се за узорак једноставног случајног карактера који је чинила цела генерација ученика старијих разреда ОШ „Десанка Максимовић“ из Чокота код Ниша у школској 2013/2014.³⁷ Испитаници потичу из две сродне социјалне и културне средине, сеоске и приградске, односно неколико села и насеља на периферији града Ниша (једна трећина ученика припада категорији *ђака путника*). Овакав избор узорка извршен је у тежњи да се концентрацијом на испитанике из јединствене социјалне, културне и образовне средине дође до података који ће што верније илустровати збирне ставове ученика о коришћењу фонда и раду школске библиотеке и говорити о њиховој библиотечко-информационој култури.

³⁷ Основну школу „Десанка Максимовић“ у Чокоту код Ниша у школској години 2013/2014. похађало је укупно 907 ученика, распоређених у централној школи у Чокоту и осам истурених одељења. У њој је у редовној настави било запослено 73 наставника (45 у предметној, а у разредној 28). Библиотека се налази у згради централне школе у Чокоту и заузима простор од 40 м квадратних, унутар кога је читаоница са осамнаест места у средишту просторије, док је у витринама смештено преко 12000 књига.

Од укупно 406 ученика из 20 одељења старијих разреда ове школе, узорак су чинили сви они ученици (њих 356) који су били у школи на часовима када је анкета планирана и реализована, уз незнатно осипање које је било оправдано (болест, друге обавезе).

Табела 2: Структура анкетираних ученика старијих разреда
ОШ „Десанка Максимовић“ у Чокоту

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред	Σ
Број девојчица	45	42	42	40	169
Број дечака	47	49	45	46	187
Σ	92	91	87	86	356

6.7. МЕТОДЕ, ТЕХНИКЕ И ИСТРУМЕНТИ ИСТРАЖИВАЊА

У емпиријском истраживању одабраних проблема користили смо статистичко-дескриптивну методу, ради ефикаснијег сагледавања добијених информација, односно описивања и појашњења ученог стања и појава. У циљу рационалнијег обухватања ставова испитаника изабрана је техника анкетирања, а основни инструмент истраживања била је анкета.

У складу са конкретним задацима истраживања креирана су три посебна анкетна упитника, који су у потребној мери одговарали популацијама обухваћеним истраживањем, уједно и са тежњом да се постигне синхроност и актуелност у погледу исказивања ставова ученика, учитеља, наставника српског језика и стручних сарадника библиотекара. Питања су била отвореног, затвореног и комбинованог типа, а у појединим се тражило директно, прецизно и сажето изношење личних ставова испитаника.

Анкета која је спроведена са учитељима и наставницима српског језика била је повезана са анкетним испитивањем односа ученика према могућностима рада, учења и истраживања у библиотеци, њихових читалачких навика и интересовања. Једним делом она се односила на библиотечке збирке намењене наставницима (стручна и методичка литература, мултимедија) и аспекте њиховог коришћења за припрему и реализацију наставних и ваннаставних активности; другим својим делом обухватила је садржаје и облике сарадње са библиотекаром из њихове школе.

Истовремено са анкетом за учитеље и наставнике припремљена је и реализована анкета за стручне сараднике библиотекаре, која се односила на степен и квалитет сарадње коју они остварују са учитељима и наставницима српског језика у својој школи. Оне су садржале низ комплементарних или истоветних питања о истом истраживачком проблему, како би се на компаративан начин размотрила становишта која имају те групације испитаника.

У изради анкете за ученике пошло се од потребе да садржаји питања буду прилагођени прилици, конкретни и разумљиви, недвосмислени. Шири тематски обухват ипак није значао да унутар анкете нема и захтевнијих задатака (попут оног да се саопште сопствени став о корисности читања), а од ученика се поред осталог, тражило да изнесу конкретне податке о броју књига из школске библиотеке које прочитају у току године и броју књига у кућној библиотеци, а и да на индиректан начин представе и своје ставове о месту књиге у кућном (породичном) читалачком амбијенту, као и у свом генерацијском кругу.

Анкетни упитници за ученике су припремљени, одштампани и класификовани за свако одељење појединачно, а организатор истраживања стручни сарадник библиотекар је све време пратио процес анкетирања које је извршено уз помоћ наставника српског језика у периоду од 1–15. новембра 2013. године у ОШ „Десанка Максимовић“ у Чокоту код Ниша.

Анкетно испитивање учитеља, наставника српског језика и стручних сарадника библиотекара школа из централне, југоисточне и јужне Србије реализовано је од половине априла до половине маја 2014. године.

6.8. АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

6.8.1. Анализа резултата анкетног испитивања учитеља и наставника српског језика

Знања о библиотекарству

Уводни део анкетног упитника за учитеље и наставнике српског језика (анкета *Ви и ваша школска библиотека*) садржао је питања везана за њихова знања о библиотекарству као културолошкој дисциплини, као и за познавање и коришћење фонда библиотеке школе у којој раде.

Табела 3: Како оцењујете степен Ваше информисаности и познавања улоге и значаја библиотеке у васпитно-образовном процесу и рада стручног сарадника библиотекара – стечених током студија и личне наставне праксе?

	Нисам довољно упознат (а)	Поседујем основна знања	Информишем се и учим о библиотекарству кроз текућу сарадњу	Активно пратим дешавања у области библиотекарства у образовању	Σ
Учитељи	5	31	94	5	135
Наставници	1	19	14	2	36
Σ	6	50	108	7	171

$$(x^2 = 13,20 \quad df=3 \quad gv=7,82 \quad p>0,05)$$

Са применом хи-квадрат теста на добијене податке, дошло се до закључка да се појављује статистички значајна разлика у погледу степена информисаности учитеља и наставника о функцији библиотеке и делатностима школских библиотекара. Од укупно 171 испитаника, њих 50 (29%) сматра да су самостално или током школовања стекли она основна знања о библиотекарству у образовању и о раду школског библиотекара, а 108 (63%) се о томе информише и учи кроз актуелну сарадњу са стручним сарадником библиотекарком. Ни учитељи ни наставници током студија и у личној педагошкој пракси нису стекли довољно знања о библиотекарству, па су упућени на свог колегу стручног сарадника библиотекара. Од укупно 135 анкетираних учитеља само њих 5 (3,7%) прати активно дешавања у школском библиотекарству или учествује у програмима стручног усавршавања која организују школски библиотекари, а слично је и код наставника српског језика (2 испитаника од 36 анкетираних, или 5,5%).

Познавање фонда библиотеке

Табела 4: Колико познајете величину и структуру фонда ваше школске библиотеке?

	Нисам довољно упознат (а)	Прилично сам упознат(а)	Одлично познајем	Σ
Учитељи	13 (9,6%)	108 (80%)	14 (10,3%)	135
Наставници	3 (8,3%)	23 (63%)	10 (25%)	36
Σ	16	131	24	171

$$(x^2 = 7,15 \quad df=2 \quad gv=5,99 \quad p>0,05)$$

Резултат добијен применом хи-квадрат теста показује да постоји статистички значајна разлика у ставовима испитаника о познавању библиотечког

фонда. У одговору на ово питање 108 анкетираних учитеља и 23 наставника се сагласило у тврдњи да су прилично упознати са структуром фонда школске библиотеке. Са фондом библиотеке није довољно упознато 13 учитеља и 3 наставника српског језика, а одлично га познаје само 14 учитеља и 10 наставника, иако су учитељи и наставници природно упућени на коришћење фондова библиотеке (уз неопходност да предвиде и ученичке потребе за литературом). На основу добијених података закључујемо да ни учитељи ни наставници не исказују жељу да упознавању библиотечког фонда посвете више пажње, зависно од конкретних потреба наставног и ваннаставног рада са ученицима.

Коришћење библиотечких ресурса

Табела 5: Колико сте књига, уџбеника, стручних публикација или аудиовизуелних јединица позајмили у школској библиотеци током текуће школске године?

	Учитељи	Наставници	Σ
Мање од 5	21 (15,5%)	14 (38,7%)	35
Од 5 до 15	66 (48%)	12 (33,8%)	78
Више од 15	48 (35,6%)	10 (27,5%)	58
Σ	135	36	171

$$(x^2 = 9,57 \quad df=2 \quad gv=5,99 \quad p>0,05)$$

Приказани резултати хи-квадрат теста показују да постоји статистички значајна разлика у погледу броја библиотечких јединица које су позајмили учитељи и наставници српског језика. Иако су, према претходно добијеним одговорима, учитељи генерално више него наставници упознати са структуром фонда (мада само „прилично упознати“), њих 66 позајми од 5 до 15, а 48 више од 15 књига; истовремено, од 5 до 15 библиотечких јединица годишње узима 12 наставника, а 10 позајми више од 15. Чак 14 наставника српског језика (38,7%) годишње користи мање од 5 књига из фонда школске библиотеке, што донекле изненађује, али треба узети у обзир њихове конкретне стручно-методичке потребе, као и структуру и квалитет библиотечког фонда.

Ставови о структури наставничког фонда и опрењености библиотеке

Табела 6: Шта недостаје библиотеци ваше школе у погледу актуелности и садржајности наставничког фонда, односно њене информатичко-техничке опрењености, ради подршке Вашим наставним и ваннаставним активностима?

	Учитељи	Наставници
Стручна литература	45 (33,3%)	15 (41,6%)
Актуелни уџбеници, дечја белетристика и лектира	36 (26,7%)	12 (33,3%)
Рачунари и друга ИКТ – опрема за потребе наставе и ваннаставних активности	13 (9,6%)	11 (8,1%)
Мултимедијални извори	9 (6,67%)	4 (2,9%)
Нема недостатака	6 (4,4%)	11 (0,7%)
Референсни извори	5 (3,7%)	2 (1,5%)
Белетристика за одрасле	5 (3,7%)	1 (0,7%)
Прилагођена лектира и уџбеници за ученике са посебним образовним потребама	4 (2,9%)	1 (0,7%)
Без одговора	20 (14,8%)	6 (21,6%)

На основу исказаних предлога и сугестија, велики број анкетираних учитеља (45) и наставника српског језика (15) испољава потребу за одговарајућом стручном литературом, а 36 учитеља и 12 наставника указује на недостатак актуелне дечје белетристике, лектире и уџбеника. Мањи број испитаника упућује и на недостатак простора, интернет везе и базе угледних часова у библиотечком фонду. Донекле изненађује податак да 20 учитеља и 6 наставника српског језика није написало одговор на ово питање, што се може схватити и као незаинтересованост за пословање библиотеке и рад њеног стручног водитеља библиотекара.

Реализација часова српског језика у читаоници библиотеке

Неколико питања из анкете односило се на реализоване наставне и ваннаставне активности учитеља и наставника српског језика у читаоници школске библиотеке, као и библиотекара у разредним учионицама (у претходном петогодишњем периоду). Једно од тих питања било је: *Колико сте часова редовне, додатне или допунске наставе, секције или припреме ученика за такмичење одржали у читаоници школске библиотеке током претходних пет година?*

Табела 7: Број часова учитеља и наставника српског језика, одржаних у читаоници библиотеке за претходних пет година

	Учитељи	Наставници	Σ
Редовна настава	115	134	249
Додатна или допунска настава	96	72	168
Час секције	130	146	276
Припрема такмичара	68	122	190
Σ	409	474	883

Према добијеним одговорима испитаника, може се видети да је искоришћеност читаонице библиотеке за одржавање часова српског језика, додатне и допунске наставе, часова секције и припреме такмичара веома мала: 135 анкетираних учитеља имало је за пет година само 409 часова редовне, допунске или додатне наставе, односно припреме такмичара у читаоници библиотеке (или 11,7 часова по учитељу) а 36 наставника српског језика укупно 474 часова (или 13,6 часова по наставнику). Али, то је годишње само 2,34 часа по учитељу, односно 2,68 по наставнику, што говори о томе да су часови у школској библиотеци врло ретки.

Ови подаци се могу донекле оправдати чињеницом да у појединим библиотекама нема довољно простора за рад целог одељења, или тиме што се часови секције, додатне и допунске наставе изводе у учионици. Међутим, ако се има у виду да је укупан годишњи фонд редовних часова српског језика у млађим разредима и у петом разреду 180, а у шестом, седмом и осмом разреду 144, то је за петогодишњи период 900, односно 720 часова. С обзиром на број анкетираних учитеља и наставника – може се закључити да је укупан број реализованих часова занемарљив (иако неки од наставника можда и немају целовиту наставну норму или имају и нека друга задужења у оквиру васпитно-образовног процеса).

Табела 8: Број учитеља и наставника који за пет година рада нису одржали нити један час у библиотеци

	Учитељи	Наставници
Редовна настава	18 (13,3%)	10 (27,7%)
Додатна или допунска настава	26 (19,2%)	12 (33,3%)
Час секције	11 (8,1%)	4 (11,1%)
Припрема такмичара	33 (24,4%)	6 (16,6%)

Изненађује и податак да 28 анкетираних учитеља и наставника српског језика (или 16,3% од укупног броја анкетираних) за пет година није одржало нити један час редовне наставе у библиотеци; њих 38 (или 22,2%) није одржало нити један час додатне или допунске наставе; њих 15 (или 8,7%) није одржало нити један час секције, њих 39 (или 22,8%) није одржало ниједан час припреме такмичара. Из табеле 8 види се да је већи проценат учитеља него наставника који у библиотеци нису одржали нити један час српског језика у редовној настави, али се то може објаснити и чињеницом да је српски језик, иако базични, само један од предмета који припадају учитељској наставној норми и да он мора посветити времена и пажње и осталим предметима, за које читаоница библиотеке не може да буде одговарајући простор.

Часови библиотекара у разредној учионици

У одговорима учитеља и наставника српског језика на шесто питање: *Колико је часова библиотекарства или српског језика у Вашем разреду (у одељењима у којима предајете) одржао стручни сарадник библиотекар, током претходних пет година?* – примећује се да на овом плану постоји слаба сарадња учитеља, наставника српског језика и школског библиотекара.

Табела 9: Часови библиотекарства у млађим и старијим разредима

	Учитељи	Наставници
До пет часова	73	17
Од пет до десет часова	16	13
Десет и више часова	18	10
Ниједан	15	2
Без одговора	13	3

Више од половине учитеља (њих 73, или 54%) и скоро половина наставника српског језика (17, или 42,7%) указало је на то да библиотекар врло ретко долази у њихове разреде (одељења) – тј. да је одржао само до пет часова за пет година, а код 15 учитеља (8,7%) и 2 наставника српског језика (5%) стручни сарадник библиотекар није одржао нити један час. Томе се могу додати и подаци који се односе на изостанак одговора испитаника (13 учитеља и 3 наставника).

Треба имати у виду да се ради о периоду од пет година, што значи да су часови библиотекара у одељењима које воде учитељи (по једно) и наставници

српског језика (најмање по пет, уколико имају пуну радну норму) веома ретки и спорадични, пре свега реализовани као уводни часови библиотекарства и часови представљања фонда, уместо да буду континуирани и чешћи. Са друге стране, при сагледавању ових података треба имати у виду да стручни сарадник библиотекар нема правилником чврсто структурисану обавезу држања часова библиотекарства или српског језика, већ да ови часови улазе у фонд часова учитеља и наставника српског језика. Они те часове могу реализовати и самостално, или у сарадњи са стручним сарадником библиотекар, у учионици или читаоници библиотеке, међутим, те се могућности у нашим школама ретко користе.

Стручне консултације са библиотекар

Седмо анкетно питање за учитеље и наставнике српског језика гласило је: *Колико пута у току школске године посетите школску библиотеку или се консултујете са библиотекар, у потрази за неопходном образовном грађом и информацијама од користи за Ваше стручно усавршавање?*

Табела 10: Посећивање школске библиотеке ради консултација са стручним сарадником библиотекар

	Учитељи	Наставници	Σ
Ретко	20	4	24
Једном или двапут месечно	70	24	94
Једном или двапут недељно	28	6	34
Веома често	17	2	19
Σ	135	36	171

$$(x^2 = 2,916 \quad df=3 \quad gv=7,82 \quad p>0,05)$$

Подаци добијени применом хи-квадрат теста говоре да не постоји значајна статистичка разлика између степена посећености библиотеке од стране учитеља и наставника српског језика. Из представљених резултата види се да већина наставника српског језика (њих 28 од 36 анкетираних, или 77%) посећује библиотеку или се консултује са стручним сарадником библиотекар ретко, или пак једном или двапут месечно. Такве контакте са библиотекар остварује 90 учитеља (66,6%), „Веома често“ библиотеку посећује 17 учитеља (22,2%) и 2 наставника (5,5%). Из ових одговора произилази да наставници српског језика посећују библиотекара ређе неголи учитељи. Ипак, збирно посматрано, посећеност библиотеке од стране учитеља и наставника може се сматрати

недовољном, јер она чини део школског простора и садржи све оне неопходне образовне материјале за наставно особље и ученике, а стручни сарадник библиотекар треба да буде њихов равноправни партнер у реализацији наставе српског језика и подршка у личном стручном напредовању.

Примери стручне сарадње

Осми анкетни захтев за испитанике гласио је: *Наведите пет примера Ваше стручне сарадње са библиотекаром у вашој школи, остварених током претходних пет година (или мање).*

Табела 11: Остварени облици стручне сарадње са библиотекаром у периоду од пет година

	Учитељи	Наставници
Избор и представљање стручне литературе, препорука семинара за наставнике, радионице и стручна предавања, учешће у пројектима	40	4
Медијатечка подршка и техничка припрема часова, квизова, приредби и изложби	36	11
Час библиотекарства у читаоници библиотеке	29	10
Избор литературе за секције и припрему приредби	23	6
Књижевни сусрети	22	5
Час српског језика у библиотеци	18	9
Припрема и реализација читалачких такмичења и квизова	17	3
Реализација литерарних конкурса	14	5
Избор текстова и набавка књига за ученике (лектира и белетристика)	10	7
Школски лист и зидне новине	14	4
Сарадња у припреми часа српског језика у виду обезбеђења информационих извора	12	3
Посета културним установама (дечјој или градској библиотеци, позоришту...)	9	3
Учешће библиотекара на часу српског језика у разредној учионици	8	4
Припрема такмичара	7	4
Припрема угледног часа	7	2
Часови секције у библиотеци	7	1
Дистрибуција дечјих часописа	6	1
Представљање нових књига за ученике	2	4
Без одговора	12	4

Учитељи су у својим одговорима навели низ заједничких активности са библиотекарском, а од њих се издвајају они везани за часове библиотекарства (29 одговора), избора и представљања стручне литературе и облике стручног усавршавања (40), као и медијатечке и технике подршке у реализацији јавних и културних школских манифестација (36).

Сарадња са наставницима српског језика је интензивнија, с обзиром на то да је стручни сарадник библиотекар у својим библиотечно-информационим пословима у знатној мери усмерен ка задовољењу потреба ученика старијих разреда. Девет наставника навело је да су одржали часове српског језика у библиотеци, десет да је час одржао библиотекар, а њих једанаест да су имали медијатечку или техничку подршку библиотекара за реализацију својих активности. Не треба занемарити и друге облике сарадње са учитељима, као што су: изложбе, прикази књига, представљање целог фонда, стручна замена, подела бесплатних уџбеника за наставнике, припрема тестова за такмичаре, умножавање наставног материјала, анкетирање ученика, дистрибуција дечје штампе, уређивање зидних новина у учионици млађих разреда...

Учитељи и наставници су у појединачним одговорима навели и друге форме сарадње са библиотекарском: припрема прилога за школски сајт, презентације нових књига, коришћење мултимедијалних извора из фонда библиотеке, припрема тестова за такмичење из српског језика, попис библиотеке, сакупљање књига на поклон библиотеци, награђивање ученика, сарадња у оквиру стручног већа наставника српског језика, креирање филмова о школи, посета угледном часу, организација радионице, гледање филмова у читаоници библиотеке, обележавање значајних годишњица, снимање часова, учлањење првака у библиотеку, помоћ ученицима у учењу и изради дневника читања, подршка ученицима у истраживању, сређивање картона ученика, сарадња у оквиру школског тима задуженог за културну делатност, коришћење рачунара и интернета у библиотеци...

Пошто се ради о петогодишњем периоду, наш закључак је да је сарадња библиотекара са наставницима српског језика и учитељима на незадовољавајућем нивоу, и да нису искоришћене све могућности и простори сарадње. Она умногоме зависи и од самог стручног сарадника библиотекара, који треба да је иницира и да понуди учитељима и наставницима подршку у свим областима свог стручног и професионалног деловања.

Потенцијали стручне сарадње

Девето питање у нашој анкети за учитеље и наставнике односило се на могућности чвршће сарадње са школским библиотекарим: *У којим областима Вашег будућег наставног и ваннаставног рада са ученицима постоје могућности за свестранију и сврсисходнију сарадњу са стручним сарадником библиотекарим у вашој школи?*

Табела 12: Будућа сарадња учитеља и наставника српског језика са библиотекарим у области наставног и ваннаставног рада са ученицима

Реализација часова српског језика (обрада лектире, анализа ученичких радова, техника читања, анализа епске поезије)	33
Помоћ у реализацији програма секције	22
Часови библиотекарства у функцији развијања љубави према књизи (упознавање ученика са фондом библиотеке, посета градској библиотеци, изложба књига и часописа)	18
Одабир и препорука обавезне и додатне литературе за наставу српског језика	16
Подршка у припреми такмичења из српског језика и организација литерарних конкурса и књижевних сусрета	9
Подршка у припреми приредби	7
Подршка у припреми угледног часа	6
Избор и препорука литературе за предмете <i>Свет око нас</i> и <i>Природа и друштво</i>	6
Додатна и допунска настава у библиотеци	6
У свим областима рада	2
Без одговора	21

Полазећи од сопствене педагошке праксе и искуства сарадње са стручним сарадником библиотекарим, учитељи и наставници су изнели виђење његове улоге у раду са ученицима, за коју мисле да може бити „значајна“. Притом, они сматрају да библиотекар може ученицима помоћи у изради домаћих и истраживачких задатака (обезбеђујући „идеје и литературу“) на основу главних смерница добијених од учитеља и наставника, али и да може учествовати у припреми ученика за такмичења. Такође, наставници виде улогу стручног сарадника библиотекара и у пословима проналажења образовних и стручних материјала за наставнике и у упућивању ученика у потребну литературу и корисне линкове.

Учитељи и наставници српског језика сматрају да могућности сарадње постоје у припреми и реализацији наставних часова (33 одговора, или 19,2%

испитаника), часова библиотекарства (18 одговора, или 10,5%) и часова секције (22 одговора, или 12,8%), али и у организацији школских приредби, припреми угледних часова и заједничких часова са библиотекаром, у коришћењу електронских извора, садржинској и техничкој припреми школског листа. Поред ових доминатних, постоје и друге могућности сарадње: припрема ученика за завршни испит, пружање подршке ученицима у реализацији истраживачких задатака, укључивање у програме професионалне оријентације ученика, организација књижевних сусрета, одржавање часова из области лексикологије и дијалектологије у школској библиотеци, стручна сарадња у оквиру школских пројеката, укључивање у међушколске читалачке програме и пројекте, промовисање локалног језичког и културног наслеђа. Чак 21 испитаник (или 12,3% од укупног броја) није одговорио на ово питање.

Учитељи и наставници српског језика указују на могућности сарадње у области наставе и учења уопште, одржавања часова српског језика у читаоници библиотеке, часова библиотекарства, избора драмских текстова, заједничког прегледања енциклопедијских издања, награђивања највреднијих читалаца, рада секција у млађим разредима (луткарска, ликовна), израде школског листа и прилога за школски сајт, набавке стручне литературе... Ипак, један од важнијих услова за будућу сарадњу јесте постојање читаонице, са довољно читалачких места, односно практичног простора за одвијање наставних и ваннаставних активности.

Учеће библиотекара у раду школе

Десето питање у нашој анкети за учитеље и наставнике гласило је: *У чему би требало да се огледа учеће стручног сарадника библиотекара у укупном васпитно-образовном процесу који се одвија у школи у којој радите, полазећи од предмета који предајете и школских активности у којима и сами учествујете?*

У својим одговорима, учитељима и наставницима су стручног сарадника библиотекара посматрали и као традиционалног библиотекара, али и као медијатекара. Један од очекиваних одговора био је да библиотекар треба стално да подржава читалачке активности у школи, кроз пројекте, или кроз такмичења типа „нај-читалаца“, појединачно и по разредима. Сем тога, библиотекар је обавезан да учитеље и наставнике обавештава о броју прочитаних књига по одељењу (кроз своје периодичне извештаје), а као медијатекар, он може да им

пружа техничко-медијатечку подршку у реализацији часова, по могућству и да снима драмске представе и угледне часове

Табела 13: Ставови учитеља и наставника о учешћу библиотекара у васпитно-образовном процесу

Популаризација читања и организовање читалачких радионица	32
Планирање, припрема и реализација редовних и угледних часова српског језика	24
Обезбеђивање и препорука педагошке и методичке литературе	17
Помоћ у писању домаћих задатака, подршка у учењу и проширивању знања ученика	13
Укључивање у припрему приредби и других културних манифестација	12
Часови библиотекарства – технике коришћења информационог извора	11
Подршка раду секција	10
Часови представљања књига	9
Организација књижевних сусрета	8
Организација радионица креативног писања	6
Организација литерарних конкурса	5
Изградња фонда и издавање књига ученицима	5
Без одговора	26

Највећи број одговора на ово питање односио се на популаризацију читања и организовање читалачких радионица: 32 (18,7% испитаника), али су учитељи и наставници српског језика изнели и низ предлога и сугестија свом библиотекарџу, као што су: обезбеђивање педагошке и методичке литературе (17 одговора, или 9.9%), подршка у реализацији редовних и угледних часова (24 одговора, или 14%).

Наставници српског језика очекују да им библиотекар пружа подршку у реализацији ваннаставних активности, и да заједно са њима ради на плану неговања културе читања и културе говора. Желе да га виде на својим часовима као колегу и као активног учесника часа („гост-библиотекар“). Он на тим часовима може ученицима презентовати новине у фонду, говорити им о значају, методама и вештинама читања и његовом значају за развијање опште и књижевне културе.

Библиотека може послужити за пробе луткарске секције или као изложбени простор, с обзиром на то да стручни сарадник библиотекар има и програмску обавезу да пружа медијатечку и стручну подршку у припреми и

реализацији школских приредби. Такође, он мора стално бити у школи, да би ученици у сваком трену могли да позајме књигу коју желе, за читање код куће или или у читаоници библиотеке. Поред тога, библиотекар треба да омогући истраживачки рад ученика у читаоници библиотеке и пружи им подршку као стручно лице које најбоље познаје фонд библиотеке и начине доношења до извора са интернета. Сем тога, он може да успостави релацију између разних предметних области, јер сарађује са свим наставницима, а посебно са учитељима, наставницима српског језика и наставницима страних језика.

Интересантно је навести један од одговора на ово питање, који каже да би се учешће библиотекара у укупном васпитно-образовном процесу требало огледати „...у доброј вољи и природној љубазности.“ Међутим, чак 26 учитеља или наставника српског језика (15,2%) није дало одговор на ово питање.

Планиране активности у читаоници библиотеке

Анкетно питање бр. 11 односило се на реализацију програмских активности у библиотеци: *Које бисте четири активности желели да остварите (или их већ планирате) у читаоници библиотеке у вашој школи током ове или следеће школске године?*

Табела 14: Планиране активности у читаоници библиотеке

Читалачки пројекти, радионице и такмичења, квизови и изложбе књига у библиотеци	30
Књижевни сусрети и представљање ученичког стваралаштва	27
Час српског језика у читаоници библиотеке	28
Часови секције (литерарна, луткарска, драмска, новинарска, рецитаторска) у библиотеци	21
Едуковање ученика за коришћење библиотечких извора	20
Представљање дечјих књига и часописа	16
Посета одељења и упознавање фонда и активности библиотеке	15
Час библиотекарства	14
Час представљања омиљених књига ученика	8
Обрада лектире и писање дневника читања	6
Допунска и додатна настава у библиотеци	4
Огледни или угледни час у библиотеци	3
Без одговора	12

Наставници српског језика сматрају да читаоница библиотеке пре свега треба да буде место за њихове часове обраде наставних јединица из језика и

књижевности (28 испитаника, или 16,4% анкетираних), часове обраде лектире, часове упознавања са библиотечким фондом, часове посвећене одређеном писцу, часове секција (21 испитаник, или 12,3%). Она је погодно место и за састанке стручног актива, реализацију читалачког пројекта (30 испитаника, или 17,5%), организацију књижевног сусрета (27 испитаника, или 15,7%), припрему школског листа, истраживање ученика који раде по ИОП – у, презентацију књига које нису у лектури...

Учитељи и наставници су указали и на друге активности, реално остварљиве у читаоници библиотеке: упознавање ученика са занимањем *библиотекар*; упознавање ученика са фондом библиотеке, или само са насловима лектире за наредни разред; избор књига за читање током распуста; час *Избор књиге и вођење белешки у вези са прочитаним садржајем*; час *Препоручујем вам књигу...*; час *Сценски приказ књиге...*; корелативни час из српског језика и предмета Природа и друштво (прошlost Србије, знамените личности – књиге, фотографије, часописи, енциклопедијски чланци, снимци...) или предмета Ликовна култура (илустровање књиге, израда паноа...); истраживање у библиотеци; рад на рачунару.

Треба овде имати у виду чињеницу да у неким школама нема одговарајућег простора за читаоницу, и да је у тим условима нереално очекивати неке садржајније облике сарадње са библиотекарском (или држање редовних часова). У појединим школама библиотечки простор омогућава боравак целог одељења, уз остале техничке погодности које постоји у њему (интернет, рачунар, могућност коришћења пројектора, покретна табла). Ипак, то је у већини библиотека тешко оствариво.

Учешће библиотекара у пружању подршке ученицима

У дванаестом питању/задатку од испитаника се тражило следеће: *Поређајте по степену важности активности стручног сарадника библиотекара на плану пружања помоћи Вашим ученицима у реализацији постављених задатака (бројевима од 1 до 6).*

Наставници српског језика су на прво место у свом избору важности задатака библиотекара у раду са ученицима ставили подршку у самосталном истраживању и трагању за информацијама, док су учитељи изабрали

проналажење података и информација од користи за ученике (код наставника је то на другом месту).

Табела 15: Степен важности активности у оквиру библиотекареве стручне подршке ученицима

	Учитељи	Наставници
Помоћ у писању домаћих задатака	6	7
Помоћ у писању дневника читања лектире	7	6
Проналажење података и информација од користи за ученике	1	2
Подршка ученицима у самосталном истраживању и трагању за информацијама	2	1
Упознавање ученика са коришћењем референсне збирке	4	5
Обезбеђивање белетристичке литературе	3	3
Разговор о прочитаним књигама	5	4

Остали избори су очекивани, као што је став наставника српског језика да помоћ ученицима у писању домаћих задатака и обради лектире буде на последњем месту, вероватно због чињенице да многе библиотеке не поседују читалачки простор, или због тога што се ради о текућим радним обавезама ученика, уско везаним за градиво и задатке са конкретних наставних часова, о којима библиотекар не може бити довољно обавештен. Слично збирно мишљење имају и учитељи.

Учешиће библиотекара у раду стручног актива

Тринаесто питање у нашој анкети било је везано за рад стручних актива: *У којим све аспектима рада вашег стручног актива видите потенцијално учешиће и допринос стручног сарадника библиотекара?*

Судећи према датим одговорима, закључујемо да у већини случајева учитељи и наставници препознају улогу стручног сарадника библиотекара у наставном процесу и школској васпитно-образовној пракси и прихватају је као добродошлу. Међутим, изненађује одсуство одговора појединих учитеља (њих 16, или 12%, од укупно анкетираних 135) и наставника српског језика (њих 8, или 22,2% од укупно анкетираних 36), који очигледно библиотекара не сматрају чланом свог актива, и не виде у њему значајнијег сарадника, па га на своје састанке и не би позивали.

Графикон 1: Учешће библиотекара у раду актива учитеља

Анкетирани учитељи су изнели мишљење да стручни сарадник библиотекар може оптимално учествовати у раду њиховог актива најпре у областима подршке реализацији културних програма (31 одговор, или 22,9% испитаника), методичке сарадње (20 одговора, или 14,8%), припреме редовних и огледних часова (18 одговора, или 13,3%), планирања (14 одговора, или 10,3%) и препоруци стручне литературе (15 одговора, или 11,1%).

Истовремено, од анкетираних 36 наставника српског језика, њих 6 (16,6%) сматра да је од користи библиотекарско учешће у планирању, а по 5 испитаника (13,8%) да се то односи и на реализацију културних програма, односно област методике наставе српског језика. Поред тога, само по 5% наставника српског језика у библиотекар у види колегу стручног сарадника који ће му помоћи у припреми редовних и угледних часова односно препоруци стручне литературе.

Упоређујући добијене податке, можемо закључити да су учитељи спремнији на стручну методичку сарадњу са својим библиотекарком неголи наставници српског језика, или да им је његова подршка потребнија. Међутим, треба имати у виду и методичке потребе које учитељи имају у другим предметним подручјима, изван области наставе српског језика – и да је та сарадња са библиотекарком још садржајнија.

Графикон 2: Учешће библиотекара у раду актива наставника српског језика

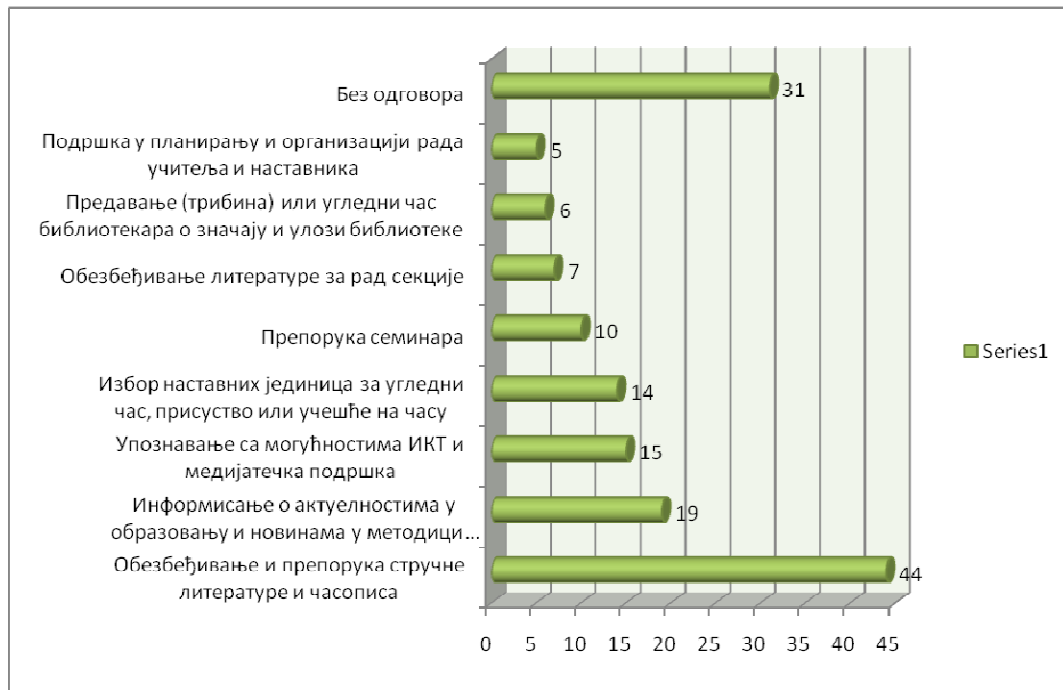
Поред ових доминантних, у појединачним одговорима испитаника види се широк спектар могућности сарадње учитеља са школским библиотекарим: обрада лектуре, рад секције, припрема приредбе, посета културној установи (градска и дечја библиотека, позориште), давање информација о локалним културним догађајима, припрема школског листа, креирање тестова, организација литерарних конкурса, подршка креативном раду ученика, израда презентација, паноа...

Подршка библиотекара личном стручном усавршавању

Четрнаесто питање односило се на ставове о подршци школског библиотекара личном стручном напредовању учитеља и наставника: *На који начин (и којим средствима) библиотекар ваше школе може подржати Ваше лично стручно усавршавање и унапређење професионалних и стручних компетенција?*

Континуирано стручно усавршавање постаје све важније за утврђивање професионалног статуса учитеља и наставника, и све више подстиче на промишљање о сопственој пракси и планирању даљег развоја у струци. Међутим, чак 31 испитаник није дао одговор на ово питање (18%), дакле, скоро једна петина од 171 анкетираниог учитеља и наставника српског језика на индиректан начин

износи став да им библиотекар не може ничим помоћи у њиховом личном стручном усавршавању.

Графикон 3: Подршка личном стручном усавршавању учитеља и наставника српског језика

Учитељи и наставници српског језика од школског библиотекара очекују да их обавештава о новој стручној литератури у библиотеци (44 испитаника, или 25,7%), да размењује с њима информације о актуелностима у образовању (19 испитаника, или 11%) и најављеним стручним скуповима, да присуствује и учествује у припреми угледних часова, стручних трибина и конференција, да сарађује у реализацији школских пројеката и програма стручног усавршавања. Анкетирани учитељи и наставници сматрају да им он може обезбедити линкове према корисним сајтовима, електронским књигама и часописима из различитих стручних и научних подручја (пре свега педагогије, развојне психологије и методике). Испитаници очекују да библиотекар прати актуелности у издавачкој делатности и у свету информационо-комуникационих технологија.

Предлози новина у раду библиотеке

Последњи захтев испитаницима (15. питање/задатак) односио се на њихове предлоге и сугестије којима би се у рад библиотеке увеле неке иновације:

Препоручите стручном сараднику библиотекару ваше школе пет новина у раду школске библиотеке – за реализацију током следеће школске године.

Табела 16: Предлози новина у раду стручног сарадника библиотекарa

Часови или трибине за упознавања ученика са новом грађом	34
Часови библиотекарa о коришћењу штампаних, дигиталних и дигитализованих извора; давање ученицима упутстава о техникама читања, за обраду лектире и дневник читања	31
Формирање клуба читалаца и подршка литерарном стварању кроз литерарне конкурсе и такмичења у читању („Читалачка значка“ и слично)	29
Угледни часови или трибине библиотекарa и презентација примера добре праксе за наставнички колектив	17
Подстицање ученика на коришћење ИКТ и интернета у читаоници библиотеке	15
Књижевни сусрети и представљање књига	14
Набавка стручне литературе и часописа, и извора за рад секција према препорукама наставника	11
Међубиблиотечка сарадња и промоција рада школске библиотеке	10
Организација рада секција у читаоници библиотеке	9
Обнова библиотечког фонда	8
Представљање уџбеника и креирање базе знања и методичког материјала	6
Праћење семинара из области библиотекарства и методике наставе српског језика	6
Без одговора	42

Анкетирани учитељи и наставници српског језика сматрају да је у будућности неопходно веће учешће библиотекарa у општем васпитно-образовном процесу, а нарочито његов активнији рад са ученицима. То би се реализовало кроз већи број часова библиотекарства, у циљу упознавања ученика са новим изворима (34 одговора, или 19,8% испитаника), часова о коришћењу постојећег фонда и методама разумевања прочитаног (31 одговор, или 18,1%), као и кроз популаризацију књиге и читања и подршку стваралачким хтењима ученика: формирање читалачког клуба, организација квизова, литерарних конкурса, читалачких и креативних радионица (укупно 29 избора, или 16,9%). Школском библиотекару је препоручено даље стручно усавршавање и професионализација, ширење веза и сарадње са другим библиотекама и културним установама.

Појединачно посматрано, учитељи и наставници српског језика сачинили су листу сврсисходних предлога и сугестија, ради увођења новина у рад школске библиотеке. Тако они школском библиотекару предлажу: посету позоришту,

организацију књижевних сусрета и изложби књига, промоцију нових издања у читаоници библиотеке и разредној учионици, гостовање библиотекара на часовима српског језика, набавку рачунара за чланове библиотеке, периодично упознавање ученика и наставника са новим насловима преко различитих медија (огласна табла, пано, електронска пошта), подношење извештаја о раду библиотеке на седници Наставничког већа, организацију Дана школских библиотека, учешће у припреми школског листа и сајта, увођење аутоматизованог библиотечког пословања, формирање базе методичких материјала из свих предмета.

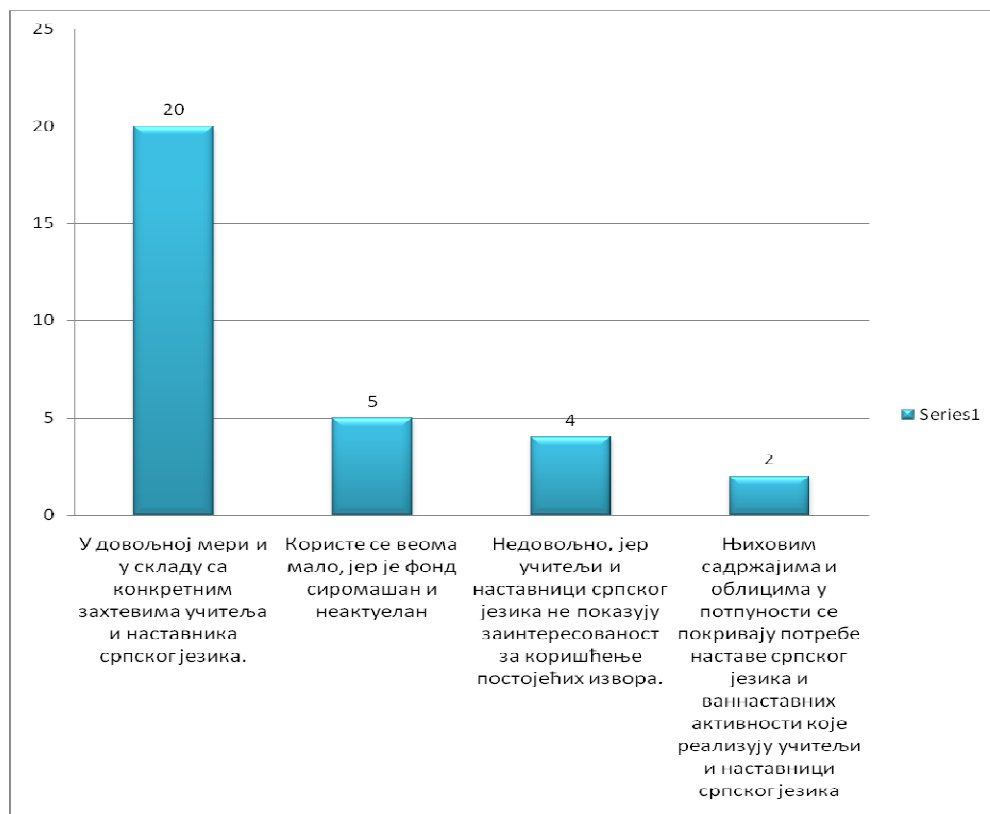
Већи број испитаника (њих 42, или 24,5% од 171 анкетираних) није дао предлоге за унапређење рада своје школске библиотеке и њеног водитеља стручног сарадника библиотекара. То можемо објаснити недостатком јасне представе о улози и значају школске библиотеке у савременом васпитно-образовном процесу, али и одсуством идеје о сопственом професионалном напредовању уз помоћ особе која треба да буде главни сарадник учитељима и наставницима у свакодневном раду са ученицима и континуираном (целоживотном) учењу и стручном усавршавању – школског библиотекара.

6.8.2. Анализа анкетног испитивања стручних сарадника библиотекара

У анализи резултата анкете са стручним сарадницима библиотекарима (*Сарадња библиотекара са учитељима и наставницима српског језика*) дошли смо до података и информација које ће допринети бољем сагледавању рада њихових библиотека и могућности сарадње са учитељима и наставницима српског језика.

1. *У којој се мери збирке Ваше библиотеке користе за припрему и реализацију наставе српског језика и ваннаставних активности у организацији учитеља и наставника српског језика?*

Анкетирани стручни сарадници библиотекари из скупа од 27 школа у централној, југоисточној и јужној Србији у већини (њих 20, или 64,5%) сматрају да фондови њихових библиотека задовољавају информационе и методичке потребе ученика, учитеља и наставника српског језика.

Графикон 4: Коришћење збирки школске библиотеке

Скоро једна трећина испитаника (њих 9, или 29%) указује на недовољну искоришћеност фондова, како због сиромаштва и неактуелности, тако и због незаинтересованости учитеља и наставника српског језика. Разлоге за ово стање објашњавају или неповољном структуром фондова, или пак незаинтересованошћу учитеља и наставника. Само 2 библиотекарa (6% од укупног броја анкетираних) наводе да њихове збирке својим садржајем и облицима у потпуности одговарају информационом захтевима учитеља и наставника српског језика, што на посредан начин говори о веома лошем стању фондова библиотека српских основних школа.

2. *Колико је часова редовне, додатне или допунске наставе, секције или припреме ученика за такмичења из српског језика одржано у читаоници Ваше библиотеке током претходне три године?*

Табела 17а: Број одржаних часова редовне наставе из српског језика у читаоници библиотеке (учитељи)

Биб.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Уч.	0	0	8	0	20	3	0	0	0	0	0	0	6	2	0	0
Биб.	17.	18.	19.	20.	23.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	
Уч.	5	5	90	96	360	120	144	0	40	15	6	0	4	10	0	

Подаци добијени од стручних сарадника библиотекара (31 испитаник) о одржаним редовним часовима српског језика учитеља у читаоници библиотеке у претходне три године (укупно 863) показују да постоји велика бројчана разлика, јер док се у неким читаоницама одржи од 90 до чак 360 часова – 14 библиотекара (38%) навело је да у њиховој читаоници није одржан нити један час учитеља из њихових школа. Овај податак може бити објашњен чињеницом да поједине библиотеке не поседују читаоницу, већ једино просторију за смештај грађе и рад библиотекара на позајмљивању информационих извора ученицима и наставницима. Сем неадекватности простора, један од разлога за овакво стање може бити и незаинтересованост учитеља за сарадњу са библиотекарском.

Табела 17б: Број одржаних часова редовне наставе из српског језика у читаоници библиотеке (наставници српског језика)

Биб.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
На.	0	12	15	80	0	0	2	0	0	6	0	5	0	1	0	0

Биб.	17.	18.	19.	20.	23.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
На.	3	15	31	40	30	140	0	40	360	3	15	31	40	30	140

Слични подаци односе се и на часове које су у библиотеци реализовали наставници српског језика: 35% библиотекара одговорило је да у њиховим библиотекама за три године није одржан нити један час редовне наставе српског језика. Ако се пође од законске обавезе да сваки наставник српског језика годишње одржи нешто преко 1000 часова редовне наставе (у просеку 20 часова недељно, као пуна радна норма), а школе имају и по неколико наставника српског језика – показује се да је број часова српског језика (659) у библиотекама анкетираних стручних сарадника библиотекара занемарљив. Податак да се ради о трогодишњем периоду још више подвлачи ову негативну чињеницу.

Табела 18: Одржани часови додатне или допунске наставе из српског језика у читаоници библиотеке (учитељи и наставници српског језика)

Биб.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Уч.	0	0	0	1	0	6	0	5	0	0	0	5	0	1	0	10

Биб.	17.	18.	19.	20.	23.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
Уч.	150	12	110	0	15	12	0	15	0	0	5	0	10	0	0

Биб.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
На.	4	1	0	6	0	5	0	15	0	5	0	10	2	0	0	10

Биб.	17.	18.	19.	20.	23.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
На.	100	34	40	0	15	11	15	55	0	0	35	5	5	0	0

Иако је библиотека посебно погодан и прилагодљив простор за рад са мањим бројем ученика, број одржаних часова додатне и допунске наставе из српског језика у трогодишњем периоду веома је мали: 357 часова учитеља и 358 часова наставника српског језика. Седамнаест библиотекара (55%) навело је да учитељи нису одржали ниједан час додатне или допунске наставе, а њих дванаест (38%) да то важи за наставнике српског језика.

Табела 19: Одржани састанци секције у читаоници библиотеке (учитељи и наставници српског језика)

Биб.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Уч.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	8	4	0

Биб.	17.	18.	19.	20.	23.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
Уч.	100	60	0	16	30	10	30	0	30	0	0	10	0	0	0

Биб.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
На.	0	35	8	90	80	30	50	0	20	0	0	10	0	0	0	0

Биб.	17.	18.	19.	20.	23.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
На.	50	60	0	68	20	10	45	0	10	120	54	36	0	0	0

Учитељи су у трогодишњем периоду одржали 300 часова секције у читаоници библиотеке; нешто је већи број часова секције (597) које у читаоници библиотеке реализују наставници српског језика, пошто се ту традиционално припрема школски лист (новинарска секција) и одржавају састанци литерарне секције (коју често води и стручни сарадник библиотекара).

Табела 20: Одржани часови припреме такмичара у читаоници библиотеке (учитељи и наставници српског језика)

Биб.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Уч.	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5

Биб.	17.	18.	19.	20.	23.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
Уч.	60	15	20	0	20	10	8	7	0	0	15	5	0	0	2

Биб.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
На.	0	45	15	10	100	30	10	0	10	6	5	0	0	10	0	0

Биб.	17.	18.	19.	20.	23.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
На.	24	35	0	20	10	10	20	5	0	26	10	25	4	0	2

Само једанаест библиотекара навело је да се у њиховој читаоници за такмичења из српског језика припремају ученици млађих разреда; да своје ученике за такмичења припремају наставници српског језика навело је њих двадесет два (71%). Учитељи у трогодишњем периоду одрже 168 часова припреме такмичара, а наставници српског језика укупно 437 часова.

3. Колико сте културних програма (књижевни сусрети, културне трибине, изложбе књига, представљање нових издања ученицима млађих и старијих разреда) организовали заједно са учитељима и наставницима у претходне три године?

Табела 21: Сарадња у организацији културних програма

	Са учитељима	Са наставницима
мање од 5	12	10
од 5 до 15	11	11
више од 15	8	10

Добијени подаци показују да у погледу степена ангажованости у реализовању школских културних програма међу стручним сарадницима библиотекарама постоје три уједначене групе. Број културних манифестација у школи зависи од културне политике саме школе, као и од спремности организатора и реализатора за сарадњу са библиотекарском; међутим, то не спречава школског библиотекара да и сам буде иницијатор културних дешавања у својој библиотеци или у неком другом школском простору. У току три школске године 12 библиотекара (38%) има мање од пет културних програма са учитељима, а њих 10 са наставницима. Истовремено, само једна трећина испитаника у истом периоду има више од петнаест заједничких програма са учитељима и наставницима српског језика – што говори да су стручни сарадници библиотекари недовољно укључени у културни живот школе.

4. *Каква су Ваша сарадничка искуства у припреми и реализацији наставе српског језика коју у вашој школи изводе учитељи и наставници српског језика? /Можете изабрати више одговора./*

Табела 22: Сарадња библиотекара и учитеља у реализацији наставе српског језика

	Библиотекари -учитељи	Библиотекари -наставници српског језика	Библиотекари -наставници страних језика, других предмета и библиотекари- информатичари	Σ
Врло ретко сарађујемо на том плану.	0	0	6	6
Каткад гостујем на часовима српског језика и представљам књиге из фонда.	5	4	2	11
Учитељи и наставници понекад држе часове српског језика у читаоници библиотеке.	5	6	4	15
Кад год могу користим погодне наставне јединице за заједничке часове са учитељима и наставницима српског језика.	6	1	2	9
Активно учествујем у припреми и реализацији редовних и угледних часова српског језика.	1	5	2	8

Стручна сарадња у подручју припреме и реализације часова српског језика представља једну од важнијих програмских активности школског библиотекара. Ипак, 6 стручних сарадника библиотекара-информатичара или наставника других предмета наводи да ретко сарађује са учитељима и наставницима српског језика (што је и очекивано, с обзиром да не поседују неопходна знања и компетенције из области наставе српског језика).

Треба напоменути да часови српског језика не представљају програмску обавезу школског библиотекара, као стручног сарадника, и да држање часова (самостално или заједнички, са учитељима и наставницима српског језика, па и наставницима других предмета) јесте његов лични избор и резултат тежње да

својом ангажованошћу допринесе квалитетнијој настави српског језика и оствари бољу сарадњу са колегама.

Табела 23: Сарадња библиотекара и наставника у реализацији наставе српског језика

	Библиотекари -учитељи	Библиотекари -наставници српског језика	Библиотекари -наставници страних језика, других предмета и библиотекари- информатичари	Σ
Врло ретко сарађујемо на том плану.	1	0	6	7
Каткад гостујем на часовима српског језика и представљам књиге из фонда.	4	4	2	10
Учитељи и наставници понекад држе часове српског језика у читаоници библиотеке.	4	7	4	15
Кад год могу користим погодне наставне јединице за заједничке часове са учитељима и наставницима српског језика.	6	1	2	9
Активно учествујем у припреми и реализацији редовних и угледних часова српског језика.	1	5	2	8

Библиотекари-учитељи чешће него они библиотекари који су по изворној професији наставници српског језика остварују заједничке часове српског језика са учитељима и наставницима (по 6 избора); истовремено, библиотекари-наставници српског језика чешће активно учествују у припреми и реализацији редовних и угледних часова српског језика и са учитељима и са наставницима (по 5 избора). Библиотекари који потичу из ове две професије у прилично већем броју (по 10 избора) опредељују се и за периодична гостовања у разредним учионицама, или обезбеђивање простора читаонице за часове српског језика. То чини само по двоје библиотекара-информатичара или наставника других предмета. Све ово говори да постоји утицај професије школског библиотекара на видове и потенцијале његове сарадње у настави српског језика и да библиотекари који нису по изворној професији учитељи или наставници српског језика не могу у

потпуности испратити методичке потребе nastave српског језика у основној школи.

Двадесет два библиотекара (70,9%) каткад гостује на часовима српског језика, на којима представљају књиге из фонда; половина анкетираних библиотекара наводи да часове српског језика у читаоници библиотеке држе учитељи (16) и наставници (15). Мали је број оних библиотекара (једна петина) који су активно укључени у припрему редовних, угледних и огледних часова српског језика, што сведочи или о њиховој незаинтересованости да пруже стручну подршку колегама, или пак да учитељи и наставници српског језика у њима не препознају довољно компетентну особу за помоћ у реализацији nastave.

5. Наведите пет примера свих облика Ваше стручне сарадње са учитељима или наставницима српског језика, остварених током текуће школске године:

Табела 24: Остварени облици сарадње са учитељима и наставницима српског језика

	Са учитељима	Са наставницима
Учешће у припреми приредбе, трибине, предавања, квиза, тематске радионице, пројекта	17 (55%)	14 (45%)
Час српског језика, допунске или додатне nastave, секције и припреме такмичара у читаоници библиотеке	10 (32,3%)	11(35,5%)
Сарадња у припреми школског листа или сајта и писању летописа школе	9 (29%)	10 (32,3%)
Припрема огледног или угледног часа	9 (29%)	7 (33,3%)
Избор лектуре и уџбеника на стручном већу	8 (25,8%)	6 (19%)
Помоћ у припреми редовног часа српског језика (обезбеђивање извора, медијатечка подршка)	7 (33,3%)	5 (16%)
Приказ извештаја, чланка или књиге на стручном већу	5 (16%)	6 (19%)
Представљање нових књига или часописа	5 (16%)	6 (19%)
Посета угледном часу	5 (16%)	5 (16%)
Учешће на састанцима стручних већа	6 (19%)	4 (13%)
Час упознавања ученика са радом библиотеке и коришћењем извора	5 (16%)	5 (16%)
Књижевни сурети и манифестације	4 (13%)	6 (19%)
Час библиотекара: о значају књиге и читања, аутору, издавачу, медијској форми	5 (16%)	3 (9,6%)
Организација литерарних конкурса	4 (13%)	1 (3,2%)
Акција сакупљања књига за библиотеку	4 (13%)	1 (3,2%)
Без одговора	1 (3,2%)	3 (9,6%)

Разноликост наведених активности указује нам на широк делокруг рада библиотекара и потребу да се у циљу извршења програмских обавеза прилагођава свом окружењу (уз остале појединачне одговоре, као што су: акција сакупљања књига, помоћ око избора књига за награђивање, коришћење уџбеника и референсне збирке из библиотеке, помоћ око израде портфолија, обрада лектире у библиотеци, читалачка радионица у библиотеци...). Заступљеност ових активности је равномерна у погледу степена сарадње са учитељима и наставницима српског језика, али мали број активно ангажованих библиотекара говори да су они као групација усредсређени пре свега на традиционалну библиотечку делатност и издавање књига. Тек је неколико испитаника навело да су држали часове библиотекарства или упознавања ученика са изворима, или присуствовали састанцима стручних већа и угледним часовима, представљали нову грађу и стручне чланке, пружали подршку организацији књижевних сусрета и литерарних конкурса... Библиотекари су свеприсутни, што се тиче укупног школског живота, али је њихова улога углавном маргинална и посредна, што се види и у малом броју оних библиотекара који су били укључени у припрему и реализацију појединачних облика наставног и ваннаставног рада учитеља и наставника српског језика.

6. *Поређајте по степену важности активности стручног сарадника библиотекара на плану пружања помоћи ученицима у извршењу задатака добијених од учитеља и наставника српског језика (бројевима од 1 до 7):*

Табела 25: Активности библиотекари према степену важности (самопроцена)

	Са учитељима	Са наставницима
Помоћ у писању домаћих задатака	7	7
Помоћ у писању дневника читања лектире	6	4
Проналажење података и информација од користи за ученике	2	3
Подршка ученицима у самосталном истраживању и трагању за информацијама	1	1
Разговор о прочитаним књигама	5	5
Обезбеђивање белетристичке литературе	3	2
Упознавање ученика са коришћењем референсне збирке	4	6

У процени важности својих програмских обавеза у погледу сарадње са учитељима и наставницима српског језика, библиотекари су сагледали специфичности програмских активности које имају ове две групације (професије) и указали на свој потенцијални сараднички допринос и улогу. Добијени резултати се слажу са мишљењем учитеља и наставника српског језика да је основни задатак стручног сарадника библиотекара оспособљавање ученика за самостално трагање и долажење до потребних информација. Док је на другом месту по важности за сарадњу са учитељима библиотекарев рад на обезбеђивању информација од користи за ученике, то је у сарадњи са наставницима српског језика обезбеђивање белетристичке литературе за ученике. Интересантно је да је разговор библиотекара са ученицима и млађих и старијих разреда о прочитаним књигама – тек на петом месту по степену важности. Изненађује да је према избору библиотекара упознавање ученика старијих разреда са коришћењем референсне збирке тек на шестом месту, а да је то код млађих разреда на четвртом. Библиотекари сматрају ову обавезу првенствено наставничком, пошто је формализована часовима на којима се ученици и практично упознају са речницима, приручницима, енциклопедијама... Такође, библиотекари сматрају да би подршку у писању дневника читања лектире требало пружити пре свега ученицима старијих разреда (на четвртом месту), а мање ученицима млађих разреда (на шестом месту по степену важности). На последњем, седмом месту, јесте помоћ ученицима у писању домаћих задатака, како у млађим тако и старијим разредима.

7. Како оцењујете степен своје информатичко-техничке оспособљености за пружање медијатечке подршке учитељима и наставницима српског језика у припреми и реализацији часова српског језика и ваннаставних активности (приредби, трибина, стручних предавања...)?

Од стручних сарадника библиотекара очекује се да поседују солидна информатичко-техничка знања, како би били спремни за пружање медијатечке подршке ученицима, учитељима и наставницима.

Међутим, добијени подаци нам говоре да анкетирани стручни сарадници библиотекари не прате довољно технолошка кретања свог времена и касне у прихватању информатичко-техничких новина које умногоме мењају и унапређују сам васпитно-образовни процес.

Табела 26: Самопроцена степена информатичко-техничке оспособљености библиотекара

	Библиотекари -учитељи	Библиотекари -наставници српског језика	Библиотекари -наставници страних језика, других предмета и библиотекари- информатичари
Немам довољно информатичко-техничких знања.	1	0	1
Познајем и примењујем основне програме за обраду текста и презентацију аудио и видео – материјала једино у оквиру својих библиотечко-информационих послова.	6	7	6
Обезбеђујем дигиталне изворе са интернета и упућујем учитеље и наставнике српског језика на линкове са квалитетним методичким и стручним материјалима.	1	2	3
Поседујем сва неопходна информатичко-техничка знања из ове области и могу пружити пуну медијатечку подршку учитељима и наставницима српског језика.	0	3	2

Према одговорима испитаника можемо закључити да више од половине (19 од 31, односно 61,3%) познаје и примењује само оне основне програме за обраду текста и презентацију аудиовизуелних извора, неопходне за библиотечко пословање. Такође, само 6 библиотекара (19,4%) обезбеђује дигиталне изворе са интернета и указује на корисне линкове, а тек њих 4 (или 12,9%) поседује сва неопходна знања да могу пружити потпуну медијатечку подршку онима који то од њих очекују.

8. Који су то реално оствариви облици Ваше будуће сарадње са учитељима и наставницима српског језика, за реализацију у следећој школској години? /Можете изабрати више одговора./

Одговори добијени на ово питање показују сву разноврсност и сложеност професије стручног сарадника библиотекара у основној школи, као и жељу да се у

следећем васпитно-образовном циклусу реализује више наставних и ваннаставних активности и културних програма.

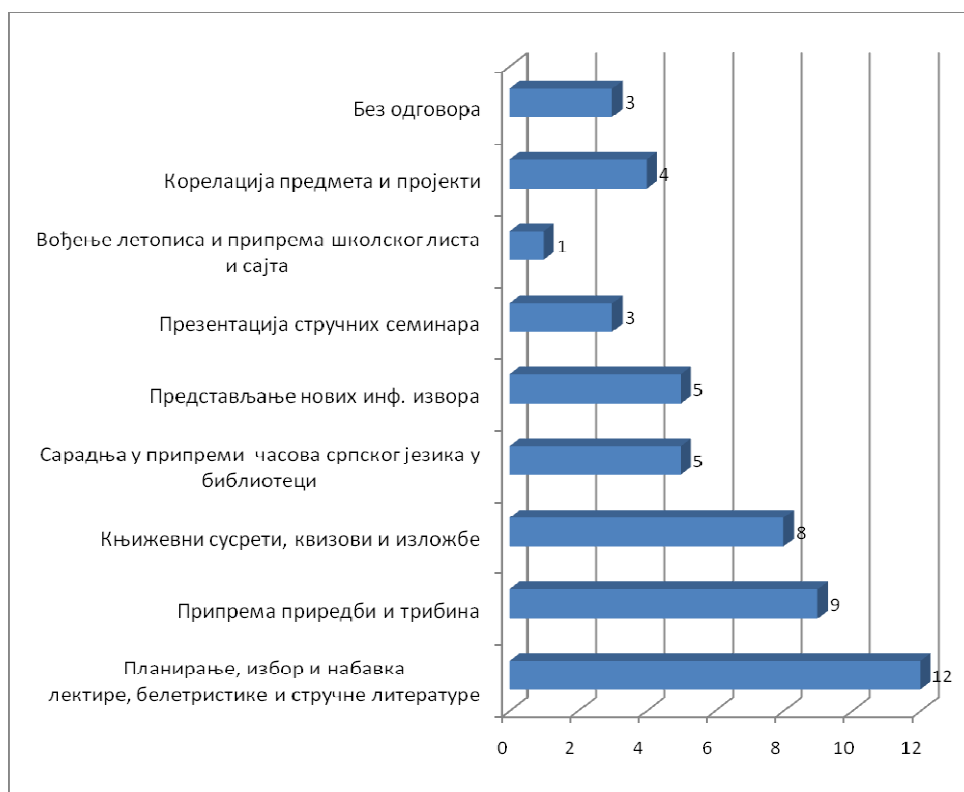
Табела 27: Облици будуће сарадње са учитељима и наставницима српског језика

	Библиотекари –учитељи	Библиотекари –наставници српског језика	Библиотекари –наставници страних језика, других предмета и библиотекари– информатичари	Σ
Планирање и набавка нових лектирних или белетристичких наслова за ученике	6 (19,4%)	9 (29%)	10 (32,6%)	25
Подршка у припреми школских приредби и књижевних сусрета	6 (19,4%)	8 (25,8%)	9 (29%)	23
Представљање нових издања књига ученицима млађих и старијих разреда	6 (19,4%)	6 (19,4%)	8 (25,8%)	20
Истраживачки рад ученика у читаоници библиотеке	5 (16,1%)	7 (22,6%)	7 (22,6%)	19
Часови секције у читаоници библиотеке	5 (16,1%)	6 (19,4%)	7 (22,6%)	18
Припрема школског листа	7 (22,6%)	5 (16,1%)	6 (19,4%)	18
Уређивање школског сајта	6 (19,4%)	4 (12,9%)	8 (25,8%)	18
Часови библиотекарства у читаоници библиотеке или разредној учионици	5 (16,1%)	3 (9,67%)	10 (32,6%)	18
Припрема такмичара у читаоници библиотеке	3 (9,67%)	5 (16,1%)	6 (19,4%)	14
Обезбеђивање стручне литературе за учитеље и наставнике српског језика	5 (16,1%)	6 (19,4%)	3 (9,67%)	14
Одржавање часова додатне или допунске наставе из српског језика у читаоници библиотеке	3 (9,67%)	6 (19,4%)	3 (9,67%)	12
Одржавање часова српског језика у читаоници библиотеке (лектира, тумачење књижевних текстова, обрада наставних јединица из области медијске културе)	1 (3,2%)	7 (22,6%)	4 (12,9%)	12

Највећи број избора био је везан за планирање и набавку нових лектирних или белетристичких наслова за ученике (25) и подршку у припреми школских приредби и књижевних сусрета (20), а најмање за одржавање часова српског језика и допунске и додатне наставе у читаоници библиотеке (по 12).

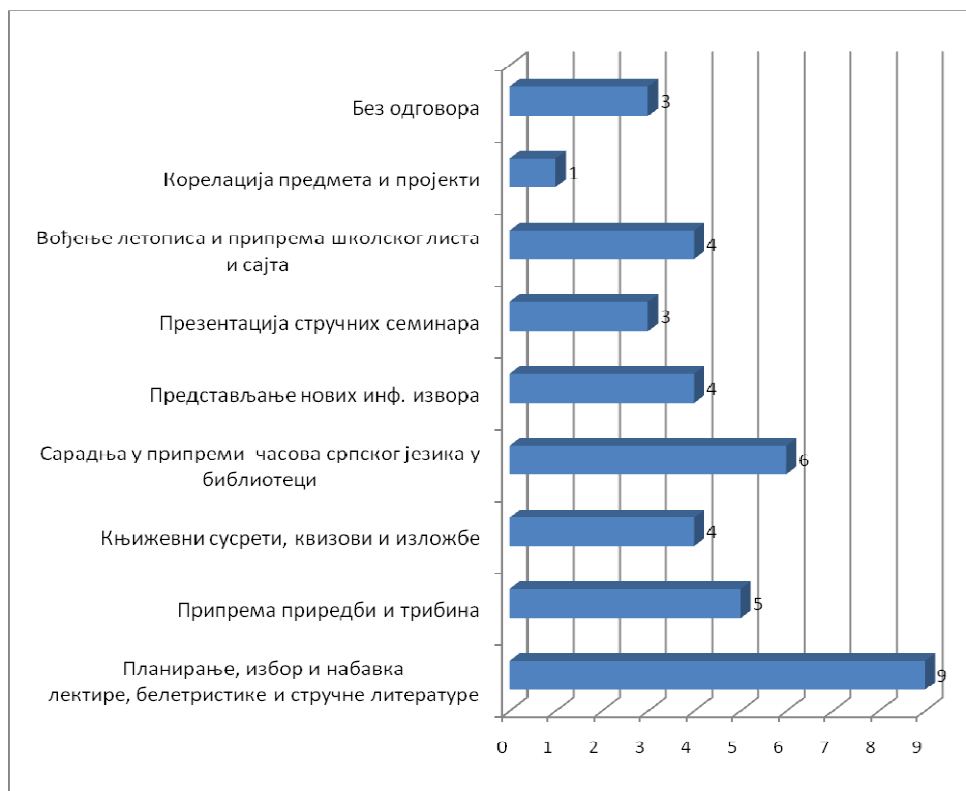
9. У којим све аспектима рада стручних већа учитеља и наставника српског језика видите своје потенцијално учешће и стручно-сараднички допринос?

Одговори стручних сарадника библиотекара на питање везано за учешће у раду стручних већа показују да они себе не сматрају равноправним члановима тих већа, чак и када су по основној професији учитељи или наставници српског језика. То показује и податак да по 3 библиотекара нису ни дала одговор на ово питање, ни када се ради о стручном већу учитеља, а ни стручном већу наставника српског језика.

Графикон 5: Учешће библиотекара у раду стручних већа учитеља

Од укупно 31 анкетираних библиотекара тек њих 12 (38,7%) очекује да сарађује са активима учитељима у планирању, избору и набавци лектире, белетристике и стручне литературе; у припреми часова српског језика у сарадњи са учитељима библиотекари ће учествовати у симболичном броју, њих 5 (16%).

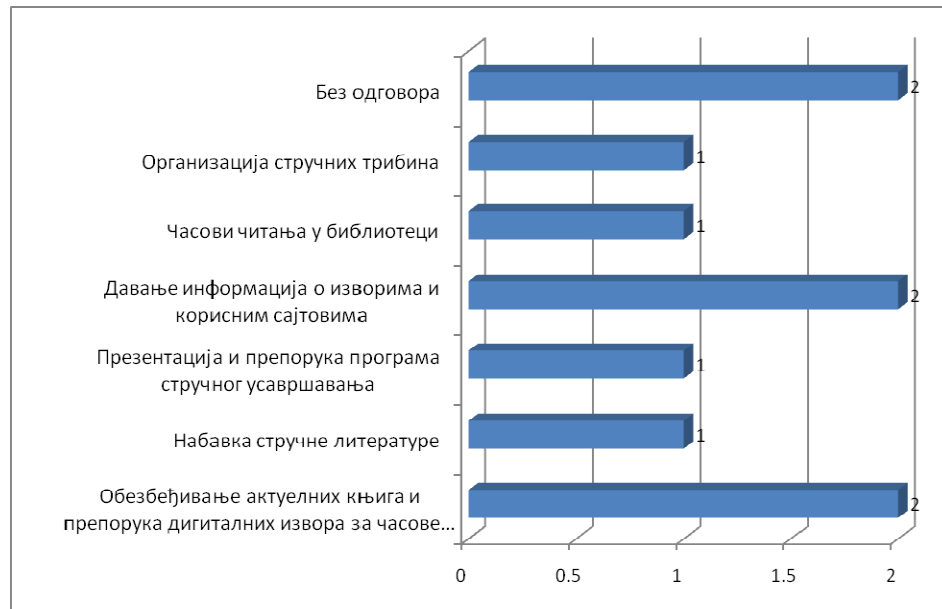
Графикон 6: Учешће библиотекара у раду стручног већа наставника српског језика

Само 9 библиотекара (29%), очекује да у планирању, избору и набавци лектире, белетристике и стручне литературе сарађује са активом наставника српског језика, па се може закључити да библиотекари све то раде самостално, чиме изостаје она природна сарадња са колегама који су директно заинтересовани за ово подручје рада. Само 6 библиотекара сматра да може активно допринети припреми часова српског језика (19,3%).

10. *На који начин (или којим средствима) можете подржати стручно усавршавање и унапређење професионалних и стручних компетенција учитеља и наставника српског језика у Вашој школи?*

Мали број одговора, односно исказа о конкретној подршци библиотекара на пољу стручног усавршавања учитеља и наставника – казује да је само по петина анкетираних свесна својих стручних компетенција и професионалне обавезе да колеге упознају са стручном литературом и новим изворима, и да их обавештавају о актуелним програмима стручног усвршавања из области српског језика и образовних технологија. Чак њих десет (или 29%) није дало одговор на ово питање, што показује не само лични став, већ и реалну неукљученост и

незаинтересованост за унапређење стручног рада колега учитеља и наставника српског језика.

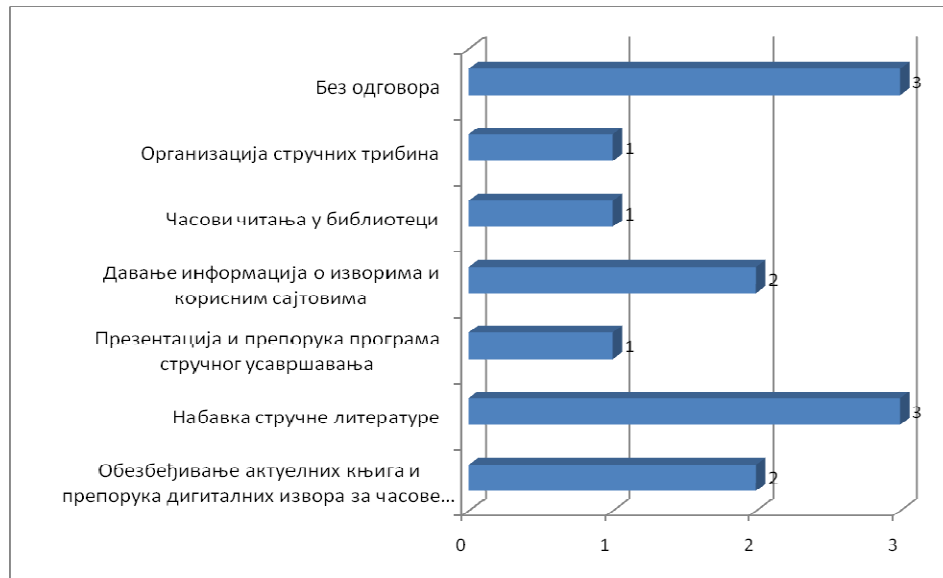
Графикон 7: Одговори библиотекара-учитеља: могућности подршке учитељима и наставницима у стручном усавршавању

Од укупно 8 анкетираних библиотекара-учитеља, њих двоје није ни дало одговор, а само по 1 сматра да може допринети стручном усавршавању учитеља и наставника српског језика својом подршком у организацији стручних трибина, часова читања у библиотеци, презентацијом и препоруком програма стручног усавршавања и набавком стручне литературе.

Графикон 8: Одговори библиотекара-наставника српског језика: могућности подршке учитељима и наставницима у стручном усавршавању

Од укупно 12 анкетираних библиотекара-наставника српског језика, чак 5 није одговорило на ово питање (41%). Само 1 испитаник сматра да може допринети стручном усавршавању учитеља и наставника српског језика својом подршком у организацији часова читања у библиотеци, а по 2 испитаника учешћем у организацији стручних трибина и давањем информација о корисним сајтовима. Пет библиотекара би пружила подршку и презентацијом и препоруком програма стручног усавршавања.

Графикон 9: Одговори библиотекара-наставника страних језика, других предмета и библиотекара-информатичара: могућности подршке учитељима и наставницима у стручном усавршавању

Од укупно 11 анкетираних библиотекара-наставника страних језика, других предмета и библиотекара-информатичара, њих 3 није одговорило на ово питање (27%). Само по 1 испитаник сматра да може допринети стручном усавршавању учитеља и наставника српског језика својом подршком у организацији часова читања у библиотеци, стручних трибина и презентацијом и препоруком програма стручног усавршавања.

11. *Наведите четири новине у раду Ваше школске библиотеке – које ће допринети побољшању сарадње са учитељима и наставницима српског језика током следеће школске године:*

Табела 28: Планиране новине у раду школске библиотеке на пољу сарадње са учитељима и наставницима српског језика

	Библиотекари -учитељи	Библиотекари -наставници српског језика	Библиотекари -наставници страних језика, других предмета и библиотекари- информатичари
Проширење простора	0	1	1
Организација књижевних сусрета и изложби књига	3	2	0
Часови библиотекарства	1	1	0
Активније учешће у припреми приредби	2	1	0
Презентација књига, дечјих часописа и стручне литературе	2	1	1
Обогаћење дечјег белетристичког фонда	1	2	0
Међубиблиотечка сарадња	1	0	1
Вођење ученика на сајам књига, у биоскоп, градску библиотеку, позориште	1	2	0
Набавка стручне литературе	2	1	1
Без одговора	2	4	3

Пошавши од личних могућности и конкретних услова које имају у својој школској библиотеци, испитаници су у одговору на ово питање изнели мишљење о планираним (потенцијалним) новинама у сопственом раду. Тако, на пример, организацију књижевних сусрета или изложбе као новину у раду предвиђају и планирају три библиотекара-учитеља и два библиотекара-наставника српског језика, док таквих интересовања нема код библиотекара чија је изворна професија другачија. Ипак, приметно је сиромаштво идеја на плану иновирања рада библиотеке, па чак да нема ни планирања реализације оних основних задатака библиотекара као што су, на пример, набавка нових извора или презентација фонда, односно часови библиотекарства. Разлог томе може бити и у задовољству радом библиотеке, и њеним фондом, али и у неспремности да се иде даље од поља традиционалног библиотечког пословања – што би захтевало нове напоре и додатну енергију стручног сарадника библиотекара.

Међу појединачним изборима новина у раду стручних сарадника библиотекара издвајају се следећи: такмичења у читању и рецитовању; креирање

изложбеног простора библиотеке; презентација нових уџбеника; редовни, угледни и огледни часови српског језика у библиотеци; куповина литературе за наставнике; аутоматизација библиотечког пословања; техничка подршка у копирању наставног материјала; припрема сопствених угледних часова; обрада лектуре у библиотеци; израда паноа; организација литерарног конкурса; награђивање најактивнијег члана библиотеке; презентација програма стручног усавршавања; самостална организација трибине; акција сакупљање књига; анкета са ученицима и разговори о читалачким интересовањима; помоћ ученицима у обради лектуре и писању домаћих задатака; припремна настава за осмаке; стварање завичајне збирке; часови секције у библиотеци; повећање броја чланова библиотекарске секције; присуство библиотекара на редовним часовима српског језика у учионици; рад са децом са посебним образовним потребама; сарадња са родитељима и локалном заједницом; сарадња са научним и културним установама; помоћ обдареним ученицима, Дан отворених врата библиотеке...

Чак девет библиотекара (29%) није одговорило на овај анкетни захтев. Разлоге за то можемо потражити у задовољству радом своје библиотеке, или недостатку оптималних услова за рад, а можда и у неспремности за промене и одсуству жеље да се унапреди сопствено професионално деловање.

6.8.3. Анализа резултата анкетног испитивања ученика

Кућне библиотеке

Прво питање у анкети за ученике (*Анкета о коришћењу библиотечког фонда и читаонице библиотеке, о читалачким навикама и интересовањима ученика старијих разреда*) било је везано за постојање кућне библиотеке, с обзиром на то да породица и повољни образовно-читалачки амбијент могу утицати на развој и неговање читалачких навика и интересовања ученика.

Табела 29: Ако је поседујеш, колико књига има у твојој кућној библиотеци?

	До 50	Немам библиотеку	Од 51 до 100	Више од 100	Σ
V разред	44	27	10	11	92
VI разред	48	25	8	10	91
VII разред	39	30	13	5	87
VIII разред	54	15	8	9	86
Σ	185	97	39	35	356

$$(x^2 = 51,88 \quad df=9 \quad dv=16,92 \quad p>0,05)$$

Добијени одговори говоре, пре свега, о сиромашној читалачкој (културној) средини у којој ученици живе, без много могућности да се утиче на њену промену, односно унапређење. Затечено стање сведочи о малим кућним библиотекама: само петина од укупног броја анкетираних ученика поседује библиотеку са више од 50 књига (њих 74, или 20,8%). Вредност добијеног хи-квадрата (51,88) је знатно већа од *граничне вредности* (16,92), односно постоји статистички значајна разлика између ученика различитих разреда у погледу бројности њихових кућних библиотечких фондова. У односу на очекивану расподелу, најупечатљивије одступање се испољава у категорији оних који имају до 50 књига у својој кућној библиотеци, а то је више од половине анкетираних ученика. Своју кућну библиотечку збирку не поседује једна четвртина ученика (97 ученика од 356 анкетираних, или 27,2 %). Скромни фондови кућних библиотека наших ученика највероватније су одраз не само социјалне и економске ситуације, већ и читалачких навика и културе родитеља.

Читаност књига из школске библиотеке

Друго анкетно питање за ученике односило се на коришћење библиотечких извора из њихове школске библиотеке.

Табела 30: Колико књига из твоје школске библиотеке успеш да прочиташ током једне календарске године?

	Не волим да читам књиге	Мање од 10	Више од 10	Σ
V разред	1	49	42	92
VI разред	5	56	30	91
VII разред	3	62	22	87
VIII разред	6	59	21	86
Σ	15	226	115	356

$$(x^2= 14,99 \quad df=6 \quad gv=12,59 \quad p>0,05)$$

Применом хи-квадрат теста долази се до закључка да постоји статистички значајна разлика између ученика различитих разреда у погледу степена коришћења школских библиотечких извора. У одговорима на ово питање примећује се да условно постоје две групе читача, у складу са склоностима ученика према литератури – оних којима је то школска обавеза (група која чита мање од десет књига годишње) и оних који читају и из задовољства и потребе за знањем. Више од половине ученика петог и шестог разреда чита мање од десет

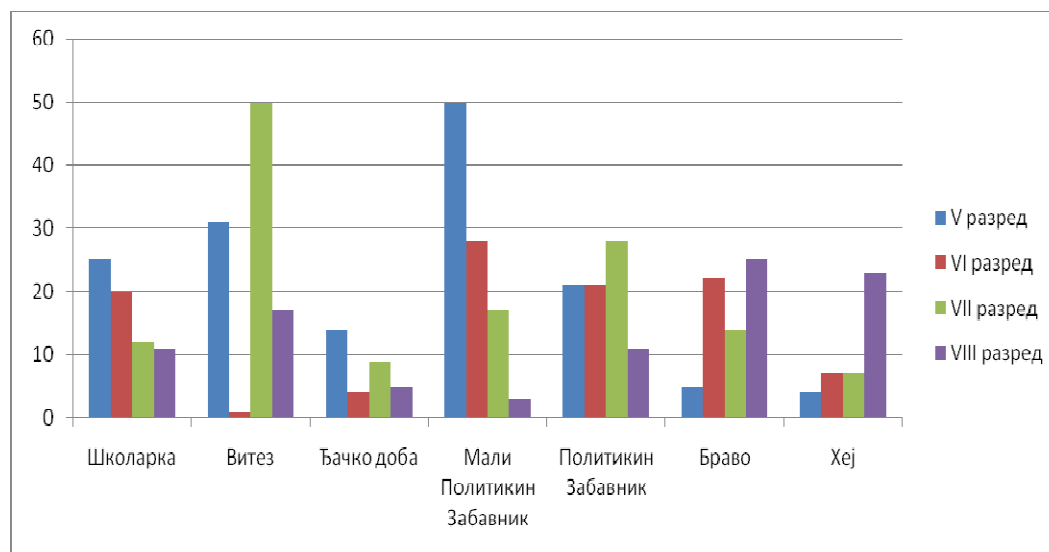
књига годишње (49 и 56 избора), у седмом разреду то је чак 62 избора (од 87 анкетираних ученика, или 71%), а у осмом разреду је то 68,6% (59 избора). Само 21 ученик осмог разреда прочита више од десет књига годишње (24%), а њих шест је написало да *не воли да чита књиге*. Број читалаца који прочитају више од десет књига годишње прогресијски опада од петог до осмог разреда (са 42 у петом на 21 у осмом, тачно на половину). Интересантно је да је само 15 ученика из свих разреда експлицитно признало да *не воли да чита*, што чини 4,2% од броја ученика, и говори о томе да ученици нису „противници читања“, али да постоје и други фактори и околности које условљавају њихов однос према књизи и читању.

Читаност дечјих часописа

Ово питање односило се на присуство дечје периодике у читалачком окружењу ученика старијих разреда.

Табела 31: Напиши наслове три дечја часописа које си читао/ла у слободном времену или их читаш сада (код своје куће или у школској библиотеци).

	Школарка	Витез	Ђачко доба	Мали Политикин Забавник	Политикин Забавник	Браво	Хеј
V разред	25	31	14	50	21	5	4
VI разред	20	1	4	28	21	22	7
VII разред	12	50	9	17	28	14	7
VIII разред	11	17	5	3	11	25	23

Графикон 10: Напиши наслове три дечја часописа које си читао/ла у слободном времену или их читаш сада (код своје куће или у школској библиотеци)

Одговори ученика углавном су се односили на часописе које су читали у млађим разредима основне школе („Школарка“, „Витез“, „Ђачко доба“, „Мали Политикин Забавник“), зависно од тога које су од њих примали у претплати. Од часописа за најмлађе у избору петака издваја се „Мали Политикин Забавник“ (50), док је њихов избор у групи часописа за старији школски узраст био „Политикин Забавник“ (21). Овај часопис имао је исти број избора и у шестом разреду, док је најчитанији у седмом (28). У осмом разреду ученици се окрећу и другим часописима (и дневним листовима), па је број избора овог листа смањен на 11.

Ученици седмог разреда издвојили су и часопис „Витез“ (50 избора) као један од оних који познају, иако га не читају у тренутку анкетирања, што говори о значајној улози часописа за формирање читалачких интересовања и навика. Истовремено, седмаци поред „Политикиног Забавника“ читају и тинејџерске часописе „Браво“ (14 избора) и „Хеј“ (7 избора). Ови су часописи најчитанији у осмом разреду („Браво“ са 25 и „Хеј“ са 23 избора), али интересовање за њих почиње већ од шестог разреда („Браво“ са 22 и „Хеј“ са 7 избора). Треба истаћи да су „Браво“ и „Хеј“ намењени пре свега девојчицама, па су избори углавном њихови, док се дечаци у седмом и осмом разреду све више опредељују и за дневне листове, јер тамо налазе за њих интересантне теме, пре свега оне спортске. У мањој мери читају се или се познају и други часописи за тинејџере, као и они чија је тематика популарна наука („Национална географија“), што нам казује да су ученици заинтересовани за часописе и да би било добро претплатом обезбедити одговарајући број и врсту, за читање у библиотеци, али и за часове српског језика.

Коришћење референсне збирке

Једно од анкетних питања било је везано за познавање и коришћење референсних извора из школске библиотеке.

Табела 32: Да ли си и (ако јеси) колико си пута користио/ла енциклопедије и речнике из твоје школске библиотеке за тражење неопходних података и информација?

	Нисам користио/ла	Да, неколико пута	Често их користим	Σ
V разред	24	45	23	92
VI разред	20	51	20	91
VII разред	12	52	23	87
VIII разред	11	58	17	86
Σ	67	206	83	356

$$(x^2=9,646603 \quad df=6 \quad gv=12,59 \quad p>0,05)$$

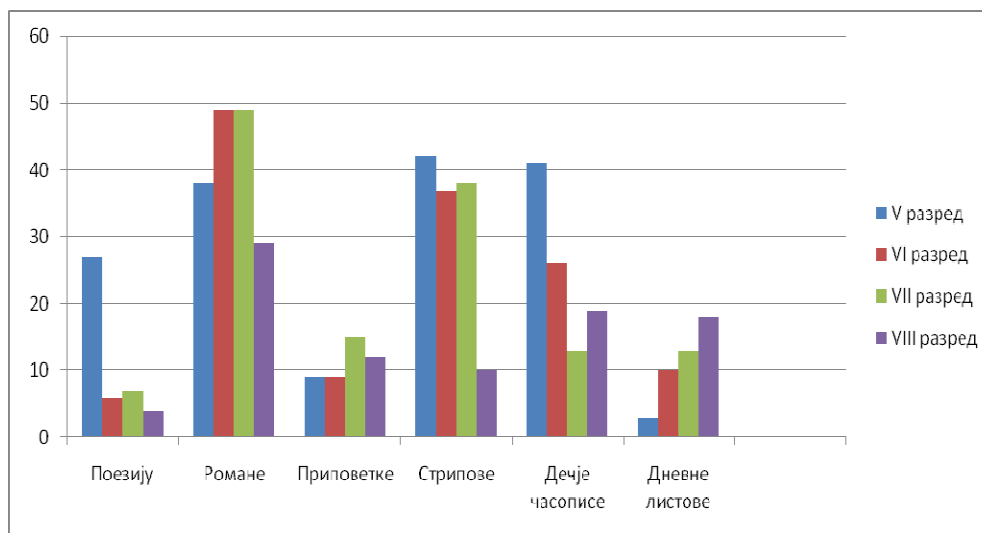
Подаци добијени применом хи-квадрат теста показују да не постоји значајна статистичка разлика између ученика различитих разреда у погледу коришћења референсних извора из школске библиотеке. У одговорима ученика на ово питање добили смо информације о познавању и коришћењу референсне грађе из школске библиотеке: њих 67 (18.8%) саопштило је да није користило енциклопедије и речнике, а већи део ове групе чине петаци и шестаци, који су мање времена у школи и тек ће се упознавати са библиотечким фондом и добијати истраживачке задатке од својих наставника српског језика. У седмом и осмом разреду само 12, односно 11 ученика није користило референсну збирку, што значи да је већина упозната са постојањем енциклопедија и речника у библиотечком фонду, као и да их је користила за своје потребе неколико пута (206 ученика, односно 57,8 %), или често (83 испитаника, односно 23,3 %).

Читалачка интересовања ученика старијих разреда

Овим анкетним питањем желели смо да дођемо до података о читалачким афинитетима ученика старијих разреда, без обзира на то да ли изабрану литературу читају у библиотеци или код куће и да ли је то читање у оквиру наставне обавезе или не. Оно се ослањало на наставни програм, будући да се од ученика очекивало и основно познавање литерарних облика, односно разликовање књижевних жанрова. Иако то није био тест усвојености градива из књижевности, пошло се од претпостављених претходних знања ученика, и од делимичног познавања њиховог читалачког искуства (преко информација добијаних од наставника српског језика и из свакодневне праксе библиотекара).

Табела 33: Коју врсту литературе из библиотечког фонда волиш да читаш?

	Дечје часописе	Дневне листове	Стрипове	Приповетке	Поезију	Романе
V разред	41	3	42	9	27	38
VI разред	26	10	37	9	6	49
VII разред	13	13	38	15	7	49
VIII разред	19	18	25	12	4	29
Σ	99	44	142	45	44	165

Графикон 11: Коју врсту литературе из библиотечког фонда волиш да читаш?

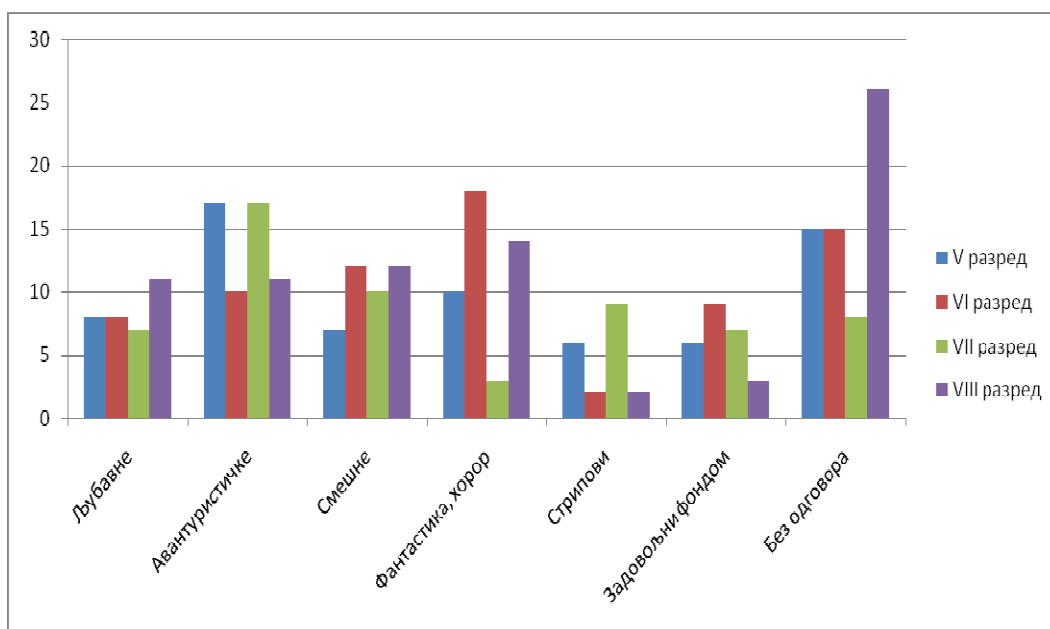
Реултати које смо добили показују да су се ученици петог разреда у ранијем периоду и у текућем првом полугођу већ довољно упознали са поезијом и прозом (проучавање у оквиру наставних часова и индивидуално), међутим, они су својим одговорима показали да су им драге и оне једноставније, али атрактивније литерарне и журналистичке форме, попут стрипова и дечјих часописа. Уочава се да од шестог разреда читање поезије у слободном времену за ученике постаје оптерећење (пад са 27 избора на 6 у шестом, па до 4 у осмом разреду), услед захтевности тумачења или због преласка на неке друге, за њих интересантније литерарне садржаје. Петаци су нарочито окренути формама које обилују сликама (стрипови, 42 избора) и слободнијих су тематских оквира (дечји часописи, 41 избор), што опада до осмог разреда, јер ученици завршног разреда показују интересовање за оне теме које их приближавају свету одраслих (дневни листови, 18 избора). Пад интересовања за дечје часописе видљив је на преласку из шестог у седми разред (26 избора у шестом и 13 у седмом разреду), као што је повећано интересовање за дневне листове (10 избора у шестом према 13 у седмом разреду). Стрипови се читају подједнако у шестом (37 избора) и седмом разреду (38 избора), а донекле је мања читаност у осмом (25 избора).

Читалачке жеље ученика чланова библиотеке

Ово питање постављено је како би се сагледале ученичке читалачке жеље и њихова очекивања од библиотеке као ресурса проверених књижевних, образовних и културних вредности.

Табела 34: Какве би књиге волео/ла да постоје у твојој школској библиотеци?

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред	Σ
Без одговора	15	15	8	26	64
Авантуристичке	17	10	17	11	55
Фантастика, хорор	10	18	3	14	45
Смешне	7	12	10	12	41
Љубавне књиге	8	8	7	11	34
Задовољни фондом	6	9	7	3	25
Стрипови	6	2	9	2	19

Графикон 12: Какве књиге би волео/ла да постоје у твојој школској библиотеци?

Разноврсност исказаних жеља ученика, назнака интересовања и конкретних предлога библиотекару говори да су њима потребне књиге из свих тематских подручја која припадају дечјем свету и пружају им знање, задовољство откривања и забаву. Генерално, они очекују да у библиотеци пронађу књиге примерене њиховом узрасту и читалачком искуству, а то нису само лектирна дела или белетристички хитови за децу и младе, већ и она лагана литература, коју ће читати скоро сви ученици (рецимо – вицеви, стрипови, биографије музичара, глумаца, спортиста,...), а не једино читаоци са изграђеним укусом. Примећује се разноликост у погледу сфера интересовања (музика, мода, спорт, техника, информатичка технологија, аутомобили) у ученичким предлозима, као и

радозналост својствена деци. Необично је да су историјским темама, авантуристици, мистеријама и фантастици склони подједнако и дечаци и девојчице. Према добијеним одговорима, највећи број испитаника из свих разреда воли авантуристичке (55) и фантастичне/хорор садржаје (45).

Једна већа група ученика (њих чак 64, или 16,2% анкетираних) није одговорила на анкетни захтев, чиме је исказала незаинтересованост за постојање одговарајућег књижног фонда библиотеке. Разлози за то могу бити окренутост другим изворима знања (ван школских оквира), али и непрепознавање важности библиотечких ресурса за њихово образовање и васпитање.

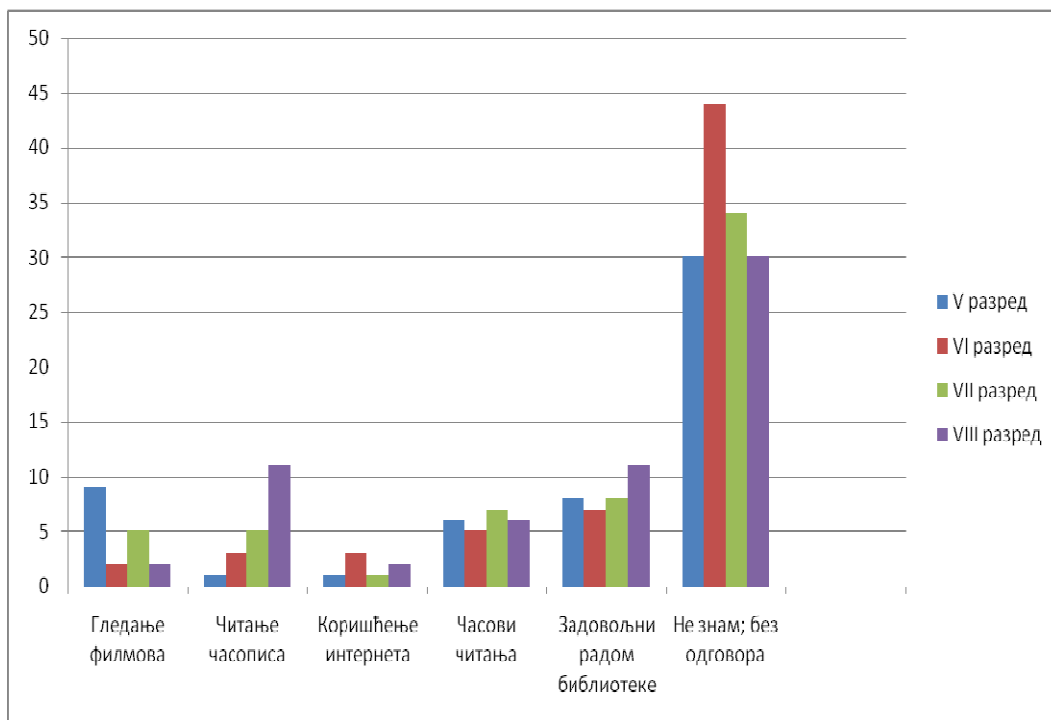
Поред одговора приказаних у табели, на питање о врсти и садржају књига које би ученици желели у својој школској библиотеци, забележени су и следећи: „О вилама и принцезама; забавне; авантуристичке и узбудљиве књиге; стрипови; све што волим постоји у библиотеци; књиге које имају замршену радњу; смешне; едукативне; више књига за девојчице; књиге са драмским текстовима; књиге са вицевама; књиге о будућности, научнофантастичне књиге; комедије; енциклопедије; кратке песмице; историјске; о животињама; о природи; занимљиве и пуне слика; вампирске...“

Новине у раду библиотеке

Имајући у виду досадашња искуства ученика у погледу коришћења библиотечких ресурса и учешћа у појединим програмима или свакодневним активностима у читаоници библиотеке, од њих је затражено да предложе неке новине у њеном раду.

Табела 35: Шта би предложио/ла да се уведе као активност у читаоници твоје школске библиотеке?

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред	Σ
Не знам; без одговора	30	44	34	30	138
Задовољан/на сам радом библиотеке	8	7	8	11	34
Часови читања	6	5	7	6	24
Читање часописа	1	3	5	11	20
Гледање филмова	9	2	5	2	18
Коришћење интернета	1	3	1	2	7

Графикон 13: Шта би предложио/ла да се уведе као активност ученика у читаоници твоје школске библиотеке?

У својим одговорима ученици су указали на потенцијалне активности које ће читаоницу библиотеке прилагодити њиховим потребама и промовисати је као место дружења и развоја креативних стваралачких енергија. Она неће бити само пулт за позајмљивање књига, већ и алтернативно место за задовољење ширих дечјих културних и образовних потреба: гледање филмова, цртање, илустровање књига, индивидуална и групна истраживања, рад секција. Посебно је важно да сама деца предлажу коришћење читаонице библиотеке за одржавање часова српског језика, часова читања (и групног читања), састанака литерарне секције, на којима би они формирали читалачки клуб, „састављали песме“, и „писали саставе“, разговарали о прочитаним књигама.

Иако се очекивало да буде нешто више сугестија и предлога за новине у раду библиотеке, чак 138 ученика (или 38% анкетираних) су празнинама на месту за одговор дало поруку да немају много идеја о побољшању рада библиотеке, иако су неки (сем петака, који су у школи тек два месеца) у њој повремено боравили од једне до четири године и имају права да критички оцењују рад школске библиотеке и самог библиотекара. Задовољно радом библиотеке је 34 ученика (9,5%), а од предложених избора издвајају се часови читања (24 избора) и читање часописа (20).

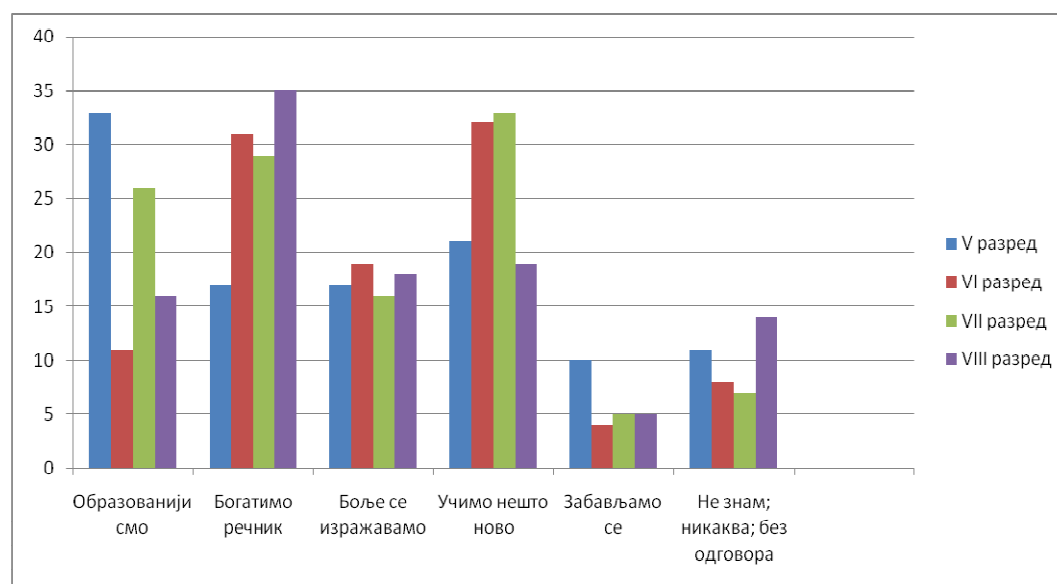
Други, изабрани одговори ученика на позив да предложи новине у раду библиотеке били су: „Да има више књига; да буде већи избор; да се енциклопедије могу понети кући; читање дечјих романа у библиотеци; гледање тинејџерских филмова; цртање; илустровање сваке прочитане књиге и гледање филма по књизи, ако га има; да се сваког петка одржава час читања; акције даривања књига библиотеци; да читамо песме својих другова и пишемо саставе; све је супер, ништа не бих предложила...“

Због чега читање?

Осмо анкетно питање било је везано за ставове ученика старијих разреда о вредностима читања књига.

Табела 36: Каква је, по теби, корист од читања књига?

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред	Σ
Богатимо речник	17	31	29	35	112
Учимо нешто ново	21	32	33	19	105
Образованији смо	33	11	26	16	86
Боље се изражавамо	17	19	16	18	70
Не знам, никаква, без одговора	11	8	7	14	40
Забављамо се	10	4	5	5	24

Графикон 14: Каква је, по теби, корист од читања књига?

Ученици су слободно и отворено изнели своја размишљања о књизи као извору животних знања и искустава, као медију који у њима изазива низ подстицајних естетских утисака и покреће их на креативну акцију. Поред корисности књиге у смислу поучавања и информисања о животним процесима и другим културама, у импресијама ученика о користима читања могу се препознати дечја радозналост и жеђ за новинама, променом свакодневице, потреба за радостима живота и маштањима.

Највећи број ученика је свестан да ће читањем обогатити свој речник (112); једино петаци донекле не схватају добробит читања за развој њиховог речника (17 избора). Осамдесет ученика (22,4%) сматра да ће читањем књига постати образованији: то је мишљење трећине ученика петог разреда (33 избора, или 36%), и 26 ученика седмог разреда (29,8%), међутим, такав став још мање је присутан код ученика шестог (11 избора, или само 12%) и осмог разреда (16 избора, или 18,6%).

Да се читањем „учи нешто ново“ сматра трећина ученика шестог и седмог разреда (32, односно 33 избора), као и 21 ученик петог и 19 ученика осмог разреда. Читање је за петаке и забава (10 избора), за разлику од шестака, седмака и осмака, који то више схватају као наставну обавезу.

Примећује се релативно велики број ученика (50 од 356, или 15%) који нису дали одговор на задато питање, не знају одговор или сматрају да од читања *нема користи*.

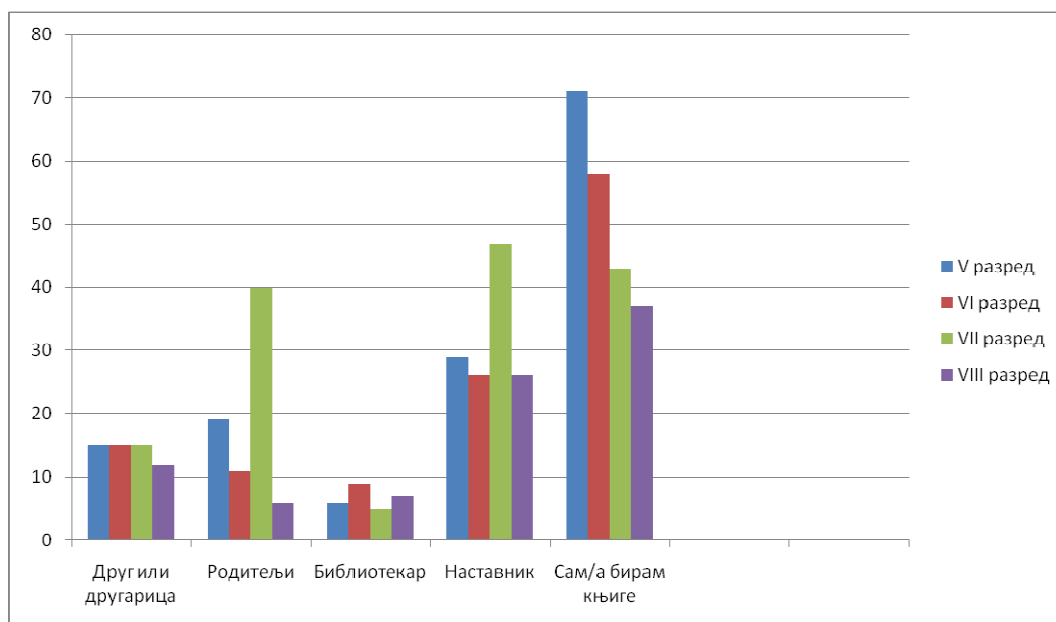
Изабрани одговори ученика на ово питање били су следећи: „Проширујемо своје знање; сазнајемо ново; развијамо машту и говор; богатимо речник; никаква; да научимо да читамо и пишемо и изражавамо се; учење нових ствари; занимљиво је и испуњава ме у слободном времену; узети неке теме за састав; писменија сам, више учим и сазнајем; сазнајемо више речи; видим друге културе; засмејем се; добијамо знање и забављамо се; сазнање многих поучних информација; читањем ширим машту и имам слике у својој глави; могу нешто лепше да опишем; учим да маштам; књиге су поучне, свака на свој начин...“

Препоруке за читање

У овом анкетном питању од ученика се тражило да се одреде за личности у чији књижевни укус верују и прихватају њихове препоруке за читање.

Табела 37: Које су то особе чију би препоруку за читање радо прихватио/ла?

	Сам/а бирам књиге	Наставник	Родитељи	Друг или другарица	Библиотекар
V разред	71	29	19	15	6
VI разред	58	26	11	15	9
VII разред	43	47	40	15	5
VIII разред	37	26	6	12	7
Σ	209	128	76	57	27

Графикон 15: Које су то особе чију би препоруку за читање радо прихватио/ла?

Ово питање обухватило је целовити дечји културни и читалачки амбијент, односно социјално окружење ученика: генерацијски оквир, родитељску кућу, школу са библиотеком, разред.

Интересантно је да је велики број ученика (209) изабрао да *сам/а бира књиге*, па помало изненађује да у њима постоје таква слобода, читалачка самосвест и спремност за самостално бирање књиге које ће читати. Број избора опада са узрастом, па је у петом разреду 71, у шестом 58, у седмом 43, а у осмом разреду 37, што може говорити да се ученици петог разреда више него старији другови и другарице ослањају на неки унутрашњи глас и имају жељу да експериментишу и истражују, док су ови други склонији да прихвате препоруку са стране.

Од особа са стране, највише поверења ученици имају у наставнике (више од 26 избора у сваком од разреда, а 47 у седмом), а константан је и број препорука за читање од стране другова или другарица. На пример, према добијеним одговорима ученика петог разреда, види се да нешто више препорука за читање долази од наставника (29), него од другова или другарица (15) и родитеља (19).

Најмање препорука ученици добијају од стручног сарадника библиотекар (6 избора у петом, 9 у шестом, 5 у седмом и 7 у осмом разреду), што је знак да из неких разлога није успостављено веће међусобно поверење и да он нема значајнији утицај на читалачко опредељивање ученика.

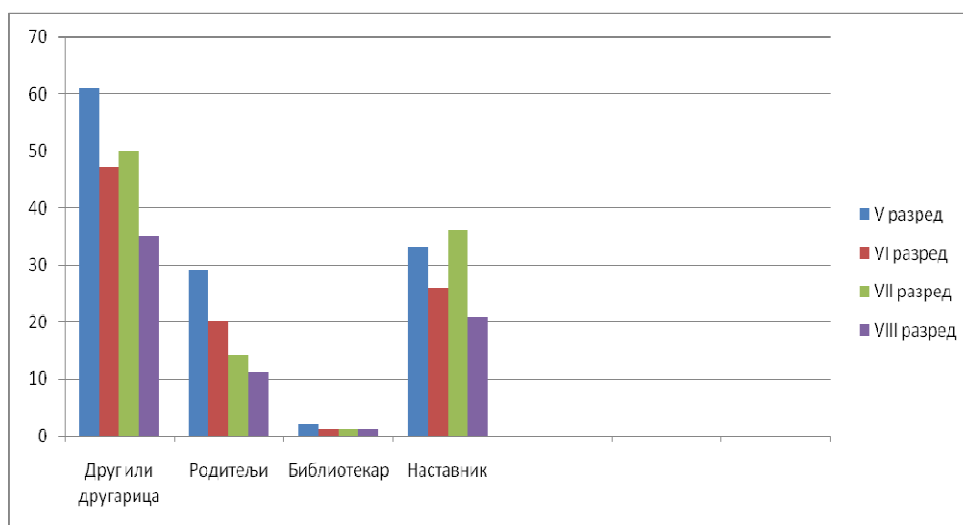
Особе за поверавање утисака о прочитаном

Кад прочитају неку књигу, ученици имају потребу да о томе разговарају са себи блиским или књижевно компетентним особама.

Табела 38: Ко су особе којима обично кажеш своје утиске о прочитаној књизи?

	Друг или другарица	Наставник	Родитељи	Библиотекар	Σ
V разред	61	33	29	2	125
VI разред	47	26	20	1	94
VII разред	50	36	14	1	101
VIII разред	35	21	11	1	68
Σ	193	116	74	5	388

$$(x^2 = 5,183 \quad df=9 \quad gv=16,92 \quad p>0,05)$$

Графикон 16: Ко су особе којима обично кажеш своје утиске о прочитаној књизи?

Одговори ученика на ово питање требало би да покажу каква је рецепцијска и комуникациона подршка коју они као релативно неискусни читачи очекују у свом окружењу (породичном, генерацијском, школском). Примена хи-квадрат теста показала је да не постоји значајна статистичка разлика у погледу избора особа којима се говоре утисци о прочитаној књизи.

О прочитаној књизи ученици петог разреда најчешће разговарају са својим вршњацима, односно друговима и другарицама (61), што је и очекивано, али и са наставницима и родитељима (скоро подједнак број избора: 29/33), са којима су у свакодневном блиском контакту. Приметно је да интересовање ученика за разговор са вршњацима, родитељима и наставником опада у шестом разреду, а повећава се у седмом, где очигледно постоје потешкоће са разумевањем прочитаног и потреба за подршком. За осми разред карактеристично је затварање у себе, уздржаност, смањење комуникације и дијалога са онима који су донедавно били особе којима су се износиле импресије и ставови о прочитаној књизи. Међутим, остаје отворено питање везано за устручавање ученика шестог, седмог и осмог разреда да са наставницима српског језика ученици разговарају о проблемима разумевања и тумачења лектире, јер она представља њихову наставну обавезу. Уз то, постоји могућност да ученици додатне информације у вези са њеном обрадом потраже управо у школској библиотеци, што значи да недостаје и потпора стручног сарадника библиотекара (само два избора у петом и по један у осталим разредима).

Место читања у слободном времену ученика

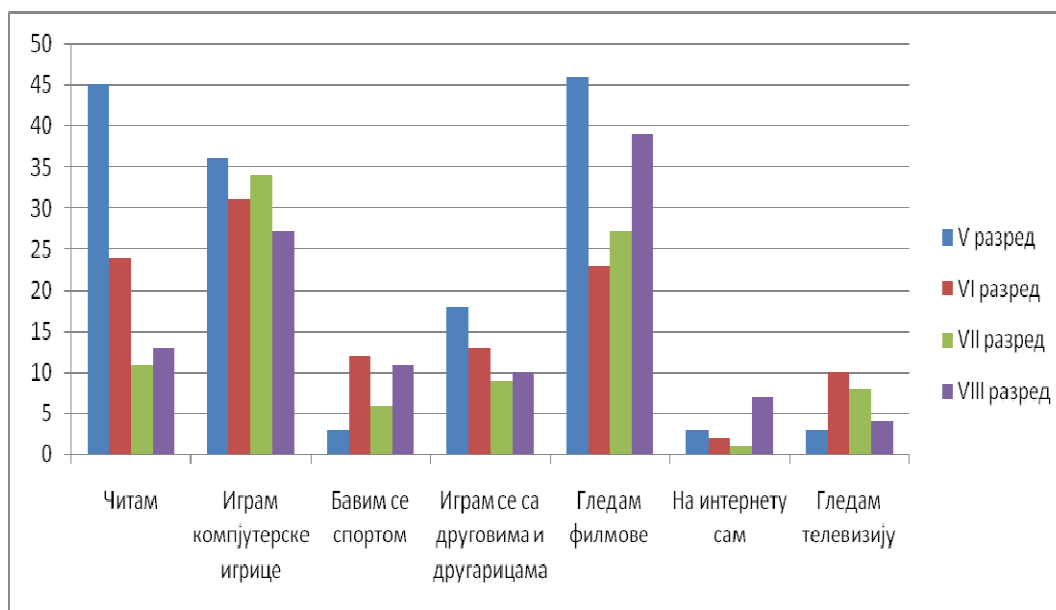
Једнаестом питање односило се на испитивање места читања у оквиру коришћења слободног времена, имајући у виду и остале форме стицања знања о животу и друге социјалне активности ученика (уз могућност вишеструког избора).

Основни циљ питања везаног за културу коришћења слободног времена био је да се утврди степен учешћа читања у оквирима слободног времена, и његов однос према другим свакодневним активностима ученика.

Према исказаним резултатима, читање као изабрана активност у слободном времену ученика условљено је индивидуалним потребама и интересовањима.

Табела 39: Шта најчешће радиш у свом слободном времену?

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред	Σ
Гледам филмове	46	23	27	39	135
Играм компјутерске игрице	36	31	34	27	128
Читам	45	24	11	13	93
Играм се са друговима и другарицама	18	13	9	10	50
Бавим се спортом	3	12	6	11	32
Гледам телевизију	3	10	8	4	25
На интернету сам	3	2	1	7	13

Графикон 17: Шта најчешће радиш у свом слободном времену?

Читање је, према датим одговорима ученика петог разреда (45 избора), у равноправној позицији у поређењу са гледањем филмова (46 избора) и играњем на рачунару (36). Међутим, у шестом разреду је број избора читања као активности преполовљен (24), док је у седмом и осмом разреду четири пута мањи (11 и 13 избора). То говори о прогресијском опадању заинтересованости ученика за читање и окретању неким другим, за њих такође важним изборима, најчешће везаним за игру (на рачунарима или са друговима и другарицама), гледање телевизије или бављење спортом.

Избор између вербалног или аудиовизуелног извора

У дванаестом и тринаестом питању од ученика је захтевано да се одреде за приоритет вербалне или аудиовизуелне перцепције књижевноуметничког дела, односно његове штампане или екранизоване верзије, а потом да се изјасне о мотивима за такав избор (питање са понуђеним одговорима).

Табела 40: Да ли више волиш најпре да прочиташ књигу по којој је снимљен филм или да прво погледаш филм па да прочиташ књигу?

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред
Да прво прочитам књигу	44	40	36	28
Да прво погледам филм	48	51	51	58

Табела 40 показује да постоји условна подељеност ученика на оне који су усмерени према једном или другом медију и бирају да прво прочитају књигу, или да најпре погледају филм. Свакако, то зависи и од самих ученика, природе њихове рецепције књижевног и филмског дела. У свим разредима већи је број оних који воле да прво погледају филм, па да прочитају књигу по којој је он рађен, а примећује се да је са старијим узрастом све мањи број оних који би најпре прочитали књигу (од 44 избора у петом до 28 у осмом разреду).

Табела 41: Зашто више волиш прво да прочиташ књигу?

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред
Боље разумем о чему се ради	25	16	26	6
Тако ми је занимљивије	16	15	10	16

Табела 42: Зашто више волиш да прво погледаш филм?

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред
Боље разумем о чему се ради	18	26	23	26
Тако ми је занимљивије	22	10	14	24

У свом одређивању за читање књиге односно гледање филма због бољег разумевања или занимљивости уметничке форме ученици су подељени, али можемо да закључимо да су им оба медија блиска, вредна и потребна. Већина осмака радњу књижевног дела лакше и боље разуме из његове екранизације, неголи из оригиналног текста (26 према 6 избора). Један од разлога што се мање

петака (у односу на ученике осталих разреда) опредељује за гледање филма може бити и то што они не поседују довољно филмске културе, као и потребну зрелост и способност да у филмском медију адекватно поимају и разликују стварно и виртуелно.

У одговорима ученика дат је опис доживљаја књиге као традиционалног извора корисних образовних и искуствених информација, и филма као изазовног аудиовизуелног медија који поседује посебну атрактивност и снажнију и уверљивију слику стварности.

У свом избору између првенства једног или другог ученици су дали занимљиве аргументе:

а) *Више волим да прво прочитам књигу....* – „...зато што кад читам богатим речник; зато што обично додају још неке детаље и лакше ми је кад прво читам па погледам филм; могу да замишљам ликове по својој жељи, а ако прво погледам филм није ми занимљиво да читам; занимљивије ми је; учим се брже да читам; ако не схватим кад прочитам, схватићу у филму; прво да бих видео шта се ради, а затим да видим како је то урађено у филму и какве су разлике; сматрам да имам већи доживљај и много више маште када читам...“

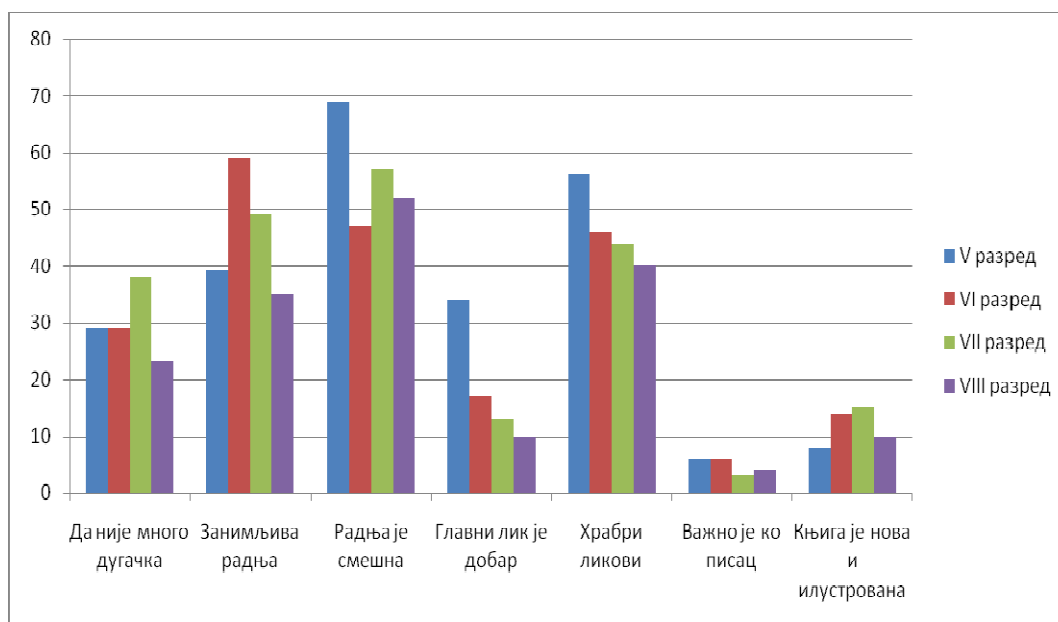
б) *Више волим да прво погледам филм....* – „...зато што тако боље запамтим; зато што ме више опушта; зато што ми је тада лакше да прочитам књигу, уколико знам о чему се ради; зато што прво желим да погледам занимљиве делове; зато што мислим да филм то даје опширније; зато што одмах имам слику у глави; кад погледам филм, после ми је лако и брже прочитам књигу; зато што је занимљивије да гледам људе који глуме него слова; забавније је; тако ми је лакше да разумем књигу...“

Шта волиш да читаш?

Једно од значајнијих питања у нашој анкети било је оно везано за основну рецепцију књижевног дела, на основу појединачних афинитета ученика (тема, врста и занимљивост фабуле, особине ликова, поруке, стилске вредности, графичко уређење): *Шта највише волиш у књигама које си прочитао/ла или планираш да читаш ускоро?*

Табела 43: Шта највише волиш у књигама које си прочитао/ла или планираш да читаш ускоро?

	V разред	VI разред	VII разред	VIII разред	Σ
Радња треба да буде смешна	69	47	57	52	225
Главни ликови су храбри, боре се за правду, љубав, своју породицу и народ	56	46	44	40	186
Радња треба да буде занимљива и неизвесна	39	59	49	35	182
Да књига не буде много дугачка	29	29	38	23	119
Главни ликови су добри	34	17	13	10	74
То што је књига нова и лепо илустрована	8	14	15	10	47
Важно ми је ко је књигу написао, а не о чему књига говори	6	6	3	4	19

Графикон 18: Шта највише волиш у књигама које си прочитао/ла, или планираш да читаш ускоро?

У одговорима ученика уочавамо да се највише њих опредељује за живот посматран из призме хумора (укупно 225, а од тога: 69 избора у петом, 47 у шестом, 57 у седмом и 52 избора) и књижевне ликове као узоре (укупно 186, а од тога: 56 избора у петом, 46 у шестом, 44 у седмом и 40 у осмом разреду), док су у другом пољу важности лепота писане речи и књига као ликовни и естетски

објекат (ово је од значаја за шестаке и седмаке, са 14 и 15 избора). Књижевни јунаци који импонују ученицима показују храброст у решавању животних проблема, у борби за правду, љубав, своју породицу и народ, али су и оличење добра (што је посебно важно за петаке (34 избора).

Ученици петог и осмог разреда воле да радња књижевног дела буде занимљива и неизвесна (39 и 35 избора), али су у том погледу много захтевнији шестаци и седмаци (59 и 49 избора), што одговара њиховом активизму и младалачком животном узрастању. Трећина петака и шестака (по 29 избора) сматра да обим књиге утиче на отежану рецепцију садржаја, а то поткрепљују и седмаци (са 38 избора). Пошто су нешто мањег обима дела која као актуелну лектуру читају осмаци (а они сами су зрелији), то за њих обим књиге није превише значајан (23 избора). Ипак, овим одговорима ученици старијих разреда индиректно указују на потребу сажетости књижевног дела за децу и младе, односно примерености садржаја у погледу квантитета грађе (преко растерећења од сувишних детаља или компликованих структурних решења).

Док је за петаке и шестаке од значаја ко је аутор дела (по 6 избора), за седмаке и осмаке је важније о чему књига говори, чиме исказују одређену зрелост и критички став према оном што су прочитали или то планирају (3, односно 4 избора).

6.8.4. Дискусија о резултатима реализованог истраживања

Наша главна хипотеза, да *постоји значајан неискоришћен простор и потенцијал за задовољење образовних и методичких потреба и унапређење библиотечко-информационе културе чланова школске библиотеке, као и за јачање њених функција у реализацији наставе српског језика* – у великој је мери доказана. Функција школске библиотеке у реализацији наставе српског језика и формирању културе коришћења библиотечко-информационих извора не остварује се у оптималној мери, јер је условљена недовољним обимом, неповољном структуром и квалитетом информационих извора; са друге стране, показује се да у нашим школама има мало заједничких планских активности библиотекара, учитеља и наставника српског језика у читаоници библиотеке (као што су часови, или истраживања ученика), или оних које сараднички реализују у области ваннаставне и културне делатности. Недовољно коришћење ресурса школске

библиотеке у настави српског језика (на разредном и предметном нивоу) и незадовољавајућа сарадња са библиотекаром у потпуности су потврђени одговорима испитаника – ученика старијих разреда, учитеља, наставника српског језика и стручних сарадника библиотекара из тридесетак основних школа из централне, југоисточне и јужне Србије.

У разматрању остварености постављених помоћних хипотеза можемо утврдити следеће:

1) Хипотеза да *постојећи фондови библиотека основних школа ни својим обимом, ни структуром, ни квалитетом не задовољавају потребе ученика, учитеља и наставника за образовном, белетристичком, референсном, методичком, стручном и педагошко-психолошком литературом* – доказана је делимично.

Из одговора учитеља и наставника српског језика види се да врло мало користе постојеће библиотечко-информационе изворе; они притом као разлог истичу застарелост фонда и недостатак одговарајуће белетристичке, методичке и друге стручне литературе, као и немогућност да се до ње дође преко интернета у самој школској библиотеци. У прилог закључку да се фондови библиотека основних школа не користе у довољној мери говори чињеница да 20% учитеља и наставника српског језика (њих 35 од 171 анкетираних) у том периоду позајми мање од пет библиотечких јединица из своје школске библиотеке.

Одговори добијени од ученика старијих разреда говоре да се референсни извори из школске библиотеке веома ретко користе, и да се углавном чита она обавезна лектира, јер нема довољно нових белетристичких издања за децу и младе, са садржајима примереним овом узрасту. То је илустровано податком да је само 7% ученика (или 25 од 356 анкетираних) старијих разреда одабране школе задовољно фондом своје школске библиотеке, а да чак 18% испитаника никада није користило нити један референсни извор из школске библиотеке. Скоро половина ученика из одабране школе – њих 183 од 356 анкетираних, годишње прочита мање од 10 књига из своје кућне или школске библиотеке.

Међутим, у исто време 64,5% стручних сарадника библиотекара сматра да је коришћење фондова њихових библиотека оптимално и у складу са укупним потребама наставе српског језика. Притом, 4 испитаника указују на незаинтересованост учитеља и наставника за коришћење грађе, а само 5 од 31 библиотекара (16%) сматра да је разлог за недовољно коришћење фонда то што је сиромашан и неактуелан. Очигледно је да постоји одређени раскорак у ставовима

које о адекватности постојећег библиотечког фонда имају ученици старијих разреда, учитељи, наставници српског језика и школски библиотекари.

2) Постављена хипотеза да се *стручна сарадња учитеља и наставника српског језика са библиотекарима у нашим основним школама не остварује у свом пуном капацитету, ни у складу са основним задацима наставе српског језика и образовним и културним потребама ученика; да се читаоница школске библиотеке не користи у довољној мери као алтернативна учионица за часове српског језика, додатне и допунске наставе, часове секције или припреме такмичара, а да је број реализованих заједничких културних програма библиотекара са учитељима и наставницима српског језика минималан – у потпуности је доказана.*

Сарадња библиотекара са учитељима и наставницима српског језика одвија се у складу са реалним могућностима у појединим школама, зависно од материјално-техничких услова, опремљености фонда и специфичних захтева васпитно-образовног процеса. Већина учитеља и наставника план и програм наставе српског језика остварује у сопственој (разредној) учионици.

Резултати нашег истраживања показују да се у библиотеци одржава минималан број часова српског језика, допунске и додатне наставе, секција, припреме такмичара. У прилог овоме, рецимо, говоре и подаци из анкетног испитивања ученика старијих разреда одабране школе: анализом ученичких одговора на питање шта би предложили као новину у раду библиотеке – долази се до закључка да су они жељни часова српског језика у библиотеци, као и посебних часова читања књига (одговор њих 24 од 356 анкетираних) и читања часописа, гледања филмова... То је јасан показатељ да су спремни за другачији час, онај ван устаљеног реда и просторног и амбијенталног ограничења, иновантан, са коришћењем савремених мултимедијалних извора и могућности информатичког доба – а то може бити час у читаоници школске библиотеке, и уз активно учешће стручног сарадника библиотекара.

Треба имати у виду да читаонице библиотека појединих школа нису просторно и технички прилагођене одвијању часова редовне наставе (за присуство комплетног одељења); ипак, уз одговарајући избор садржаја рада могуће је у библиотеци одржати час секције, или пак допунске и додатне наставе (с обзиром на то да се изводи за мањи број ученика). Други разлог за мањи број часова у читаоници библиотеке јесте уврежено мишљење многих учитеља и

наставника да библиотека још увек служи једино за смештај и чување образовне грађе, а не и за редовне наставне или ваннаставне активности.

У исто време, подаци о минималном броју часова стручних сарадника библиотекара одржаних у читаоници библиотеке или одељењима анкетираних учитеља и наставника српског језика казују да одговорност за недостатак оптималне сарадње постоји и на страни библиотекара. Код више од половине анкетираних учитеља (њих 73, или 54%) и 17 наставника српског језика (47%) библиотекар је одржао до 5 часова за пет година, а чак код 15 учитеља и 2 наставника никад није одржан нити један час библиотекарства или час српског језика са активним учешћем библиотекара (у периоду од пет година). Томе у прилог може се додати и податак да 13 учитеља и 3 наставника српског језика нису ни одговорили на ово питање.

Чињеница је да постоји раскорак теорије и праксе, и да у реалном животу ни ресурси школских библиотека ни стручни потенцијали њихових водитеља библиотекара нису довољно искоришћени: они ретко гостују у разредној учионици, као сарадници на часовима српског језика, или као самостални реализатори часова библиотекарства или часова упознавања ученика са методама и техникама читања и разумевања прочитаног.

Добијени подаци о реализованим заједничким културним програмима у претходном периоду показују да стручни сарадници библиотекари нису довољно ангажовани у овим школским активностима, сем у приликама када су они сами главни организатори и реализатори културних програма. Само трећина библиотекара (од 31 анкетираног) била је на одређени начин укључена у реализацију школских културних програма, у сарадњи са учитељима и наставницима српског језика. Према одговорима учитеља и наставника српског језика (171 испитаник), у петогодишњем периоду одржано је само 27 књижевних сусрета у којима су сарађивали са библиотекарском; истовремено, имали су његову медијатечку и техничку подршку у реализацији само 47 наставних часова, приредби, трибина и изложби. Овим се доказује и постављена потхипотеза везана за минимални број културних програма реализованих у сарадњи са учитељима и наставницима.

3) Наша претпоставка о мишљењу учитеља и наставника српског језика да је *улога стручног сарадника библиотекара у погледу пружања подршке реализацији наставног и ваннаставног рада са ученицима ограничена на позајмљивање*

лектире и белетристике, поред промоције читања и књиге као традиционалног медија – није у потпуности доказана. Јер, они у својим одговорима на питање везано за могућности будуће сарадње у области наставног и ваннаставног рада са ученицима наводе и друге његове равноправне и важне обавезе, везане за подршку ученицима у истраживачком раду и за промоцију читања (помоћ у писању домаћих задатака и дневника читања, часови библиотекарства, индивидуални разговори...).

Анкетирани школски библиотекари свесни су важне улоге библиотеке и сопствених задатака у погледу пружања подршке ученицима. Тако је, према мишљењима библиотекара, на првом месту по степену важности њихових делатности управо подршка ученицима у самосталном истраживању и трагању за информацијама, а на другом задатак проналажења података и информација од користи за ученике. Значајна подударност са ставовима стручних сарадника библиотекара о примарности обавеза библиотекара (у односу на потребе ученика) постоји у анкетном изјашњавању учитеља, наставника српског језика.

Од великог је значаја да се стручни сарадник библиотекар у основној школи појави као алтернативни учитељ или наставник, компетентно лице које ће уводити ученике у свет књиге и нових информационих извора, али и у неке другачије методе и путеве приступа књижевном делу (на засебним часовима српског језика или библиотекарства). Као информациони стручњак и особа која најбоље познаје школску референсну збирку, он може гостовати на часовима језичке културе већ од првог разреда основне школе, као и на часовима обраде лектире или оним на којима ће се обрађивати садржаји из историје српског језика и књижевности (погодним за представљање одговарајућих мултимедијалних извора из школске библиотеке).

4) *Наша хипотеза да се у плановима и програмима учитеља и наставника српског језика школском библиотекар се не намењује запаженија улога у реализацији наставе српског језика и слободних активности – у потпуности је доказана. То је повезано са доминантним мишљењем учитеља и наставника српског језика да је основна делатност стручног сарадника библиотекара она библиотечно-информациона, везана за обезбеђивање лектире и дечје белетристике, развијање читалачких навика ученика и умећа проналажења информација неопходних за извршење задатих обавеза.*

Према мишљењу учитеља и наставника српског језика, улога стручног сарадника библиотекара у реализацији васпитно-образовног процеса у школи је минимална, што се доказује податком да само 14% испитаника препознаје његову улогу у припреми и реализацији часова, а 9,9% у обезбеђивању неопходне методичке литературе, док њих 18% сматра да су му главне обавезе популаризација читања и организација читалачких радионица. На посредан начин, своје схватање библиотекареве улоге и значаја показују и оних 15% испитаника који нису ни дали одговор на ово питање.

Да се библиотекар у основној школи још увек не доживљава као прави сарадник у настави говоре и ставови анкетираних учитеља и наставника у вези са учешћем библиотекара у раду њихових стручних актива и подршком личном стручном усавршавању. Разлоге за овакав третман библиотекара треба тражити у системском позиционирању библиотеке унутар школске целине (проблем одређивања стандарда за школске библиотеке и стандарда рада стручног сарадника библиотекара), као и у односу директора школе и свих чланова наставничког колектива према овим питањима, а на крају и у одговорности самог библиотекара за коришћење библиотечких ресурса и његово лично учешће у укупном васпитно-образовном процесу.

Према броју часова по наставној норми, могло се претпоставити да су наставници српског језика заинтересованији за активну сарадњу са школским библиотекарском и боље упознати са структуром библиотечког фонда него што су то учитељи; међутим, фонд библиотеке у подједнакој мери познају обе групе, а показује се да су учитељи заинтересованији за њен рад, као и за сарадњу са библиотекарском као стручним сарадником. Та заинтересованост учитеља може се схватити и као резултат потребе за већом подршком библиотекара у припреми и реализацији наставе српског језика, за разлику од наставника српског језика, који се ослањају на сопствене снаге, сматрајући да им је помоћ библиотекара значајна, али да за њих то не мора бити нека врста обавезе, односно да им за реализацију успешног часа српског језика нису неопходни ни додатни извори из школске библиотеке а ни стручна подршка библиотекара.

Када се ради о могућностима будућег рада у читаоници библиотеке и држању часова српског језика – учитељи и наставници исказују спремност (самостално или у сарадњи са библиотекарском) за реализацију часова редовне наставе (28 од 171 испитаника) и библиотекарства (14 избора), као и часова

читања и разговора о прочитаном, часова обраде лектире, часова из области медијске културе.

У својим предлозима потенцијалних новина у раду школске библиотеке (стручног сарадника библиотекара) анкетирани учитељи и наставници српског језика у највећој мери очекују држање часова библиотекарства, на којима би се ученици упознали са новом грађом (18 испитаника, или 10,5%) или методама и техникама читања и разумевања прочитаног (31 испитаник, или 18%). Сем тога, они сугеришу формирање клуба читалаца и активније учешће библиотекара у спровођењу читалачких пројеката и конкурса, чиме би се пружила подршка ученицима талентованим за књижевно стварање (29 испитаника, или 17%).

5) *Наша хипотеза да не постоји снажнија мотивација и жеља школских библиотекара за личним стручним и професионалним напредовањем, а ни довољно изражена свест о неопходним корацима и напорима у циљу квалитетније методичке и стручне подршке учитељима и наставницима српског језика (рецимо кроз припрему заједничких наставних часова и културних програма, или увођењем нових активности у читаоници библиотеке) – већим делом је доказана.*

Из добијених података види се да школски библиотекари себе сматрају недовољно консултованим, уз уверење како могу учествовати у раду стручних актива у много већој мери него што то мисле учитељи и наставници српског језика. То би се остварило кроз заједничко планирање набавке информационих извора, указивање на линкове са корисним методичким материјалом и стручном литературом, као и сарадњу у припреми и држању часова српског језика, организацију књижевних сусрета и изложби, припрему приредби и трибина...

Када је реч о одговорима стручних сарадника библиотекара о степену важности појединих задатака библиотекара, везаних за информациони и стручно-педагошки рад са ученицима (подршка у истраживању, упознавање са коришћењем референсне збирке, обезбеђивање белетристичке литературе, разговор о прочитаном, помоћ у писању домаћих задатака, односно дневника читања лектире), треба истаћи да је у одређивању примата појединих делатности постигнуто прилично сагласје са мишљењима учитеља и наставника српског језика.

У одговорима на питање везано за новине у раду стручних сарадника библиотекара – сарадња са учитељима и наставницима српског језика је подразумевана (и часови библиотекарства и часови српског језика у библиотеци), али, анкетирани библиотекари планирају да се у истој мери баве и другим програмским областима, пре свега за библиотечко-информационим и културно-јавним радом. Они би били иницијатори и главни реализатори активности као што су представљање књига, вођење ученика на изложбе књига, у градску библиотеку, музеј....

Неки библиотекари (као и поједини учитељи и наставници српског језика) немају у виду промене образовних модела и све већи значај информационих извора за одвијање модерне наставе, могућности које пружа библиотека као алтернативни простор за држање часова допунске и додатне наставе. Тиме себи ускраћују могућност и прилику да као стручни сарадници буду активни учесници васпитно-образовног рада са ученицима и потпуно равноправни партнери учитељима и наставницима у реализацији плана и програма предмета Српски језик у основној школи. Истовремено, час српског језика у читаоници библиотеке, састанак литерарне, драмске, рецитаторске секције, припрема такмичара, или пак одржавање целовите школске приредбе – могу извести и учитеља и наставника српског језика из шаблона свакодневног рада у учионици, и подићи његов професионални и стручни ниво. За реализацију таквих активности требало би обезбедити и материјално-техничке услове (оптималан читаонички, односно наставни простор, богатији фонд, информатичка опрема). Већи ангажман библиотекара подразумева и његов напор да подстиче подстицати поједине колеге учитеље и наставнике српског језика на промену свог анахроног односа према библиотекарској професији, и прихвате од њега иницирану и понуђену сарадњу.

б) Постављена хипотеза везана за ИКТ-оспособљеност школских библиотекара у потпуности је доказана. У прилог томе да *стручни сарадници библиотекари нису информатичко-технички обучени у мери која би им омогућила да пружају одговарајућу медијатечку подршку ученицима, учитељима и наставницима српског језика* – говоре добијени подаци о информатичко-техничкој припремљености библиотекара за пружање медијатечке подршке учитељима и наставницима српског језика: тек 5 библиотекара (од 31 анкетираног) обезбеђује дигиталне изворе са интернета и упућује своје колеге на корисне линкове са

методичким и другим стручним материјалима, а само 6 библиотекара поседује сва неопходна информатичко-техничка знања и сматра да могу у потпуности одговорити на захтеве који се пред њима постављају у овом погледу.

7) Наша хипотеза да је *култура коришћења библиотечко-информационих извора код ученика старијих разреда основне школе недовољно неизграђена* и да су *њихова читалачка искуства скромна* – потврђена је делимично.

Потхипотеза да *више од половине анкетираних ученика нема формирану кућну библиотеку* – није доказана, јер библиотеку поседује 72,8% ученика. Међутим, само петина од тих кућних збирки садржи више од 50 књига, што говори о сиромашној читалачкој (културној) средини у којој ученици живе. Скромни фондови кућних библиотека наших ученика одраз су не само социјалне и економске ситуације, већ и читалачких навика и културе родитеља, који нажалост нису формирали подстицајни породични амбијент за образовање своје деце, ослањајући се на обавезу заједнице и школе да тај задатак обаве у већој мери без њиховог учешћа, подршке и подстицаја.

Остварена је у потпуности наша потхипотеза да *више од половине ученика старијих разреда чита мање од десет књига годишње* (у седмом разреду то је чак 69% од укупног броја ученика).

Читалачке навике ученика су непостојане а интересовања разноврсна, јер су ове категорије условљене одређеним генерацијским (узрасним и развојним) и општекултурним факторима. Уз значајан утицај родитеља и наставника српског језика, оне зависе и од текућих школских (наставних и ваннаставних) задатака и обавеза.

Потхипотеза да *ученици увиђају значај читања за сопствено образовање* – није у потпуности доказана, јер је та тврдња заступљена у одговорима једне трећине ученика петог (36%) и седмог разреда (29,8%), док је то став само 12% ученика шестог и 18,6% ученика осмог разреда. Овоме у прилог говори и релативно велики број ученика (15%) који нису ни дали одговор на постављено питање „Каква је, по теби, корист од читања?“ – не знајући га, или можда сматрајући да од читања *нема користи*³⁸). Недоказаност ове потхипотезе

³⁸ У контексту нашег истраживања било би интересантно упоредити добијене резултате са резултатима анкете којим су приказани у раду Наде Тодоров „Ставови ученика основне и средње школе према читању“. (Тодоров, 2008) У овом раду су дати подаци о ставовима 384 ученика седмог разреда основне школе и трећег разреда гимназије (основне школе и гимназије из Сомбора, Новог Сада, Београда и Лесковца) према читању. Према добијеним резултатима, закључује се да

потврђује и податак да чак 16,2% ученика (њих 64 од 356) није дало одговор на питање: „Какве књиге би волео/ла да постоје у твојој школској библиотеци?“

Са ретким изузецима (има само 4,2% оних који признају да не воле да читају³⁹), за ученике старијих разреда основне школе књига је медиј из кога уче о животу, односно стичу знања неопходна за лични развој и разумевање сопственог места у свету: њих 112 (или 31% од укупног броја испитаника) сматра да читањем богати свој речник, а 86 (или 24%) сматра да читајући постају образованији.

Потврђена је потхипотеза да ученике старијих разреда *највише занимају књиге акционог и авантуристичког садржаја* (55 испитаника), *мањег обима* и без много дигресија и дескрипције (119 испитаника); *са једноставном, али занимљивом фабулом и смешном садржином* (141 испитаник) и књижевним ликовима који личе на младе читаоце (узрастом, физичким изгледом) и поседују позитивне карактерне особине, исказујући доброту, храброст, упорност и праведност (186 испитаника, или 52%).

Потхипотеза да *на читалачке навике испитаника утичу њихов узраст и пол* – доказана је делимично, и то кроз предлог књига које би ученици волели да постоје у школској библиотеци (где је 20%, или 34 од 169 анкетираних девојчица навело као одговор: „љубавне књиге“), и кроз избор часописа за тинејџере, у којима су доминантне тзв. „женске теме“ (модна, музичка и филмска естрада, проблеми младих, хороскоп и слично) – „Браво“ (56 испитаница и 10 испитаника) и „Хеј“ (36 испитаница и 5 испитаника). Иако у мањем броју (14), има девојчица које воле да читају узбудљиве акционе, хорор, фантастичне и криминалистичке романе (као и дечаци).

ученици седмог разреда (као и гимназијалци) начелно сматрају како читање доприноси развоју писмености и културе, и да људи који читају имају велики углед у друштву. Међутим, за разлику од гимназијалаца, већина анкетираних седмака не слаже се да са тврдњом да људи који читају имају велико богатство, нити са тврдњом да је читање књига неопходно током целог живота. Чини нам се да ови подаци кореспондирају са подацима добијеним у нашем истраживању, пошто у седмом разреду долази до драстичног пада интересовања за читање и окретања неким другим медијским сферама, пре свега филму, телевизији и интернету.

³⁹ Као илустративан, овде можемо изнети један од резултата истраживања спроведеног 2007. године, „Читалачке навике средњошколаца у Србији“ (Крњајић, 2011), према коме 12% средњошколаца „не чита књиге“, а „21% чита само лектиру“, те да „17% средњошколаца не воли да чита“, а њих 7% „мрзи да иде у библиотеку.“

У складу са убрзаним темпом развоја информационо-комуникационих технологија у нашем времену, појам „информациони извори“ све више се проширује са оног традиционалног штампаног на поље масовних медија, филма и интернета. Наша претпоставка да је *присуство аудиовизуелних и електронских медија у савременом животу допринело паду интересовања за књигу и читање* – није потпуно доказана, јер добијени подаци показују да је то тачно једино код ученика осмог разреда, који у слободном времену највише гледају филмове (њих 39 од укупно 86 анкетираних), уз играње компјутерских игара (27). На другој страни, петаци скоро подједнако читају књиге (45) и гледају филмове (46), а уз то воле и да се играју сами на рачунару и заједно са другарима. Ипак, пад читаности почиње од шестог разреда, када ученици покушавају да се баве свим оним што је за њих тада интересантно и изазовно, и што их покреће на акцију.

Што се тиче односа књиге и филма који је по њој снимљен, примећује се да је до седмог разреда подједнак број избора оних који воле да прочитају прво књигу или погледају прво филм (петаци – 44:48, шестаци – 40:44, седмаци – 36:51), док у осмом разреду филм постаје доминантна медијска форма која привлачи ученике (52 испитаника), а читање књига схвата се пре свега као наставна обавеза (28 испитаника).

Полазећи од чињенице да је коришћење библиотечких извора из фонда библиотеке недовољно и несразмерно могућностима, може се закључити да постоји да постоји потреба за чешћим и дужим боравцима ученика у читаоници библиотеке и повећањем броја позајмљених књига, као и за квалитативним побољшањем њихових читалачких навика и унапређењем књижевног укуса.

До повећања броја прочитаних књига и промене односа ученика према читању може доћи у будућности, заједничким залагањем и радом наставника, родитеља, библиотекара и самих ученика. Зато је неопходно да библиотекар уз помоћ учитеља и наставника српског језика предузме неке додатне мере на прилагођавању библиотечке понуде читалачким потребама ученика и промовисању програма читања и привлачењу деце у библиотеку. Тиме би се у већој мери спречила појава да по преласку у следећи разред опада заинтересованост ученика за читање по слободном избору, односно да су они читалачки усмерени претежно ка садржајима обавезне лектуре.

8) Наша хипотеза да *школска библиотека није довољно препозната као место које ће ученицима бити инспиративно за учење, читање и забаву у слободном времену пре или после наставе* – у потпуности је доказана. То се види и из податка да од 356 анкетираних ученика чак 138 (или 38,7%) није дало никакав предлог нових активности у читаоници школске библиотеке. Ипак, поред више од десет процената „задовољних радом библиотеке“, има и оних који би у њен рад увели новине, попут часова читања и гледања филмова, играња шаха...

На основу резултата добијених из анкете са ученицима, може се закључити да најмање додатне подршке у њиховим читалачким активностима они добијају од школског библиотекара (коме је то, сем традиционалног библиотечно-информационог пословања, у „опису посла“, односно у садржају васпитно-образовног рада са ученицима). Најмање препорука за читање (7,6% од анкетираних 356 ученика старијих разреда) ученици очекују од стручног сарадника библиотекара, што је знак да из неких разлога није успостављено веће међусобно поверење, и да библиотекар има врло мали утицај на опредељивање ученика за одређену тему или књигу.⁴⁰ Недостатак подршке стручног сарадника библиотекара присутан је и код опредељивања за особе којима се обично казују лични утисци о прочитаној књизи: само 5 избора ученика у свим разредима (1,4% од 356 анкетираних ученика). То показује или да ученици немају довољно поверења у библиотекара, да немају могућности да му се обрате, или пак да не постоји одговарајући програм васпитно-образовног рада стручног сарадника библиотекара са ученицима.⁴¹ Разлог за ову појаву у петом разреду може се наћи у релативно кратком времену откако су ученици у новој средини (два месеца) и њиховом недовољном поверењу у библиотекара, као особе коју су тек упознали; поред тога, више од две трећине ученика у млађим разредима није имало прилике да чешће борави у читаоници библиотеке. Али, и резултат избора ученика осталих

⁴⁰ Слични резултати добијени су и у истраживању Снежане Лађиновић „Читалачка интересовања ученика основних и средњих школа у Срему“ (Лађиновић, 2009), где се наводи да је ученику у одлучивању за одређену књигу много значајнија препорука друга или наставника, а не онога од кога би се то требало очекивати – библиотекара, а да је само препорука родитеља бројчано мањи избор ученика. На сродно питање, везано за особу с којом ученици најрадије разговарају о књизи, библиотекар се налази на последњем месту у избору ученика.

⁴¹ Као веома интересантне и илустративне, вреди поменути и резултате истраживања Жељка Вучковића и Наде Тодоров, објављене у раду „Коришћење школских библиотека као фактор успешности ученика“ (Вучковић и Тодоров, 2008), према којима само 5,8% анкетираних ученика често разговара са библиотекарком, њих 30,8% понекад, а чак 63,4% никада не разговарају с њим о прочитаној књизи.

разреда указује на слично стање, сугеришући да библиотекар мора бити активнији у погледу остваривања боље комуникације са ученицима, у складу са његовим програмским обавезама и могућностима подршке.

Према добијеним подацима, допринос школског библиотекара изградњи читалачке културе ученика је незадовољавајући, и умногоме заостаје за оним коју добијају од учитеља и наставника српског језика. Тиме се поткрепљује наша потхипотеза да *стручни сарадник библиотекар за већину ученика није особа од које очекују озбиљнију стручну и педагошку подршку*. Постоји ипак отворен простор за иницијативу или самосталне активности сваког од стручних сарадника библиотекара, што зависи од њихових личних професионалних хтења и напора, свести о сопственој одговорности и обавези према свим учесницима васпитно-образовног процеса у основној школи, а пре свега према ученицима.

6.8.5. Могући правци даљих методолошких истраживања и методичке импликације

Истраживање коришћења библиотечких ресурса и читалачких навика и интересовања ученика старијих разреда, односа учитеља и наставника српског језика и стручних сарадника библиотекара, као и њихових ставова о функцији школске библиотеке у васпитно-образовном процесу и реализацији програма наставе српског језика у основној школи – значајно је са становишта развоја праксе школског библиотекарства и унапређења наставе српског језика и књижевности у основној школи.

Поред поменутих, постоји низ тема које се појављују као потенцијални истраживачки проблеми везани за место и улогу библиотеке у основној школи и њену функцију у настави српског језика.

Простим увидом у материјално стање фондова наших библиотека и њихову структуру може се уочити (што се показује и у резултатима наших методолошких истраживања) да постоје велике разлике у погледу функционалности њихових колекција, и, у највећој мери, неусклађеност са потребама васпитно-образовног процеса и посебно наставе српског језика. Отуда се поставља и питање сврсисходности постојања неактуелних, застарелих библиотечких збирки, у ситуацији када се појављују нови информациони и образовни захтеви корисника, односно чланова библиотеке и школске образовне заједнице. У све већој мери

данас долази до измене структуре библиотечких фондова и њиховог обогаћивања савременим аудиовизуелним и дигиталним изворима, који истискују оне традиционалне, штампане. Зато је неопходно пратити ове неминовне промене формата библиотечких извора и испитати колико оне утичу на олакшани пријем информација, какве се потешкоће појављују у погледу њихове поузданости и сврсисходности, и какав је њихов утицај на крајњи прираст и квалитет знања ученика основне школе.

Једно од важнијих питања јесте стандардизација школских библиотека, њених укупних ресурса, као и рада њеног водитеља, стручног сарадника библиотекара.

Све је значајније питање оптималне информатичко-техничке опремљености библиотеке, нарочито у контексту промовисања истраживачког учења и самообразовања, као и остваривања права на проверену информацију. Уједно, треба имати у виду и информатичко-техничке компетенције школског библиотекара, као стручног сарадника који има програмску обавезу да пружи одговарајућу медијатечку подршку ученицима у обављању наставних задатака и истраживањима у читаоници библиотеке, као и наставницима који реализују часове српског језика или неку од ваннаставних активности (час секције, приредба, квиз). У будућности, долазиће до све већег прожимања области библиотекарства и информатике, па ће бити потребно да стручни сарадник библиотекар тесно сарађује са наставницима ТИО и информатике, што представља ново интересантно поље методолошких истраживања.

Поставља се и питање односа и сарадње библиотекара са учитељима и наставницима српског језика, будући да је она у нашим основним школама на незадовољавајућем нивоу и без праве програмске основаности. Наша истраживања су показала да је мало заједничких часова, и организованих књижевних сусрета, читалачких акција, литерарних конкурса и такмичења и да нема потребног поверења две сродне професије, које имају исту племениту образовну и културну мисију. Очигледан је недостатак информација и знања о библиотекарству, што указује на потребу да се на учитељским и наставничким факултетима прида већа важност темама везаним за ову научну дисциплину, нарочито у оквиру наставног програма предмета Методика наставе српског језика.

Завршена истраживања могу послужити као основа за даља испитивања изградње и неговања читалачких навика и интересовања ученика, као и сарадње библиотекара са учитељима и наставницима српског језика на том плану.

Њихови резултати помоћи ће стручним сарадницима библиотекарима да процене степен постигнуте подршке култури читања ученика, као и да се боље упознају са ученицима старијих разреда, њиховим стеченим навикама, читалачким укусом, сазнајним потребама. Они могу и да на директан начин (кроз дијалог, на часу библиотекарства или српског језика) сагледају њихов однос према књизи и актуелним књижевним токовима. Када сазна жеље својих чланова, библиотекар може направити план деловања у циљу постепеног подизања нивоа читалачке културе ученика (кроз сврсисходнију набавку и осмишљене активности у читаоници библиотеке).

Било би од значаја истражити и утицај изграђености читалачке културе ученика на укупна постигнућа у учењу; дати компаративну слику читалачких интересовања и навика ученика сеоских и градских основних школа; испитати колико коришћење библиотечно-информационих извора школске библиотеке може допринети унапређењу метода и техника учења. Овим истраживањима могу се обухватити и родитељи ученика, односно сарадња коју са њима остварује стручни сарадник библиотекар, заједно са учитељима и наставницима српског језика.

С обзиром на то да читаоница библиотеке за ученике може бити погодно место за сврсисходно провођење слободног времена пре или после наставе, треба испитати све могућности рада библиотекара са ученицима, почев од пружања директне методичке и педагошке подршке, па до организације посебних читалачких програма и културних активности. То се посебно односи на улогу школске библиотеке у сеоској средини, где је она јединствена културна установа и светионик писмености.

Научна оправданост реализованог и неких будућих истраживања произилази из недостатка теоријских и емпиријских сазнања која би се заснивала на преиспитивању квалитета праксе школског библиотекарства у нашим условима и на нашим просторима. Уједно, она треба да буду од користи и за успостављање бољих и садржајнијих односа између учитеља, наставника српског језика и школског библиотекара у остварењу мисије и визије библиотеке основне школе као модерног мултимедијалног, образовног, васпитног и културног центра.

Закључак

Библиотека основне школе, као и сама школа, јесте својеврсно *свето место*, храм културе и образовања. Библиотекарство се налази у темељима образовања још од првих његових уређених форми и настанка књиге као медијума којим су се младим генерацијама преносила систематизована знања о животу. Библиотека и библиотекарства у образовању било је тамо где се одвијао васпитно-образовни процес, независно од историјских, друштвених, верских, националних или политичких прилика и околности.

У првом поглављу нашег рада, *Општи поглед на библиотеку у образовању*, настојали смо да укажемо на непрекинуту линију развоја библиотекарства у образовању кроз историју (ону општу, али и националну, српску), а потом и да остваримо синхронизовану и логичку везу са актуелним временом, у коме живимо.

Иако се библиотеке понегде налазе на самим маргинама образовних система, опстале су све до наших дана као неопходност и неминовност, захваљујући својој функцији обезбеђивања наставне грађе, уз важну просветитељску улогу библиотекара као културног делатника, истовремено и учитеља.

Трагови постојања првих школских библиотека потичу из времена старе Месопотамије, пре више од 4000 година, међутим, са становишта савремене педагошке мисли, постојбином школске библиотеке као сегмента системски организоване школе сматра се стара Грчка. У „златно доба“ Атине, средином VI века, у грчким гимназијама формирају се колекције списа које служе за потребе наставе и учења, као претече данашњих школских библиотека. Током средњег века, појавни видови школског библиотекарства везују се за манастирске школе, у којима улогу учитеља преузимају монаси–библиотекари. Са јачањем идеја просветитељства и масовнијом појавом грађанских школа у државама Западне Европе и Русији, формирају се њихове школске књижнице, чији фондови одговарају новим, реформисаним наставним програмима.

У XIX веку, долази до снажног развоја просвете и културе, уједно и библиотекарства као теоријске и практичне дисциплине, а фондови школских

библиотека прилагођавају се потребама наставног процеса и обогаћују новим, мултимедијалним изворима. У наше време, школски библиотекари унапређују сарадњу са наставницима, укључују се у читалачке пројекте и програме развоја информационе културе ученика, у складу са потребама живота у друштву заснованом на знању.

Поред сумарног погледа на светско школско библиотекарство кроз векове, у посебним одељцима размотрили смо актуелну слику статуса школских библиотека у Србији и земљама региона. Њихова уређеност и статус разликују се од државе до државе, што зависи од друштвених околности, просветне и библиотекарске традиције, материјалних могућности, системских решења.

Један од доприноса истраживању проблематике библиотекарства у образовању, присутан у овом раду, јесте хронолошки приказ историјског пута српских школских библиотека, дат у намери да се укаже на њихов велики значај за наше образовање, скоро у свим периодима његовог, често нарушаваног, континуитета.

Иако је библиотечких збирки намењених образовању младих генерација било у свим раздобљима српске историје, званични почетак српског школског библиотекарства везује се за формирање библиотеке Велике школе, која је била темељ српског образовања и укључивања у образовне и културне токове XIX века.

У двадесетом веку долази до застоја у развоју школског библиотекарства у Србији, али почетком XXI века, као и у другим европским државама, праве се позитивни помаци у системском и практичном организовању и третману библиотеке као мултимедијалног информационог, образовног и културног средишта српске школе.

На крају овог поглавља представили смо компаративну слику актуелног стања школског библиотекарства у Србији и суседним државама, из које се може видети разноликост у избору организационог модела библиотека, али и неуједначеност у погледу структура библиотечких фондова, квалитета рада и стручне оспособљености библиотекара.

У другом поглављу нашег рада, *Делатности библиотеке у васпитно-образовном процесу основне школе*, аналитички су обухваћени најважнији аспекти учешћа библиотекара у васпитно-образовном процесу. Њена позиција и рад одређени су прописима које доноси Министарство просвете, науке и технолошког

развоја, законима из области библиотечко-информационе делатности, као и одговарајућим документима међународних библиотекарских организација и УНЕСКА. У посебним одељцима разматране су библиотечко-информациона, васпитно-образовна и културна и јавна делатност библиотекара. Осмишљеним планирањем и програмирањем рада школске библиотеке (на основу Годишњег плана и програм рада библиотеке) врши се рационална организација послова, предвиђају активности и њихови носиоци, садржаји, методе и средства. Тиме су обухваћени сви аспекти рада библиотеке, уз сагледавање обавеза библиотекара у односу на усвојени Годишњи план и програм рада школе. Правилником о свим облицима рада стручних сарадника конкретизују се активности библиотекара у областима набавне политике, библиотечко-информационе и развојно-социјалне подршке ученицима, стручне сарадње са наставницима, културних и јавних активности, информисања и маркетинга.

Библиотечко-информациона делатност школске библиотеке чини основу њеног постојања у школском (образовном) оквиру: њени извори имају улогу наставног средства и служе као подршка одвијању васпитно-образовног процеса (уџбеници, лектира, референсна грађа...). Друга, новија функција библиотечко-информационих извора јесте задовољавање културних, естетских и развојно-психолошких интересовања и потреба ученика (дечја белетристика, научно-популарна литература, часописи).

Фонд школске библиотеке изграђује се систематично и дугорочно, са свешћу о реалним потребама чланова библиотеке и употребљивости библиотечко-информационих извора у васпитно-образовном раду. Библиотекар води рачуна о читалачким интересовањима ученика и стручно-методичким потребама наставе, труди се да фонд буде актуелан и да одговара захтевима програма предмета Српски језик и осталих наставних предмета, као и програмима ваннаставних активности ученика. У сарадњи са наставницима библиотекар креира базу методичких материјала из свих предмета и интерну колекцију примера успешне образовне праксе. Управљање ресурсима школске библиотеке остварује се уз поштовање прописа из области библиотечко-информационе делатности, али и кроз удружено деловање, одговоран и савестан однос свих чланова школске библиотеке према заједничком власништву.

Васпитно-образовни рад школског библиотекара са ученицима огледа се у пружању помоћи у учењу, односно креирању функционалног знања ученика, кроз

стручно-методичку и методолошку сарадњу и заједничке часове са наставницима, организацију културних програма, промовисање књиге као информационог медија, библиотечко-информационо образовање ученика и оспособљавање за коришћење информационих извора у библиотеци и на интернету.

Иако се са становишта теорије библиотекарства „рад са корисницима“ (према библиотекарској терминологији), односно члановима школске библиотеке остварује као библиотечко-информациона делатност – ова област рада стручног сарадника библиотекара припада васпитно-образовној делатности и односи се на његову улогу у изградњи информационе културе ученика.

Библиотека основне школе је место у коме ученици и други чланови библиотеке долазе до нових извора знања, али и подстицајни амбијент за развијање информационих умећа, ширења личних сазнајних и културних оквира. У њој се, уз стручну и педагошку подршку библиотекара, свим ученицима пружа могућност да слободно и подржано користе постојеће информационе збирке у библиотеци, као и секундарне изворе знања (као што су часописи за децу и младе, забавна и научно-популарна литература), уз безбедан приступ интернету.

Истраживачки рад ученика јесте припрема или продужетак наставног процеса који се остварује у учионици, а одвија се према усвојеном наставном програму и на основу претходно планираних заједничких активности наставника и библиотекара. Вођени сугестијама и усмеравањима од стране наставника и школског библиотекара, ученици у библиотеци основне школе могу начинити прве кораке у самосталном или групном истраживачком раду на поједине наставно-предметне теме.

У овом поглављу, у оквиру одељка везаног за васпитно-образовну делатност библиотекара, разматрали смо и његов стручно-сараднички однос са наставницима, другим стручним сарадницима, директором школе и родитељима ученика, у функцији остварења глобалних школских планова и програма рада.

У читаоници школске библиотеке одржавају се часови српског језика, додатне и допунске наставе, организују се састанци секција и припрема такмичара, а библиотекар се налази у улози сарадника, асистента и партнера свих чланова наставничког колектива, у заједничком и равноправном васпитно-образовном раду са ученицима. На тај начин гради се однос уважавања и поверења и стварују услови за методичку сарадњу која ће ученицима донети

напредовање у стицању знања а наставницима корак даље у стручном усавршавању и професионалном узрастању.

Културна и јавна делатност стручног сарадника библиотекара једна је од области рада у којима се он исказује као вредан градитељ и чувар културне архиве, сарадник, организатор и промотер културних програма и јавног живота школе. Циљ оваквих активности јесте неговање културних и хуманистичких вредности и промовисање школске заједнице кроз разноврсне јавне и културне манифестације, а својом бригом о књижевном и културном наслеђу и заједничким акцијама са локалном јавном библиотеком, библиотекар се укључује и у ширу културну мрежу (градску, регионалну, све до националне).

Библиотекар пружа библиотечко-информациону и стручну подршку организаторима школских културних и јавних програма: помаже у припреми материјала (као медијатекар), али и учествује у презентацији садржаја као информатички стручњак, односно као неко ко ће и технички подржати приредбе, трибине, музичка такмичења, јавне наступе ученика и наставника.

Као информациони и медијски стручњак, библиотекар је члан школског Тима за маркетинг и информисање, учествује у раду редакција које припремају школски лист и уређују школску интернет-страницу, омогућава информисање свих ученика и чланова наставничког колектива, родитеља ученика и целог школског окружења. Поред тога, библиотека основне школе представља културну архиву школе, у којој је похрањена документација која говори о њеном животу кроз генерације ученика и наставника.

Имајући у виду важност коју имају за квалитет одвијања васпитно-образовног процеса, библиотечко-информациони извори су у нашем раду разматрани са становишта њихове сврсисходне употребљивости у настави српског језика, и то у посебном поглављу: *Коришћење библиотечко-информационих извора у настави српског језика*. Традиционални штампани уџбеници су допуњени и надограђени мултимедијалним образовним материјалима и референсном грађом, а све више и дигиталним изворима.

Већи део библиотечког фонда школске библиотеке чине збирке обавезне и изборне лектире и белетристике за децу и младе, углавном класична дела светске и националне књижевности. Упоредо са избором белетристичких издања из актуелне продукције, библиотекар се труди да стално богати свој фонд научно-популарном литературом и књижевно-научном прозом, с обзиром на све снажнији

технолошки развој и сложеније информационе потребе ученика, чланова библиотеке. Од великог је значаја за ученике и дечја периодика, која представља извор свежих, актуелних информација, образовног или забавног садржаја, датих пријемчивим стилем, са занимљивим ликовним и техничким решењима.

Четврто поглавље нашег рада обухватило је видове и облике *методичке сарадње библиотекара основне школе са учитељима и наставницима српског језика*. Савремена школска пракса показала је да је ова сарадња од кључног значаја за одвијање квалитетне наставе српског језика, и да библиотека једино на тај начин постаје место подржаног учења, изграђивања знања и развијања истраживачких и креативних потенцијала ученика. Као најпогодније форме ове равноправне сарадње означили смо активности у припреми часова српског језика, додатне и допунске наставе, у припреми ученика за израду домаћих радова и припреми такмичара у читаоници библиотеке....

Организовано и плански осмишљено дружење ученика са књигом почиње још од првог разреда, када они постају званични чланови школски библиотеке. Племенита мисија библиотеке у основној школи јесте и упознавање младих генерација са јавним културним добрима и давање на бесплатно коришћење, као и континуирано увођење најмлађих у свет писмености, уметности и културе. Изграђивање поштовања према књизи и неговање читалачке културе ученика један је од примарних задатака стручног сарадника библиотекара, који он остварује организацијом културних активности у читаоници библиотеке (књижевни сусрети и изложбе књига, представљање нових белетристичких издања), или кроз практичну сарадњу са учитељима и наставницима српског језика.

С обзиром на то да је стручни сарадник библиотекар компетентни познавалац подручја позоришне, филмске и медијске културе, у нашем раду посебно смо истакли могућности обраде ових наставних садржаја у читаоници школске библиотеке, у сарадњи са учитељима и наставницима српског језика.

Ученицима који своје домаће задатке раде у читаоници или код својих кућа биће од помоћи штампани и аудиовизуелни извори, као и стручна и научно-популарна литература из које ће се, уз методичку и менторску улогу библиотекара, истраживачким читањем доћи до потребних информација.

Нарочиту пажњу обратили смо на организацију ваннаставних активности у читаоници библиотеке, односно на ученичке секције које воде учитељи и

наставници српског језика. Битан услов рада секција у библиотеци јесте осмишљена сарадња библиотекара, учитеља и наставника српског језика, што ће омогућити да читаоница постане инспиративан и топао стваралачки амбијент. Водитељи секција ће у планирању рада секције поћи и од информационе опремљености школске библиотеке, са свим њеним техничко-технолошким могућностима.

Библиотечка секција је традиционална слободна активност ученика која се остварује у простору библиотеке уз стручно вођење школског библиотекара, са циљем да се у деци развије правилан и подстицајан однос према књизи као општем културном благу, које треба чувати и неговати, уз посебан нагласак на националну књижевност и језик.

Рад луткарске секције организује се углавном за ученике млађих разреда, а када за то постоје технички услови, читаоница библиотеке може бити погодан простор за састанке ове секције, њене пробе и израду лутака. У библиотечком фонду су антологије драмских текстова за децу и друга стручна литература, енциклопедије, приручници и часописи који ће помоћи водитељу секције у припреми и реализацији програма рада.

Предност одржавања састанака литерарне секције у школској библиотеци састоји се у томе што су наставнику и ученицима доступни различити извори информација, и то у правом књижевном и уметничком амбијенту. Поред класичних, штампаних књига, у библиотечкој бази се могу пронаћи и електронске књиге, филмови и позоришне представе урађене по књижевним предлошцима. Од великог је значаја и коришћење речника, лексикона, језичких енциклопедија и Правописа, који су на располагању члановима секције у процесу настајања њихових ауторских дела, како би могли да разреше неке своје језичке и стилске недоумице, свакако, уз подршку водитеља секције и стручног сарадника библиотекара.

Као место намењено сталном културном и естетском изграђивању ученика, читаоница школске библиотеке одувек је представља инспиративан амбијент за читање и уметничку (драмску) интерпретацију поетског и прозног текста. За потребе наставе српског језика и рада драмске секције, у библиотечком фонду могу се наћи антологије драмских текстова за децу и одговарајући књижевни текстови које ће водитељ секције (обично наставник српског језика) адаптирати за драмско извођење.

Читаоница библиотеке је најпогоднији школски простор за одржавање састанака новинарске секције, техничку и садржајну припрему школског листа. У њој се могу наћи пригодни новински текстови и дечји часописи, дневна штампа и стручни часописи (и они на интернету). У оквиру културне делатности библиотеке, чланови секције могу представити школски лист у њеној читаоници.

Настојања стручних сарадника библиотекара да унапреде своје педагошко и стручно деловање огледају се и у специфичним педагошким и методолошким истраживањима, којима су обухваћени ученици као најважнији чланови школске библиотеке. У том смислу, ми смо се у петом поглављу нашег рада осврнули на досадашња испитивања функције школске библиотеке и њеног доприноса реализацији васпитно-образовног процеса и посебно наставе српског језика и књижевности у основној и средњој школи, као и читалачких интересовања ученика.

У шестом, завршном поглављу (*Методолошке основе истраживања*), представили смо анализу анкетног испитивања стручне сарадње учитеља, наставника српског језика и библиотекара из тридесетак школа у јужној, југоисточној и централној Србији; истовремено, приказали смо резултате спроведене анкете са ученицима целе генерације старијих разреда једне основне школе, како би истражили њихове однос према библиотеци и коришћењу библиотечко-информационих извора, и њихове читалачке навике и интересовања.

На основу добијених одговора учитеља, наставника српског језика и библиотекара можемо закључити да су ниво њихове стручне сарадње и коришћења библиотечких ресурса у школама из којих потичу испод захтева савременог васпитно-образовног процеса и исказаних информационих, образовних и културних потреба ученика млађих и старијих разреда. Разлози за овакво стање могу се потражити у сиромаштву библиотечких фондова, информатичко-техничкој неопремљености и недостатку физичког простора, маргинализацији библиотека и стручних сарадника библиотекара, али и у одсуству програмских основа за унапређење стручне сарадње.

Својим одговорима ученици старијих разреда су показали да препознају улогу школске библиотеке као културне и образовне институције у оквиру школе, могућности које им она пружа у библиотечко-информационим ресурсима и као простор за учење, стварање, дружење и забаву. Такође, резултати до којих смо дошли говоре да су читалачке навике и интересовања ученика још увек у фази

изградње, дакле променљива и колебљива, те да одражавају њихову природну радозналост и тежњу за знањем које ће им помоћи у узрастању и формирању као културних бића. На њихов однос према књизи и читању утичу вршњаци, родитељи и наставници; подједнако су им блиске поезија и проза, па и атрактивније литерарне и журналистичке форме, као што су стрипови и дечји часописи. Највише поверења у погледу препорука за читање имају у своје наставнике, али исказују и читалачку самосвест и спремност да сами бирају књиге које ће читати.

Полазећи од чињенице да је коришћење библиотечких извора из фонда библиотеке недовољно и несразмерно могућностима, може се закључити да постоји потреба за чешћим и дужим боравцима ученика у читаоници библиотеке и повећањем броја позајмљених књига, као и за квалитативним побољшањем њихових читалачких навика и унапређењем књижевног укуса.

На крају нашег студијског истраживања можемо истаћи да је комплексност изабраног проблема условила постојање више методолошких полазишта и сагледавања из различитих аспеката. По завршеном истраживању, спроведеном према планираним концептуалним оквирима и уз методолошки плурализам, дошли смо до резултата који представљају један корак даље у поимању школског библиотекарства као актуелног и све значајнијег педагошког и методичког феномена.

Један од полазних мотива наших студијских разматрања била је и жеља да добијени резултати допринесу потпунијем сагледавању ове специфичне области школског живота и подстакну нова методичка истраживања, која ће једног дана (евентуално) довести до установљења посебне *методике школског библиотекарства* као мултидисциплинарне науке, уједно и сегмента породица већ развијених педагошких и културолошких наука.

Будућа истраживања на овом пољу могу обухватити улогу библиотеке и библиотекара у васпитно-образовном процесу који се одвија у средњој школи (како у гимназијама, тако и у стручним школама), а остају као отворена и питања и: заједнички програми и пројекти са другим стручним сарадницима у основној школи, област медијске културе и медијатечки послови школског библиотекара, инклузивни приступ образовању и компетенције стручног сарадника библиотекара, креирање стандарда рада библиотека основне и средње школе, сарадња библиотеке основне школе са локалним самоуправама у оквиру

реализације програма целоживотног образовања, сарадња основношколских са јавним библиотекама у организацији културних и образовних пројеката на локалном и националном нивоу, могућности изградње националне мреже школских библиотека, развијање регионалне и међународне сарадње школских библиотекара...

ЛИТЕРАТУРА

1. Александријска изјава о информационој писмености и доживотном учењу (The Alexandria Proclamation on Information Literacy and Lifelong Learning). *IFLA/UNESCO*. Преузето 1.10.2014. са <http://www.ifla.org/files/wsis/Documents/BeaconInfSoc-rs.pdf>
2. Алексић, В. (2007). Читанка: за 2. разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
3. Андрић, М. (2002). Крила плаве песме: читанка за 6. разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
4. Андрић, М. (2000). Настава српског језика и књижевности: у шестом разреду основне школе: приручник за наставнике. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
5. Антић, С. (2009) Савремена схватања уџбеника: последице на конструкцију и мерила квалитета. *Иновације у настави*, бр. 4, стр. 25–39.
6. Армстронг, Т. (2004). Паметнији си него што мислиш: дечји водич до вишеструких интелигенција. Београд: Креативни центар.
7. Бабић, Г. (1980). Поливалентна примјена метода у образовању. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике.
8. Бабовић, М., Јанчић, С. (1985). Алфабетски каталог монографских публикација: израда и формирање. Београд: Народна библиотека Србије.
9. Бабуновић, С., Манојловић, М. (2006). Приручник за учитеље: за наставу српског језика и књижевности у другом разреду основне школе уз Читанку и Забавну граматику. Београд: Креативни центар.
10. Бајић, Љ., Мркаљ, З. (2008). Читанка за 8. разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике.
11. Бал, М. (2000). Наратологија: теорија приче и приповедања. Београд: Народна књига – Алфа.
12. Бараћ, Д. (2000). Основе теорије библиотекарства Стојана Новаковића. *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1. Преузето 2.2.2014. са https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=505
13. Барбије, Ф. (2009). Историја књиге. Београд: Слио.
14. Барт, Р. (1975). Задовољство у тексту. Ниш: Градина.
15. Барт, Р. (1971). Књижевност, семиологија, митологија. Београд: Нолит.
16. Бин, А. Ј. (2007). Учионица без насилништва: преко 100 савета и поступака које могу применити учитељи и наставници у основним школама. Београд: Креативни центар.
17. Vjedov, V. (2006). Metodički pristupi filmu u nastavi hrvatskoga jezika nižih razreda osnovne škole. *Život i škola*, br. 15–16, стр. 123–131. Preuzeto 1.9.2014. са http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=39469
18. Блекбурн, С. (1999). Оксфордски филозофски речник. Нови Сад: Светови.

19. Богавац, Д. (2009). Структура уџбеника у функцији трајних и применљивих знања. *Иновације у настави*, бр. 4, стр. 50–55. Преузето 13.5.2014. са http://www.uf.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/04/INOVACIJE-04_09.pdf
20. Богдановић, Д. (1991). Историја старе српске књижевности. Београд: Српска књижевна задруга.
21. Божовић, Р. (1977). Увођење ученика средње школе у свијет романа. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике.
22. Branković-Sutton, R. i sar. (2007). *Filozofija s decom: priručnik za nastavnike*. Beograd: Kreativni centar.
23. Брофи, Питер. (2005). Библиотека у 21. веку: нове услуге за информационо доба. Београд: Слио.
24. Будагов, Р. А. (1981). Развитак и усавршавање језика. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
25. Буњевчевић, И. (1986). Рачунарски изазов образовању. Сарајево: Свјетлост: ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
26. Бурдије, П. (2003). Правила уметности: генеза и структура поља књижевности. Нови Сад: Светови.
27. Burkhart, J. (1991). *Kultura genesanse u Italiji*. Beograd: Dereta.
28. Бут, В. (1976). Реторика прозе. Београд: Нолит.
29. Бут, Д., Сворц, Л. (2009). Успешно читање и писање: технике за развој писмености. Београд: Креативни центар.
30. Васић, С. (1980). Вештина говорења: вежбе и тестови за децу и одрасле. Београд: Београдски издавачко-графички завод.
31. Велек, Р., Ворен, О. (1985). Теорија књижевности. Београд: Нолит.
32. Величковић, С. (1994). Књижевни процес. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
33. Величковић, С. (1999). Књижевност у основној школи: пети разред. Ниш: Ауторско издање.
34. Димитрова, П., Велкова, Р. (2013). Школске библиотеке у Бугарској. *Школски библиотекар*, бр. 4 /онлајн/. Преузето 18.3.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/aktivnosti/publikacije/55-casopis/95-skolske_biblioteke_u_bugarskoj
35. Виготски, Л. (1975). Психологија уметности. Београд: Нолит.
36. Вилотијевић, М. (1999). Дидактика: организација наставе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства/ Учитељски факултет.
37. Вићовац Ђертић, Т. (2011) Шта могу библиотеке. *Школски библиотекар*, нулти број, /онлајн/. Преузето 9.3.2013. са <https://casopisbibliotekar.wordpress.com/2011/05/page/2/>
38. Влаховић, Б. (1998). Школски мултимедија центар. Београд: Мерит; Агенција Дидакта: Савез педагошких друштава Југославије.
39. Водич за увођење у посао библиотекара школских библиотека. (2006). Београд: Завод за унапређење образовања и васпитања. Преузето 12.59.2014. са

http://www.zuov.gov.rs/novisajt2012/dokumenta/vodicizapriravnike/089_Bibliotekari.pdf

40. Враговић Цветковић, Ј. (2009). Развијање интересовања за коришћење школске библиотеке код деце школског узраста. *Панчевачко читалиште*, бр. 15 (9), стр. 83–85.
41. Вранеш, А. (2004). Нишка народна библиотека – документ и свакодневица. Ниш: Народна библиотека „Стеван Сремац“.
42. Вранеш, А. (2001). Основи библиографије. Београд: Народна библиотека Србије.
43. Вранеш, А. (2008). Библиографска истраживања у школској библиотеци. У: *Зборник предавања одржаних на Филолошком факултету у Београду „Савремена школска библиотека“* (стр. 3–14). Београд: Библиотекарско друштво Србије.
44. Вуд, Ч. (2008). У корак са развојем: како расту деца од 4 до 14 година: приручник за родитеље и наставнике. Београд: Креативни центар.
45. Вујаклија, М. (1980). Лексикон страних речи и израза. Београд: Београдски графичко-издавачки завод.
46. Вукотић, Б. (2006). Особље школских библиотека у Србији 2005. године. Преузето 22.1.2014. са www.nb.rs/view_file.php?file_id=1899
47. Весна Вуксан, В., Васиљевић М. (2010). Дипломци, где сте: истраживање о кретањима дипломираних библиотекара у Србији. *Панчевачко читалиште*, бр. 17. Преузето 12.9.2014. са http://www.citaliste.com/casopis/br17/cip_milan_vasiljevic.html
48. Вученов, Н. (1967). Систем образовања: расправе и есеји. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
49. Вученов, Н. (1970). Школа: скица и тезе за једну савремену школу. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
50. Вучковић, Ж. (2008). Облици сарадње јавних и школских библиотека. У: *Зборник предавања одржаних на Филолошком факултету у Београду „Савремена школска библиотека“* (стр. 69–74). Београд: Библиотекарско друштво Србије.
51. Вучковић, Ж., Трајковић, Б. (2010). Студије школског библиотекарства на Педагошком факултету у Сомбору. *Панчевачко читалиште*, бр. 16 (5), стр. 9–11.
52. Вучковић, Ж., Стокић Симончић, Г. (2011). Читање, кликтање и мишљење у дигиталном добу. *Читалиште*, бр. 19 (9), стр. 7–12. Преузето 4.4.2013. са http://citaliste.rs/casopis/br19/vuckovic_zeljko.htm
53. Вучковић, Ж., Тодоров Н. (2008). Коришћење школских библиотека као фактор успешности ученика. *Педагогија*, бр. 4, стр. 694–700.
54. Вучковић, М. (1993). Методика наставе српског језика и књижевности: у млађим разредима основне школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

55. Вучковић, М. (1999). Настава српског језика и књижевности: у петом разреду: Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
56. Гавриловић, Н. (1978). Оснивање и рад Учитељске школе 1812–1848. У: *Две стотине година образовања учитеља у Сомбору 1778–1978* (31–80). Сомбор: Одбор за прославу две стотине година образовања учитеља у Сомбору.
57. Галушка, С. (2012). Авангарда или нови лидери. *Школски библиотекар*, бр. 3 /онлајн/. Преузето 5.5.2013. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/images/casopis/Skolski_bibliotekar_br_3.pdf
58. Гарен, Е. (1988). Италијански хуманизам: философија и грађански живот у ренесанси. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
59. Гиљен, К. (1981). Књижевност као систем: огледи о теорији књижевне историје. Београд: Нолит.
60. Граси, Е. (1974). Теорија о лепом у антици. Београд: Српска књижевна задруга.
61. Грујић, Д. (2012). Школски библиотекар – између закона и праксе. *Школски библиотекар*, бр. 3 /онлајн/. Преузето 11.1.2013. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/images/casopis/Skolski_bibliotekar_br_3.pdf
62. Grgurević, I., Fabris, K. (2012). Bajka i dijete s aspekta junaka usmenoknjiževne i filmske bajke. *Metodički obzori*, бр. 14 (7), стр. 155–166. Preuzeto 18.8.2013. sa http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=117137
63. Гулд, Л. К. (2007). Заинтересујте ђаке за учење: 50 примера добре наставне праксе. Београд: Креативни центар.
64. Делетић, З. (2011). Историјска истраживања у библиотекарству. *Читалиште*, бр. 18 (мај 2011), стр. 3–7. Преузето 3.3.2013. са http://citaliste.rs/casopis/br18/deletic_zdravko.pdf
65. Деретић, Ј. (1983). Историја српске књижевности. Београд: Нолит.
66. Dikro, O., Todorov, C. (1987). Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku I. Beograd: Prosveta.
67. Доситејев говор у Великој школи. (2007). *Новине Београдског читалишта: нова серија*, бр. 22–23–24, стр. XII Преузето 2.7.2011. са <http://www.bgb.rs/nbc/NBC022-024.pdf>
68. Драгићевић, Р. (2007). Српски језик и језичка култура за 5. разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике.
69. Драгутиновић, В., Рапајић, М., Максимовић, В. (2002). Радна свеска за српски језик: за 6. разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
70. Дурковић-Јакшић, Љ. (1963). Историја српских библиотека 1801–1850. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
71. Ђорђевић, М. (1994). Како успешно васпитавати: педгогија и психологија за родитеље. Ниш: Градина.

72. Ђурић, Д. (2000). Новинарска радионица. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
73. Еко, У. (1973). *Kultura informacija komunikacija*, Београд: Nolit.
74. Женет, Ж. (1996). Уметничко дело: иманентност и трансцендентност. Нови Сад: Светови.
75. Жежељ-Ралић, Р. (2010). Речи чаробнице: читанка за четврти разред основне школе. Београд: Klett.
76. Жежељ-Ралић, Р. (2008). Река речи: читанка за трећи разред основне школе. Београд: Klett.
77. Живковић, Д. (1995). Теорија књижевности са теоријом писмености: стилистика, књижевни родови и врсте, књижевни прериоди и књижевни правци, о композицији и стилу писаних састава: приручник за наставнике и ученике. Београд: Драганић.
78. Житије трудови преподобних отаца наших Методија и Константина у монаштву Кирила, учитеља и просветитеља словенских. Преузето 12.12.2013. са <http://www.crkvenikalendar.caom/zitije.php?pok=0&id=GEK>
79. Речник књижевних термина (1992). Београд: Нолит.
79. Закон о библиотечко-информационој делатности, *Сл. гласник РС*, бр. 52/11. Београд: Министарство културе Републике Србије.
81. Закон о основама система васпитања и образовања. *Сл. гласник РС*, бр. 55/2013. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
82. Закон о основном образовању и васпитању. *Сл. гласник РС*, бр. 55/2013. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
83. Закон о уџбеницима и другим наставним средствима. *Службени гласник РС*, бр. 72, 2009. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
84. Зиндовић Вукадиновић, Г. (1982). Графоскоп у васпитно-образовном раду. Љубљана: Дописна делавска универза „Универзум“.
85. Златкова, П. Школске библиотеке у Бугарској на почетку XXI века. Преузето 9.9.2014. са www.nbss.rs/skup/PlamenaZlatkova.pdf
86. Иванова, Г. А. (2004). Школњий библиотекар: становление профессии. Москва: Школная библиотека.
87. Иветић, Н. (2012). Библиотеке у Византији. *Читалиште*, бр. 29 (5), стр. 49–56.
88. Ивић, И. и сар. (1997). Активно учење: приручник за примену активних метода наставе учења. Београд: Институт за психологију.
89. Ивић, И. и сар. (2001). Активно учење 2: приручник за примену активних метода наставе учења. Београд: Институт за психологију.
90. Ивић И., Пешикан А., Антић, С. (2008). Водич за добар уџбеник – општи стандарди квалитета уџбеника. Нови Сад: Платонеум.
91. Идризовић, Н. (2011). Старохришћанске манастирске библиотеке на Западу, *Православље*, бр. 1070. Преузето 6.6.2010. са

- <http://pravoslavljje.spc.rs/broj/1070/tekst/starohriscanske-manastirske-biblioteke-na-zapadu/>
92. Измене и допуне листе стручних, академских и научних назива са знаком звања одговарајућег степена студија. *Службеник гласник РС*, бр. 8/10. Преузето 8.9.2013. са <http://www.scribd.com/>
93. Илић, Миле и др. (1986). *Васпитни рад у одељенској заједници: приручник за одељенске старјешине у основној школи*. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике.
94. Илић, М. (1996). *Научно истраживање: општа методологија*. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет.
95. Илић, П. (1980). *Лирска поезија у савременој настави*. Нови Сад: РУ „Радивој Ћупанов“.
96. Илић, П. (1983). *Од слова до есеја: прилози настави писаног изражавања*. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике.
97. Илић, П. (1998). *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси: методика наставе*. Нови Сад: Змај.
98. Илић, С. (2007). *Како постати добар наставник: Задобијте поверење ваших ученика и пут до успеха биће вам отворен*. Београд: Драслер партнер.
99. Ингарден, Р. (1971). *О сазнавању књижевног уметничког дела*. Београд: Српска књижевна задруга.
100. Internet пројекат. Преузето 12.12.2013. са http://www.internest.rs/?page_id=35
101. Ињац, В. (2013). *Анализа стања и препоруке за унапређење библиотечно-информационе делатности у Србији*. *Библиотекар*, бр. 1–2, стр. 183–211. Преузето 2.2.2014. са http://trends.ifla.org/files/trends/assets/bibliotekar_1-2_2013_-_za_sajt.pdf
102. IFLA/UNESCO Манифест за школске библиотеке. (2005). *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1/2005. Преузето 2.3.2013. са https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1283
103. IFLA/UNESCO Смернице за школске библиотеке. (2005). *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1/2005. Преузето 1.8.2012. са <http://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/school-library-guidelines/school-library-guidelines-sr.pdf>
104. IFLA Смернице за аудиовизуелну и мултимедијалну грађу у библиотекама и другим институцијама. Преузето 1.9.2009. са <http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/80-sr.pdf>
105. Јанковић, Ђ. (2010), *Мали типар кнеза Стројимира*. Преузето 12.11.2012. са <https://sites.google.com/site/crkvenakosovu/mali-tipar-kneza-strojimira>
106. Јарић, Ђ. (2010). *Школски библиотекар у систему савременог образовања: примери добре праксе*. *Панчевачко читалиште*, бр. 16 (5), стр. 36–38.
107. Јаус, Х. Р. (1978). *Естетика рецепције*. Београд: Нолит.
108. Јовановић, Н. (2007). *Школа у српском друштву XIX века*. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет.

109. Јовић, М., Јовић, И. (2007). Читанка: за трећи разред основне школе. Београд: Едука.
110. Јокановић, В., Чукић, Л. (1991). Основи библиотекарства. Београд: Народна библиотека Србије.
111. Јурић, С. (2012). Информациона писменост и рађање дигиталне културе. *Школски библиотекар*, бр. 2 /онлајн/. Преузето 12.2.2013. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/images/casopis/Skolski_bibliotekar_br_2.pdf
112. Јухас, И. (2008). Радна свеска уз Буквар и Читанку: за први разред основне школе. Београд: Едука.
113. Касон, Л. (2004). Библиотеке старог света. Београд: Слио.
111. Кајзер, В. (1973). Језичко уметничко дело. Београд: Српска књижевна задруга.
114. Каменов, Е. (1990). Предшколска педагогија: књига прва. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
115. Каранфиловић, М. Ж. (2012). Оснивање народне књижнице и читаонице у Лесковцу. *Школски библиотекар*, бр. 2 /онлајн/. Преузето 13.9.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/images/casopis/Skolski_bibliotekar_br_2.pdf
116. Качапор, С. (1996). Историјски преглед настанка и развоја школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
117. Keely, В. (2010). *Ljudski kapital: kako ono što znate oblikuje vaš život*. Београд: Zavod za udžbenike.
118. Клејтон, П. и Горман, Ј. Г. (2003). Управљање изворима информација у библиотекама: управљање фондовима у теорији и пракси. Београд: Слио.
119. Кликовац, Д. (2009). Српски језик: за седми разред основне школе. Београд: Креативни центар.
120. Кликовац, Д. (2009). Радна свеска за српски језик: за седми разред основне школе. Београд: Креативни центар.
121. Ковачевић, М. (1988). Узрочно семантичко поље. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
122. Колс, М., Вајт, Ч. и Браун, П. (2005). Научите да учите: активности и вежбе за развијање умећа учења, писања радова, есеја и реферата, полагања тестова и испита. Београд: Креативни центар.
123. Компањон, А. (2001). Демон теорије. Нови Сад: Светови.
124. Константиновић, З. (1969). Феноменолошки приступ књижевном делу. Београд: Просвета.
125. Кончаревић, К. (2012). Путевима словенске духовности. *Православље*, бр. 1094. Преузето 15.9.2013. са <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/1094/tekst/putevima-slovenske-duhovnosti/>
126. *Конвенција о правима детета*. УНИЦЕФ. Преузето 17.8.2014. са http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolom

127. Кораћ, Н. (1992). Визуелни медији и сазнајни развој детета. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
128. Косидовски, З. (1993). Кад је сунце било бог. Београд: Српска књижевна задруга.
129. Кристал, Д. (1995). Кембричка енциклопедија језика. Београд: Нолит.
130. Крњајић, З., Степановић И., и Павловић Бабић, Д. (2011). Читалачке навике средњошколаца у Србији. У: *Зборник Института за педагошка истраживања* 2 (стр. 266–282). Преузето 12.2.2014. са www.f.bg.ac.rs/files/inz_DragicaPavlovicBabic_2014-02-20.doc
131. Крњајић, С. (2007). Поглед у разред. Београд: Институт за педагошка истраживања.
132. Кроу, Ш. Р. (2005). Вештина доживотног учења. *Панчевачко читалиште*, бр. 7 (12). стр. 17–18. Преузето 12.4.2012. са http://www.citaliste.com/casopis/pdf/Citaliste_br7.pdf
133. Кузмановић, Ј. (2012). Нова улога библиотеке у основним школама и комуникациона стратегија за њено промовисање. У: *Култура полуса*, бр.17, (стр. 123–146). Преузето 11.2.2014. са <http://kpolisa.com/KP17/kp17-II-4-JelenaKuzmanovic.pdf>
134. Кундачина, М., Банђур, В. (2007). Академско писање. Ужице: Учитељски факултет Ужице.
135. Лађиновић, С. (2009) Читалачка интересовања ученика основних и средњих школа у Срему. У: *Школске библиотеке у теорији и пракси: зборник радова са семинара за библиотекарe у средњим и основним школама Срема 1994–2009*. Нови Сад: Васанта, стр. 123–131.
136. Лазаревић, Д. (2009). Уџбеник као предмет психолошке анализе у нашој средини – приступи, проблеми и резултати. *Иновације у настави*, бр. 4. стр. 5–15. Преузето 7.7.2014. са http://www.uf.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/04/INOVACIJE-04_09.pdf
137. Лазих, Б. (2012). Школске библиотеке у мултинационалним срединама. *Школски библиотекар*, бр. 3 /онлајн/. Преузето 3.3.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/images/casopis/Skolski_bibliotekar_br_3.pdf
138. Lasić, J., Banek, Z. M. i Špiranec, S. (2010). Školovanje bibliotekara u Hrvatskoj – strukturne i sadržajne odrednice. *Pančevačko čitalište*, br. 17 (9), str. 6–10. Preuzeto 3.7.2013. sa www.citaliste.rs/casopis/br17/lasic_jadranka.pdf
139. Лешић, З. (1987). Језик и књижевно дјело. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
140. Lovrenčević, J., Kovačević, D. i Šafar, M. E. (2010). Компетеније школског књиžничара у хрватском образовном систему. *Bibliotekar*, br. 1–4, str. 25–39.
141. Лукач, Ђ. (1980). Особеност естетског. Београд: Нолит.
142. Лукић, Ж. (2002). Читанка за седми разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

143. Лукић, Ж. (2001). Настава српског језика и књижевности: у седмом разреду основне школе: приручник за наставнике. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
144. Малешевић, Н. (2006). Школске библиотеке у мрежи библиотека општине Краљево. *Бележница*, бр. 14 (8). Преузето 22.2.2014. са <http://biblioteka-bor.org.rs/2009/05/skolske-biblioteke-2/>
145. Малић, Д. (2009). Могућност умрежавања школских библиотека у локалну заједницу. *Бележница*, бр. 15. Преузето 12.2.2014. са <http://biblioteka-bor.org.rs/2009/05/mogucnost-umrezavanja/>.
146. Мандић, В. (2012) Анкета о броју приновљених књига. *Школски библиотекар*, бр. 2, /онлајн/. Преузето 12.9.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/images/casopis/Skolski_bibliotekar_br_2.pdf
147. Манојловић, М., Бабуновић, С. (2006). Приручник за учитеље: уз Читанку и Поуке о језику: за други разред основне школе. Београд: Едука.
148. Манојловић, М., Бабуновић, С. (2006). Читанка: за 2. разред основне школе. Београд: Едука.
149. Маринковић, Ј. (2012). Врањска фразеологија са малим фразеолошким речником. Приштина/Лепосавић: Институт за српску културу.
150. Маринковић, Ј. (2011). Језичка култура у језику медија на изразито дијалекатском подручју. У: *Зборник радова са научног скупа „Наука и идентитет“, одржаног на Палама, од 21–22. маја 2011. године* (стр. 147–154). Источно Сарајево: Универзитет Источно Сарајево, Филозофски факултет.
151. Маринковић, Ј. (2011). Лингвостилистички приступ при обради школске лектире. У: *Зборник радова са Трећег конгреса „Примењена лингвистика данас – између теорије и праксе“, одржаног 29.11–1.12.2009. у Новом Саду* (стр. 331–342). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
152. Маринковић, Ј., Николић, В. (2003). Облици изражавања и стилистика: приручник за студенте учитељског факултета. Врање: Учитељски факултет.
153. Маринковић, Ј. (2009). Српски језик: уџбеник за студенте Учитељског факултета. Врање: Учитељски факултет.
154. Маринковић, С. (2008). Граматика српског језика за шести разред основне школе. Београд, Креативни центар.
155. Маринковић, С. (1994). Методика креативне наставе српског језика и књижевности. Београд: Креативни центар.
156. Маринковић, С. (2002). Забавна граматика 6. Београд: Креативни центар.
157. Маринковић, С. (2008). Приручник: за наставу српског језика: у шестом разреду основне школе: уз Читанку и Граматику. Београд: Креативни центар.
158. Маринковић, С. (2007). Приручник: за наставу српског језика: у петом разреду основне школе: уз Читанку и Граматику. Београд: Креативни центар.
159. Маринковић, С. (2006). Приручник за учитеље: за наставу српског језика и књижевности у четвртном разреду основне школе уз Читанку и Забавну граматику. Београд: Креативни центар.

160. Маринковић, С. (2007). Читанка: за четврти разред основне школе. Београд: Креативни центар.
161. Маринковић, С. (2007). Читанка: за први разред основне школе. Београд: Креативни центар.
162. Маринковић, С., Маринковић, Љ. и Марковић, С. (2007). Читанка: за други разред основне школе. Београд: Креативни центар.
163. Маринковић, С. (2005). Забавна граматика 2: за други разред основне школе. Београд: Креативни центар.
164. Mangel, A. (2008). Biblioteka noću. Beograd: Geopoetika.
165. Марино, А. (1997). Модерно, модернизам, модерност. Београд: Народна књига – Алфа.
166. Марјановић, В., Ђуричковић, М. (2007). Књижевност за децу и младе у књижевној критици 2. Алексинац/Краљево: Висока школа струковних студија за васпитаче/Libro company.
167. Марковић, Т. (1969). Историја школства и просвјете у Црној Гори. Књ. Прва. Дукља и њен друштвени развој са нарочитим освртом на школство и просвјету од досељења Славена до 1830. године. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке републике Србије.
168. Матијевић, Б., Вдовић, Љ., Јанаћковић, Р. и Јовић, М. (2011). Приручник за учитеља: уз Буквар и Читанку: за први разред основне школе. Београд: Едука.
169. Mahmutović, A. (2013). Značaj igre u socijalizaciji djece predškolskog uzrasta. *Metodički obzori*, br. 17 (8), str. 21-33. Преузето 22.2.2014. са http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=8630
170. Машкин, Н. А. (1987). Историја Рима. Београд: Научна књига.
171. Мерил, Ч. (2008). Ограђена башта: прича о једној школи. Суботица: Војвођански центар за методику.
172. Милановић, А. (2005). Српски језик: за седми разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
173. Милатовић, В. (2008). Научно-популарни и информативни текстови. Прир. Београд: Српска школа.
174. Милатовић, В. (1996). Књижевно дело Иве Андрића у настави. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
175. Милатовић, В. (2004). Читанка: са основним појмовима о језику: за 3. разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
176. Милатовић, В., Ивковић, А. (2003). Буквар: за први разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
177. Милинковић, М. (2012). Зашто ученици у Србији не читају довољно, *Просветни преглед*, 26. април – 3. мај, стр. 11.
178. Милинчић, В. (2009). Библиотека – срце школе. *Панчевачко читалиште*, бр. 15 (9), стр. 80-82.
179. Милић, В. (2000). Звучни запис у фонду Народне библиотеке Србије. *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1. Преузето 1.10.2012. са https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=521

180. Милићевић, Б. (1982). Настава културе изражавања: од 4. до 8. разреда основне школе. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
181. Милосављевић, П. (1985). Методологија проучавања књижевности. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
182. Милосављевић, П. (1993). Теорија белетристике. Ниш: Просвета.
183. Милутиновић, Ј. (2009). Прогресивизам у образовању: теорија и пракса. У: *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 2 (стр. 264–283). Преузето 22.9.2012. са <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0579-6431/2009/0579-64310902264M.pdf>
184. Миоч, Ј., Миоч-Стојановић, Н. (2003). Настава почетног читања и писања. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
185. Mirkov S. (2011). Konstruktivistička paradigma i obrazovanje za društvo znanja: progresivni diskurs u nastavi. U: *Zbornik radova naučno-stručnog simpozijuma sa međunarodnim učešćem Tehnologija, informatika i obrazovanje – za društvo učenja i znanja, ТИО 6*, Књига 1 (63-70). 3–5. јуна 2011, Џаџак. Технички факултет, Џаџак.
186. Мисаловић, М. (1991). Дете и позоришна уметност. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
187. Митић, М. (1963). Улога и организација слободног дана у основној школи: приручник за учитеље. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
188. Митрић, М. (2009). Активна улога школске библиотеке у образовно-васпитном процесу. *Настава и васпитање*, бр. 2, стр. 306-321. Преузето 1.9.2013. са <http://www.pedagog.rs/nastavaivaspitanje/2009-2/aktivnaulogaskolskebiblioteke.pdf>
189. Митрић, М. (2009). Анализа услова у школским библиотекама у Републици Србији. *Настава и васпитање*, бр. 1, стр. 146–159. Преузето 12.9.2014. са [www.pedagog.rs/nastava i vaspitanje/2009-1/analiza rada u skolskim bibliotekama.pdf](http://www.pedagog.rs/nastava_i_vaspitanje/2009-1/analiza_rada_u_skolskim_bibliotekama.pdf).
190. Митрић, М. (2010). Коришћење фондова и услуга школских библиотека у Србији. *Панчевачко читалиште*, бр. 16 (5), стр. 27–35.
191. Митрић, М. Преглед законских прописа који регулишу рад школских библиотека у Републици Србији. Преузето 4.7.2012. са www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=1606
192. Митрић, М. (2003). Школске библиотеке у Републици Србији – основни показатељи садашњег стања и предлози мера за унапређење. *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, стр. 147–161. Преузето 2.4.2012. са www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=1412
193. Митровић, Ј. (2013). Библиотерапија као облик функционалног читања у савременој библиотеци. *Библиотекар*, бр. 1–2, стр. 117–138. Преузето 2.9.2014. са http://trends.ifla.org/files/trends/assets/bibliotekar_1-2_2013_-_za_sajt.pdf

194. Митровић, Ј. (2014). Ранагатанова златна правила библиотекарства кроз призму библиотеке као информационог центра. *Школски библиотекар*, бр. 5 /онлајн/. Преузето 12.9.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/aktivnosti/publikacije/casopis/55-izdavacka_delatnost/casopis/117-zlatna_pravila
195. Младеновић, А. (2004). Књига о говору Пирота и околине из средине XVIII века. У: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, бр. 1–2 (стр. 479–483). Преузето 12.2.2012. са <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0352-5724/2004/0352-57240402479M.pdf>
196. Молин, С. (2009). Видим шта хоћеш да кажеш: деца и визуелне информације. Београд: Креативни центар.
197. Мркаљ, З. (2011). Планирање у настави српског језика и књижевности: у старијим разредима основне школе. Београд: Klett.
198. Мујезиновић, Ф. Н. (1982). Час лектире у средњој школи. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
199. Мукаржовски, Ј. (1986). Структура: функција, знак, вредност. Београд: Нолит.
200. Munjiza, E., Kragulj, Snježana. (2010). Utemeljenje i rad školskih knjižnica u Hrvatskoj. *Život i škola*, br. 23, str. 153–168.
201. Николић, М. (1988). Методика наставе српскохрватског језика и књижевности. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
202. Николић, М. (2000). Српски језик и култура изражавања: за 7. разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике.
203. Николић, М. (2002). Радна свеска за српски језик: за 7. разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике.
204. Николић, М. (2009). Српски језик и језичка култура: за 7. разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике.
205. Николић, М. (2009). Радна свеска за српски језик и књижевност: за 7. разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике.
206. Николић, М., Николић, М. (1997). Српски језик и култура изражавања: за 6. разред основне школе. Завод за уџбенике и наставна средства.
207. Озимих, Н. (2013). Платновоа „Академија“ као извор сазнања и претеча школских/високошколских и филозофских библиотека. *Школски библиотекар*, бр. 4 /онлајн/. Преузето 2.2.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/aktivnosti/publikacije/55-casopis/100-platonova_akademija
208. Опачић-Николић, З., Пантовић, Д. (2006). Прича нема краја: читанка за четврти разред основне школе. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
209. Pastuović, N. (2009). Razriješena dilema o znanstvenom karakteru i pripadnosti metodike. *Metodika*, vol. 10, br. 18 (1/2009), str. 315–317. Preuzeto 1.8.2014. sa hrcaak.srce.hr/file/63983
210. Павићевић, С. (1978). Уметност као надвремено. Београд: НИП „Младост“.

211. Pace, T. M. (2007). *Perceptions of Florida school library media specialists relative to the saliency of collaboration, leadership, and technology tasks outlined in Information Power: Changes since 1996*. Graduate Theses and Dissertations. University of South Florida. Preuzeto 22.3.2012. sa <http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3312&context=etd>
212. Педагошка енциклопедија (1989). Београд: Загреб: Сарајево; Титоград; Нови Сад; Завод за уџбенике и наставна средства; Школска књига; Свјетлост ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
213. Пенков, М. (2014). Библиотека као мултимедијално, педагошко и културно средиште основне школе. У: *Наше стварање: зборник радова са Деветог симпозијума са међународним учешћем „Васпитач у 21. веку“* (стр. 180–184). Алексинац: Висока школа за васпитаче струковних студија.
214. Пенков, М. (2014). Библиотека основне школе и увођење најмлађих у свет астрономије. У: *Зборник радова конференције „Развој астрономије код Срба VII“, Београд 18–22. април 2012.* (стр. 1083–1088). Београд: Астрономско друштво „Руђер Бошковић“.
215. Penkov, M. (2014). Digitalni izvori u biblioteci osnovne škole. U: *Zbornik radova naučno-stručnog skupa sa međunarodnim učešćem „Tehnika i informatika u obrazovanju – ТИО 2014“* (str. 295–300). Čačak: Fakultet tehničkih nauka u Čačku.
216. Пенков, М. (2013). Деца из припремне предшколске групе у школској библиотеци. У: *Наше стварање: зборник радова са Осмог симпозијума са међународним учешћем „Васпитач у 21. веку“* (стр. 180–184). Алексинац: Висока школа за васпитаче струковних студија.
217. Пенков, М. (2013). Истраживачки рад ученика у библиотеци основне школе, *Школски библиотекар*, бр. 4 /онлајн/. Преузето 4.4.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/aktivnosti/publikacije/55-casopis/89-istrazivacki_rad_ucenika
218. Пенков, М. (2007). Космички мотиви у краткој причи Антонија Исаковића. У: *Зборник радова конференције „Развој астрономије код Срба IV“, Београд 22–26. април 2006.* (стр. 561–570). Београд: Астрономско друштво „Руђер Бошковић“.
219. Пенков, М. (2014). *Космички мотиви у књижевним текстовима заступљеним у читанкама за млађе и старије разреде основне школе*. Рад представљен на конференцији „Развој астрономије код Срба VIII“, Београд, 22–26. април 2014.
220. Penkov, M. (2011). Primena obrazovne tehnologije biblioteci osnovne škole. U: *Zbornik radova naučno-stručnog skupa sa međunarodnim učešćem „Tehnologija, informatika i obrazovanje – za društvo učenja i znanja – ТИО 2011“* (str. 370–374). Čačak: Tehnički fakultet Čačak.
221. Пенков, М. (2012). Школска библиотека у функцији увођења најмлађих у свет образовања. У: *Наше стварање: зборник радова са Седмог симпозијума са међународним учешћем „Васпитач у 21. веку“* (стр. 777–780). Алексинац: Висока школа за васпитаче струковних студија.

222. Penkov, M., Jovanović, M. (2012). Saradnja bibliotekara osnovne škole sa nastavnicima Tehničkog i informatičkog obrazovanja i Informatike i računarstva. U: *Zbornik radova naučno-stručnog skupa sa međunarodnim učešćem „Tehnika i informatika u obrazovanju – TIO 2012.“* (str. 139–143). Čačak: Tehnički fakultet Čačak.
223. Пенков, М. (2013). Књиге за све девојчице и све дечаке: разговор са Виолетом Бабић, *Школски библиотекар*, бр. 4 /онлајн/ http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/aktivnosti/casopis/55-casopis/97-violeta_babic
224. Пенков, М. (2012). Нови правилник о раду школских библиотекара. *Школски библиотекар*, бр. 3 /онлајн/. Преузето 27.3.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/images/casopis/Skolski_bibliotekar_br_3.pdf (последњи приступ: 13.5.2014)
225. Пенков, М., Видојковић, С. (2014). *Луткарска секција у библиотеци основне школе*. Рад представљен на *Десетом симпозијуму са међународним учешћем „Васпитач у 21. веку“*, Сокобања, Србија, 28–29. март 2014.
198. Петковић, Р. М. (1972). *Прва нишка гимназија 1878–1968*. Ниш: Гимназија „Стеван Сремац“.
226. Петровић, В. (1958). *О књижевности и књижевницима*. Нови Сад: Матица српска.
227. Петровић, С. (1963). *Критика и дјело*. Загреб: Зора.
228. Петровић, Т. (2011). Интенционална функција школске лектире. *Радови Филозофског факултета*, бр. 12, књ. 1, стр. 587–595. Универзитет у Источном Сарајеву. Преузето 13.6.2012. са http://www.ffuis.edu.ba/media/publikacije/radovi/2011/03/23/Tihomir_B_Petrovic.pdf
229. Печјак, В. (1989). *Путеви до идеја: примена техника стваралачког мишљења у предузећима, школама, истраживачким установама и другим срединама*. Љубљана: Сопствено издање.
230. Пешаковић, Б., Тодосијевић, М. (1985). *Упутство за рад школских библиотекара – медијатекара и оријентациони програм рада са ученицима I и V разреда основне школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
231. Пешић, Ј. (2009). Подршка учењу с разумевањем и стратегије дидактичког обликовања уџбеника. *Иновације у настави*, бр. 4, стр. 40–49. Преузето 7.9.2011. са http://www.uf.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/04/INOVACIJE-04_09.pdf
231. Поповић, В. (2007). *Читанка: за други разред основне школе*. Београд: Драганић.
232. Правилник о нормативима школског простора, опреме и наставних средстава за основну школу. *Службени гласник РС*, бр. 4/90. Београд: Министарство просвете Републике Србије.
233. Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника. *Службени гласник РС* бр. 5/2012. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

234. Правилник о врсти стручне спреме наставника и стручних сарадника у основној школи гласник“, *Службени гласник РС*, бр. 5/05. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
235. Правилник о дозволи за рад наставника, васпитача и стручних сарадника *Службени гласник РС*, бр. 51/08. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
236. Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача и стручних сарадника. *Службени гласник РС*, бр. 56/05. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
237. Правилник о мерилима за утврђивање цене услуга у основној школи. *Службени гласник РС*, бр. 42/93. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
238. Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања. *Службени гласник РС*, бр. 2/2010. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
239. Правилник о евиденцији библиотечког материјала. *Службени гласник РС*, бр. 47/13. Београд: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.
240. Правилник о ближим условима за чување библиотечке грађе. *Службени гласник РС*, бр. 63/94. Београд: Министарство културе Републике Србије.
241. Препрек, С. (1985). Поговор „На трагу ране културе“. У књизи: *Гилгамеш: сумерско-бабилонски еп.* (стр. 5–47). Сарајево: Веселин Маслеша.
242. Продановић, Љ., Стевановић, М. (1981). Рад у паровима као савремени наставни облик. Београд: Привредно-финансијски завод, ООУР „Издавачка делатност“.
243. Проп, В. (1982). Морфологија бајке. Београд: Просвета.
244. Путин, В. (2011). Путин расказао, как повисит статус школьных библиотекарей: выступление Путина на съезде Всероссийского педагогического собрания 31.5.2011. Преузето 19.9.2012. са <http://ria.ru/tvpolitics/20110531/382409869.html?ria=2k8upsbc1k6a2vt>
245. Радовић, С. (1982). Школска библиотека у настави. Горњи Милановац: Дечје новине.
246. Радовановић, М. Р. (1970). Педагошко-дидактичка документација у школи. Београд: Привредно финансијски завод.
247. Радоман Цветићанин, М. (2013). Библиотекар сеоске школе. *Школски библиотекаар*, бр. 4 /онлајн/. Преузето 12.7.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/aktivnosti/publikacije/55-casopis/84-bibliotekar_seoske_skole
248. Ракић, Б. (1981). Интервју у васпитању. Сарајево: Свјетлост/ ООУР Завод за уџбенике.
249. Ранђеловић, Ј. (1996). Уводни део наставног часа: смисао и обележја: приручник за наставнике. Београд: Нова просвета.

250. Ристић, Д., Петронић, Н. (1998). Инвентарисање библиотечке грађе. Београд: Народна библиотека Србије.
251. Росандић, Д. (1979). Методички приступ роману. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике.
252. Росандић, Д. (1980). Проблемска, стваралачка и изборна настава књижевности. Сарајево: Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
253. Rosenberg, M. (2006). *Nenasilna komunikacija: jezik života*. Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.
254. Росић, Т. (s.a.). Научно-популарни, информативни и научно-технички текстови у настави – жанровске особености. Преузето 2.8.2013. са www.pefja.kg.ac.rs/preuzimanje/Materijali.../Zanrovске_особености.doc
255. Смиљковић, С. (2007). Креативност учитеља и ученика у тумачењу школске лектуре. *Норма*, бр. 2–3 (стр. 11–12). Преузето 12.6.2014. са <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-7129/2007/0353-71290703009S.pdf>
256. Смиљковић, С., Миљковић, М. (2010). Методика наставе српског језика и књижевности. Врање: Учитељски факултет у Врању/ Учитељски факултет у Ужицу.
257. Смит, Зигфрид Ј. (1975). Естетски процеси. Ниш: Градина.
258. Соколовска, Ј. (2011). Менаџирање на библиотеката во современото училиште. Магистарски рад. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“, Факултет за образовни науки. Преузето 12.9.2014. са https://eprints.ugd.edu.mk/514/1/Jasminka_Sokolovska.pdf
259. Солар, М. (1989). Теорија књижевности. Загреб: Школска књига.
260. Солдо, М., Станић, Б. (1980). Планирање, програмирање и вредновање рада у основној школи. Загреб: Савез СИЗ – ова васпитања и основног образовања Југославије и Новинска радна организација „Породица и домаћинство“ ЈУР „Графис“.
261. Сорак, З. (2012). Утицај образовања на формирање културних потреба младих. *Школски библиотекар*, бр. 3 /онлајн/. Преузето 11.9.2013. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/images/casopis/Skolski_bibliotekar_br_3.pdf
262. Стајлс, Д. (2005). Одељенски састанци: развијање вештина руковођења, решавања проблема и одлучивања у одељењу којем влада међусобно поштовање. Београд: Креативни центар.
263. Стаматовић, Д. (2000). Катедра за библиотекарство и информатику Филолошког факултета у Београду: високошколско образовање библиотекара у Србији (1963-2000). *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1. Преузето 22.9.2014. са https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=541
264. Stanišić, K. (2012). *Internet: transformacija školske biblioteke u informacijski centar škole*. Beograd: Biblioteka plus.
265. Stančić, D. (2007) *Kultura čitanja učenika viših razreda osnovne škole*. Preuzeto 9.12.2013. sa: www.knjiznicari.hr/UDK02/index.php/Kultura_čitanja_učenika_viših_razreda_osnovne_škole_Draženska_Stančić

266. Статистички годишњак Србије 2012. Републички завод за статистику. Преузето 22.9.2014. са <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2012/pdf/G20122007.pdf>
267. Стевановић, М. (1979). Модели интерпретације домаће лектуре. Горњи Милановац: Дечје новине.
268. Стевановић, М. (1979). Савремени модели рада на књижевноуметничким текстовима у основној школи: практична методичка упутства за наставнике разредне наставе. Београд: НИРО Књижевне новине: редакција „Стручна књига“.
269. Степановић, В. Т. (2013). Људски ресурси у библиотекама: претпоставка напретка или камен спотицања. *Библиотекар*, бр. 1–2, стр. 161–169.
270. Stojković, В. К. А. (1989). *Životni put Dositeja Obradovića: od šegrta i kaluđera do filozofa prosvetitelja i Karađorđevog ministra prosvete*. Београд: Beletra.
271. Стокић, Г. (2001). Менаџмент и савремена типологија библиотека. *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1. Преузето 2.9.2014. са https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=141
272. Стокић Симончић, Г., Вучковић. Ж. (2012). Леџбеница душе: успостављање библиотекарског дискурса у Срба. *Радови Филозофског факултета*, бр. 13. књ. 1, стр. 311–326. Преузето 30.9.2014. са http://www.ffuis.edu.ba/media/publikacije/radovi/2012/05/28/24_Gordana_Stokic.pdf
273. Стокић Симончић, Г. (2011). Приватне библиотеке код Срба у средњем веку. *Православље*, бр. 1062. Преузето 12.9.2014. са <http://pravoslavlje.spc.rs/broj/1062/tekst/privatne-biblioteke-kod-srba-u-srednjem-veku/print/lat>
274. Стокић Симончић, Г., Јанковић, С. (2009). Школски библиотекар пред изазовима реформе образовања. *Библиотекар*, бр. 1–4, стр. 17–32.
275. Стокић Симончић, Г. (2008). Маркетиншки наступ школске библиотеке. у: *Савремена школска библиотека: Зборник предавања одржаних на Филолошком факултету у Београду* (стр. 39–49). Београд: Библиотекарско друштво Србије.
276. *Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године*. (2012). Преузето 6.5.2014. са http://www.kg.ac.rs/doc/strategija_obrazovanja_do_2020.pdf
277. Sučević, V., Sakač, M., i Bulatović, A. (2013). Kurikulum u funkciji kvalitetnog osnovnog obrazovanja – otvaranje prostora za autonomiju škola. *Metodički obzori*, br. 17 (8), str. 15–28. Preuzeto 7.8.2014. sa http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=8630
278. Suzić, N. (2007). *Primjenjena metodološka pedagogija*. Banja Luka: XBS.
279. Suzić, N. (2012). *Pravila pisanja naučnog rada: APA i drugi standardi*. Banja Luka: Panevropski univerzitet „Apeiron“. Preuzeto 7.9.2014. sa: http://www.apcion-uni.eu/bacup_novemar_12/PravilapisanjanaucnogradaAPAidrugistandardi.pdf

283. Темков, К. (2003). Добро, боље, најбоље: етика за младе: о животним и грађанским моралним вредностима. Ниш: Бајка.
280. Тилман, Д., Хсу, Д. (2007). Животне вредности. Београд: Креативни центар.
281. Тодоров, Н. (2008) Ставови ученика основне и средње школе према читању. *Педагогија*, бр. 1(6), стр. 85–90.
282. Тодоров, Н., Петровић Т. (2007). Школски библиотекар. *Педагогија*, бр. 3, стр. 484–489.
283. Томас, Г. (2003). Како бити успешан наставник. Београд: Креативни центар.
284. Трајковић, Б. (2013). Савремена школска библиотека у средишту образовно-васпитног процеса. У: *Наше стварање: зборник радова са Осмог симпозијума са међународним учешћем „Васпитач у 21. веку“* (стр. 172–179). Алексинац: Висока школа за васпитаче струковних студија.
285. Трајковић, Б. (2012). Образовање школских библиотекара на Педагошком факултету у Сомбору. *Школски библиотекар*, бр. 3 /онлајн/. Преузето 12.9.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/images/casopis/Skolski_bibliotekar_br_3.pdf
286. Трајковић, Б. (2012). Професија: библиотекар. *Радови Филозофског факултета*, бр. 13. књига 1, стр. 601-606. Преузето 3.6.2014. са http://www.ffuis.edu.ba/media/publikacije/radovi/2012/05/29/46_Vorjanka_Trajkovic.pdf
287. Трајковић, Б. (2011). Тренутак истине: школска библиотека и информатичка едукација. У: *Радови Филозофског факултета*, бр. 12, књ. 1, стр. 339–346. Преузето 10.5.2013. са http://www.ffuis.edu.ba/media/publikacije/radovi/2011/03/23/Vorjanka_V_Trajkovic_02.pdf
288. Требјешанин, Б. (2009). Психолошка истраживања и пракса стварања уџбеника у Србији – поглед уназад и унапред. *Иновације у настави*, бр. 4, стр. 16–24. Преузето 12.9.2014. са http://www.uf.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/04/INOVACIJE-04_09.pdf
289. Трифуновић, Б. (2012). Дигитализација аудиовизуелне грађе: потребе, стандарди и пракса у јавним библиотекама. У: *Хоризонти светског и европског библиотекарства у дигиталном добу: зборник радова са међународне научне конференције: Београд, 27–28. октобар 2011.* Београд: Библиотекарско друштво Србије. Преузето 17.11.2013. са: <http://bds.rs/wordpress/wp-content/uploads/2013/08/Horizonti-svetskog-i-evropskog-bibliotekarstva-u-digitalnom-dobu.pdf>
290. Трнавац, Н. (1979). Дечја игра: општа педагошка питања. Горњи Милановац: Дечје новине.
291. Турјачанин, З. (1982). Методички приступ роману за дјecu. Сарајево: Свјетлост/ ООУР Завод за уџбенике.

292. Турјачанин, З. (1978). Роман за дјецу: теоријски и дидактички приступ. Сарајево: Свјетлост / ООУР Завод за уџбенике.
293. Тежак, С. (1996). Теорија и пракса наставе хрватскога језика 1. Загреб: Школска књига.
294. Филд, С. и сар. (2010). Нема више неуспешних: десет корака до једнакоправности у образовању: политике образовања и обуке. Београд: Министарство просвете Србије; Завод за уџбенике.
295. Филиповић, Н. (1980). Ваннаставна активност ученика. Сарајево: Свјетлост: ООУР Завод за уџбенике.
296. Филиповић, Н. (1988). Могућности и донети стваралаштва ученика и наставника. Сарајево / Београд: Свјетлост: ООУР Завод за уџбенике и наставна средства / Завод за уџбенике и наставна средства.
297. Филиповић Петровић, В. (2011). Планирање рада библиотечке секције. *Школски библиотекар*, нулти број /онлајн/. Преузето 28.3.2012. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/images/casopis/Skolski_bibliotekar_br_0.pdf
298. Флере, С. (1976). образовање у друштву. Ниш: Градина.
299. Фостер, Г. и сар. (2007). Мислим, дакле учим! Београд: Креативни центар.
300. Намовић, З. (2006). Увођење у Интернет. Београд: Библиотека plus.
304. Цветановић, В. (2000). Основе културе говора и реторике. ТОРУ: Војноиздавачки завод.
301. Цветковић, Н. (2003). Тумачење књижевности за децу: методичко-наставни аспекти. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
302. Сerović Kovač, Т. и сар. (2000). Уџбеник добре воље: школски програм за конструктивно решавање sukoba. Београд: Група MOST.
303. Clyde, L. A. (1999). The Schole Lybrarie: Images From Our Past. Преузето 12.9.2014. са <http://www.iasl-online.org/files/jan99-clyde.pdf>
304. Crispin, J. (2009). Discovering the social organization of scholl library work: PhD diss., University of Missouri-Columbia. Преузето 16.7.2014. са <https://mospace.umsystem.edu/xmlui/bitstream/handle/10355/9879/research.pdf?sequence=3>
305. Црногорац, В. (2009). Систем професионалног развоја школског библиотекара. *Библиотекар*, бр. 1–4, стр. 35–47.
306. Црногорац, В. (2013). Професија школског библиотекара у светлу новог правилника о сталном стручном усавршавању запослених у образовању. *Школски библиотекар*, бр. 4 /онлајн/. Преузето 11.5.2014. са http://www.skolskibibliotekari.edu.rs/glavni/aktivnosti/publikacije/55-casopis/85-profesija_skolski_bibliotekar
307. Чалић, Б. (2014). Кирил Живковић и његова библиотека. Преузето 19.9.2014. са <http://www.skdprosvjeta.com/news.php?id=1006>
308. Чича, Д. (2006). Приручник за учитеље: за наставу српског језика и књижевности у првом разреду основне школе уз Буквар, Читанку и Забавну граматику. Београд: Креативни центар.

309. Шамић, М. (1977). Како настаје научно дјело. Сарајево: Свјетлост: ООУР Издавачка дјелатност.
310. Šerić, N. (2005). *Образовање без граница – савремена улога школске књићнице*. *Љивот и школа*, бр. 14 (2), 153–157. Преузето 24.4.2012. са www.hrcaк.srce.hr/file/39640.
311. Шијаковић, М., Цековић, И. (1976). Школске приредбе. Београд: Удружење публициста.
312. Шимић, М., Прица, А. (1966). Настава граматике у основној школи. Београд: Вук Караџић.
313. *Школске библиотеке у теорији и пракси: Зборник радова са семинара за школске библиотекарe у средњим и основним школама Срема 1994-2009*. (2009). Ур. Весна Петровић. Нови Сад: Васанта.
314. Škreb, Z., Stamać, A. (1988). *Увод у књићевност: теорија, методологија*. Загреб: Globus.
315. Шуљагић, Р. (1972). Библиотека у основној школи. Београд: Народна библиотека Србије.
316. Шуљагић, Р. (1984). Школска медијатека. Београд: Народна библиотека Србије.
317. Šušnjić, B. (2009). Школска књићница и национални оквирни курикул. *Senjski зборник*, бр. 36, стр. 39–42. Преузето 23.8.2012. са file:///C:/Documents and Settings/Ucenik/My Documents/Downloads/SZ36_03_Biserka_Susnjic.pdf
318. XXII. *Прољетна школа школских књићничара Републике Хрватске: Загреб, 7.–10 травња 2010. Тема: Школска књићница и слободно вријеме ученика: непосредно и посредно укључивање књићничара у школски курикулум: зборник радова*. (2010). Загреб: Агенција за одгој и образовање. Преузето 26.8.2012. са http://www.azoo.hr/images/izdanja/22_Proljetna_skola_knjiznicara2010.pdf

ПРИЛОЗИ

Прилог 1.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом

- резултат сопственог истраживачог рада,
- да предложена дисертација, ни у целини, ни у деловима, није била предложена за добијање било које дипломе, према студијским програмима других виокошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

У Нишу, _____

Аутор дисертације: _____

Потпис докторанда:

Прилог 2.

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ

Име и презиме аутора: _____

Студијски програм: _____

Наслов рада: _____

Ментор:

Изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације истоветна електронској верзији, коју сам предао/ла за уношење у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са добијањем академског звања доктора наука као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Аутор дисертације: _____

Потпис докторанда:

Прилог 3.

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да, у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, унесе моју докторску дисертацију, под насловом:

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да подвучете само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци је у наставку текста)

У Нишу, _____

Аутор дисертације: _____

Потпис докторанда:

ВИ И ВАША ШКОЛСКА БИБЛИОТЕКА

а) учитељ

б) наставник српског језика

/заокружити професију/

1. Како оцењујете степен Ваше информисаности и познавања улоге и значаја библиотеке у васпитно-образовном процесу и рада стручног сарадника библиотекара – стечених током студија и личне наставне праксе? /заокружити избор/

1) нисам довољно упознат(а)

2) поседујем основна знања о библиотекарској професији и библиотекарству у образовању

3) информишем се и учим о библиотекарству кроз текућу сарадњу са нашим школским библиотекаром

4) пратим дешавања у области библиотекарства у образовању, учествујем у програмима стручног усавршавања које организују школски библиотекари

2. Колико познајете величину и структуру фонда ваше школске библиотеке?

1) нисам довољно упознат(а)

2) прилично сам упознат(а) са фондом наше школске библиотеке

3) одлично познајем структуру наше школске библиотеке

3. Колико сте књига, уџбеника, стручних публикација или аудиовизуелних јединица позајмили у школској библиотеци током текуће школске године?

1) мање од 5

2) од 5 до 15

3) више од 15

4. Шта недостаје библиотеци ваше школе у погледу актуелности и садржајности наставничког фонда, односно њене информатичко-техничке опремљености, ради подршке вашим наставним и ваннаставним активностима?

5. Колико сте часова редовне, додатне или допунске наставе, секције или припреме ученика за такмичење одржали у читаоници школске библиотеке током претходних пет година?

- редовна настава _____

- додатна или допунска настава _____

- час секције _____

- припрема такмичара _____

6. Колико је часова библиотекарства или српског језика у вашем разреду (у одељењима у којима предајете) одржао стручни сарадник библиотекар, током претходних пет година?

1) до пет часова

2) од пет до десет часова

3) десет и више часова

7. Колико пута у току школске године посетите школску библиотеку или се консултујете са библиотекарком (лично, мејлом), у потрази за неопходном образовном грађом и информацијама од користи за ваше стручно усавшавање)? /заокружити избор/

1) ретко

3) једном или двапут недељно

2) једном или двапут месечно

4) веома често

8. Наведите пет примера Ваше стручне сарадње са библиотекарком у вашој школи, остварених током текуће или претходне школске године:

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5) _____

9. У којим областима Вашег будућег наставног и ваннаставног рада са ученицима постоје могућности за свестранију и сврсисходнију сарадњу са стручним сарадником библиотекарком у вашој школи?

Одговор: _____

10. У чему би требало да се огледа учешће стручног сарадника библиотекара у укупном васпитно-образовном процесу који се одвија у школи у којој радите, полазећи од предмета који предајете и школских активности у којима и сами учествујете?

11. Које бисте четири активности желели да остварите (или их већ планирате) у читаоници библиотеке у вашој школи током ове или следеће школске године?

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

12. Поређајте по степену важности активности стручног сарадника библиотекара на плану пружања помоћи Вашим ученицима у реализацији постављених радних задатака (бројевима од 1 до 6):

- _____ помоћ у писању домаћих задатака

- _____ помоћ у писању дневника читања лектире

- _____ проналажење података и информација од користи за ученике

- _____ подршка ученицима у самосталном истраживању и трагању за информацијама

- _____ обезбеђивање белетристичке литературе

- _____ разговор о прочитаним књигама

- _____ упознавање ученика са коришћењем референсне збирке

13. У којим све аспектима рада вашег стручног актива видите потенцијално учешће и допринос стручног сарадника библиотекара?

Одговор: _____

14. На који начин (и којим средствима) библиотекар ваше школе може подржати Ваше лично стручно усавршавање и унапређење професионалних и стручних компетенција?

Одговор: _____

15. Препоручите стручном сараднику библиотекару ваше школе пет новина у раду школске библиотеке – за реализацију током следеће школске године:

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5) _____

Прилог 5.

АНКЕТА О КОРИШЋЕЊУ БИБЛИОТЕЧКОГ ФОНДА И ЧИТАОНИЦЕ БИБЛИОТЕКЕ, О ЧИТАЛАЧКИМ НАВИКАМА И ИНТЕРЕСОВАЊИМА УЧЕНИКА СТАРИЈИХ РАЗРЕДА

Поштовани ученици, чланови библиотеке,

Овом анкетом желели бисмо да сагледамо неке показатеље везане за коришћење фондова и читаонице библиотеке, као и за ваше читалачке навике и интересовања, па вас молимо да искрено одговорите на постављена питања, заокруживањем броја испред одговора или дописивањем одговора.

Пол: 1) мушки 2) женски (Заокружити)

<p>1) <u>Ако је поседујеш, колико књига има у твојој кућној библиотеци?</u></p> <p>1. немам библиотеку 2. до 50 3. до 100 4. више од 100</p>	<p>2) <u>Колико књига из твоје школске библиотеке успеш да прочиташ током једне календарске године?</u></p> <p>1. не волим да читам књиге 2. мање од 10 књига 3. 10 и више књига</p>
<p>3) <u>Напиши наслове три дечја часописа које си читао/ла у слободно време или их читаш сада (код своје куће или у читаоници школске библиотеке):</u></p> <p>1. _____ 2. _____ 3. _____</p>	<p>4) <u>Да ли си и (ако јеси) колико си пута користио/ла енциклопедије и речнике из твоје школске библиотеке за тражење података и информације?</u></p> <p>1. Нисам. 2. Јесам, једном или два пута. 3. Често користим енциклопедије и речнике.</p>
<p>5) <u>Коју врсту литературе из библиотечког фонда волиш да читаш?</u></p> <p>1. дечје часописе 4. приповетке 2. дневне листове 5. поезију 3. стрипове 6. романе</p>	<p>6) <u>Какве књиге би волео/ла да постоје у твојој школској библиотеци?</u></p> <p>Одговор: _____ _____</p>
<p>7) <u>Шта би предложио/ла да се уведе као активност у читаоници твоје школске библиотеке?</u></p> <p>Одговор: _____ _____</p>	<p>8) <u>Каква је, по теби, корист од читања књига?</u></p> <p>Одговор: _____ _____ _____</p>

<p>9) <u>Које су то особе чију би препоруку за читање радо прихватио/ла?</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. сам/а бирам књиге 2. наставник 3. библиотекара 4. друг или другарица 5. родитељи 	<p>10) <u>Ко су особе којима обично кажеш своје утиске о прочитаној књизи?</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. родитељи 2. друг или другарица 3. библиотекара 4. наставник 5. (неко други)
<p>11) <u>Шта најчешће радиш у свом слободном времену?</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. гледам филмове 2. играм компјутерске игрице 3. читам 4. _____ (нешто друго) <p>12) <u>Да ли више волиш најпре да прочиташ књигу по којој је снимљен филм или да прво погледаш филм па да прочиташ књигу?</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. да прво прочитам књигу 2. да прво погледам филм 3. <p>13) <u>Зашто више волиш прво да прочиташ књигу? ИЛИ:</u></p> <p>Зашто више волиш да погледаш филм?</p> <p>Одговор: _____</p> <p>_____</p>	<p>14) <u>Шта највише волиш у књигама које си прочитао/ла или планираш да читаш ускоро? (Можеш зокружити више одговора!)</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Да књига не буде много дугачка. 2. Радња треба да буде занимљива и пуна неизвесности. 3. Радња треба да буде смешна. 3. Главни ликови су деца. 4. Главни ликови су добри. 5. Главни ликови су храбри и боре се за правду, љубав или за своју породицу и свој народ. 6. Није ми важно о чему књига говори, већ ко је њу написао. 7. То што је књига нова; како је књига украшена на унутрашњим страницама и каква је илустрација на корицама књиге

Прилог 6.

АНКЕТА ЗА СТРУЧНЕ САРАДНИКЕ БИБЛИОТЕКАРЕ

САРАДЊА БИБЛИОТЕКАРА СА УЧИТЕЉИМА И НАСТАВНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Врста стручног звања:

а) учитељ

б) наставник српског језика

в) наставник страног језика

г) _____

(нешто друго)

1. У којој се мери збирке Ваше библиотеке користе за припрему и реализацију наставе српског језика и ваннаставних активности у организацији учитеља и наставника српског језика?

1) Користе се веома мало, јер је фонд сиромашан и неактуелан.

2) Недовољно, јер учитељи и наставници српског језика не показују заинтересованост за коришћење постојећих извора.

3) У довољној мери и у складу са конкретним захтевима учитеља и наставника српског језика.

4) Њиховим садржајима и облицима у потпуности се покривају потребе наставе српског језика и ваннаставних активности које реализују учитељи и наставници српског језика.

2. Колико је часова редовне, додатне или допунске наставе, секције или припреме ученика за такмичења из српског језика одржано у читаоници Ваше библиотеке током претходне три године?

(први циклус – разредна настава)

- редовна настава _____

- додатна или допунска настава _____

- час секције _____

- припрема такмичара _____

(други циклус – предметна настава)

- редовна настава _____

- додатна или допунска настава _____

- час секције _____

- припрема такмичара _____

3. Колико сте културних програма (књижевни сусрети, културне трибине, изложбе књига, представљање нових издања ученицима млађих и старијих разреда) организовали заједно са учитељима и наставницима у претходне три године?

Учитељи: 1) мање од 5 2) од 5 до 15 3) више од 15

Наставници:) мање од 5 2) од 5 до 15 3) више од 15

4. Каква су Ваша сарадничка искуства у припреми и реализацији наставе српског језика коју у вашој школи изводе учитељи и наставници српског језика? /Можете изабрати више одговора./

Учитељи: 1) Врло ретко сарађујемо на том плану.

2) Каткад гостујем на часовима српског језика и представљам књиге из фонда.

3) Учитељи и наставници понекад држе часове српског језика у читаоници библиотеке.

4) Кад год могу користим погодне наставне јединице за заједничке часове са учитељима и наставницима српског језика.

5) Активно учествујем у припреми и реализацији редовних и угледних часова српског језика.

Наставници: 1) Врло ретко сарађујемо на том плану.

2) Каткад гостујем на часовима српског језика и представљам књиге из фонда.

3) Учитељи и наставници понекад држе часове српског језика у читаоници библиотеке.

4) Кад год могу користим погодне наставне јединице за заједничке часове са учитељима и наставницима српског језика.

5) Активно учествујем у припреми и реализацији редовних и угледних часова српског језика.

5. Напишите пет примера свих облика Ваше стручне сарадње са учитељима или наставницима српског језика, остварених током текуће школске године:

Учитељи:

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5) _____

Наставници:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____
- 5) _____

6. Поређајте по степену важности активности стручног сарадника библиотекара на плану пружања помоћи ученицима у извршењу задатака добијених од учитеља и наставника српског језика (бројевима од 1 до 7):

Наставници:

Учитељи:

- _____ помоћ у писању домаћих задатака _____
- _____ помоћ у писању дневника читања лектире _____
- _____ проналажење података и информација од користи за ученике _____
- _____ подршка ученицима у самосталном истраживању и трагању
за информацијама _____
- _____ обезбеђивање белетристичке литературе _____
- _____ разговор о прочитаним књигама _____
- _____ упознавање ученика са коришћењем референсне збирке _____

7. Како оцењујете степен своје информатичко-техничке оспособљености за пружање медијатечке подршке учитељима и наставницима српског језика у припреми и реализацији часова српског језика и ваннаставних активности (приредби, трибина, стручних предавања...)?

- 1) Немам довољно информатичко-техничких знања.
- 2) Познајем и примењујем основне програме за обраду текста и презентацију аудио и видео – материјала једино у оквиру својих библиотечко-информационих послова.
- 3) Обезбеђујем дигиталне изворе са интернета и упућујем учитеље и наставнике српског језика на линкове са квалитетним методичким и стручним материјалима.
- 4) Поседујем сва неопходна информатичко-техничка знања из ове области и могу пружити пуну медијатечку подршку учитељима и наставницима српског језика.

8. Који су то реално оствариви облици Ваше будуће сарадње са учитељима и наставницима српског језика, за реализацију у следећој школској години? /Можете изабрати више одговора./

- а) договори око набавке нових лектирних или белетристичких наслова за ученике
- б) обезбеђивање стручне литературе за учитеље и наставнике српског језика
- в) одржавање часова додатне или допунске наставе из српског језика у читаоници библиотеке

- г) припрема такмичара у читаоници библиотеке
- д) истраживачки рад ученика у читаоници библиотеке
- ђ) представљање нових издања књига ученицима млађих и старијих разреда
- е) часови секције у читаоници библиотеке
- ж) одржавање часова српског језика у читаоници библиотеке (лектира, тумачење књижевних текстова, обрада наставних јединица из области медијске културе)
- з) часови библиотекарства у читаоници библиотеке или разредној учионици
- и) подршка у припреми школских приредби и књижевних сусрета
- ј) припрема школског листа
- к) уређивање школског сајта

9. У којим све аспектима рада стручних већа учитеља и наставника српског језика видите своје потенцијално учешће и стручно-сараднички допринос?

Стручна већа учитеља:

Одговор: _____

Стручна већа наставника:

Одговор: _____

10. На који начин (или којим средствима) можете подржати стручно усавршавање и унапређење професионалних и стручних компетенција учитеља и наставника српског језика у Вашој школи?

Одговор: _____

11. Наведите четири новине у раду Ваше школске библиотеке – које ће допринети побољшању сарадње са учитељима и наставницима српског језика током следеће школске године:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____